

حەقى ناشكرا

لە رەدى ئەو كاسانەى كوو دىن بە مەلەبەى خۆيان دادەنن

- سەرنجىكى زانستى و شىكەرەوہىەك لە گرووپەكانى؛
توندرەوہەكان لە نىخوانەوہ¹ ھەتا داعش.
- لىكۆلنەوہىەك لەسەر چوار چەمكەكانى:
"سەرۆكايەتى"، "جاھليەت"، "جىھاد" و "وہتەن" و
روونكردنەوہى بىرۆكەى نادروس لەئەوہ و ئەم چەمكە
لە سەرنجى گروپە توندرەوہەكان لە بەرامبەرى بىرۆكەى
راستى ئەوہ لە سەرنجى كۆمارى عاليمەكانى ئۆمەت.

نوسەر:

ئوسامە سەيىدولەزھەرى²

¹ اخوان المسلمین
² اسامه سيد الازهرى

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
پښتو تار

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد، سيد
الأولين والآخرين، وعلى آله وصحبه ومن تبعهم بإحسان إلى يوم
الدين.

أما بعد:

نوهی لیردا دهیبینن، پروژہ و نهخشهیهکی زانستی- نزههیه که
له چاوی شیوازی باسهوه بهدنیاییهوه برژولهدار، راسخ،
بهردهواموه ههروهها بنچینهگهلیکی پتهو و قوولی ههیهوه
روانگهیهکه زانستی و سودمهند که ههول دهدات که وینهگیریهکی
دهقیق، دهربارهی بابهتهکان، نزههیهکان و نهفکاریکن که
گرایشهکان و سینفه رامیاریه پهیومندیدارهکان به نیسلامهوه؛ له
ههشتا سالی رابردوو بنچینهی بهوه دانراوه که لیتولینهوه لهسهری
بکریت، ههتاوهکوو له قورئان له بهرامبهری نهندیشه
سهرگردانهکان و ناسیپی چمکه باتلهکان پاریزگاری بکریت.

نیستا له بهرامبهری نیمه، بهرهم و دهستاوهردهکانی ههشتا سالی
رابردوو؛ واته مهسهلهکان، پایاننامهکان و زانستنامهکان واکوو له
خزمهتی دین قهراریان گرتووه و مهردوم به لایهنی نهوانا باگهپشت
کراون و نهسلگهلیکی زور له ناسوی نهواندا ههنگاویان
ههنگرتووه و له تیشکی نهواندا، بو خویان بناغه و بنهماگهلیکیان
بنیات نا، بهم شیوازهوه لهماوهی نهم سالانی دور و دریز،
کتیبگهلیکی زانستی و نهدهبی زور نوسراوه، نیبلاغیهکان پهخش
کرا، فتواکان و نهحکام سادر بوو، بوچوونهکان و بیردوزگهلیکی

ئومەتە عەرەبى و ئىسلامىيەكانى خستە نىو ئازاوه و ھەنۆكەگەلىكى فەكرى جۆراوجۆر ئىعلامى مەوجودىيەتيكان كرد گۆرانى گۆمەلگايى زۆر درووس بوو و ئاسىيگەلى فەكرى، دىنى، گۆمەلگايى نوى و جەدىدولورود كيانى ئىسلام و كۆمەلگاي ئىسلامى بە شىددەت خستە نىو مەترسىيەوه. لەم كاتەدا بوو كە رووداو و تەحەوولاتى سەرسام ھىنەر كە باسما لى كرد، مۆتەفەكىرەكانى بە سەختى بە چالش كىشا و مەجال و فورسەتى ھەزمى ئەم رووداوانە و لىكۆلىنەوى زانستى ئەوانى و بەرنامە رژاندى بو تەعامولى سەحىح لەگەل ئەوان لىيان سەلب كردبوو.

لە نىو ئەم بارودۆخە سەخت و تاقت فەرسا و زۆر پىرلە ئازاوهدا كە ھەنۆكەيەكى بە ھىز و ئىقتدارگەرا و پىر جەمەيەت ئىعلامى مەوجودىيەتى كرد و بو ئەوھىكە ئىسالەت و ھۆويەتيكى بەتەواو دىنى پەيدا بكات، لە قورئان و سوننەت يارمەتى وەر گرت تا بە ھۆى ئەوھو لە لاىەن دىندارەكان و مۆتەدەبىنەكان و پىسپۆرەكان، لە لاى قشرى گەنج و خويندەكار، لە لاىەنئىكەو پىرلە ھىز، سەر بە راپەرىن، گۆرىن خواز و گۆران گىر بنچىنەيەكى پتەوى ھەبىت و لەم بوارەو ھىز بو خۆى جەزب بكات و بە خىرايى بە ئامانجە سىياسى و دىنىيەكانى بگات كە لە ئاسۆ و چاويكى ديارىكراوھو تەرسىمى كردبوو.

بۆيە، مەسەلەى "تەحريكى ئىحساساتى" خەلكى، لە ھەولدانىكى نەفەسگر، پىرحەجم و بە ھۆى ئەوھو پىرلە دەنگ و ئازاوه لە زاھىردا زۆر جەزاب و شەوق ھەلھىنەرە، كە بو ئىجادى دلبەستگى و شىفتەگى مروفت بە ئەم ھەنۆكە و تەزرىقى حىرس و وەلھى لە ئەوان بو يارمەتيدانى ئەم ھەنۆكە، لە سەرلوحەى مەنشور و بە رنامەكان و تىئورىيەكانى بەرئوھەبەرىيەكانىيان بوو. و لەم دۆخەدا

بوو که تیئوریسه‌نه‌کانی ئەم ههنۆکه له بواری نامرازی فههم و ئیستنبات له گه‌ل نه‌بوون و ده‌س‌خالیه‌تی توش هاتبوون. بۆیه له‌گه‌ل ههر پێش‌هات و حادیه‌ و رووداوێکی تیشکنه‌ردا و له ههر مه‌وزیع گیریه‌کدا، به خیراییه‌وه به ئایات و ئەحادیسی نه‌به‌وی موته‌وسیل ده‌بوون و وایان وانمود ده‌کرد که ئەم ئایه‌ت و ئەحادیسه‌، شاهیدی سیدقه بو دروستی و حه‌قانیه‌تی موازیع و بوچوونه‌کانیان له مه‌سائیلی جاری کومه‌لگادا، که چاوی ئەوه‌وه بارو‌دۆخێکی سه‌خت و سه‌ه‌مگین و پرله‌نازاوه هه‌یه.

به‌لام ئەوان سه‌بریان نه‌بوو تا به به‌کارگرتنی ئامراگه‌لیکی شیاو بو ئیستبابط، به نه‌تیجه‌وه فه‌مئیلیکی تام و کامیل له ئیستبابط ده‌ست په‌یدا بکه‌ن تا به هۆی ئەوه‌وه، موه‌سه‌قت‌رین ده‌ره‌جه‌ی دیق‌ه‌ت له ئیستنبات له سه‌رچاوه‌ دینی‌ه‌کان، بۆ ئەوان حاسل بێت. چونکه ئەمریکی گرن‌گه‌ و له حه‌ساسیه‌تێکی زۆر به‌ش‌داره هه‌تاوه‌کوو مه‌بادا ئینسان له روی جه‌هل و نه‌دانه‌م کاریه‌وه، فه‌همی‌کی ناسزاوار و ناسازگار له‌گه‌ل وه‌حی به وه‌حی ئیلاهییه‌وه په‌یوه‌ندی بدات و یان له ناسینی نه‌زه‌ریه‌یه‌ک له ئامانه‌کانی قورئانی دوچاری نازاوه بێت.

بجگه له‌وه، مه‌فاهیمی غه‌یری کاربوردی و نامو‌عه‌ته‌به‌ریکی بیژوما‌ر بریتیه‌له مه‌سائیل، نه‌زه‌ریات و ئیستدلالات، له ماوه‌ی هه‌شتا سال به‌ره‌وه ئەم‌لا به میرات بۆ ئیمه‌ ماوه و که ئەدیبه‌کان، نووسه‌ره‌کان، ده‌عه‌وته‌که‌ره‌کان و حه‌ماسه‌ وێژه‌کان پێش له ئەمه‌، به بئێ قاعیده‌ که‌لکیان لێ وهر‌گرتوه‌وه. وه ئەمه‌ به بئێ له‌نه‌ز گرتنی مه‌سائیل و نه‌زه‌ریات و ئستدلال‌گه‌لیک بو که به هۆی پزیشکه‌کان، موه‌هن‌دیه‌سه‌کان و پسپۆره‌کان له بواری علمی شه‌رع‌ی وارد بووه؛ ئەو که‌سانه‌ی که له زه‌مینه‌ی علمی شه‌رع‌ی توێژه‌نه‌وه‌یان ئەنجام

داوه و دواى ئهوه دهستان کردووه به ئیجتها، له حالئیکدا، نه له ئامرازی درووس و سهحیح بهشدار بوونه و نه له موماريسهتییکی قابلی قبول و موقهصن.

نهتیجهی ههمووی ئەمانه، زهوری فههمیلئیکی پرله ئاژاوه، بواریلئیکی موتهزلزلیل و پرلهمتری و لئیکۆلینهوهگهلیکی بلاو و پرلهئاژاوه که دواى ئهوه، حوادیس و مهسائیبيیکی گهوره و ههولناک پیش هات... زیندانهکان، زیللهتهکان، کوشتارهکان، بۆیه موحیت و جهویک ئیجاد بوو که پرپوو له کینهتۆزی و نائارامی، که له ئهوه جهوهدا، ئبتلائات و بهلایا لهگهڵ ئەندیشه و زانست و ئیستنبات تیکلاو بوو و به سهناعهت و پسپورایهتی ئیجتهدا، تهشویش و ئاژاوه زال بوو و ئینسان چوو به ژیر فشاریکی روچی ههولناک که له ئهوه ئاژاوه بازارهدا ئیجاد بوو؛ بهرهمی ئهوهیش فیه و فههمیک بوو که بههرهی ئینسان لهوه، شتیک بجگه له ئاژاوه، ئاشوقتهگی و ههوسار بچراوی نهبوو.

زانکۆی ئهلهزههر به تهواوی مهنههجیکی زانستی، پتهو و ریشهداره و پشتوانهیهکی عزمیمی له تهجاروبی هزار ساله، له زهمنههی پیشه و پسپورایهتی تهعلیم و موماريسهت له دهقائیقی فنونی علمی ههیه، و دهرهاتئیکی زۆری له عولهمای پسپور له کارنامهدا له نهسلانی موتهمادی به سهبت گهیاندووه و حهوزه زانستی گهلیکی زۆری له زانستیه بنچینهیهکان دامهزراندووه. له

ماوهی میژوودا نههرومی تهجروبهی به پهیوهندی موقتہزیاتی نهو کاته و نهو عسره سیقل داوه و حدود و سنوری نهوهی مهزبوط و پتہو کردووهتہوه ہہتاوہکوو ہہروہہا کہ ئیستا دہیبینین گہشہیہکی پرلہ ہیزی پیدا کردووه و ہہزاران عالمی دین لہ ئہقتار و ئہکنافی عالم، لہگہل ئیختلافی محیط و جووری ژیان، بہ لایہنی ئہم زانکویہ ہاتوون. فاکتوریک کہ بوو بہ ہوی ئہوہ کہ زانکوی ئہلہزہر نهو قوتابخانہ زانستہکانی تر لہ روژہہلات و روژئاوہی جیہاندا لہ گہل مہنہج و بہرنامہ زانستہکانی بہکتر ئاشنا بوون وہ تا جیگیہک ئہلہزہر برنامہکان و مہنہجہ زانستہکانی دامہزرا کہ نمونہگہلیکی لہوہ بہ نودرہت دہتوانیین لہ نیوانی نہتہوہ ئیسلامیہکان و قوتابخانہکانی روژہہلات و روژئاوہی جیہان بدوزینہوہ.

زانکوی ئہلہزہر سہرنج بہ تہواوی تاییہتمہندیہ مونحہسیر بہ فہردہکانی ئاماژہ پیکراو لہم وتارہدا، بہ تہئنی و تہئمول، چاوہروانی تہواوی بوچوونہکان و مہوزیعہکان و گرووپہ ئیسلامیہکانہ و بہ پرسیارہکان و مہسلہکان و لام دہداتہوہ کہ لہ زہمینہی لیکوئینہوہ و تیگہیشتنی و ہمی ئیلاہی ئیرائہ بووہ و ہہولی دہدا کہ عہمیقا بہ ہوی تہرازوی زانست و عیلمہوہ لیکوئینہوہی لہسہر مہسائیلی جوړاو جوړ بیت. لہ بنچینہدا ہیچ مہسلہیہک بہ حالی خوئی رہہا ناکت بہلکوو خیرا بہ بی فہوتی و ہخت چاوہروانی دہکات و لہ سہری لی دہکوئیتہوہ و سہبارہت بہ ئہوہ بوچوونہکانی خوئی دہردہبریت. ہہتا نهوہی کہ لہ سالانی ئہخیر، ئہم بابہتہ بہ شیوازی پر حہجم و و گران ئیجاد بوو و ہہنوکہی ئیستدلال و ئیستناد بہ ئایات قورئانی چ لہو بابہتہ یان غہیری ئہوہ دہستی پی کرد و مہسائیل و پرسیارانی ہہشتا سالی

رابردوو به شیوازیکی فهزایه‌نده و پیچیده له له ئه‌فکار و ئه‌زهان ته‌به‌لووری په‌یدا کرد و له چه‌مکه گشنیه‌کان چه‌مگه‌لێکی جوزئی ئیجاد بوو و ئه‌وه‌ی له کولیا‌تی ئه‌م مه‌سه‌لانه هه‌تاوه‌کوو ئیستا ده‌ر نه‌که‌وتبوو رووی دا و به قوناغی عه‌مه‌ل و جه‌ده‌ل و مونا‌قیشه کیشرا، و لایه‌نگرانی ئه‌وه رۆز له‌گه‌ل رۆژ له مانه‌جی سه‌حیحی ئه‌هلی زانست دوور بوونه‌وه نه‌سه له رابردوو‌ه‌کان که تا حدو‌دیک ئاگادار له مانعاو مه‌نزله‌تی زانست بوون، مونا‌قه‌زی بوون و نه‌سه تازه نه‌فه‌سه‌کان، پرله هیز و گو‌ران خوازی واردی عه‌رسه بوو و ده‌ستان بو قه‌لم برد و ئیستنباتیان ده‌ست پێ کرد. بو‌چوونه‌کان و وتاره دینی‌گه‌لێک که به‌ر هه‌میان شتیک غه‌یر له ئاسیب وارد کردن و ناشیرین و که‌ریه نیشان دانی ئاما‌نجه‌کانی شه‌ریعه‌ت نیه و به‌ل‌کوو ده‌بی‌ت به هۆی رو‌خاندن.

هه‌روه‌ها که ئه‌ورۆ جاریکی تر ره‌ستا‌خیزی ئه‌ندیشه‌ی ته‌که‌فیر له کتێبه‌کانی هه‌نۆکه تونده‌وه‌ه‌کان نه‌ینی ماوه، دیسان گه‌رایه‌وه بو بواری چالاکی ریک‌خراوه‌کان و گرو‌په‌کان و ته‌نا‌هت ئه‌فکار و لیکۆ‌لینه‌وه‌کانی ده‌ربری که ئه‌ورۆ هه‌نۆکه تونده‌وه‌ه‌کان به مه‌بنای ئه‌و ئه‌فکار، به راحه‌تی به فه‌جیعترین شیوازی، به کوژتار و خوین‌رشتن ده‌ست لینه‌ده‌ن، له عه‌ده‌شکینیدا هیچ وه‌قعی‌ک دانانین و خراپترین ئیه‌انه‌ته‌کان به دینی خودا ره‌وا ده‌بینن و بو‌چوونیلێکی پرله ئا‌زاوه‌ی خو‌یان له دین به ناوی دین و وه‌حی ئیلا‌هی ته‌واو ده‌کهن. وه هه‌روه‌ها له مانیه‌جی ئه‌سه‌یل و ریشه‌دار له تی‌گه‌ه‌شتن و ته‌فسیری وه‌حی دوری ده‌کهن.

لیره‌دا بوو که زور پئویست به لیکولینه‌وه‌یه‌کی میژووی
 نه‌زه‌هری هه‌ست کرا. تا به هوی نه‌وه‌وه زانکوی نه‌له‌زه‌هر
 ته‌واوی زانسته‌کان، مه‌عارف، میژوو، مه‌ناه‌یج، و کاروساته
 زانسته‌یه‌کانی خوی سامان و به‌سیج بکات و نه‌تیجه فکری و
 زانسته‌یه‌کانی گرووپه توندروه‌وه‌کان بیاته ژیر زه‌ره‌بینی لیکولینه‌وه،
 و له‌و بواره‌وه به‌ئه‌ساسی بنچینه زانستی و هه‌ستی و حیماسیه‌کان،
 و یرایه‌کی فسلولخیتاب سادر بکات و به‌رگری له‌ ته‌حریفات و
 ته‌ئویلاتی باتل و ئینحرافی له‌ دین بکات.

ته‌جدیدی دین که زانکوی نه‌له‌زه‌هر ویستی هه‌یه دیسان زیندووی
 کاته‌وه، بریتیه له: نیزاله چه‌مکه باتله‌کان، ته‌ئویلاتی مونحریف و
 موسته‌نه‌داتی غه‌یری شه‌ری له‌ نایات و گه‌رانه‌وی مه‌کاریمی
 شه‌ریعت و نه‌خلاق، ئیستحکام و پته‌و کردنه‌وه‌ی زانسته‌یه‌کانی
 شه‌ریعت به‌ هوی چالاک سازی و پیاده کردنی کارو ساتگه‌لیکی
 ریک و پیک، پته‌و و شیاو هه‌تاوه‌کوو جاریکی تر گه‌وه‌ری دین
 بدره‌وشیتنه‌وه و مروف له‌ سیبهری دین به‌ هیدایه‌ت و هیمنایه‌تی
 بگات و جاریکی تر جیهانی ئیسلام وه‌کوو رابردوو به‌سته‌ری
 زانسته‌کان و مه‌عاریف و ته‌مه‌دون بیت.

مامۆستای مه‌زن، شیخ ئه‌بوزوهره- رحممه‌تی خودای لی بیت-
 ده‌فه‌رمووی: مه‌به‌ست له‌ ته‌جدیدی دین نه‌مه‌یه که ره‌ونه‌قی
 سه‌ره‌تایی نه‌و دیسان بگه‌رینینه‌وه بو‌ی و به‌ جوان کردنی
 روومه‌تی دین، بنچینه و گه‌وه‌ره‌که‌ی به‌ مروف دیسان
 بنا‌سینینه‌وه.

نهم کتیبهی که له دهستانه لیکۆلینهوهیهکی میژوی-ئەزھەریه که هەول دەدات تا ئەو چەمکه گرنه دینانەهی کوو به هۆی موناقیساتی دلتەزین و کینهتۆزانەهی فکر و سیاسی فیرقهکان و هەنۆکه ئیسلامیهکانی هاوچەرخ به شیددەت له ئیبهام قەراریان گرتوووه دور له توندڕهوی و کوندڕهوی هەر به شیوازی وهی ئیلاهی و سوننهتی پیغمبەر که جومهوری عولهمای ئوممەت پێیان قبوله لیکۆلێتهوه. که بریتی لهوانه دهتوانین ئاماژه بکهین به چەمگهلیک وهکوو: سهروکایهتی، جاهیلیهت، جیهاد، خهلافهتی ئیسلامی، وهتهن و ... چەمگهلیک که به هۆی بۆچوون و پرواگهلیکی نادرووس و ئینحرافی له ئەوان، بوونه به هۆی دەرکهوتنی دیاردهی تهکفیر و شهڕ و کوشت و کوشتاریکی دلتەزین، به ماوهی سەدان سال ههتاوهکوو ئیستا.

زانکۆی ئەلهزهر ئەورو ههول دەدات که شیوازی حەزرهتی ئیبن عباس له سهراوچهی بهرنامهکانی خوی بو بهرامبەری لهگهڵ گرووپه توندڕهوهکانی هاوچەرخ دا دابنیت. ئەو کاتهی که ئەو به موقابیلە له گهڵ خهواريجی کاتی خۆی رۆشت، ههولی دا که دواي بیستی مهقولاتی فکر و ئیشکالاتیان له زمانی خویانهوه کۆیان بکاتهوه و دواي لیکۆلینهوه و توێژینهوه، کاروساتیکی درووس و زانستی له فهزایهی ئارام و عاری له موناقیشه و جهدهل بۆیان روون بکاتهوه و سهراچاوه و مهداریکی قابلێ ئیعتمادی ئەهلی عیلم له بواری لیکۆلینهوه له وهی ئیلاهی و موقهدهمات و شیوازگهلی وارد بوون به باس و وت و وێژه هینمن و بهرهم هینهرهکان له بهرامبەریان دابنیت. ئەمه نمونهیهکی بیکر و بی سابقه له زهمینهی بهرگوزاری شیوازی باس و وت و وێژه. شیوازیکی که به درووسی توانی مهقوله فیکریهکانی گرووپه توندڕهوهکانی کات

کۆبکاتهوه و به فتحی باب وت و وئژیککی هیمن به بی نیزاع به نیزالهی فههمهکان و بوچوونه باتلهکان و تهئویلاتی ئینحرافی له وهی ئیلاهی خهریک بییت.

سهیر لهوهدایه که ههنۆکه فکریهکانی کاتی ئیبن عهباسیش جوولی خۆیان له ریگای عهلم کردنی مهسهلهی "حاکیمیهت یان سهروکایهتی" و تهکفیری کۆمهلگا و خهباتی چهکبهدهستانه و کوشتاری مروّف دهستیان پیکرد که به نۆرهی خۆی و به شیوازیکی دیاریکراو ئەم بوچوونه ناشی له فههمی نادررووسی ئەوان له ئەم ووتارهی خوداوهندی تهعالا بوو: «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ». که ئیستایش خالی هاوبهشی گرووپهکانی هاوچهرخن بریتیه ئیخوان ههتاکوو داعش و ئەو گرووپانهی تر که مونشهعیب بوونه لهم دو گرووپه، ههر ئەم چهمکه "حاکیمیهت یان سهروکایهتی" لئی ناو دهبریت. و خالی ئیتکا و ناوهندی سیقی ئەم گرووپانهیش له حهقیقهتدا، بوچوونیککی نادرروس لهم نایهتهیه: «وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ».

لهم لیکۆلنهوهیانه بهو نهتیجه موسهلمهه و غهیری قابلی ئینکاره دهگهیین که ئیمه له بهرامبهر دو منههجی فیکری به تهواوی جیاواز قهرارمان گروتوووه. یهکیک منههجی ئەلهزههری و ئەوهی تریش منههجی باتل و پر له نازاوهیهک که به روونی له تاییهتهندی گرنهگ و سابتگهلیک وهکوو "فقه" و "بهسیرهت" و "کار و ساتهکانی درووس بو تیگهیشتنی و ئیستنباط" بیههرهیه. و لهگهڵ ئەمهیهی که موددهعی دیفاع له ئیسلامه، به دواى جهنجال درووس کردن و تهرویجی توندوتیژییه. ئەم منههجه فیکریه ههرچهند به وئیرای بارودۆخی کات، شیواز و نیو و رهوشت خۆی

دهگوریت، له سرزمین و نسلگهلی جوراوجور خوی دمردهبریت، بهلام له نسللی مهسلهلی تهکفیر، و مهقولات و نوسول و مهبنای نهوه هیچ فهرقیکی لی نایهت به چاودا و بهلکوو ریگایهکی هاوتای له پیش گرتووه و هر نهو خهبت و ههله تیکراری و بهردهوامانه له زمینهی تیگهیشتنی وهی نیلاهی مورتهکیب دهبیت.

گرووپه نیسلامی و توندروهکانی کاتی نیمه که مهسلهلی پرسیارهکانی خویان له چهمی حاکمیهت و تهکفیری حکومهتهکان و نهتهوهکان و نهو جاهیلتههی له چاوی نهوانهوه ئیرتداد و کوفره، له پیش گرتووه، هرکاتیک ههولیان داوه نیسالهت و هوویهتیک بو خویان درووس بکهن و بیانویت بو پتهو کردنهوهو نوسول و مهبنای خویان موستهنهه درووس بکهن، هر نهو ریگا دهرؤن که گروویی کاتی نیبن عهباس لهو خاله میژوویبهدا به ناوی "خهوارچ" ناو نراوه، له پیش گرتووه. بهلام بهو جیاوازیهوه که لهم کاتهدا هر نهو گرووپه به ناو و فورمگهلیکی جوراوجور وهکوو نیخوان و داعش و .. هاتوندهته نیو عهرسهی بوون.

ئهلهزههریش، نهگهر بیهویت لهسر سهندهی زانستی نهوه توژیینهوه بکات دهبنین که وهکوو نیبن عهباس لهو خالی میژوویبهدا، به شیوازیکی دلیرانه و قاتعانه مهوزع دهگریت له بهرامبهری گرووپه توندروهکاندا که نهو به ههولیکی پرله تاقهت قهواعیدی زانستی به کار برد و دیسان لهم نایهتانهی که بو نهو گرووپانه مولتهبیس و موشتهبهه بوو لیکوئینهوهیهکی درووسی پیشان دا و بهم شیوازه، له لایهنیکهوه گرنگی قورئان و زانستهکانی نهوی بوین ناشکرا کرد و له لایهنیکی ترهوه پیانی سهلماند که چهنده پیویستیه به کهلک وهر گرتن له کاروساتگهلیکی درووس بو تیگهیشتن له قورئانه.

بوئه، نهلزهر نهرکيکي گرنگی و مهترسیداری له سهر شانه بو پشتگری و سیانعت له مهکتب و مهنهجي فکری ئیین عباس رهزای خوی لی بیت، و نهم زانیاره ئیسلامیانهی دوی نهو له مآوه میژوودا و همول دهدات له ومهی ئیلاهی له بهرامبهر تهواری نهنديشه ئینحرافی و توندروهکان پیشگری بکات و ومهی و زانستی شهریعت له چوارچیوهی قهواعید و بناغه نهللی و قابلی ئیعمادهکانی عولهمای ئیسلام تهرویج بکات.

مهنهج و شیوازی زانستیهک که به هوی ئیین عباس ناو نرابوو به بهردهوامی و بی وهقفه، تهواری کاتهکان، نهللهکان و قوتابخانه زانستیهکانی ولاته ئیسلامیهکانی یهکیک دوی نهورتر به جی هیشت و ئیستا له قیبلهگاهی مهعاریف و قهلائی ئیسلام واته؛ نهلزهر، ههر بهو شیوه و شهمایلی سهرهتایی خویهوه له کاتی ئیین عباسه و ههر بهردهوامه.

به زویی چیروکی ئیین عباس به تهواری له لاپهرهکانی داهاتوودا لهگهل تهعلیقات و توئیزینه پهیهوندیدارکان لهگهل مهنهجي فکری، مدارک و نادابی باس کردنی نهو پیاوه گهروهیه باس دهکریت.

له ئیدامهی نهم ریگا، ئیمه همول ددهین که به کو کردونهوی تهواری نایعت و حهدیسهکان واکوو پیشان ددهن مهکتبهی فکری توندروهویی به هوی تهئویلاتی بائل به ئینحراف کیشراوه و به نهلوانه تهوهینی کردووه و له تهفسیری نهلواندا له قهواعدی عیلم ئوسول و علومی بهلاغعت و دهستور زمانی عهرهبی و نادابی لیکۆلینهوه عدولی کردووه و له مهجموعیهکی زانستی به شیوازی موعجهم و قامووسی جامیع در بهئیین. و ئینجا مهدلولهکان و

نیستدلاله درووسهکان نیشان بدهین و ئیشکالهکان و شیوآزه باتلهکانی ئەو پروون بکهینهوه سهبارەت به ئەول نیستدلالانهی که له لایەنی گرووپه توندرووه‌گانهوه عەسری ئیستا پیشان دراوه. ٠

دیاره ئەلهزهر نایهویت که مهسهلهی تهئویلی نسوسی دینی مافیکی به تاییهت بو خۆی بزانیته و یان ناسینی حەقیقهت و مه‌عریفهت به ته‌نیا مه‌حدود و مونحه‌سیر به خۆی بزانیته، به‌لکوو وتاری ئیمه سهبارەت به مه‌نه‌جیکی زانستیه که ئەلهزهر ئەوهی بنیات ناوه و له ماوهی سالان دور و دریز بو بلاو کردنه‌وهی و فیر کردنی ئەوه هه‌ول و ته‌قالای زۆری له خۆی نیشان داوه و له کتێبه زانستیه‌کان ئەوهی به وه‌دیعه داناوه. و به بنیانی ئەم مه‌نه‌جه‌وه، قوتابخانه‌گه‌لیکی وه‌کوو زه‌یتوونیه له تونس و قروویین له فاس و جامیعی ئومه‌وی له دیمیشق و جامعولفات له ئیسلانبول و ئەربه‌ته‌تولعیلم له حیزر موت و مه‌حازیر له شه‌نقیته و مساید السودان و قوتابخانه‌گه‌لیکی زانستی گرنگ له مالایا و عیراق و قه‌لبی ئەفریقا داناوه و ئەو قوتابخانانه زانستی و گرنگانه‌ی تر که له گوشه و کهناری جیهانی ئیسلام ته‌حتی پشتگری ئەلهزهر خه‌ریکی چالاکین.

بۆیه ئامانج و ئیستراتژی ئیمه ئەوه نیه که زانست و مه‌عریفهت مافیکی به‌تأبهت بو خۆمان بزانیین، به‌لکو مه‌به‌ست ئەو غیره‌ته‌یه که له ئەم مه‌نه‌جه‌دا توێژینه‌وه و راستی نازمایی بووه که بو زۆربه ناوه‌نده زانستیه گه‌وره‌کانی جیهان مه‌وریدی قبول واقع بووه و هه‌رکه‌سیک بیهویت له بواری تیگه‌ه‌شتن له قورئان لیکۆلینه‌وهی هه‌بیت به‌دنیانیه‌وه ده‌بیت له ریگای ته‌حسل و پسپۆرایه‌تی لهم مه‌نه‌جه زانستیه و به ده‌س هینانی ته‌سدیق و ریبیدانی زانستی

ههول بڊات و ئهگينا ستهمی له زانست کردووه و بو به دهس هینانی
 کۆتایی و تهقسیر له خۆیهتی.
 له کۆتایی دا، به تهزهرووعوه له خودای گهوره دهپارینهوه که
 کهمالی توفیق نسیبی ههمومان بکات و نیعمهتی هیدایهت و
 پایهدرای و بهرهوامی به ئیمه رهوا بزانییت.

و انه سبحانه وليّ ذاك و القادر عليه و صلي الله علي سيدنا
 محمد و علي آله و صحبه و سلم.

(1)

حاکمیەت و تەكفیریەمموو موسولمانان

• ئەو بۆچوونە بنچینەییە کە چەمکەکانی فیرقەکان و هەنۆکە ئیسلامیەکانی تر لەسەری بنیات نراوە، ئەندیشەیی حاکمیەتە چونکە ئەو بە تەواوی مەقوله‌کان، چەمکەمکان و فەرەکانیەو، سەرەکیترین سەرچاوە و ناوەندە کە مەنزومەیی فکری تەواوی ئەو گرووپ و هەنۆکەیانە لەووە ریشە دەگرێت و دواي ئەو، چەمکەکانی تر (کە زیزی ئەم بابەتەو بە هەندیک لەوانە ناماژە دەکەین) دەرەکەوێت.

هەندیک لەم ئەفکارە:

-تەفەکوری "شیرکی حاکمیەت" و "تەوحیدی حاکمیەت" لە چاوی سەید قوتب و براکەیی موحەممەد قوتب؛
- تەفەکوری "لایەنی کەمی مومنین" و ئەندیشەیی وەعدەیی ئیلاهی بۆ ئەمانە؛

-جاهیلیەتیک کە بەیانگەری بارودۆخی موسولمانەکانی ترە و جیاوازی و تەمایوزی فکری نیوانی ئەم دوو گرووپە لە موسولمانان؛
-ئەندیشەیی سەیتەرە و دەسلەلاتی لایەنی کەمی مومنین بە جاهیلیەتی حاکم و خاوەنەکانی ئەو؛

- ئەندیشەیی تووش هاتنی قەتعی و پەرلە دانیایی ئەم دوو گرووپە لە موسولمانان لە راستای زیندوو کردوونەوێی خەلافەتی ئیسلامی؛
و لە کۆتاییدا، ئەندیشەیی تەمکین.

نهمیه چیرۆکی واقعی تهواوی ئهو چهمکانهی که بهرهم و دهسکهوتی ئهندیشهی "حاکمیهت" ه که به تهواوی به شیوازی نهزهریهیهکی تهکامل پهبداکراو له عومقی گیان، دل و دهماگی ئهم گروویانه و ههنۆکهکانی هاوچهرخ شکل دهداث.

ئهمانه کۆمهلیک له ئهفکار و ئهندیشهکانن که عهقلی ئینسانی دیندار به سهختی به چالش دهکیشن و ئهو کهسه دینداره دهکن به کهسیکی توندرهو و له کهسیکی توندرهو دهیکهن به کهسیکی تهکفیری و خوینهلمژ که به راحتی چهک ههلهگریت و به فهجیعتیرین و وهحشیتیرین شیوازهوه دست به خوین رشتن و کوشتاری مروقی عامه دهکات.

دیاره که ئینسان دهتوانیت له بهستهری ژیان و له بواری کۆمهلگا، به بهردهوامیهوه خاوینتیرین تایبهتمهندی و سفهتی دینداری له پیش بگریت و به شیوازیکی پرله کهرهمهوه بو مروف بییت به سهرچاوهی ئاوان کردنهوهی دین و دنیا و له ئیوانی ئهواندا بو بلاوکردنهوهی ئهخلاقی موهممهدی ههول بدات. بهلام له دوخیکدا که (له بارودوخی کات و شوین بهتایبهت) ئهندیشه و تهفهکوره پهنجهشیریهکان دهربکهویت که عهقل و ئهندیشهی مروف به شیددهت به چالش بکیشیت و پهرده بخات به سهر چاویدا و ئهو له تیگهیشتنی فروع، ئهحکام و نسوسی دین دوچاری سهختیرین ئازاوهکانی فکری بکات و و ئینجا ئهم چهرخه مهعیوبه ئهو له دینداری ئیعتدالی به دینداری ئیفراتی و له دینداری ئیفراتی به تهکفیر و له کۆتاییدا به خوینمژین و دهرهندهیی بگوریت.

به سهرنجیکی زانخوازی به تهواوی ئهم بابته و پرسیارانه، بهم حهقیقهته موسهلهم، موتقهن و بیگومانه شوین دهبهین که کتیبی "فی ظلال القرآن" رهسته و ریسمانیکی گرنگ و بهتایبهته که تهواوی

نهم بابت و باسه فكريانه پښكوهه پهيوهند ددهات و له نيوانياندا ريك و پښكويهتيهكي زور نهسوق و پتهو و مهزبوت ئيجاد دهكات. و كتيبهكاني تری سهييد قوتب وهكوو " چرايهك له فزازي ريگا" و نهوانهي تر شنيك بجگه له خوشه ههلچنين له كتيبي "في ظلال قرآن" نيه.

تا جيگايهك كه دوكتور قهرزاوي دهليت: " دهبيت بزانيين كه سرچاوهي سرهتايي شكل گرتن و دهر كهوتني دياردهي شوومي تهكفير بو موسولماناني هاوچهرخ، تهنيا كتيبي " چرايهك به فزازي ريگا" نيه بهلكوو "في ظلال قرآن" و گرنگرتيني نهوان كتيبي " عهدالهي كومهلگايي له ئيسلام" روئيكي سرهتايي له دهر كهوتني نهم پيشهاتانه كايه دهكات".¹

بويه، سهرنج به نهو شاهيدهي كه له سرهوه باسمان لي كرد، به دنياييهوه دهتوانين بلين كه "في ظلال القران" سرهتايي ترين و گرنگرتين سرچاوهيه بو تهكويني نهنديشهي تهكفير و شكل گرتني ههنوكه و گرايشه تهكفيريهكاني هاوچهرخي تر. كتيبيك كه به دنياييهوه دهبيت باسي لي بكريت و له ئيقدامييكي زانستي، ليكولينهويهكي ريكوپييك و زانيارانهي لي بكريت. به پتهو كردنهوهي كتيبهكهو بابهتهكان و نهزهريه سرهتاييهكان و عييارهته بنچينهيهكان تلخيسي بكهين و با كورتهههلگرتن و حزفي بابهته حاشيهيهكان، بابت و نهسله سرهتاييهكاني لي باس بكهين و سهبار هت به وانه به دهليلهوه تويزينهوه و ليكولينهوه مان ههبيت.

1 - ابن القريه والكتاب، ملامح سيرة ومسيرة/69/3، چاپ: دارالشروق، القاهرة، سنة 2008 م.

. بۆ تەئكىد و تەئىيدى ئەو نەزەرە، دەبىت سألەح سەرىه و كتیبەكەى «رسالة الايمان» كه فەرىادى تەكفىرى حاكمەكن و جاهلى بوونى كۆمەلگا گەورەكانى ئىسلامى له جیهانى هاوچەرخ هاوار بکیشیت و ئەوانه به كهله شهقى دارولحەرب ناو بنیت و و له ئەندىشەى سید قطب و كتیبەكانى ئەو " فى ضلال القرآن " سەرچاوهى گرتوو. و تەفەكورى شكرى مصطفى و رىكخراوى "التكفير و الهجرة" و تەفەكورى محمد عدالسلام فرج و و سازمانى " الجهاد " و كتیبى " فريضة الغابة " و له كۆتاييدا دەرھاتنى داعش، هەموو پىكەوه ئىلھام و تەئەسى لەو شىوازى سەرنج دانەيه كه له كتیبى " فى ضلال القرآن " به روونى تەرسىم كراوو، بووه.

روون كردونەوى ئەمه كه تركى بن مبارك بن على سەبارەت به پىاوى ژومارە دوى "داعش" واتە "ابو محمد عدنانى"، طه صبحى فلاحه، كتیبىك به ناوى " اللفظ اللسانى فى ترجمه العدنانى " نوسيوه و لەو كتیبەدا مودەعى بووه كه به شىدەت له تەفسىرى "فى ضلال القرآن" سید قطب مودەئەسىر بووه و ئەو كتیبى له لای ئەو وها وىجاھەت و خۆشەوىستىهكى هەيه كه هەتاوهكوو بىس سال ئەوى له لا بووه و تەنانەت يەك دەورەى كامل لەوه به رىنووسى خۆى نوسيوه.

به هەر حال، لەو كاتەدا كه ئەو خەرىكى تىلاوہت بوو بەم نایەتە گەيشت كه: (وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)¹، واتە: " وه ئەو كەسانەى كه به مەوجىبى ئەو شتەى خودارى نارديوەتە خوارەوه قەزاوہتبان نەكردوو خويان كافر " ئەم نایەتە

به شیددهت ئهوی تهکان دهدا. و دواى ئهم گورینی فکریه بوو که روژیک له یهکیک له نزیکهکانی خووی ووتی: بنچینهکان و سهراوهکانی یاسای سهرهتایی سوریا کامانهیه؟ ئهو له وهلامدا ووتی. ئینجا ووتی: حکومهتی ئیسلامی چون حکومهتیکه؟ ئهو ولامی دایهوه. ئینجا ووتی سیستمی قهزایی و ئیجرائی چون سیستمیکه؟ ئهو له ولامی تهواوی ئهو پرسیارانهدا، سهرنج به ئهو شتانهی که له قوتابخانه فیر بوو ولامی دهداووه. ئهو له کوتایی ئهم پرسیار و ولآمانهیهوه، به ههقالهکهی ووت: فلانی، واته ئیستا حکومهتی سهرانسهری جیهان کافرن!!؟؟ ههقالهکهی ولامی دایهوه: "السلام علیکم" و لهوئی ههلهات. ئهمه سهرهتای ئهوانه بوو که ئهو لهسهر ئهم بابهتانه باسی دهکرد.

صالح سریه له کتیبی "رساله الایمان" وتوویهتی: "حاکمیهتهکانی هاوچهرخ له تهواوی ولآته ئیسلامیهکان ههموو له ژماری ئهو حاکمیهتانهن که له کفرهکهیان هیچ شک و گومانیک ناتوانین به خوومان ریگا بدهین. و ههموو کومهلگاکانی ئیستا له ئهم سهرزهمینه دا جاهیلین".

له ئهوهی لیرهدا باسی لی کرا، دهتوانین بهم بهرهمه روون، و قهتعی و غهیری قابلی ئینکاره بگهیین که ریکخراوی داعش له بواری ماهیهتی له حهقیقهتدا مهوجیکی تازه و نوئ له ئهندهشی تهکفیرییه که له کتیبی "فی ضلال القرآن" سید قطبدا هاتووه. و گومانیک نیه که ئهم کتیبه روحی ساری و جاری له شهریهانی تهواوی گروویه تهکفیرییهکان که سهرهتاییترین رهستهیه که ههمووی ئهوانه له نهم و نهسقیکی به تاییهت دادهنیت.

هه‌موو ئەم نوکاته که باس‌مان لێی کرد بۆ ئیمه لازم و واجبی ده‌کات که به تهمه‌رکوز به کۆکردنه‌وه‌ی کتییی زانستی ئینتقادی، نه‌زهریه‌کانی " فی ضلال القرآن " که له په‌یدا بوونی ئەم هه‌نۆکه و گرایش ته‌کفیریانه گه‌یشتووه به‌ر ئەساسی ئوسول و مه‌بانی زانستی و ئادیمیک لیکۆلینه‌وه‌مان هه‌بیت.

هه‌لبه‌ت که ئیمه له بێر هاورده‌وه‌ی ئەم نوکته بێ نیازین که ئەنگیزه‌ی یه‌که‌می و سه‌ره‌تایی ئیمه له کۆکردنه‌وه‌ی ئەم کتیبه خودی سید قطب نیه چونکه ئەو له‌م دونیا کۆچی دوا‌یی کردووه و له به‌رامبه‌ری داوهری عادل. به‌لام ئەو شته‌ی که موسه‌له‌مه ئەمه‌یه که ئەندیشه‌کانی ئەو هه‌تاوه‌کوو ئیمرو هه‌روه‌ها زیندوو و به‌رده‌وامه و ته‌بئیه‌یه که ئەنگیزه‌ی ئەسلی ئیمه له کۆکردنه‌وه‌ی ئەم کتیبه مه‌سه‌له و بابته قورئانیه‌کانی ئەو له فه‌می قورئان و میزانی حورمه‌ت شکاندنه‌کانی ئەو سه‌باره‌ت به وه‌حی ئلاهی و له پێش گرتنی شیوازی باتل و نادر ووس بو به‌یانی ئەندیشه قورئانیه‌کانه. به شیوازی که ئەو ئاشکرا و به ته‌واوی بوونیه‌وه، نه‌بوونی شه‌ریعتی له‌م جۆر بۆچوونه له وه‌حی ئیلاهی به‌ته‌واوی پێشان داوه و ده‌توانین هه‌ستی بکه‌ین. عاملیک که گرووپه ته‌کفیریه‌کان به یارمه‌تی گرتن له‌وه‌وه، ته‌کفیری گشتی موسولمانه‌کان به موباح داده‌نین و به مه‌بنا دانانی ئەوه دیارده‌ی ته‌کفیر، شه‌دیدترین و توندوتیژترین زه‌ربه و زیانه‌کان به په‌یکه‌ری ئومه‌تی ئیسلامی وارد ده‌کات.

بۆیه ئامانجی سه‌ره‌تایی ئیمه له کۆکردنه‌وه‌ی ئەم کتیبه ئەوه‌یه که ئەم جۆر بابته و مه‌سه‌لانه به بێ سه‌رنجدان له ئەمه که په‌یوه‌ندی به چ که‌سیکه‌وه‌یه له بواری زانستی‌وه نه‌قد بکه‌ین هه‌تاوه‌کوو ئەوه‌ی که به هۆی فه‌می نادر ووس، په‌یوه‌ندی به شه‌ریعه‌ته‌وه

دهدریت له ناو بهین. چونکه ئهنگیزه‌ی سه‌ره‌تایی ئیمه له‌م باسه، هه‌لبژارده‌کردنی ئه‌فکار و خاوه‌نداری کردن له فه‌م قورئان له هه‌ر جو‌ر ته‌ئویلی ئینحرافی یان فه‌همی نادر و سه‌.

. له سه‌ره‌تادا ده‌بیت ئه‌وه بلین که ئه‌م ئیمه ریگامان پئی بدریت بتوانین له نه‌س مانعاکان ئیستنبات بکه‌ین که ئه‌و نه‌سه ته‌خسیس، ته‌عمیم و یان موقه‌یید بکه‌ین، به‌لام هه‌رکیز به که‌سیک وه‌ها ریگایه‌ک نه‌دراوه که له ئه‌وانه مانعاگه‌لیکی فاسید ئیستنباط بکات و هیرش بکاته سه‌ر وه‌حی و ئامانجه کانی ئه‌و.

. ئه‌ندیشه‌ی " حاکمیه‌ت" له ره‌ئسی هیره‌می مه‌سه‌له‌کان و پرسیاره‌کانه که سه‌باره‌ت به سید قطب پیکه‌ش کرا. ئه‌ندیشه‌یه‌ک که له سه‌رچاوه‌دا له ئه‌ندیشه‌ی ئه‌بو نه‌علا مه‌ودودی هه‌لبژاردراره‌وه، به‌لام، سید قطب به قه‌له‌م و به‌یانی پره‌یزی خوی به سه‌ریدا زال بووه و گۆراویه‌تی، و له بواری ئه‌رکان و مه‌بانی ته‌به‌دیلی کردووه به نه‌زه‌ریه‌یه‌کی کامل بوو که دیارده‌ی ته‌کفیر یه‌کیک له ده‌ره‌اته‌کان و به‌ر هه‌مه‌کانی ئه‌م نه‌زه‌ریه‌یه‌.

قه‌رزای ده‌لێت: " له‌م قۆناغه‌دا و فه‌سلێکی نوێ له گۆرینی ئه‌ندیشه‌ی سید قطب بووه که ئیمه نیوی ئه‌وه به قۆناغی ئینقلابی ئیسلامی ناو ده‌به‌ین؛ ئینقلاب له به‌رامبه‌ری حکومه‌ته ئیسلامیه‌کان و یان هه‌ر ئه‌و شته‌ی که ناوی به ئیسلامی داده‌نریت و ئینقلابیش له هه‌موو کۆمه‌لگاکانی ئیسلامی و یا هه‌ر ئه‌وشتییه‌ی که له‌وه به ئیسلامیه‌وه ناو ده‌بریت. بۆیه، حه‌قیقه‌ت و ماهیه‌تی نه‌زه‌ریه‌ی سید قطب ئه‌مه‌یه که ته‌واوی کۆمه‌لگاکانی ئیستا له روبه‌ی نیشتمانی ئه‌م کوره خاکیه‌دا کومه‌لگاکه‌لیکی جاهیلین. ئه‌مه ئه‌ندیشه‌یه‌کی ئینقلابیه که هه‌موو شه‌خس و ئه‌ندیشه‌ و هه‌نۆکه جو‌راوجوره‌کان له ئیسلامی ئیستا له کۆمه‌لگا گه‌وره‌کان رهد ده‌کاته‌وه. هه‌ر ئه‌و گۆرینه‌ی که

دیاردهی تهکفیری کومه‌لگاگان و عمومی مروف، یه‌کیک له دهرهاته‌کان و نه‌تیجه مه‌ترسیداره‌کانه»¹. دواى ئه‌وه له ئیدامه‌دا ده‌لئیت: " وه مه‌ترسیدارتر له‌وه له‌م بۆ‌چوونه فکریه نو‌یینانه‌دا، ته‌مایول و گرایشی سید قطب به دیاردهی ته‌کفیر و ئیشتیاقی شه‌دیدى بو بلاو کردنه‌وه‌ی و ته‌وسیه‌ی ئه‌وه له ئاستی کومه‌لگادا". له‌گه‌ل ئه‌وه‌ش ئیمه له به‌رامبه‌ری سیاقیکی فکری به‌ته‌واوی ئیغواگه‌ره و خودعه‌ئامیزه‌وه، به‌لکوو ئه‌وه‌ی واقعیه‌ت نیشانی ده‌دات که سید قطب له ئه‌م قوناغی فکری نو‌یدا، به شه‌یدده‌ت دو‌چای ئا‌زاوه‌ی فکری بووه و له ته‌سخیسی جیهانی واقعیه‌ت که په‌یوه‌ندی دار له گه‌ل کومه‌لگا ئیسلامیه‌کانه و موسولمانانه و ته‌وصیفی ئه‌وه عاجز و ناته‌وان ماوه و سه‌ولی بو ته‌رح کردن و سه‌لاجی کردنی ده‌قیقی ئه‌وه و چۆنیه‌تی دهره‌نینانی جوزئیاته‌که‌ی به‌ر ئه‌ساسی بناغه دینه‌کان، ئاشکرا و به‌روونی عه‌قیم ماوه تا ئه‌وه‌یکه، ئه‌م سه‌راسیمه‌یه و ئه‌م ئا‌زاوه فکریه به شه‌ر له گه‌ل ته‌واوی دانیشتوانی زه‌مین ته‌واو ده‌بیت، هه‌ر ئه‌و فکر و ئه‌ندیشه‌یه که بۆ یه‌که‌م جار له کتیبی "رساله المؤتمر الخامس" حسن البناء مه‌جالی بروز و دهرکه‌وتی په‌یدا کرد و ئینجا له کتیبی "فی ضلال القرآن" نوسراوی سید قطب به‌ستی په‌یدا کرد، و له کۆتاییدا ئه‌م ئه‌ندیشه ته‌کفیری به ویرانگه‌ری و فه‌لاکه‌تیک که ئه‌ورۆ له مه‌نتتیقه‌ی رۆژه‌لاتی ناوه‌راست ده‌بیینین مونته‌هی بووه.

لێره‌دا به ته‌ئکیده‌وه عه‌رز ده‌که‌م که "رسائل المؤتمر الخامس" حسن البناء ئه‌ندیشه و ته‌فه‌کوری ئازادی به‌خش و به ته‌عبیریکی ئارمانگه‌را له غایه‌تی غرابه‌ته‌وه له وینه ده‌کیشیت که پرله فه‌زایه‌کی موته‌شه‌نیج و ئا‌زاوه و موته‌لاتیم و پر له نيزاع،

کیشاکیش، بهرخورد و شهره، که گویا له نهوه، پرومەت و شاکیلەهێ سەرەتایی داعش به باشی چاو لی دەکەوی که ئینساف و زەروری ئەوهیه که ئەم جۆر سەرنجەهی حەسەنولبێناە به عەمیقی له سەری توێژینەوهیهکی نەقەدانە، زانستی، هەموو بواری بکەریت و به شیوازیکی جیدی و له فەزایهکی عەقڵانی، مەنطیقی و قابلی قەبوول، زاویهکان و لایهکانی جۆراوجۆری ئەو موشکافی، بازاسین و دیسان تەحلیل بکەریت، هەتاوهکوو ریشەکان و عیلهتەکانی تەلاتوم و کیشاکیشیک که دواچار حەسەنولبێنا، به شیوازیکی ئەنومی له ئەندیشهی ئیخوان بنیاتی نا و زەمینە تاخت و تازی بو تەفەکوریک فەراهم کرد که له دایدا نەینی کردبوو، له بوارانێ جۆراوجۆری دینی، سیاسی و کومەلگایی، که به قانعەترین و موهجەهترین شیوازمه ئاشکرا بیت.

. وه ئەم تەفەکوره له نیوانی زۆریعک له هەنۆکهکان و گرووپهکان له گەل دیاردهی توندروویی، ئیبهام، پێچیدهیی، و تەشەنوج تیکلاو بوو و له کۆتاییدا بو به هۆی گەشەپێدان به نازاوهی فکری و کەسانیک وهکوو ابومحمد مقدسی و ابو مصعب زرقاوی که بالیکێ تریان دوو گرتبوو، به بوونی قالبی تاییهتەندیان، ئەندیشهی توندروو و مۆتەشەدیدێ ئەویان دوا گرتبوو، و کنتیهکانی زەمینە سازی ئەم بەستەرە بوو هاوکات به ئەوه لایهنگرانیکێ له گرووپانی تەکفیری که دواي ئەوان هاتبوون و چهکیان به دەستوه گرتبوو. بۆیه، وادیاره، که ئەو بنیاتنەری ئەندیشهی ئینقلابی و پرله نازاوه بووه و که تەئسیریکێ وێرانکەری له سەر زۆر کردن و گەشەپێدان به ئەندیشهی تەکفیر بووه و شەپۆلهکانی زۆرتەر کردوه.

وه دیاریکردنی ئەم وتاره لێره له سید قطب له هەندیک له مهوزیعهکان به مانای ئینحساری قهیرانهکه له ئەودا نیه، بەلکوو پیش له هەر شتیک، فکرهکانی ئەو له کتێبهکانی حسن البناء ریشهی ههیه و ئەو له بنیات نانی ئەندیشهی بهدهس گرتنی چهک و تهکفیر له ههموو کهسیک پیکهوتوتره. بهلام سید قطب قهلهم و بهیانی خۆی به کار گرتوووه و پهی لهم ئاگره کردوووه و وهکوو کهسیک که توویهک ئاویاری بکات، تا گهشهی پیدات. بهم شیوازه بوو که ههولی دا تا ویستراو یان نهویستراو، نهخشهی شکل گرتنی و دهرکهوتنی ئەندیشهی خهوارج عهلا رهغمی ئیختلافی مهزاهیر، ناوهکان، شکل و شهمایل، لهبهر چاوی ئیمه تهرسیم بکات تا نزیکهی بیست و پینج جوول به ئیم شوینهدا حهرکهت بکهن و بنچینهگهلیکی دوریان ههبن و له هەر کاتیکدا سهردهربینن و ئینجا له ماوهی سالیان و قهرنهکان له بهینی بات و دیسان به بری گهراوهی ناوهنده زانستیه گهورهکان وهکوو ئەلهزههر و قرویین قوتابخانه کۆنه و بنچینهدارهکانی تر دیسان سهردهربینیت، به شیوازیک که چهنده له ئەم قوتابخانهیانه چالاک بن و زانست بهر بلاو بکهنف ئەم ئەندیشه نهینی بمینیت و که ئەوان گهراوه بو دوا، ئەم ئەندیشه له نوێ له دایک دهبنیت و سهردهر دههینیت.

. سید قطب و ئەو کهسانهی لهم لایهن گریانه ئەندیشه تهکفیرییهکان پیش ئەو کهوتن، تهفهکوری "حاکمیهت" یان به چهند بنیان داناوه:

1. تیگهیشتنی نادروس له ئەم قهولهی خوداوهندی تهعالا: (وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) واته: و ئەو کهسانهی بهو شتهی نارومهته خوارهوه داوهری ناکهن ئەوانه خویان کافرن. که ئەویش به پهیرهوی له ئەبو ئەعلا مهودودی، کهسیکی به هۆی

ئيجرا نهکردنی ئه حکامی شهرعی تهکفیر کردووه ههرچهند که ئهو کهسه به حهقانیهت و وهحیانی بوونی ئهو ئه حکامه پروای بووه. تا جیگایهک تهناهت ئهگهر کهسیک به هوی مانع و بهرگریک نهیتوانی بویت که بهو ئه حکامه عمهل بکات دیسان ئهو تهکفیر دهکن و له دهرهوهی ئیسلامی دهرانن. و ئهمه مهزههییکی زور غهریب و به غایهت سهختگر و خنکانهینهره و دایرهی تهکفیری زور بلاو کردوتهوه زوریش بهپهله عمهل دهکات. و لهواقیعدا، ئهم تهفهکورهی ئهو لهو سهرنجدانهکهی تری ئهو سهراچاوه دهگریت که له بنچینهدا " حاکمیهت" ئهسلئیک له ئهسلهکانی ئیمانیه. بویه ئهو به بنچینه پرواییهکانی تر شتیکی له خویهوه زور کردووه و به هوی ئهوه خهلیکی وهها ئهسلئیک قبول ناکهن به بی موهابا تهکفیر دهکات. و ئهمه دهقیقهن مهزههبهکهی خهوارجه. و ئهمه له حالیکدایه که مهزههب و بوچوونی لایهنی زوری موسولمانان له ههموو عهسرهکان و قهرنهکان، له ماوهی سهحابه ههتاکوو ئهورو بهیچهوانههی ئهمه بووه و به پیچهوانهوه ههیه.

زانیارهکان و بهئهندیشهکانی دینی له جیهانی ئیسلام له رابردوووه ههتاکوو ئیستا له فههمی ئهو ئایهته، ئهقوال و بوچوونانیکی زوریانی پیشکش کردووه و که راجحترینهکهی ئهوهیه که ههر کهسیک بهر پیی ئایهتی: «و من لم یحکم بما انزل الله... الایه» کافر دهبیت که حهقانیهت و وهحیانی بوونی ئه حکام مونکر بیت، بهلام ئهگهر به حهقانیهت و وهحیانی بوونی ئه حکام ئیقراری بیت و بهلام بو ئیجراهی و عمهلیاتی کردنی ئهو ئه حکامه دو یاسا ئیلاهی و قورئانی و شهرعیانه، بهرگر و مانعیک له سر ریگادا بیت له وهها دوخیکدا ناتوانین ئهو کهسه به کافر بزائین و حوکمی تهکفیری بو سادر بکهین.

نیمام فخرودینی رازی له کتیبی گرنگی خوی؛ "تفسیر کبیر" دهلئیت: "عهکرمه ووتی: ئەم قهولهی خودای تهعالا که: (وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)؛ بۆ کهسیک دلالت دهکات که قهلبن و لیسانهن پیکهوه مونکیری ئەحکامی ئیلاهی بێت بهلام ئەگەر قهلبن و لیسانهن به ئەحکامی ئیلاهی موعتەریف بێت بهلام له ئەحکامیکدا موغایر لهگهڵ ئەحکامی ئیلاهی عمهل بکات وها کهسیک حاکم به ئەحکامی ئیلاهی و بهلام تارکی ئەو ئەحکامیه، بۆیه ناتوانین ئەو داخل بهم ئایهته بزانی، جوابی درووسیش هەر ئەوهیه»¹.

حجت الاسلام غزالی له کتیبی «المستصفي» دهلئیت: «ئەم قهولهی خودای موتهعال دواي زیکری تهورات و ئەحکامی هاتووه: «و من لم يحكم بما انزل الله فاولئك هم الكافرون»؛ ئیمه ئەلین مههست لهم ئایهته ئەوهیه که کهسیک که به ما انزل الله له رووی ئینکار و تهکزیب حوکم نهکات کافره.² اما ابومحمد ابن عطیه اندلسی له «کتیب المحرر الوجیز» دهلئیت: «لهفزی ئەم ئایه به لهفزی گشتی نیه بهلکو لهفزیکی هاوبهشه که زیاتر بۆ تاییهتەمەند کردن به کار دهبریت، وهکوو ئەم قهولهی خودای تهعالا که دهفهرموویت: (وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)، بۆیه سهروکه موسولمانهکان له کاتیکدا به غهیری حەق حوکم دهکن کافر ناژمیردین»³.

* هەرکهسیک وتاری نیمامهکان به دیققهتهوه چاو لئیکاتف به روونی دهیبینیت، نیمامگهلیک وهکوو ئین مهسعود، ابن عباس،

1 - التفسیر الکبیر/35/6، ط: دار الغد العربی، القاہرة، سنة 1412 هـ - 1992 م.

2 - المستصفي/ص168.

3 - المحرر الوجیز، فی تفسیر الکتاب العزیز/95/2.

براء ابن عازب، حذیفه بن یمان، ابراهیم نخعی، سدی، ضحاک، اباصالح، اباملز، عکرمه، قتاده، عامر، شعبي، عطاء، طاووس، و ههروهه؛ امام طبري له «جامع البيان» حجت الاسلام غزالي له «المستصفي» ابن عطيه له «المحرر الوجيز» امام فخر الدين رازي له «مفاتيح الغيب» قرطبي و ابن جزى له «التسهيل» اباحيان له «بحر المحيط» ابن كثير له «تفسير القرآن العظيم» آلوسي له «روح المعاني» طاهر بن عاشور له «التحرير و التنوير» شيخ شعراوي له تفسيره كهيان به تهواوى له سهر فهى همى هم نايهته ئيجماعيان كردوه. به لام، له لايهنيك ترموه سهد قوتب¹ به راوهستانن له بهرامبهرى تهواوى هم ئيمامانه دهليت: "زيد و نهقيزووتن و كيشه له سهر هم حوكمه به كلاكراوه، كو تاى و گشتيه بجگه له بهرامبهر هاتن له گهل حهقيقت، و گورينى وتارى بارى تهعالا له ماناى حهقيقى خويهوه، له مهبنائى تهويل و گومانگرايى نيه ².

بهم جوړه، هو وتارهكانى ههموى هم ئيمامه گهورانهى به حيله و دهسيسه بو تهحريف كردنى كهلامى بارى تهعالا له ماناى حهقيقى خوى زانيوه. و نهگم به جوانى له سهرى ليكولينهوه بيت، ديارا كه هيچ كهسيكى تر بجگله خهوارج به هم فههمه تهكفيريه له سهد قوتب پيشى نهگرتوه.

ئيمام نهجرى له كتيبى «الشريعة» دنوسيت كه: "ابوبكر ابن ابى داود له مثنى بن احمد له عمرو بن خالد له ابن لهيعة له عطاء بن دينار له سعيد بن جبير دهربارهى هم وتارهى خوداى تهعالا:

¹ سيد قطب

² - في ظلال القرآن/898/2، ط 40، دار الشروق، القاهرة، سنة 1434هـ - 2013م.

«واخر متشابهات» نهقل دهکات: و ئەمما مۆتەشابهات بریتینه لەو ئایەتەکانی که بۆ مرووف له کاتی قهرائەتدا مۆشەبەه دەبیت بۆیه زۆریک به خویندنهوی ئەوانه ریگا وون دهکن. هەر فرقهیهک بهم ئایەته له قورئان ئیستناد دهکات و پێی وایه که ئەم ئایەته به نهفعی ئەوانه و به هۆی ئەوه هیدایەتیان به دەست هیناوه.

وه بریتی له ئایەته مۆتەشابههکان که حروریه (ناویک له خهوارج) پێی ئیستنادی کردووه و به ئەو ئایەته سهخت پابهند بووه ئەم قهولهی خودای تهعالایه: (وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ) که لهگهڵ ئەوه ئەم ئایەتهیان تلاوته دهکرد: (ثم الذين كفروا بربهم يعدلون).¹ ئینجا ئەو کاتهی بینیان که پێشهوای موسولمانان به غهیری حهق حوکم دهات، ووتیان: کفر بکهن و ههركهسێک کفر بکات له ومحدانیهتی خودای تهعالا عدولی کردووه و له ومهرتهی شرک گرفتار بووه و دهیانوت ئەم ئوممهته به مهنای ئەم ئایەته مۆشریک بووه و به دهرچوون دژ به موسولمانان و تهویل کردنی ئەو ئایەته، دهستیان به فهجیعترین و گیان سووزترین جهنایهتهکان دهریشت.

2. دووباره کردنهوی سهركێشانهی ئەو به بیردۆزێک که بهتهواوی من دهرهینهریه و ههولدانی مهزبوحانه بو تهرحی ئەوه به عنوانی یه قاعدهی سابت و دووباره خویندنهوی و دووباره کردنهوی زیاتر له ناستی مهعمول و مۆتەعارف ئەو له کتیب فی ظلال القران و ئەم بیردۆزه که «سهروکایهتی بهتایبهتترین تاییهتیمهندیهکانی ئولهیهته» وه ئەمه تهعبیریکی به تهواوی

غەیری سەحیح و نادرووسە. و هیچ ئەھدەیک لە عولەمای کەلام و عەقیدە لە رابردوووە هەتاوەکوو ئیستا تەعبیریکی وەهای پێکەش نەکردووە. و کۆتایی ئەمە کە، تەعبیریکی ئەدەبی، بەربلاو و درێژ دامینە کە لەئێوانیدا مەباحسیکی زۆر وورد و ئالۆز کە پێویستی بە تەعبیریکی پتەو، مەزبوظ و موبتەهی بە قەواعد و تەشریفاتێ بە تاییەتی زانستی و ئاکادمیک بێت کەلک وەردەگیریت. بۆیە پروون کردنەوی راستەقینەو درووس ئەمەیه کە: « سەرۆکایەتی وەکوو بێھاوتاترین تاییەتمەندیەکانی ئولوهیەتە واتە؛ ئاخیرین و کۆتاییدەرترین بەشی هەموو تاییەتمەندیەکان کە بریتیه لە بێھاوتایی و مونحەسیر بە فەرد بوون لە کەمائی زاتی موتەلق کە ئولوهیەت پێی مانعا و ناسنامە دەدات».

بەلام بەم عیبارەتەهی سەید قوت کە دەلێت: « سەرۆکایەتی بە تاییەتترین و بێھاوتاترین تاییەتمەندی ئولوهیەتە»؛ کاریگەر یەکی مێشکی ئەوەندە گیان سووزی هەیه کە ئەگەر لە کاتی کەسێک بەم سەرنجەو بێنیت کەسێک یان گرووپێک لە کۆمەڵگای ئیسلامی تەنانت لە بەشیکی بچووک لە فروعی فیهی خیلەل وارد دەبیت، ئەو بە «حوکم بە غەیری ما انزل الله» و کیشە لە سەر بێ هاوتاترین تاییەتمەندیەکانی «الوھیت» خودا رەچاو دەکات. وە ئەمە سڕۆشتیه کە لەم جۆرە رەچاووە، لە رۆح و مێشکی ئەو وەها رق و ئاژاوہیەکی ترسناک ئیجاد دەکات کە ئەو بە رەحەتی تەواوی قەواعیدی موسەللەم، حەریمەکان، و حودود و سنۆری تەکفیر لە پێش خۆی لادەبات و بەی هیچ ئاژاوە و ترس و دەغدە غەیهک، تەواوی ئەو موسولمانانەهی کە بە ئەم ئیدعا واهی ئەوەوە لەگەل خودا لەسەر بەتاییەتترین سیفەتەکانی الوھیت کیشەیی بوو تەکفیر دەکات. وە ئەمە لە حالی کەدايه کە ئەگەر بەمەرجیک کە بە ووردی و

به مهبنای ئوسولئ موسهللم چاو لئ بکهین، زۆرتتر لهوانایه موحرهز و موسهللم بیئت که موسولمانئیکی ئاوا تهنیا له فصرعئیک له فصرهکانی فیهی تووشی ههله هاتوو هو یان خودی مهسهلهکه بو خوی مهسهلهیهکی گومانیه و رهنگه لهگهڵ بوونی عارزهگهلیک له ئهو رفعی مواخیزه بکریت. ئهمه ئاماژهیهکی کوورت له سهه ئهسلی دووههم بوو که سهید قوتب تهوای ئهو بنیات و بیردۆزانهی که موسولمانانی به وهرتهی تهکفیر کیشاوه لهسهه بناغهی ئهوه دایناوا.

3. سهید قوتب بهو بابهتانهی سهروهی بهسهنده نهکردوه بهلکوو له ئاستی یاساکانی بهربلاو له دادگاگان و کۆره دادوهری و سزاییهکان دابهزی و لئیکۆلینهوه و روون کردنهوهی ئهم جۆر یاسایانه له ناوهندهکان و کردهکانیاند، بهم سهه ئهجامه یهکلاکراوه (له چاوی خۆیهوه) دهستی پهیدا کرد که عهملکهردی ئهم دایهه قهزایی و کهیفهه یانه و یاسا بهربلاوهکان لهوانه دا له نمونه روون و بئ گومانهکانی حوکم کردن به "غهیری ما آنزل الله" و کیشه و دههکهوتن لهسهه "سههوکایهتی" یان حاکیمیته واته ههر ئهو شتهی که ئهو به بئ هاوتاترین تاییهتمهندیهکانی "الوهیت" خوداوهند دهیزانی، و بهبئ بیرکردنهوه و راوهستان لیرهههیش بیردۆزی تهکفیری پیشنیار کردوه. بهم جۆره به ئومهتی موحههمهد بئ روحمانه هیرشی برد و ههول و زهحمهتهکانی کۆماری زانیارهکانی دین له سهدهکانی رابردووی میژووی سهه بههزی ئیسلامی پئ نهزانی؛ گهورهیهنیک که سالانی بهردهوام له تهمنی خۆیانیان بو توژیینهوه و لئیکۆلینهوه و بنیاتنای بواری زانستی "فقه مقارن" و روون کردنهوهی پهیههه و عیلاقهی نیوانی یاسا عورفیهکان و بنهماکانی شههههت دابین کردوه و ههوله

گرانبه‌هاکان له بواره جوراوجوره‌کانی فیهی و ناسینی مهوزیعه‌کانی ئیتفاق یان ئیفتراق و ههروه‌ها حسری ئه‌و خاله فیهیانه که له‌وانه‌دا حوکم به ئیفتراق و جیاوازی ده‌که‌ین، له خویان به جی هیشتبوو.

به‌نزیکه‌یی، ئومه‌تی ئیسلامی له ماوه‌ی ئهم یه‌ک و نیو سه‌ده‌دا، به ده‌ستی عوله‌مای به‌ناوبانگ و پسیپوری خویه‌وه، به شیاوی توانیویه‌تی "بنه‌مایه‌کی گونجاو و شیاو له فیهی موقارین" به ئه‌نجام بگه‌یه‌نیت.

به تایبەت که شیخ الاسلام و شیخ الازهر؛ شیخ حسن عطار، به شاگرده‌که‌ی خوی رفاعه الطهطاوی، فه‌رمانی دا که له ئه‌سه‌ره‌عی ومختدا یاساکانی نالیئون وه‌ربگه‌یریته‌وه و ئه‌ویش کاری وه‌رگه‌یرانه‌که‌ی له هه‌ولدانیک و ته‌قه‌لایه‌کی تاقت فه‌رسا و فشورده کۆتایی دا و ئینجا به علامه شیخ مخلوف المیاوی سپه‌ردرا که له هه‌ولیک ئه‌رزشمه‌ند توێژینه‌وه‌یه‌کی موقایسه‌یی و موقارینه‌یی له نیوانی مه‌زه‌به‌ی مالکی و یاساکانی عورفی ئه‌نجام بدات و سه‌باره‌ت به‌وه کتیبیک به نیوی «المقارنات التشریعیه» ته‌ئلیف بکات. دوا‌ی ئه‌وه عه‌لامه تیدی کتیبیک به نیوی خویه‌وه هه‌ر به‌م ناوه به شەقل گه‌یاند. له‌م قوناغه‌دا گو‌قاری وه‌زینی "ئه‌حکامی دادگوسته‌ری و کاریگه‌ریه‌کانی ئه‌و له یاساکان" و "مدونات قدری پاشا" هه‌ر له‌م بابته‌دا، ئینجا کات و قوناغی میسری کردنی یاساکان و سنه‌وری پاشا گه‌یشت و به پێی ئه‌وه قوناغیک قانونگوزار شه‌ری به وه‌سیله‌ی ئیمامی ئه‌عه‌زم؛ شیخ عبدالحلیم

محمود گه‌یشت که له نه‌تیجه‌دا در چوار موجه‌هد رازاندراره و نه‌وه له‌لای من له‌گه‌ل تو‌یژینه‌وه‌ی عه‌لامه‌ فقهیه؛ مصطفى الزرقا له کتیبی نه‌وه به‌ نیوی «المدخل الفقهي العام» مه‌جوده- به‌ زوریک له ته‌الیفات له‌م بابه‌ته که گه‌وره‌یه‌نیک وه‌کوو؛ عه‌لامه‌ شیخ سوله‌یمانوه‌ له‌هد؛ پېشه‌وای شه‌وافیع له‌ زانکوی نه‌له‌زه‌ر و نایی ره‌یسی دادگای عالی شهرع وه‌کوو علی ابوالفتوح پاشا، دکتور شفیق شحاته، علامه‌ شیخ محمد ابوشهبه، علامه‌ شیخ علی جمعه؛ نه‌ندامی نه‌نجومه‌نی کیباری عوله‌ما و موفتی ولاتی میسر، دکتور عبدالرحمن عبدالعزیز قاسم، که شیخ عبدالعزیز بن عبدالله بن حسن آل وه‌زیری که‌لتووری سعودی پېش وتاریکی به‌ کتیبه‌که‌ی نه‌وه نویسه‌وه، عمر مترک نه‌ندامی سه‌روکایه‌تی دادیاری له‌ ریاز؛ شیخ عبدالعزیز بن باز، علامه‌ شیخ علی الخفیف، مفتی کشور علامه‌ شیخ حسنین مخلوف و ناساری زوریک له‌ زانیاره گه‌وره‌کان له‌م بواره‌دا به‌ به‌ره‌م گه‌یشتووه، که زورتری نه‌مانه‌ نیستا له‌ لای من هه‌یه. وه‌ ته‌وای نه‌م نه‌الیفاته‌ به‌ هو‌ی عوله‌مای نه‌مین و قابلی نیعتما‌د به‌ نگارش ده‌ره‌اتووه. عوله‌مایه‌ک که سه‌رنج به‌ موقته‌زیات و بارودوخی زه‌مانی نه‌ورو و سه‌رنج به‌ کیشه‌کانی کاتی هاوچهرخ ده‌ست بو قه‌له‌م ده‌به‌ن، له‌ حالیکدا که ویست و نامانجی نه‌وان پشته‌گری و سیانه‌ت له‌ شهرعی موقه‌ده‌سه. به‌بی نه‌وه‌ی که له‌م نه‌رکه شان خالی بکه‌ن به‌ جو‌ریکی ماندوو نه‌بوو له‌ خزمه‌تی نه‌وانه‌ن و بو نه‌وه قه‌در و مه‌نزله‌تتیک‌ی بالآ و به‌تایبه‌ت ره‌وا ده‌زان.

زانا موخلیسه‌کان و عوله‌مای نیسلامی له‌ عه‌ینی حار که به‌ راگرتن و پاریزه‌ری له‌ شهرعی موقه‌ده‌س تیکوشهر و حه‌ریصن، به‌لام به‌ سه‌رنجیک‌ی زانیاری و قوول به‌ ژیاری نوی و که‌لک وه‌رگرتتی

چاک کراو له بهرهمه به کارهات و بهکهکهکانی ئهو، ژيانی ئهروو؛ و شيوازه نوپکانی ئهو له چواچيوهی شهرع، له ههموو بوارمکانی بریتی له دینی، رامیاری، ئابووری، و کهلتووری رهچاو بگرن و لهم ههولهدایه که له ئاراستهی بنیاتنای ناوهندانیکی نوئی له بوارگهلی زانستی، دینی و رامیاری و بنیات نانی کارخانهکا بهرهمی و ئابووریه پیشکهوتووهمکان، و له ئاراستهی عومران و ئاوان کردنهوی شارهکان، و پاراستنی و لاته ئیسلامیهکان، ههنگاوگهلیکی گهوره و کاریگهر ههلبگرن.

علامه شیخ حسنین مخلوف له گوڤاری ئهحکامی دادگوستهری و له مدونات قدری پاشا دهئیت: «ئهوانهی له لای زانیاره ئیسلامیهکان به گشتی قبول کراون و تو (له پهیههندی دهگهل جیگا و عهزمهتی کار) عولهامی ئیسلام لهم قوناغه له زهماندا چی دهزانیت؟ ئیستا ماموستا سید قطبه و غهفلهتی ئهو له ئهم ههموو عهزمهت و شکویه که عولهامی ئیسلام خهلقیان کردووه!! و به نادیده گرتنی ههولهمکان ون زهمهته بی دریغ و خاوینهکان لهو ههجمهدا و بهو مهزنیه له لایهنی عولهماوه بهبی موهابا ئومهتی ئیسلامی تهکفیر دهکات.

4. فههم نادرروس و باتل له ئهم قهولهی خودای تهعالا: «ان الحکم الا لله»¹، بهوجوره که عولهامی ئوسول و موفهسیرهکان لهئهم نایهته تیگهیشتوون. لهم سهرنجهی زانیاره ئیسلامیهکانهوه مهبهست له ئهم نایه ته ئهومیه که خودای تهعالا له ئینشاء و ئیجادی ئهوسافی حلت و حورمهت و نهدهب و کهراههت، و ئیباحهت و سیحهت، و فساد و ئینعیقاد و نهکردنی ئینعیقادی ئهوان

یهکتایه و هیچ کهسیک له کاروساتهکانی ئاماژمپیکراو لهگهڵ خوداوهند موشاریکهتی نیه و ئهنبیای ئیلاهی و رهسولان و ئیجماعی ئوممهت به هوی و محی و ئیجتیهاد، ئهحکامی ئیلاهی له ههر مهسهله کهشف و پیناس دهکهن، بهلام له ئینشا و ئیجادی ئهحکامیک وهکوو حلته حورمهت و ئهو حوکمهکانی تر یهتا و بی هاوتایه.

ئهمه بروایهکه که ئیمه پین بروامان ههیه و خودا تهنیا کهسیکه که ئهحکامی شهری ئینشا دهکات و پاش ئهوه ئهمری ئیلاهی له بواری ئیعتقادی به لایهنی بواری فیقهی خوی دهردهبریت و ئهو بواریهیهوه به پهپوهندی دانی فیقه به ئهسباب وم عیلهتهکان و شهرتهکان و مانیههکان و ئینجا له ئهم خالهوهیه که هاوژینی مروف لهگهڵ فیقه له جیهاندا درووس دهبنیت و شکل دهگریت.

ئیسنایه که مروف بویان ههیه لهگهڵ فیقه ریگایهکی موسالیمهت ئامیز له پیش بگرن و ژیانی خویان له گهڵ ئهوه تهتبیق بدن یان له بهرامبهری ئهوه ریگایهکی غهیری موسالیمهت ئامیز له پیش بگرن و له موتابیقهت دانی ژیانی خویان له گهڵ ئهو له خویان کوتایی پیشان بدن.

لیرهدایه که سید قطب ههلهکان و کوتابییهکانی مروف به موتابیقهت دانی فیقه، عهینی ئیخلال له "حاکمیتهی ئیلاهی" رهچاو دهکات و ههلهکانی ئهوان به عهینی کیشه له گهڵ خودای تهعالا له سیفتهی "حاکمیتهت یان سهروکایهتی" که بی هاوتاترین تاییهتمهندیهکانی "ئولوویهتی ئیلاهی" دهزاننیت و به بی هیچ پاراستنیک ئهوانه تهکفیر دهکات.

بئ گومان که بیردۆزهکانی ئهو لهم بواره‌دا شتتیک بجگه له ئازاوهیهکی ترسناک و دل تهزین نیه. و لیکولینهوه و تیفکرین و بریاردان له بوارگه‌لیکی زور وورد و گرنگ له زانستی که لام و ئوسول دهکات که به دلنیاپییهوه ئهو لهو عیلمانه، ئهو ته‌به‌حور و پسپورایه‌تیه پیویسته‌ی نیه.

شیخ الاسلام حافظ ابوالفضل ابن حجر - رحمت الله علیه - در کتیبی نرخداری فتح الباری ده‌فهرموی: «هه‌رکاتیک ئینسان له فه‌نیک که پسپوری و ته‌خه‌سوسی پیویستی نه‌بیت، پروای خوی دهربریت، قسه‌گه‌لیکی عه‌جیب و غه‌ریب، بئ باهر و غه‌یری قابل قبول به زمانا ده‌هینیت»¹.

وه به‌لکوو پیش له‌ئهو ابوالمظفر السمعانی له کتیبی «قواطع الادله» له نیوانی وتتی ئهم مه‌سه‌له دیاریکراوه فهرموویه‌تی: «بۆ ئهو خودای لی خوش بیت - باشتر ئه‌وه‌یه که ده‌ست له خه‌وزی ئهم فه‌نه هه‌لبگریت و ئه‌وه بسپیریت به ئه‌هله‌که‌ی، چونکه ئه‌گه‌ر له فه‌نیک کوو ئه‌هلی نیه تی بفکریت که‌مترین ئاسییک که به ئهو بگه‌یه‌ت ئه‌مه‌یه که له‌لای ئه‌هلی ئهو فه‌نه رسوا ده‌بیت. ده‌بیت بزانی که له هه‌ر فه‌نیکدا ئه‌هلی ئهو فه‌نه له دهربرینی بریار موعته‌به‌ر و جیگای ریزن مه‌گه‌ر که‌سیک که نابیغه بیت و له هوش و زه‌کاوه‌تیکی زور بان به‌شدار بیت که ئه‌مه به‌شیک له نیستسناکان و له زوربه‌ی ئه‌حوال بۆ هه‌ر فه‌نیک پیاوگه‌لیک هه‌نه که ده‌بیت ئهو فه‌نه به ئه‌وان ئیحاله بیت»².

5. غیابی گشتی بۆ بابیکی ده‌قیق و گرنگ له ئه‌بوایی زانستی ئوسولی فیه، ئه‌وه‌ش "بابی عه‌وارزی شه‌رعیه" که هه‌رکاتیک

1 - فتح الباري /584/3.

2 - قواطع الأدلة/399/1.

عهوارز به جوړيکي هيرشي به سهر ئينسان زال بوو و دسه لاتي پيدا کرد ئهم عهوارزه شهر عيه ئيدي له ئهو مواخيزه نابيت.

6. ئهمه ي که ده لئين کاتي دين نهماوه که له ئهمه جيگاي سهرتر بو که سيک تا ئيستا سابقه ي نه بووه و ئهمه ئاشکراترين دژايتيه له گهل ئومه تي ئيسلامي؛ ئومه تیک که ئومه تي نيوه راست و خاوين رژمار کراوه و ئومه تیک که مونادي زانست، دين، ژيوار، خيريهت و هيدايه ته. ئيستا (له چاوي سهد قوتبه وه) ئهم ئومه ته به تهواوي ئهم تاييه تمه نديانه وه، دواي تاقيردنه وه و هله گه لي ميژويي، سده يان زوره که به ميژو مولحق بووه و هيچ ئه سهر يکي لي ديار نيه!!! له کتبيي "چرايهک له سهر ي ريگا" به رووني ده لئيت: " ئومه تي ئيسلامي سهدان ساله که باري به ستووه و نهماوه".¹ وه ئهم ئيدعا که له کتبيه کاني تريشي دا دووباره بوته وه و به بيگومان ئهم جوړ بوچوونه، له شاخ و بهرگي مه سله ي "حاکميهت" له لاي ئه وه.

* هو و عيله تي هه مووي ئهم ناژوانه، ئاسيمه سهر يه کان و خوشيفته ييه ميشکيه کان، و روو هه لگه رانه وه ي سهد قوتب له ته جروبه کاني عوله ماي ئيسلام له فه مي و محي له بو ارگه لي جوړ او جوړي ميژووي ئيسلام و ته جاهولي ئه وه له مهنه جه کان و شيوازه کاني فه هم له لايه ني عوله ماس. به لکوو سهرتر له وه ئهمه ي که ئه وه نه تيجه کان و بهر هه مه فکريه: اني ئومه تي ئيسلامي به هو ي که لتووري جاهيلي ده زانئيت، هه روه ها که ده لئيت:

"ته نانهت زور يک له وانه ي ئيمه له ژماری که لتووري ئيسلامي، سهر چاوه کان و بنچينه ئيسلاميه کان، فه لسه فه ي ئيسلامي و

تەفەكۆرى ئىسلامى بە ژومار دېرىن، ھەمووى ئەوانە درووس
 كراوى ئەم جاھلىتەنە.»¹

راستەقىنە ئەوھىيە كە سەيد قوتب لە شىوازگەلى ئوسولى و
 ياسادارى زانا ئىسلامىھەكان لە ھەم و تىگەشىنتى قورئان خوى
 كىشاوھوھ دواوھوھ و خوى بە تەنبايى بە ئىعتىماد بە ھەدس و گومان
 و ھەستەكانى خويھوھ و بۆچوون و ئەندىشە بېھاوتا و
 تايىتەمەندەكانى خوى لە تەقەلايەكى تاقەت ھەرسا، سەخت و
 ماندووھىنەر ھەولى دوا لە قورئان تى بگاثر

لە سەرھەتاي كىتېبى "وېنەھى ھەنى لە قورئاندا" دەلېت: "چوومە نىو
 ناوھند و ئەنجومەنە زانستىھەكان و تەفسىرى قورئانم لە روى
 كىتېبەكانى تەفسىر خويئەھوھ و تەفسىرى ئەوم بە تەلمەموز و
 خويئەھەكارى لە مەھزەرى ماموستايانى مەزن گوى دا، بەلام لەم
 خويئەھەھوھ و گوى پىدانە، ئەو لەزەت و جوانى قورئانە كە لە مندالى
 خويئەھەھوھ نەمبىنى. وا اسفاه!! ھەموو نىشانەكاناي جوانى بەتەواوى
 لە نىوانىدا مەھو بوو و شتىك لە لەزەت و شەھو ھەلھەينەرى ئەو بە
 چاودا نەدەھات. ئايەكوو لەگەل دوو قورئانى جياواز تووش
 ھاتبووین: ئەو قورئانەھى ماوھى مندالى كە پرلە ھەلاوھت، ئاسانى
 و شەھوق ھەلھەينەرى بوو و ئەوھى تر قورئانى دەورانى گەنجى كە
 پرلە سەختى وئالۆزى بوو!!؟ يان ئەمە بەرھەمى ئەو جەنابەتەھى كە
 مەنھەجەكان و شىوازە جۆراوجۆرەكانى لىكولئىنەھوھ لە ماوھى
 مېژوو پىيان سەپاندوو!؟ دىسان گەرامەھوھ سەر خودى قورئان و
 قورئان خويم لە روى كىتېبەھى خوى خويئەھەھوھ نە لە روى كىتېبە
 تەفسىرىھەكان! لە پرىكدا ھەر ئەو قورئان جوان و خۆشەويستەھم

دۆزیهوه و ههر ئهو بوچوونه لهزمت دهر و شهوق ههلهینههرهم دووباره به تهواوی بوونمهوه لهمس و ههست کرد...»¹.

ئهمه قسهیهکی زۆر مهترسیدار و ترسناکه که له شیوازی تیگههشتن و لیکۆلینهوه و تهعامولی سهید قوتب لهگهل نهسی قورئان و فههمی ئهوه رووی ههلهگهرا ندووه تهوه و کاریگهریهکان و سابقه زانستهیهکانی ئهوی که نیوی جاهیلی ناوه و کۆتایی خوی بهو جۆره که دهیبینی به پال دان به ههستیکی جوانی ناسینی لیل و نادیار، کورت و کۆتا که له ماوهی مندالی دا به بی ئهو پڕژماره زانستیه وورد و موتهفن و مهحکمه پهسهنانه که له لای زانیارمهکانی ئومهتی ئیسلامی له ماوهی میژوودا خوی دهربریوه، ههستی دهکرد که بو فههمی قورئان خهریکه ههول دهوات.

خودا دهفهرموی: (وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يُسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)²، واته:

«وه ئهگه ئهوهیان بگهرا نایهتهوه بو رهسول و خاوهنی ئهمرهکهیان، ئهو کهسانهیی ئهوان که تیگههشتوون، شوینیان به مهسهلههت دهرد.»

* و قاعیده و بنهما لیرهدا بریتی لهوهیه که له لایهنی فیرقهکان و گرووپه تهکفیرییهکان له ماوهی میژوو، لهسهر تهئویلی لاساری و ئینحرافی بو ئهم نایهته به چاودا دههات و ئاشکرا دهیبینین که ئهوانه ههموویان شهپۆله تهکفیرییهکان به دوا یهکهوهن که بهتهواوی به دهوری شهفتی فههمی نادر ووس و بائل لهم نایهته موبارهکه دهچهرخن. و تهبعهن، ئهم بوچوونه له بهرامبهری ئیجماعی زانستی

1 - التصویر الفنی فی القرآن/ص8، ط10: دار الشروق، القاہرة، سنة 1408هـ - 1988م.

2 - [النساء: 83].

ئەھلى عىلم لە ماوەى سەدەکانى رابردوو سەبارەت بە فەھمى سەحیح لەم نایەتەيه.

خەتیب بەغدادى لا «تارىخى بەغداد» دەيگيریتەوه: «ابن ابى داوود دەبووت: پیاویک که خەوارج ھاوردبوویان بۆ لای مەئمون، مەئمون پێى ووت: چ شتیک تۆى وادار کرد که رێگای خەلاف لەگەڵ نێمە لە پێش بگري؟ ووتى ئەم قەولەى خودای تەعالا: (وَمَنْ لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ). مەئمون ووتى: نایەکو ئاگادارى که ئەمە نایەتیک لەلایەن خودایەوئەيه؟ ووتى: بەلى. ووتى بە کام دەلیل؟ ووتى: "ئىجماعى ئوممەت". ووتى: ھەر بەو جۆرەى که بە ئىجماعى ئوممەت بۆ قبوولى وەحیانی بوونى ئەم نایەتە رەزایەتت داوه، بە "ئىجماعى ئوممەت" لە تەئویلى ئەو نایەتەیش رەزایەت بەدە! ووتى: راست دەلێى لەشت ساغ بێت ئەى سەرۆکی موئینەکان! 1

* پێغەمبەرى گەورە بە موسولمانانى راسپاردووه که لە ئەم مەسەلەکه تەکفیریە بە شیدەت دوورى بکەن. لە ھەزرەتى حوزەیفە نەقل کراوه که ئەو ھەزرەتە فەرموویەتى: «ئەوہى بە بۆچوونى من بۆ ئیوہ مەترسیدارە ئەوہیە که پیاویک قورئان بخوینیتەوہ ھەتاوہکوو جوانى و رەسەنى ئەو کتیبە بۆى روون بێتەوہ، لە ھالێکدا که یارمەتیدەریک بۆ ئیسلام، دواى ئەوہى خودای تەعالا بیخوازیت موتەحەویلى دەکات و لە قورئان دەرواتە کناریک و دەیخاتە پشنى سەرى خۆیەوہ و دژبە ھاوسنیکەى خۆى شمشیر دەکشیت و موتەھەمى دەکات بە شیرک. من پرسیم: ئەى

1 - تاریخ بغداد/186/10، ط:، وتاریخ دمشق/306/33، ط: دار الفكر، بیروت، سنة 1995م، تحقیق: محب الدین ابى سعید عمر بن غرامة العمرى.

پيغمبهری خودا! کام يهک لهوانه به شیرک نزيکترن؟ ئيتهام ليدر هکه يان ئيتهام ليدر اوهکه؟ فهرمووی: به دلنیاييوه ئيتهام لی دهرهکه.¹

ليکولينهوهی ووردی ئەم حەديسه له لاپەرەکانی داهاتوودا نیشان دەدریت.

راستهقینهیهک که غهیری قابلی ئینکاره ئەمهیە که "ئومهتی ئیسلامی" هەرگیز به تهواوی و یهکجی بهو جوړه ی که سهید قوتب و فرقهکان و ههنووکه هاوچهرخهکانی ئەو، بوچوونیان ههیه، به وهرتهی ئینحراف نهکهوتونهته خواری.

له ئەو حەزرهته نهقل کراوه که ئومهتی ئیسلامی هەرگیز به تهواوی و به کهمال له تهوحیدهوه روو ناهینیت بو شیرک و کوفر. ئیمام بوخاری له سهحیحهکهیدا له حەديسی عامر له پيغمبهری خودا بهم جوړه رهوايهت دهکات: "به راستی که لهوه ناترسم که ئیوه روو بینن بو شیرک، بهلکوو لهوه مهترسیم ههیه که روو بینن بو دونیا و له نیوانی دا چاولیکهری بکن."²

تهنانهت امام ابوعمر ابن عبدالبر له «التمهید» دهلیت: « هەرکهسیک که سهبارهت به شتیکی له ئومهتی ئیسلامی مهترسی

1 - مسند بزار، هیثمی، ابن حبان و ابویعلی ئەم سهندهیان حسن داناوه. بینن کهسیر سهبارهت بهم سهندهه دهلیت: ئەم سهندهه جهیده. ئەم حەديسه که ئیمام تهحاوی له کتیبی شرح مشکل الآثار و هروی له کتیبی ذم الکلام و أهله و ابن عساکر له کتیبی تبیین کذب المقتری رهوايهتیان کردوه.

وه له رهوايهتیکی له مهعازی کوری جههل معنوله. ئەمه له موسندهی شامیین، یعقوب بن سفیان در المعرفه و التاريخ و ابن ابی عاصم له کتاب السنه و هروی در ذم الکلام و أهله و ابو القاسم اصفهانی له الحجة نهقلیان کردوه.

2 - صحیح البخاری/94/5، کتاب المغازی، باب غزوة أحد، ط: جمعیة المکنز الإسلامی، مصر، سنة 1421 هـ) السلطانية.

بیت که پیغمبر مہترسی نہبووہ، بہ بیگومان ستہم و جہفایہکی
 ناشکرای لہ سہر تۆمہتی ئیسلامی کردوہ»¹.
 ئەمانہ نمونہگہلیکی ناشکرا لہ سہرشتوانی ئەندیشہکان و
 عہقلەکان لہ فہمی قورئانہ کہ بیگومان لہ کاتی نہبوونی شیواز و
 کاروساتگہلیک بۆ فام کردنی راستەقینہی وەحی، عقول و
 ئەندیشہکان لہ داوی ہەوا و ئەفکاری مونحەریف دەکھوییت و دینی
 ئیلاہی لہ رحمەت و رەئفەت بہ توندوتیژی، ئیسلامی ترسی و
 خوین رشتن بەدەل دەکات.

یەکیک لہ واجبات و زەروریاتی گرنگ بۆ عولەمای ئیسلامی و
 رەبانی لہ مآوہی ئاسۆی میژووی بەرزی ئیسلامی و مروّقی لہ
 رابردوو یان لہ داھاتوودا ئەوہ بووہ و ئەوہ دەبیت کہ لہ ہەر کات
 و شوئینیک لہ سہر بەزمگا، لہگەل ئینحرافەکان، کہجرەویہان، کہج
 تابیہکان رابپەرن و بہ ئەندیشہکان و ئەفکاری باتلنیک کہ لہ
 زەمینہی وەحی پەدیدار ئەبیت موباریزہ بکەن. تا بہم شیوازوہ
 دینی ئیلاہی لہ فہمہ ہەلہکان و ریگا نادرۆسەکان و پارێزاری
 بکەن و ھاوکات لہگەل ئەوہ بہ کەلک وەرگرتن لہ قانون و
 یاساکان لہ زەمینہی فہمی راستەقینہ و درووسی وەحی و قورئان
 پیشکەش بکەن.

* * *

موقایس هیی

له تئگ هیشتنی س هید قوتب و ک قماری عول هماکانی یؤمهت
س هبارت به فهیمی یه و ئای هت، له کاتی س هجاب ه و ئیمام هکانی
دین هوه هه تاوه کوو ئیمام موخ هم هدی ش هعراوی.

<p>تئگ هیشتنی ته کفیریه کان له لایه نیککی تره وه</p>	<p>عوله مای ئیسلام له لایه نیکه وه</p>
<p>سید قطب *** که سیکمان له رابردوودا سوراغ نیه که پیش له سهید قوتب به وه ها بریار و ئه ندیشه یه ک گه شتنبووبیت مه گهر ره وایه تیک له ئیمام ئه جری له کتییی "الشریعه" که که لامی سه عیدی کوری جیبر</p>	<p>عازب، حذیفه بن یمان، ابراهیم نخعی، سیدی، ضحاک، ابوصالح، ابومجلز، عکرمه، قتاده، عامر، شعبی، عطاء، طاووس، أبورجاء عطاردی، عبید الله بن عبد الله، حسن بصری، ثم امام طبری له «جامع البیان» و حجت الإسلام غزالی له «المستصفی»، و بغوی له تهفسیره که ی، و ابن جوزی له «زاد المسیر» امام فخر رازی له «مفاتیح الغیب» و امام قرطبی، و ابن</p>

<p>نهقل دهکات که:</p> <p>«نهم قهولهی خودای تهعالایان قهرائت کردوه: وَ مَنْ لَّمْ یَحْکُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْکَافِرُونَ. (له گهل نهم نایتهدا قهرائتین کردوه: ثم الذین کفروا بر بهم یعدلون. (2) وه کاتیک که ببینن که پیشهواهی موسولمانان به غهیری حهق داوهری دهکات دهلین که کوفری کردوه. به کهسینک که له خودای تهعالا عدول بکات شیرکی بو پهروه دگار کههی رهوا زانیوه. لیره دایه که ههموو نأحادی نهم تومهته موشریکن، واته له دین دهرچوون و دهستیان له کاریلینک لیداره که به دیدهکانی خوین دهیبینن.</p>	<p>جزي له «التسهیل» و أبوحیان له «البحر المحيط» و ابن کثیر له «تفسیر القرآن العظیم» و آلوسی له «روح المعانی» و طاهر بن عاشور «التحریر و التتویر» و شیخ شعراوی در تفسیر مکهی دا.</p> <p style="text-align: center;">***</p> <p>(نأمر از گهل و شیواز گهلی نهم عولهما له فهمی نایتهی کهریمه جیاوازه و راجحترین بوچوونهکانیان گه شه پیدان به مانعای فهمی مه عسیهته و مه عسیهتی کوفر دون کوفره. وه هیچ کهسینک له عولهما به نهو فکره ته کفیریه توندروهی سهید قوتب دهنگی بریاری نهداوه).</p>
--	---

بین فهم سید قطب و جمهور علمای امت درباره فهم آیه مورد بحث، از عصر صحابه و امامان دین گرفته تا امام محمد متولی شعراوی

هوشدارئى كى نه بهوى عه جيب بوئى ههلى قورئان.

نهوى كه به تهكفيري موسولمانهكان روو دههينن و چهك به دهستهوه دهگرن و خوئنى خهلكى دهريژن.

حوزهيفه دهئيت: پيغهمبهرى خودا فهرمووى: "مهترسى دارترين شتتيك كه لهئهوه له حهقى ئيوه ترسم ههيه و مهترسى ههست دهكهم، پياويكه كه قورئانى خوئندبوويتهوه و تازهيى و درهخشهندهيى قورئانى موشاهيده كردبووييت و رهنگ و بوئى ئيسلامى به خوئى گردبوويتهوه و پشتگري ئيسلام بييت، بهو جوهرى كه خودا ويستوويتهى بيگوريت و له قورئان دهست بكيشيت و پيى پشت بكات و له رووى هاوسيكهيدا شمشير بكيشيت و نهو موتهههم به شيرك بكات. حوزهيفه دهئيت: كن عهزم كرد نهى پيغهمبهر! كاميهك لهمانه به شرک سهزاوارترن، نهوى موتهههمى كردوو ه يان نهوى موتهههم بووه؟ نهو حهزرته ووتى: نهوى خهلكى موتهههم دهكات.»¹

ئههم حهديسه له گرنهگيهكى زور بهشدار، چونكه وهزعهتتيكى عهجيب و سهير له شيفتهكان و عهلاقهمندهكان به ئيسلام بو ئيمه روون دهكاتوه كه تهحهوولات و گورينيكي عهجيبى به خوئيهوه ديوه، كهسيك كه له سهههتادا به شوور و شهعهفهوه روو به قورئان دههينيت نهوى كه نورهكانى لى دهركهوييت و له كوئايدا روو

1 - مسند البزار/7/220، ط: مؤسسة علوم القرآن، ومكتبة العلوم والحكم، بيروت، المدينة، سنة 1409هـ، ومجمع الزوائد/178/1، ط: دار الريان للتراث، ودار الكتاب العربي، القاهرة، بيروت، سنة 1407هـ، وصحي ابن حبان/281/1، باب ذكر ما كان يتخوف على أمته جدال المنافق، ط: مؤسسة الرسالة، بيروت، سنة 1414هـ-1993م، وقال ابن كثير عن سنده: (هذا إسناد جيد). تفسير ابن كثير/2/266، ط: دار الفكر، بيروت، سنة 1401هـ.

بکات له تهکفیر و چهک به دهستهوه بگریت و خوینی خهکی بریزیت؟!

پیغمبهری خودا ئەم جوړه کهسانه‌ی به سی سیفه‌تهوه پیناس کردووه:

1. یه‌که‌م ئەوه‌ی که خودا نیعمه‌تی قورئانی پی عه‌تا کردووه، به بۆنه‌ی ئەوه‌وه، له‌گه‌ل قورئاندا نائاشنا نیه، به‌لکوو له‌گه‌ل قورئاندا په‌یوه‌ندی هه‌یه و بۆ قورئان ئەهه‌میته‌ داده‌نیت و ته‌وه‌جو‌هی پی ده‌کات و ده‌پاریزیت و به‌ناوبانگی به‌ ده‌ست ده‌هینیت و گومان‌ی خه‌کی سه‌باره‌ت به‌ ئەو چاک ده‌بیت‌هوه و چونکه به‌ قورئان خزمه‌تی کردووه و ئەهه‌میته‌ی بۆی داناوه.

2. ته‌راوه‌ت و تازه‌یی قورئان بۆ ئەو ده‌رکه‌ویت، چونکه قورئان نوره و تازه‌یی و ته‌راوه‌تی ئەو له‌ روی خاوه‌نه‌که‌ی کاریگه‌ری هه‌یه و له‌ ئەسه‌ر ئیشتیاق و شه‌عه‌فی زۆر و زۆر بوونی ته‌لاوه‌ت، خه‌کی ئەسه‌ره‌کانی نورانیه‌تی قورئان له‌ ئەو ده‌بینن؛ چونکه هه‌رکه‌سیک که له‌ خزمه‌تی قورئاندا ده‌ربیت و بو تیلاوه‌ته‌که‌ی زۆر مو‌داومه‌ت بکات، نوری قورئان له‌ ئەو سه‌رایه‌ت ده‌کات و دره‌وشانه‌وه‌ی ئەنوا‌ری ئەو له‌ سه‌ر پرومه‌تیدا ده‌رده‌که‌ویت و له‌و کاته‌دایه‌ که گومان‌ی باشی خه‌کی سه‌باره‌ت به‌ ئەو زۆرت‌ر ده‌بیت‌هوه، چونکه ته‌راوه‌ت و تازه‌یی قورئان له‌ ئەو ده‌بینریت.

3. ئەو سه‌باره‌ت به‌ دین زۆر غه‌یوور ده‌بیت تا جی‌گایه‌ک که ده‌بیت به‌ پالپشت و پشتگری ئیسلام و له‌ هه‌رمی ئەو پشتگری ده‌کات و له‌و کاته‌دایه‌ که دوا‌ی ئەو هه‌موو چالاکیانه‌ی که ئەنجامی داوه و به‌ناوبانگی و نیوی باش که له‌ ئەسه‌ری قورئانه‌وه له‌ نیو

خه‌لکی به دهستی هیناوه، دوچاری موشکیل ده‌بیت و خه‌لکی له
 ئه‌سه‌ری ئه‌م ئیشکاله له ئه‌ودا تووشی ئاژاوه و گۆرین دین و،
 چونکه له‌ئهو گۆرینیکی عه‌جیب و سه‌یر رووی داون. و
 پیغه‌مبهری خودا له‌م حالته‌دا ئه‌وی به‌م جوړه ته‌عبیر کردوه:
 "ئه‌وه‌ی به‌و شیوازی که خودا ده‌یه‌ویت بگۆریت." بویه گۆرینی
 ئه‌لفاز و گۆرینی ئه‌لفاز و عیبارته‌کان و حروفی قورئان روو نادا،
 به‌لکو له فه‌م و ته‌ئویلی ئه‌ودا گۆرین روو ده‌دات". چونکه ئه‌و
 ئیقدامی به‌م کاره کردوه و له رووی فریب و غرور، به تیلاوته
 و هه‌ولدان قورئانیه‌کانی خۆیه‌وه، وه لایه‌نگریه‌که‌ی له‌گه‌ل
 سه‌رنجیکی شیوا و به‌تاییه‌ت، بۆ ته‌ئویله‌کان و ته‌فسیره باتله‌کانی
 خۆی، هیرش ده‌باته سه‌ر قورئان و گومان ده‌کات که فه‌م و
 ده‌رکه‌که‌ی ئه‌و به‌سه بویه بۆ لیکۆلینه‌وه و ته‌ئویلی نادروس و
 ناجوان روو ده‌هینیت و ئینجا کۆمه‌لێک له چه‌مک و بۆچوون و
 تاریکیه‌کان له‌وه ده‌رده‌هینیت و نه‌تیجه و بۆچوونی لادراوی خۆی
 پیشان ده‌دات، له حالیکدا له ته‌واوی ئه‌م مه‌وردانه، له ساز و کار و
 ئامرازگه‌لی فه‌می درووس و شیوازه‌کانی ئیستنبات و دایره‌ی
 زانستی که له‌فه‌می قورئان یارمه‌تی ده‌دات، بیه‌ش و له
 تیگه‌یشتنی بابه‌ته‌کانی ناته‌وانه، تا ئه‌وه‌ی که سه‌ودای ته‌کفیر له
 می‌شکی ئیجاد ده‌بیت و هاوسیه‌که‌ی به شیرک موته‌هه‌م ده‌کات و
 تازه به ئه‌و کاره‌یش ئیکتفا ناکات و بۆ خۆی ئیعلامی جیهاد ده‌کات
 و له رووی خه‌لکی شمشیر ده‌کشیت و چه‌ک به ده‌سته‌وه ده‌گریت
 و خۆینی خه‌لکی ده‌ریژیت هه‌ر کاتیک که‌سیک ئه‌و بانگ ده‌کات
 تا له‌ئهو کاره ده‌ست هه‌لبگریت، به عیناد و سه‌رکشیه‌که‌ی زۆرتر
 ده‌بیت، چونکه په‌یه‌ندی ئه‌و له‌گه‌ل قورئان ته‌نگاته‌نگه و له

تەشکیک لە فەهمی خۆی لە زاتی قورئان تەشکیک و گومان راگەیاندن لە زاتی قورئان دەزانیت.

بۆیە، قوناغە تەدریجیەکانی گۆرینی فەهمی قورئانی بە چ شێوازیکی بوو و چۆن لادان لە فەهەمەکەمی رەخنەیی کردوو و تا ئەمە کە لە ئیستنباتی مانعانی قورئان وارد بێت و بەبێ ئەوەی کە هەست بکات، بە شێوازیکی گشتی روو بەینیت بۆ ئامانجەکانی قورئان؟

ئەو کەسە وردە و وردە لە قوناغێکی قەراری گرتوووە کە خۆی بە عنوانی درووس کەری ئەوە بۆ ناسین قەرار دەگریت و دەست بە ئیستنبات لێ دەدات و مەفاهیم و بۆچوونەکان و سەرئەنگەکان لە ئایەتەکانی قورئان دەتاشیت و رێبەر و رێنمایەکی بجگە لە حماسە و شور نیە، بۆیە بە هۆی ئەو هۆە چەمک و بێردۆز و قاعیدەگەلیکی دێتە وجود کە پەرلە تەرکیب بەندی و لە رووی یەکتەر چینی ئایەتەکان بە شێوازیکی هەلەیه و بەرەمگەلیکی زۆر دوور و سەیر بە دەس دە هینیت، بەلام ئەو بە هۆی دووری کردن لە نەخشەیی علوم و ئیستنباط و مەقاسیدیکی کە عولەمای حەق لەوانە یارمەتی دەگرن، ئەوانە شیاو و شایستە نازانن؛ چونکە ئەو دروشمیک کە فەهەمەکەمی خۆی پێوە بپۆیت و ئیستنباتەکانی بەوە عەرزە بکات، لە ئیختیار نیە، بەلکوو ئەو بە بێردۆز و بۆچوونگەلیکی بە قورئان رینگا پەیدا دەکات و ئینجا هەول دەدات کە بە زۆر ئەوان لە قورئان دەربەینیت، بۆیە لە زمانی قورئانەو شتیک ئەلێت کە قورئاتن پێی ئیعتراف ناکات و شتیک بە قورئان نەیسبەت دەدات کە مەبەستی قورئان بە پێچەوانەیی ئەوە بوو و فەهمی حەیران و سەرلێشیواوی و پەرلە ئاژاوەی خۆی بەئەو

دهچهسببیت و به ئه کارهوه، عهملی تهحریفی غلۆگهرهکان و ئیدعای باتل گهراکان و تهئویلی جاهیلهکان مورتهکیب دهبیت.

ههمووی ئهم مهویدانه ئهجام دهوات و خهکی سهبارت به ئهوهوه تووشی حهیرهت و سهرلئیشیواوی دین و له کارهکهی له حهیرهت به سهر دهبن، بهلام، به دلناییهوه نيسبته به لادانهکان و ههلهکان ناویرن و جهسارته به خهرج نادن، چونکه میژووی دور و دریز سهبارته به خزمته به قورئان و دهرکهوتنی تازهیی و تهراوته له قورئان و بهرگری له ئیسلام به بیر دینیهوه.

ئیسنا ئیره له ناوهروکی حهیسی نههوی تیيفکرن و میزانی زیان و ئاژاوه و ههژقین لهو خهکهی تر که سهبارته به ئه لهدلایان ههیه، بیننهوه به بیري خویان و سهبارته به ئه تیيفکرن و که به مهترسی تهکفیرهکهی ئه پهی بووهن و لهوانایه سینگه لهم کهسه تهکفیریه بتهقیتهوه و هوی ویرانی و نابوودی کومهلگا له ئینجرافی ئینسان دهببیت و ئیدئولوژیهکهی ئه له ئینحرافانهدا بهس ئهفکاری ئهون، بویه سهبارته به ئه بهدگومان بوونه و خهکی له مهترسی رهفتار و مهنههجي و ناشیرینی نيسبته به زاتی قورئان ئاگادارن دهکن.

لهوانایه ههندیک له مروّف باوه نهکن که ئه له فههمی قورئان تووشی ئینحراف بووه، چونکه میژووه دریزهکهی لهپهیهوندی لهگهل خزمته به قورئان به بیر دیننهوه، بویه له دیاریکردنی شوینی رهخنهکه له ئاژاوه بهسهر دهبن و له حهیرهت و چهن دهسهیی دهمینن و ههندیکی تر به هوی لهسهر چوون و بهردهوامی ئه پروایان دهبیت به ئهوهی که ئه بهر حهقه و ئه به سزوارترین ئینسان نيسبته به قورئان دهزانن و دهلین: لهوانهدا نیه

که ههله و ئیشتبا له ئهو رهخنه بکات و ئینجا تیک بجیت و ئهو تیکچوونه له دینی خودا دهچهسپینن.

بوخاری له ئه‌بو مه‌سعود روایه‌تی کردووه که ووتی: پیاویک هاته خزمه‌تی پیغمبهر و ووتی: من به خاتری فلانی له نوێژی سوبح خۆم به که‌نار ده‌کیشم، چونکه نوێژ درێژ ده‌کاته‌وه، ئینجا ره‌سولی خودام بینی که وه‌ها رقی هه‌ستا‌بو که هه‌رگیز پیغمبهرم له هیچ مه‌وعیزه‌یه‌کدا له ئهو رۆژه غه‌زه‌بناکتر نه‌بینی‌بوو، بۆیه فه‌رمووی: ئهم خه‌لکینه! له نێوانی ئیوه که‌سانیک هه‌نه که خه‌لکی به نیفره‌ت و قین ده‌گرن، په‌س هه‌ر کامیک له ئیوه که بۆ خه‌لکی بوو به ئیمام، ده‌بیت کورتي کاته‌وه، چونکه له پشتیدا بچووک و گه‌وره و هه‌زار و چاو له ده‌ست هه‌یه".

بوخاری له جابر کوری عه‌بدو‌لای ئه‌نساری رضی الله عنهما روایه‌تی کردووه که پیاویک به شه‌وا به دوو ووشره‌وه هات و مه‌عازی له حالێ نوێژدا بینی. ئینجا ووشره‌که‌ی به‌ردا و له پشت سه‌ری ئهو ده‌ستی کرد به نوێژ خویندن. مه‌عاز سو‌ره‌ی بقره یان نسائی قه‌رائه‌ت کرد. ئینجا ئهو پیاوه نوێژه‌که‌ی به جیه‌ه‌شت و روشت. ئینجا به ئهو خه‌بهر گه‌ه‌شت که مه‌عاز سه‌باره‌ت به ئهو شتیکی وتوو، بویه هاته مه‌حزه‌ری پیغمبهر و له مه‌عاز شکاتی کرد. حه‌ززه‌تیش ووتی: ئه‌ی مه‌عاز! مه‌گه‌ر ئه‌تۆ فتنه‌گه‌ری؟ هه‌تا سی جار ئهم ره‌سته‌یه دووباره کرده‌وه و ئینجا ووتی: بۆ چی سو‌ره‌ی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ» و «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا» و «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى» نه‌خویندوو‌ه‌ته‌وه؟ چونکه له پشت سه‌ر تو ئینسان ته‌مه‌ندار و لاواز و هه‌زار و چاوله‌ده‌ست نوێژی کردووه.

بیگومان که ئەمانە پروودانگەلیک و دۆخگەلیکن که له عەسری پیغەمبەردا پیش هاتوو و خەلکی بە عەمەلکردی یەکیک له باشترینی سەحابە تووشی نازاوه دەبوون که حەزیان له درێژپێدان بە نوێژەکه بوو و ئەم کارە بۆ خەلکی گران بوو و تا ئەوێ که ئەو کەسە بە هۆی درێژپێدان، نوێژەکهی خۆی بە دواتر خستوو و یان له سەفی نوێژ کردنەکه چووێته دواوو، و بە تەنیاپی نوێژیکی خەفیفی کردوو و چووێته دووی کاری خۆی. ئینجا دیندارەکان سەبارەت بە ئەو قسەیان کردوو و ئەویان بە موناڤیق زانیوو، هەر وەها که له ریوایەتەکانی تردا ئەمە هاتوو. بۆیە، ئەم کەسە بە مەحزەری پیغەمبەر گەیشت و شکاتی کرد، تەواوی ئەم مەوردانە و شکاتانە له ئەسەری فسق و فجورەوه نەبوو، بەلکۆو، له ئەسەری حالەتییکی دینی زیاده روی داوه و خەلکی له نازاوه و فتنە و قین و دژایەتی قەرار داوه.

بە ئەم وەسفەوه که ئەو حەزرەته له ئەم قەزیە چ بەر خوردیکی بوو؟ وەها قینی هەلساوه که هەرگیز بەم شیوه قینی هەل نەستاوه و ئەوانەیی بە رق هەلسیاو وەسف کردوو و ئینجا ئەو سەحابە گەر وەبەیی مەلامەت و سەرزەنشت کردوو و فەرموویەتی: ئەی مەعاز! مەگەر ئەتۆ فتنەگەری؟ و ئینجا بە لیکۆلینەوهی نیشانەکان ئاسانی و تەعامولیک که خەلکی بە حەیرەت خستوو و له دینی خودا هەل دین، باسی کرد. ئەمریک که مرۆف حەماسە و ئینفعالهکانی مروقی تریان بە دینی خودایەوه دەچەسپاندد و ئینجا شۆر و حیماسە بۆ ئەو خەلکه گران دەبیت و ئەنجامی نادەن و ئەوانە بە نیفاق مۆتەهەم دەکەن بەبێ ئەوهی که وەزعیەتی ئەوان لەنەزەر بگرتیت و حالیان مورااعات بکات.

لهوانایه که ئەم ئەمره له رازی تهعبیری نههوی بو ئیمه پهرده لابات و ئەوهیش ئەمه که حالت و وهزعیتهی ئەم کەسه قورئانیه تهکفیریکه که ئەو حەزرەته له ئەوه بو ئیمه بیمناکه.

کورتی کهلام ئەوه که ئیقدام کردن بو تهکفیر کاریکی زور مهترسیداره و ئەگەر کهرسیک به دۆخیک قهراری گرت که ئیدعای قورئان و شهریعهتی بوو و بهی زانست نیسهبت به دینی خودای تهعالا ئیزهاری ههولدانی کرد، پیغمبهر له ئەو نیسهبت به ئومهتهکهی بیم و ترسی ههیه و نگرانه.

به ئەم کاره، ئەمریکی تریش مولحق دهبیت، و ئەوهیش تهکفیر حوکام و سهروکهکانه به هوی کۆتایی یان ستهمیگ که له حەقی خهڵکی کردوویانه مورتهکیب دهبن.

له ئوموسهلهمه رهوایت کراوه که پیغمبهر فهرمووی: " به سهر ئیوهدا سهروکانیک زال دهبن که ههندیگ له کارهکانیان به پهسندی ئیوه و ههندیگ ناپهسندی ئیوهیه. پهس ههر کهسیگ که ئەو خراپانهی نهکردبووبیت بهدنیاییهوه رزگار بووه و کهسیگ که نارەزایی خۆی دهربیریت، سالم ماوه و بهلام کهسیگ که رازی بیت و پهیرهوی بکات. ووتیان یا رسول الله لهگهڵیان شهر نهکهین؟ فهرمووی: نه! تا مادامیک که له نیوانی ئیوهدا نوێژ دهکن." ¹

عولهما به شیدهت له تهکفیر نههیان کردووه و هوشداریان داوه.

1 - صحیح مسلم/3/1480، کتاب الإمامة، باب وجوب الإنکار علی الأمرء فیما یخالف الشرع وترک قتالهم ما صلوا ونحو ذلك، ط: دار إحياء التراث العربی، بیروت، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي.

امام باقلانی دہلّیت: ہیچ کس به ووتار یان نزمہریک کافر نایّیت مہگر نہوہی کہ موسولمانان ئیجماع بکن کہ ئم کارہ بجگلمہ کہسیکی کافر روو نادات و بو ئم کارہ دہلیگہلیک بووینت.»¹

ئین حزم دہلّیت: " حقیقت ئمہیہ کہ عقیدہ و بروای ئیسلام لہسر ہرکہسیک سابت ببیت، ہرگیز لہوہوہ جودا نایّیتہوہ، مہگر بہ نس و ئیجماع، بہلام بہ ئدعا و ئیفترا ہرگیز لہ ئیسلام دہرناچن.»²

امام ابوالفتح قشیری دہلّیت: « ئمہ ہرہشہیہکی گورہیہ بو کہسیک کہ کہسیک لہ نہہلی ئیسلام تہکفیر دہکات، لہ حالیکدا ئو و ہا نہیّیت.»³

حجت الاسلام امام غزالی لہ کتبی: «فیصل التفرقة بین الایمان و الزندقہ» دہلّیت: « تا ئو جیگاہی کہ ئمکانی ہہیہ، دہیّیت لہ تہکفیر دووری بکریت، چونکہ موباح قہرار دانی خوینی ئو موسولمانانہی کہ بہ تہوید ئیقرار دہکن، ہلہیہ و ہلہ لہ کوشنتی ہزار کافر لہوہی باشترہ خوینی موسولمانیک بہ ناحق بریزردیّت."

1 - نقلہ الإمام النقی السبکی فی الفتاویٰ/578/2، ط: دار المعرفہ، بیروت، (د ن).

2 - الفصل، فی الملل والأہواء والنحل/138/3، ط: مکتبۃ الخانجی، القاہرہ.

3 - نقلہ الزرکشی فی کتاب: المنثور فی القواعد/91/3، ط: 3: وزارة الأوقاف والشئون الإسلامية، الكويت، سنة 1433ھ - 2012م.

ابن الوزير یمنی دهلّیت: «چهنډیک له گشتی فیرقه ئیسلامیهکان که به تهواوی جیاواز له ئیسلام ژوماردراون، و کوماری نهو عالمانه که به ئیسلامهوه پهیوهندیان ههیه له تومهتی ئیسلامی به ژومار دین و ژوماری موسولمانهکان بهوانهوه زیاد دهکات و نهوانهی له دایرهی دینی ئیسلامدا ههن و به یارمهتی دینی ئیسلام ههول دهدهن و نههلی نهو زورتر و کارهکی هیز پی دهدهن. بویه ههر جوړیک ههولدان که له مهسیری تهکفیر نهنجام بدریت و به دهلیگهلیکی موخالیفهوه که بههیزتر یان وهکوو نهوانهیه وه بانگهیشتی به ومدهت و ئیتحاد کردووه و ئیسلام هیزپی داوه و له خوین رشتن بهرگری دهکن و فاجعه و تراژدیهکان تهسکین دهدهن، جایز نیه و نابیت نهفراد به کافر بزنانن، مهگهر نهو کهسهی که نههلی بیدعهته وهکوو روشنایی سویح روون و نمایان بیت و ههموو لهسهه نهوه ئیتفاقیان بیت و پی پیویست و زهرورته پهیدا بیت.»¹

* * *

¹ - إیثار الحق علی الخلق/ص402، ط2: دار الکتب العلمیة، بیروت، سنة 1987م.

مشتومری ئیین عهباس ل دهگهل خهوارج له سههر بۆچوونه
ههلهکههیان لهم نایهته:

(وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ)

وه چارهسههریهکی گونجاو و زانستی بو وت و وێژ لهگهل جووله
دینییه توندیرهکانی هاوچهرخ

ابوزمیل، سماک بن ولید حنفی دهلئیت: ابن عباس بۆمی روایهت
کرد و ووتی: کاتیک خهوارج که نزیکهی شهش ههزار کهس
بوون، له شوینهکهیاندا کۆبوونهوه، من به عهلی کوری ئهبتالب
ووتم: ئهی ئهمیرولموئمنین! نوێژی فهجر زووتر ئیقامه بکه، شایهه
من بروم بو لای ئهم قهومه. عهلی ووتی: من ترسم ئهوهیه ئهوانه
به تو ئاسیب بگهیهنن. من ووتم ههرگیز وها ئیتفاقیک ناکهویت.

بۆیه من باشترین لیباسم له لیباسه جوانه یهمههیهکان لهبهر کرد و
رۆشتم بۆ لایان. ابوزمیل دهلئیت: ابن عباس رضی الله عنها
دهنگیکی دهبربر و روخساریکی جوانی بوو.

ئهو ووتی من رۆشتم بۆ لای ئهوان و که چاویان پیم کهوت،
ووتیان: ئهی ئیین عهباس! به خیر بیت، ئهم جله جوانههی
کهلهبهرت کردووه بۆ چیه؟ من ووتم: ئهم جلههی که من لهبهرم
کردووه چ کیشهیهکی ههیه که له من رهخنه دهگرن، له حالیکدا که
من رهسولی خودام بینی که باشترین جلی لهبهر کردبوو. و ئینجا
ئهم نایهتهی تیلاوهت کرد: (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ
لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)، واته: «بلی: چ کهسیک زینهتی

خودای بۆ بهندهکانی ئیجاد کردووه و روزیه خاوتنهکانی حرام کردووه؟»

دوباره لهوانی پرسى: بۆچی بۆ ئیره هاتوونه؟ من و وتم: من له لای امیرالمؤمنین و موهاجرین و ئەنساڕ هاتووم و له نێوانی ئیوه کەسیک نابینم، له حالیکدا قورئان بهوان نازل بووه، و به دُنیاپییهوه ئهوان بو تهفسیری قورئان له ئیوه ئاگادارتزن و کەسیک له ئهوان له نێوانی ئیوه جزوری نیه و پهیامی ئهوان بو ئیوه و پهیامی ئیوه به ئهوان رابگهیهنم. بۆچی ئیوه له عهلی، ئاموزا و زاوای پیغمبری خودا رقتان ههستاوه؟

ئینجا ئهوانه پروویان له یهکتر کرد و ووتیان: لهگهڵی قسه مهکن؛ چونکه خودا فەرموویهتی: (بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ)¹، واته: «حق ئهوهیه که ئهوانه گروپیکی ستیزهجوون.»

بهلام ههندیک لهوان ووتیان: ئهو ئاموزای پیغمبری خودایه، دهی چ ئیرادیکی ههیه که لهگهڵ ئهوان قسه بکهین و ئهو ئیمه به لایهن کهلامی خودا بانگ بکات؟

بۆیه ئهوان ووتیان: ئیمه به خاتری سی مهسهله له ئهو نارازین و قینمان ههستاوه. من و وتم: ئهو سی بابته چیه؟ ووتیان:

1. یهکێک ئهمه که ئهو له ئهمری خودا کهسانیکی قهرار داوه، مروّف چ ههسیهتییکی له بهرامبەر حوکمی خودا ههیه؟

2. دووههم ئهوهی که ئهو شهڕی کرد بهلام ئهسیری نهگرت و مالهکانی به غهنیمهت نهگرت، بۆیه ئهگهر شهڕ کردن لهگهڵ

ئەوان جايز بووه، دەی ئەسیر کردنەكەيشان جايزه و ئەگەر ئەسیر کردنەكەيان نارەوا بووه، دەی شەر کردن لەگەڵیان جايز نەبووه.

3. سېهەم ئەوهی که ئەو نێوی امیرالمؤمنینی لە خوی مەحو کردوو، بۆیه ئەگەر امیرالمؤمنین نەبووه، دەی بە دُنیاييەوه ئەمیری موشریکەکان بووه.

ئینجا من بەوانم ووت: ئەگەر نارەزایەتی تر جگە لەم سێ بابەتە هەیه بَلِّين: ئەوان ووتیان: هەر ئەم سێ بابەتە کافیه. بۆیه من ووتم: ئەگەر من لە کتیبی خودا و سوننەتی پێغمبەر بە ئەم سێ نارەزایەتی ئیوه وەلام دەمەوه، ئایەکوو دەگەر ئینەوه؟ ئەوان ووتیان چ شتیک بەرگری لە نەهاتنەوهی ئیمە دەکات؟

بۆیه من ووتم: ئەمە که ئیوه دەلین: ئەو لە ئەمیری خودا کەسانیکی حەکەم داناوه و ئەفراد چ حەیسەتیکیان لە پەيوەندی لەگەڵ حوکمی خودا هەیه. من بیستوویمە که خودا لە کتیبەكەیان فەرموویەتی: **(يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ)**¹، واتە: «بە [هاوتا بوون] ئەو دو دادگیرە لە نیوانی ئیوه حوکم دەدەن.»

بۆیه لە کاتیکدا سەبارەت بە ئەرزشی ئیچیر کەرویشک و وەکوو ئەوه که بری ئەوه یه چوارومی درهههه، خودا حەکەمیەتی ئەوهی بە عوهدهی پیاوان قەرار داوه و ئەگەر بیویستایەت خۆی حوکمی دەدا.

و هەر وهها فەرموویەتی: **(وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا)**²،

1 - [المائدة: 95].

2 - [النساء: 35].

واته: «وه ئهگەر له ناکۆکی نیوانی ئهو دوانه ئاگادار بوون، دادوهریک له خزمهکانی پیاوهکه و دادوهریک له خزمهکانی ژنهکه ههلبژیرن، ئهگەر (دادوهرهکان) بیانویت، ناشتی بکهن له نیوانی ئهو دو کهسه دا سازگاری بهرقهرار دهییت.»

ئایهکوو ئهم ولامهتان سهبارهت به نارازی بوونهکهتان ورگرت؟
ووتیان: بهلێ.

ديسان من ووتم: سهبارهت بهوهی که دهلێن: شهري کردووه، بهلام کهسێکی به ئهسارهت و غهنیمهت نهگرتووه، ئهو لهگهڵ دایکتان شهري کردووه و خودا دهفهرموی: **(النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ)¹**، واته: «پێغه مبهی نیهسهت به مؤمینهکان له خۆیان سهزاوارتره و ژنهکانیشی دایکی ئهوانن.»

بۆیه ئهگەر گومان دهکهن که ئهو دایکتان نیه، دهی ئیوه کافر بوونه و ئهگەر ئهو به دایکی خۆتان دهزانن، دهی ئهسیر کردنی ئهو بۆ ئیوه رهوا نیه، بۆیه ئیوه له نیوانی دوو گومراهی دا قهرارتان گرتوه. ئایهکوو ئهم ولامهت به ئیعترازهکهتان وهرگرت؟
ئهوایش ووتیان: بهلێ.

ديسان من ووتم: ئهمه که دهلێن: ئهو ناوی امیرالمؤمنینی له خوی دوورهو کردووه و پاکی کردوتهوه، من ئیوه به قسهیهک ئاگادار دهکهم که ئیوه رازی بوون. مهگەر ئیوه خهبرتان نیه که له ناشتهو بوونهوهی حودهیبیه له نیوانی رهسولی خودا و سوهیل کوری عهر ریککهوتنامهی ناشتهو بوونهوهیهک رووی داوه؟ لهو رۆژهدا پێغه مبهی به عهلی فهرموو: ئهی عهلی بنووسه: ئهمه

رېځککو و تنامه يه که که موحه ممد پيغهمبهرى خودا له گهل سوهيل
 کورى عمر بهستوويه تى. ئينجا موشر يکه کان ووتيان: نه گهر ئيمه
 ده مانزاني که تو ره سولى خوداي له گهل تو شهر و کيشه مان
 نه ده کرد، بهلکوو نيوى خوت و باوکت بنووسه. ئينجا پيغهمبهرى
 خودا فهرمووى: نهى خوا! تو ده زاني که من ره سولى تو. ئينجا
 سه حيفه يه کى ههلگرت و و نهوى به ده ستى خوى پاک کرده وه و
 فهرمووى: نهى على! بنووسه: نه مه رېځککو و تنامه يه که که له
 نيوانى موحه ممد کورى عه بدولا و سوهيل کورى عمر
 نه نجامى گرتو وه و به خودا قه سه م، خودا نهوى له سر نه م کاره له
 نبوت دهر نه کرد. نايه کو ولامى نه م ئيعترازه تان وهرگرت؟
 نه وانيش ووتيان: بهلى..¹

❖ مه سه له يه که م: ئيبين عه باس بو لاي نه وان روشت و
 چاو هروان نه ما تا لئى بپرسن و له نه م کاره، ئيمه نه تيجه ده گرين که
 له عه سرى ئيستادا له له ناوه نده کان و سينت نه ره کاني ئيمه
 سه رنجدان گهلئیک بيت که هه ر شتتیک له لايه ت حه ره که ته
 فکريه کان، کو بوونه وه فه لسه فیه کان و يان قه زايای جدال هه لسينه ر
 ئيجاد بوو، به ووردى په يگيرى بکريت و به به رده و اميه وه له
 گهلئيان له سر مي زي موزا کيره دابنيشن و دواى چاو کردن له وانه
 فشورده يه که له نه فکار و مه قوله سياسيه کانه که نه م نه خشه و
 پروژه فکريه به مه بنای نه وه بنيات نراوه و ئينجا شيوازه کاني

1 - المستدرک على الصحيحين/202/4 ط: دار الکتب العلميه، بيروت، سنة 1411هـ - 1990م، وسنن
 النسائي الكبرى/165/5، ط: دار الکتب العلميه، بيروت، سنة هـ - 1991م، وتاريخ دمشق/463/42،
 ط: دار الفكر، بيروت، سنة 1995م، والأحاديث المختارة/413/10، ط: مكتبة النهضة الحديثة، مكة
 المكرمة، سنة 1410هـ.

موناقيشه و جوړی دمرکهوتن و کاردانهوه لهگهل نهوان مهترهح دهبيت و ئینجا نهم رهمخه زانستیه به نهفرادی نهم حهرهکمت و جووله دهئیردریټ.

❖ مهسهلهی دووههم: ابن عباس رضی الله عنهما: ئیین عباس به پیشهکی چینئیکی سهیر له جوړی موناقشهی نهوان وارد بووه. به جوړیک که باشترین جلی نهو سردهمهی له جوړی یهمهنی له بهر کردووه و نهم عمهملکهردهی نهو چ جیگای فکریهکی له نهقشهی فکری نهواندا بوو و له بناغهدا بوچی نهو بهم شیوه عمهملی کرد؟

جواب نهمهیه که نهو دهیویست تهوهجوهی نهوان به خوی مهعتوف بکات و نهندیشهی نهوان تهحریک بکات و نهوان به جوانی و جهمال رینماییه نهبهویهکان که له سهرنجیان شاردرابوو نادیار بمینیت و شهمایلیکی باش که لهدهستیان داوه و نهو له فههمی نهحکام و فقه و دهرکی مهبهستهکان یارمهی دمدات، تی بگهیهنیت؛ چونکه له کاتیکدا ههستی جوانی و زهوق، ئینسجام و ریک و پیک بوون له زاهیری پوشاک و خوراک له چاو دهرکهویټ، بهره بهره شیوازهمکانی نهندیشه و فکریش کهمهرنگ دهبيتوه و ناپهیدید دهن و و ئینجا میشک نهفکاری پرله نازاوه و بهربلاو و خالی له روهی تهشریح و مهبهسته عالیهمکانی نهو تهولید دهکات و بو خهلکی وینهیهکی میشکی و ناشرین پیشکesh دهکات.

وهکوو نهم بابته، لئیدوانهکهی نهسحابی کههفه که ووتیان:
(فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ)¹، واته: «وه دهبيت چاوی لی بکات بزانیټ که کام یهک له خواردهمهنیهمکان

خاوینترین. و رزقیک له ئەوه بۆمان بهیئیت. و دەبیت به خیرا بروات. « بۆیه، ئەنگیزهی ئەوهی که بۆ لای خاوینترین، نەزیفترین و پیشکەوتووترین کەس موراجیعە دەکەن، چی بوو؟ له حالیکدا که ئەوان ئەوان له حالەتی هەلساندن و له خەونیک سەریان دەبرد که سیسەد و نوو سال طولی کیشابوو، بەلام، بەوهوه به لایەنی کەسیک مۆتەمایل بوون که له جل و خوار دەمەنی خاوینتر و پیشکەوتووتر بەشدار بوو؟ ئەمە شتیک بوو که ویزدان و مەیلی دەروونی ئەوانی به ئەم لایەنە رینمایی کرد و عامیلەکەیشی ریکوپیک بوون، رحمەت، کەمال، زانیاریەکان، مەسەلەکان و نامانجە کان و مەبەستەکانی ئەو کەسە بووه.

بەراستی که ئیبن عەباس له ئەم پیشەکی چینیە رینگای درووسی هەلبژاردبوو و ئەوانی تەحریک کرد تا له عەمەلدا دەست به وت و ویز بکەن و و کاتیک که سەیریان کرد: ووتیان: ئەی ئیبن عەباس! به خیر بی، به خیر هاتی، و ئەم جلە جوانەیی که لەبەرت کردوووه بۆ چیە؟ ئەویش له وهلامدا ووتی: ئیوه ئەم کارە له من به باش نازانن، له حالیکدا من پیغەمبەری خودام دیوه که باشترین جل و بەرگی لەبەر کردوووه و ئینجا ئەم ئایەتەیی تالووت کرد: **(قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)**، واتە: «بلی: چ کەسیک ئەو زینەتەیی خودای بۆ بەندەکانی ئیجات کردوووه و رۆزیە خاوینەکانی حەرام کردوووه؟»

ئینجا دواي سەیر کردنی ئیبن عەباس، مەلەکەیی لیکۆلینەوه و راوهستانن و سەیر کردن و سەرنج دان لەوان تەحریک بوو و وورد بوونەوه مێهرەبانەکەیی ئەوان به جۆل کەوت و دواي ئەوه که له کومەلی ئیسلامی دەرچوون و روویان به تەکفیر هینا و

مهوزعیکی پرله توند و تیژیان ههلبژارد و گومانیان دهکرد که ئەوان یاوه‌ری حهقن و له عهلی و سه‌حابه نیسه‌ت به حهق ناگاتر و سه‌زاوارترن، ئەوه‌یش له کاتیکدا که به هۆی کهم زانیاری و له ناوچوونی رینمایه نه‌به‌ویه‌کان له مه‌نزومه‌ی موته‌کامل ئەوان، نیسه‌ت به هه‌ندیک له مه‌سه‌له‌کان، ووشکی و ته‌حه‌جوریان به خه‌رج ده‌دا، و به راستی تیگه‌یشتن و سه‌رنج دان به دا‌رشته‌کانی رینماییه نه‌به‌ویه‌کان له حوسنی زاهیر و جه‌مالی هه‌یه‌ت، کاریگه‌ریه‌کی به سزای له شیوازی فکر کردنه‌وه‌ی ئەوان بووه.

وه هه‌ر به‌و شیوازه‌وه، ئەم مه‌سه‌له‌یه له سه‌رده‌می ئیمه‌دا له لای جووله توند‌روه‌ه‌کان ده‌بینریت، هه‌روه‌ها که له هه‌موو کاتیکدا به شیوازگه‌لی توندوتیژ و جل و به‌رگی کۆن و سه‌رجگه‌لیکی ئاسیب دراو له نیوانی خه‌لکی دا زاهیر ده‌بن و گومان ده‌کهن که ئەمه چاره‌سه‌ریه نه‌به‌ویه‌کانه به د‌لناییه‌وه ئەم شیوازه‌ی ئەوان، فه‌مه‌که‌یان نیسه‌ت به شه‌ریعت پیچه‌وانه ده‌کاته‌وه. بۆیه، ئیبن عباس به‌وانی ووت: "ئیه‌وه ئەم کاره‌ی منتان پی باش نیه له حالیکدا که من ره‌سول خودام بینیه ه باشترین جل و به‌رگی له‌به‌رگ کردوه و ئینجا ئەم ئایه‌ته‌م تلاوته کردوه: (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ)، واته: «بلی: چ که‌سیک ئەو زینه‌ته‌ی خودا بو به‌نه‌کانی ئیجاد ده‌کات و رۆزیه خاوینه‌کانیانی حه‌رام کردوه؟»

❖ قه‌زیه‌ی سه‌یه‌م: ئیبن عباس له کاتی راویژ له گه‌ل ئەوان به مه‌وازعی قووته‌ی مه‌نه‌جه‌که‌ی خۆی و مه‌وازعی زه‌عف و نه‌قس و په‌رخنه له مه‌نه‌جه‌ی ئەواندا ده‌ستی کرد به وت و ویژ له گه‌لیان و ووتی:

«من له لای امیر المؤمنین و مهاجرین و ئەنساڕهوه هاتووم و له نێوانی ئیوه‌دا کەسێک له ئەوان نابینم، له حالێکدا قورئان بەوان نازل بووه، بۆیه ئەوان نێسبەت بە تەفسیری ئەوه ئاگادارتن و کەسێک له‌وان له نێوی ئیوه حزوری نیه.» بۆیه ئەو لێردها بە جێگای زه‌غفی مەنەه‌جەکە‌ی ئەوان ئاماژە دەکات هەتاوه‌کوو ئەوه‌ی که بە میزانی فەقر و کۆتایی له ئامراز و کاروساته‌کانی تیگە‌یشتنه‌کانیان دەست پەیدا بکەن و بە دنیاییه‌وه ئەم کاره‌ به‌ ووردی نه‌تیجه‌گرته‌کان و نێستنباته‌کانیان داده‌بەزینیت و شکلیکی سلبی به‌ خۆیه‌وه ده‌گریت. ئیبن عەبباس به‌ ئەوان پیشانی دا که ئەو کەسانه‌ی که ئیوه له‌گە‌ڵیان ناکۆکی ده‌رده‌پەرن و تەکفیریان ده‌کەن له‌ دارشته‌ دینی گە‌ڵیکی پیرشکو‌ به‌شدارن، به‌ جۆریک که کەسانیک له‌ ده‌وری ئەواندا کو‌ بوونه‌وته‌وه که ته‌زمین گە‌ری دروستی مه‌سله‌که‌که‌ی ئەو بوونه‌ و کەفه‌ی ئەویان قورستر کردووه، به‌لام ئە‌ی گرووپی خه‌وارج ئەم دروشمانه‌ له‌ لای ئیوه نادۆزیته‌وه. ئەوانه بریتینه‌له:

- 1- ئەسحابی پیغمبەری خودا له‌ ده‌وری ئەوان کو‌ بوونه‌وته‌وه و ئەمه‌ خۆی کو‌ریکی ئەرزشمەنده‌ که له‌ ده‌وروبەری عەلی کو‌ری ئەبوتالیب کو‌ بوونه‌وته‌وه.
- 2- قورئان له‌ نێوانی ئەواندا هاتووته‌ خواره‌وه و ئەوان مه‌وزیعه‌کانی نزولی قورئانیان دیوه‌ و مه‌به‌سته‌کان و ئامانجه‌کانی ئەویان هه‌ست کردووه و شیوازه‌کانی نزولی ئەویان له‌ راسته‌قینه‌ی حالدا ته‌مەرین کردووه و میراتبەری مه‌سله‌که‌کانی فه‌م و کلیل داره‌کانی خه‌زانه‌کانی ناسین و

تیگه‌یشتن ئه‌وانن، چونکه ئه‌ویان له پیغمبهر به دهست هیناوه.

3. ئه‌وان نیسبته به تهفسیر و لیکۆلینه‌وه‌ی قورئان ناگادارتان، چون له پیشینه‌یه‌کی زۆرتتر نیسبته به ئه‌سرار زمانی عه‌ره‌بی به‌شدارن و شه‌ره‌فی هاوریگایه‌تی له‌گه‌ڵ پیغمبهریان که‌سب کردووه و بینشیکێ زۆرتریان به مه‌به‌سته‌کانی شه‌ریعت هه‌یه و حیرس و ئامانه‌داری ئه‌وان به باش بوونی تهفسیر و ته‌نزیلی ئه‌و له باشترین مه‌حمه‌له‌کان له ئیوه زۆرتتره و غیره‌تیا له قورئان زۆرتتره و باشتر ده‌زانن که به کام مانعا و چه‌مک شیاوتر حمل بکریت.

4. له ئه‌وان که‌سێک له نیوانی ئیوه‌دا نیه، چونکه ئیوه مه‌رجه‌عیکێ فیه‌قی تان نیه که به پیچه‌وانه‌که‌ی سه‌رنج بدریته، به‌لکوو که‌وتوونه‌ته‌ دوا ئینفعال و شور و شه‌وقیکێ ناشیرین که له ئامرازی تیگه‌یشتنی دروس بیه‌ش بووه و له عه‌ینی حالدا به تیگه‌یشتنیکێ پرله‌قین و تهفسیریکی موفه‌عیلانه هاوریگایه‌ وه ئه‌مه ئیوه‌ی به عه‌ده‌می بینشی ئه‌سبابی روجحانی فه‌هم له لایه‌نه‌که‌ی تر وادار کردووه و گومان ده‌به‌ن که ئیوه له دروونتان شایسته‌یی خاون بوونی حه‌قیقه‌ت هه‌یه و به‌لکوو برروامه‌ندن که به‌تایبه‌ت ئیوه شایسته‌ی شارده‌وه‌ی ئه‌وه‌نه و له وێژه‌ی ئه‌و که‌سانه‌ی که له ئامرازانیکێ پته‌وتر له ئیوه به‌شدارن. بۆیه، چه‌نده ئیبن عباس له وورد بوونی بۆچوونه‌کان و ناسینی قوول له پیشه‌کی چینه‌کانی کارزان بووه و به هۆی ئه‌وانه‌وه توانیویه‌تی ئه‌ندیشه‌ی ته‌کفیر و

توندرهوی به بینشیکی درووس به ئامرازی کهوتتی ئهوان له ئیوانی ئیشتباکانیان جیاواز بکاتهوه.

2. نوپسازى و مودرنیتهی ناسین و مه‌عریفهت، به جوریک که ئه‌و رۆشت بۆ لایان و له سه‌ره‌تادا له‌گه‌ل ئه‌وان وت و وپژى کرد و چاوه‌روان نه‌ما تا له‌ئهو داوا بکه‌ن بۆچوونی خویان ده‌ربهرن و یان سه‌باره‌ت به ئه‌وان له ئه‌و بپرسن و ئه‌مه به‌یانگه‌ری ره‌سه‌د و پیگیری ئه‌نجومه‌نی زانستی ئۆمه‌ته‌ی ئیسلامیه که ئه‌وه‌ی له لایه‌نی کۆبوونه‌وه و حه‌ره‌که‌ته‌ فکریه‌کان به وجود دیت، نابیت پیی بۆ سه‌رنجی بکه‌ین و و له دانانی ته‌رح و پرۆژه‌ی ئه‌وان له ته‌رازووی زانست به‌ دواى بخه‌ین.

وه ئه‌م مه‌سه‌له‌یه بۆ ئیمه‌ روون ده‌بیتته‌وه که نابیت ته‌نیا به ئیشتبا خویندنه‌وه‌ی ئه‌وان له ته‌تبیه‌ت و عه‌مه‌لکه‌رده‌کان ئیکتفا بکه‌ین، به‌لکه‌و ده‌بیت تا ئه‌و ئه‌ندیشه‌یه‌ی که له بنه‌مای ئه‌م عه‌مه‌لکه‌رده شارده‌راوه‌ته‌وه، ده‌ری بخه‌ین، شتی که عه‌مه‌لکه‌رده‌ دژایه‌تیته‌ی و خوینباره‌کان له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ ده‌گرن.

بۆیه، ئه‌مه نیشانه‌یه‌کی گرنه‌گ له نیشانه‌کانی شۆرش و راپه‌ری زانیاره‌کان بۆ بینینی ته‌رحه‌کان و پرۆژه‌کانی سه‌رده‌مه‌که‌یان به ئه‌ژمار دیت تا به تاییه‌ت، ئه‌م بابه‌تانه پیگیری بکات و نابیت به ئینکاری نه‌تیجه‌کانی ئه‌و به‌سه‌نده بکریت، به‌لکه‌و موشکافی ببیت و به گرووپه فکریه‌کان ته‌مه‌رکوز بکریت و ئه‌وانه له ژیری زه‌ره‌بین قه‌رار بده‌ن وه له میزانی ده‌ریافته‌ی مه‌رحه‌کانی باسی زانستی و یان له‌ده‌س دانی ئه‌وه تی بفرکین.

❖ ئیین عهباس به سه‌ره‌تایه‌کی گرن‌گه‌وه قسه‌کانی ده‌ست پی کرد، چونکه مه‌قوله بنه‌ماییه‌کان که سه‌رچاوه‌ی بو‌چوونی ئه‌وانی ته‌شکیل داوه و بنه‌مای ئه‌ندیشه‌ی ئه‌وان به پایه‌ی ئه‌وه مه‌قولانه بنیات نراوه، هه‌سری کردووه و به جو‌ریکی به تایبه‌ت له‌ پروی ئه‌وانه ته‌مه‌رکوزی کردووه و ئینجا له‌لایه‌نی ئه‌وانه‌وه د‌نئیایی په‌یدا کردووه که ته‌کیه و موسته‌نه‌دی ئه‌وان، ئه‌م س‌ئ مه‌قوله‌یه، هه‌روه‌ها که له‌ د‌وای پ‌ن‌ش‌ک‌ه‌ش کردنی ئه‌م س‌ئ مه‌سه‌له له‌ ئه‌وان، پرس‌ی: ئایه‌کوو ئی‌عت‌رازیکی تر‌تان هه‌یه و ئه‌وان ووتیان: هه‌ر ئه‌م س‌ئ ئی‌عت‌رازه کافیه. بو‌یه، له‌ سه‌ره‌تا‌دا خه‌ریکی پ‌ته‌و کردن و ئی‌ست‌ح‌ک‌امی ئه‌م س‌ئ ئی‌عت‌رازه پ‌ن‌ش‌ک‌ه‌ش ک‌را‌وه بو‌و تا شوینی بریار و وت و و‌یژمه‌که به جو‌ریکی ق‌انو‌ون‌مه‌ند پ‌ن‌س بریت و ئینجا له‌سه‌ر ئه‌م س‌ئ ئی‌عت‌رازه ته‌مه‌رکوزی کرد تا ئه‌ندیشه‌ی و‌پ‌را‌ی ئه‌وان به‌رب‌لا‌و نه‌ب‌یت‌ه‌وه و گ‌ری‌به‌ستی ل‌یک‌و‌ل‌ینه‌وه نه‌ک‌ر‌یت‌ه‌وه و ئینجا قسه‌ی ئه‌وان له‌ هه‌ر مه‌سه‌له‌یه‌ک دا به شیوازیکی د‌ن‌یا‌ک‌ه‌ر که مو‌تا‌ب‌یقی دا‌خ‌وا‌زیه‌که‌ی ئه‌وان بو‌و، ته‌س‌ب‌یت کرد و ئی‌ست‌ح‌ک‌امی پی دا و ئینجا قسه‌ی ئه‌وانی له‌ ته‌را‌زو‌وی زانست قه‌رار دا و فه‌می درووس بو‌ ئه‌وان ده‌ر‌که‌وت و په‌رده له‌ ئه‌ندیشه و ده‌ر‌که نادر‌وسه‌که‌ی ئه‌وان لا‌برا و ئا‌مان‌ج‌یش هه‌ر ئه‌م ئی‌ج‌را ده‌قیقه بو‌و، ش‌ت‌یک که ئه‌م حه‌ره‌که‌ته فک‌ریه‌ی له‌ ئه‌م مه‌قوله دیاری‌ک‌را‌وانه ف‌ش‌ور‌ده کرد و ئه‌ندیشه بنه‌ماییه‌کانی ئه‌وانی ته‌شکیل ده‌دا و موافیقی مو‌را‌د و مه‌به‌ستی ئه‌وان بو‌و و ری‌گ‌ای وت و و‌یژمه‌که‌ی بو‌ ئه‌وان ق‌انو‌ون‌مه‌ند ده‌کرد.

ئەمەییە ئەو مەنەهەجە درووسەیی کە مۆتەکەلیمەکان دوای بەشداری لە زانستییکی شکۆمەند ئەو میان بنیات نا و لەو زانستەنە بە ئەژمار دیت کە مۆتەکەلیم لێیان یارمەتی وەرەگەرد و عیلمی مەقالاتی فیرەق ناو نراوە، هەروەها کە ئەم عیلمە لە لایەنی ئیمان ئەبولحەسەن ئەشعەری لە کتیبی (مقالات الاسلامیین) و لە کتیبی (مقالات الملحدین) - کە هێشتا نۆسخە خەتیهکەیی ئەم کتیبیه بە ئیمە نەگەیشتوو، باسی لەم بابەتانە کردوو.

هەر وەها حجت الاسلام امام غزالی لە کتیبی: (مقاصد الفللسفه) بەم جۆرە عەمەلی کردوو، کتیبی ئیمام غزالی وەسفی سیرف و خولاسە دانیایدەرێک لە مەقولهکانی گرووپ و فیرقه فەلسەفیهکانە و زۆر بە رەد و وەلامی ئەوانە سەرئەجی نەداوە، بەلکوو تەنیا لە نیوانی لیکۆلینەوهکان و ئەدیلهکان و ئیعترازەکانی ئەوان، باسی لە حەسر، کۆنترۆل، تەلخیس و کۆرتەکردنی مەقولهکانی ئەوان کرۆوە تا موناقیشە و باس بە لایەنی ووردهکاریه نامەحدودهکان نەکیشریت و لەسەر بنەماکانی و سەرەتاکان پایەخ بکات.

ئیمام رازیش بریتی لەو کەسانەیه کە لە کتیبی: (محصل افکار المتقدمین والمتأخرین) لەم بابەتەوه و لە کتیبیهکانی تر بجگە لەم پەسپۆرایەتیە قسەیی کردوو.

مەبەستی ئەوان لە ئەم کارە ئەوه بووه کە هەر نەسلێک نوێ هینەری و مۆدیرنیتەکردنی ئەم بابەتانە بکات و ئیمە بتوانین مەقوله جۆراوجۆرهکانی هەر فیرقه و گروویپێک دەستە بەنی بکەین و ئەو شۆبەهانەیی کە لەوان مەترەح دەبیت پینگری بکەین و یان ئەوهی کە خۆیان لە بەرامبەری مەقولهکانی گرووپ و فیرقه جۆراوجۆرهکان دانین، کە گیانئیکی تازه بە خۆیان بگرن و ئەندیشهیهکی نوێ بە ئەوانە تەزریق بکەن، ئامادهی بکەین تا

پهروندهیهکی دهقیق و کورتهیهکی دلنیایی هینهر که به ویرهی داخوآزیهکانی ههر گرووپ و فیرقهیهکه، وه به ئەم عیلمه ناوی عیلمی مهقولات دادهنن و لهو عیلمانهیه که موتهکهلیم به تووینهوهی ئامانج و مههستهکانی له ئەوه یارمهتی دهگریت تا مهجالی ئیجرای قهواعیدی کهلامی و کاری رهخنهیی له ماددهیهکی سابت و تهحریر کرداو بۆی دابین بگریت.

بۆیه ئەمه شیوازیکی کامیل و قووله که ههر بهو جوړهه که دیتان، ئیین عهباس پیشکهوتی ئەوه به ئەژمار دیت و دهبییت ئەم مهزرومه موتهکامیله له ناوهنده زانستیهکانی سهردهمی ئیمه زیندوو بگریتهوه و دهبییت مهقولهکانی فیرقهکه ئیسلامیه هاوچهرهکان به جوړیکی دهقیق چاو لئ بگرین و له سهر کتیبهکان و بهرهههه فکریهکانی ئەوان تهمرکوز بگریت و مهقوله بهرجهستهکان و شیوازهکانی لیکوآینهوه که تهتبیقهکاهیان بهر ئەساسی ئەوه بهرنامه ریشتووه دیاری بکهن و ئەم کاره ریگیاهک بۆ داخل بوونی ئەوان به عهقل و ئەندیشهی ئەوانه.

❖ مهسهلهی شهشهم: مهسهلهی گهورهتر و قهزیهی بنهمایی که ئەوان به دووی ئەوهدا بهری کهوئبوون، قهزیهی حاکیهت بوو و ئەورۆیش قهزیهی بنهمایی که حهرهکهته توندرومهکانی هاوچهره ئیدعای دهکهنیش، مهسهلهی حاکیهته و ئەمه بهیانگری ئەو بابتهیه که ئیمه له بهرامبهر ئەم منههجه فکریه قهرارمان گرتووه که له ههر ئەو تاییهتمهندیگهل و سفهتانه بهشداره، بهلام له ههر سهردهمیکدا به ناو و شکلیکی تر خووی دهردهبریت، بهلام بنهمای ئەوه یهک ئەندیشهیه.

❖ ئىبن عباس له وت و وىژ له گهڻ لهواندا مهنه جيڪي به هيزي گرتبوو و نهو هيش نهمه كه له شيوازى ئيستتبات بو نهوان له قورئاني پيروژ پهردهى لابرده وه نهوان لهوه يهك لهفز يان يهك ووشه يان يهك ئايهت و يان يهك مهسله يان به دهست دهئنا و تهماير نهدهبوون تا كومهلئ ئايهته پهيوهنديدارهكان به نهم بابته بو يان بخويندريتهوه. و نهگهر ئايهته پهيوهنديدارهكان به مهسله يهكهوه له يهك مهيداندا كو بيتهوه و به جوړى تهركيب بهندى نهوان له بواري گشتى و به تاييهت، موتهق و موقهيهد و به دلالاتى نهلفاز و مهبهستهكانى شهريعت چاو لئ بكرئت، لهئم بوارهدايه كه دهلالهتى قورئاني بو ئيمه دهردهكهويت و ئيمه له قوناغئيدا قهرار دهگرين هك له قورئاني پيروژ، شيوازيڪ له تيگهيشتنى مهبهستهكان و بوچوونهكانى قورئاني دهربهئنين.

بهلام نهوانه پهلهيان كرد و خو يان بو رانهگيرا و له كاتئيدا ئىبن عباس موقتهازى مهنهجهكهى له بهرامبهرى نهوان دانا و ميزانى ئيشتباكانى نهوانى له فههمهكهيان و نهو هيش به هوئى بييهش بوون له مهنهجيڪى درووس و دهربرينى نهوه بو يانى راگهياند، هيچ پالپشتيكيان بو مهوزيعى تهكفيرهكهيان نه دوزيهوه.

خوداى تهعالا له ئىبن عباس رازى بيئت و جزاى خيرى باتهوه، چونكه نهو بنهماگهليكى بو ئيمه دانا و مهنهجيڪى بو تهفكيك و جياوازي نهنديشه توندرهوهكان پيشكش كرد ههتاوهكوو به موقتهازى عيلم ههلسين و ريگا نهدهين كهسيك به فههميكي ههلهيهوه به نهنگيزهى غيرهت له بهرامبهر قورئان ههستيت و بو نهم كاره شتيكى بجگهله حيماسه و شور و ئيفعاليك كه نامرازگهلى مهعريفهتى تيدا نيه، له ئيختياري نهبيت.

(2)

چەمكى جاھلىت و ئىقتاعى دىن و ئىندىشەى قەتەى بوونى شەىر

چەمكى جاھلىت و ئىندىشەى قەتەى بوونى شەىر

جاھلىت لە چاوى سەىد قوتبەوہ لە چەند بىردۆز تەشكىل بووہ
 كە لە ئەوانەدا بە شىددەت تووشى خەلت و گورپىنى بابەتەكە بووہ و
 لە نىوان ئەوانەوہ چەمكائىكى مشتبە دەرھاتووہ كە مونجەىر بووہ تا
 تەواوى ھاوچەرخەكانى خۆى موتەھەم بە جاھلىت بە ماناى كوفر
 و رەدەت بكات.

سەىد قوتب شىفتە و دلدادەى بىردۆزى جاھلىە بووہ و بە
 بەردەوامىەوہ ئەوہى لە كتئىبەكانىدا دووبارە كر دوو تەوہ، ھەر واكە
 لە فى ظلال ئەوہى 1740 جار بە كار بردووہ و من لە لاپەرەىەك
 ئەوہم 9 جار ژمارد و لە ھاىكدا ووشەى نور لە فى ظلال /435/
 جار دووبارە كراو تەوہ و ئەمە شاخسىكى بناغەىى بە ژمار دىت،
 ھەرچەند كە بە شتىك دلالت ناكات، بەلام ناتوانىن ئەم ھەموو
 لەسەر جوون و بوونى زۆرە كە لە عەقلانىتەكەى ئەو جىگاي
 گرتووہ و ئەوہى تەرح رىشتووہ، بگوزەرىن بە جوړىك كە لە
 نىوانى پروا بە يەكتايى خودا بە گوڤرەى حوكم بو بەشەر و لە
 نىوانى جەرميانى ئەحكامى فىقەى مەوجود و ئەحكامى فىقەىەك
 وەكوو خىتابى تەكلىف كە پەيوەندىدار بە خىتابى وەزەوہىە،
 تووشى ھەلە و ئىلتباس دەبىت. بە جوړىك كە لەم مەورىدانەوہ
 پىويست بە توڤزىنەوہى نامرازگەل، مەرجهكان و گىرەوہكان ھەىە
 و تەبدىل كردنى ئەم بابەتە بە مەسەلەىەكى بروايى و كوٹايى كردن

له ئیجراى ئەحکامى عەیب له برۆاکان به ئەژمار هاتوو و مونجەر به تەکفیر دەبیت، له هەلە گەورەکانه که سەید قوتب له داوی ئەویدا گرفتار بوو؛ چونکه ئەو هەندیک له برۆا سەرسام هینەرەکانی هەیه که له بنەماکانی ئیمان زۆر به هەلە پرۆشتوو، چونکه ئەعمال و فەرەکانی له مەسەله بنەمایی و برۆاییەکان داخل کردوو و ئەمە هەر ئەو بۆچوونەى خەوارجه که عەمەل بەشیک له ئیمان دەزانن و مورتەکییى گونا به کافر دەزانن و برۆاییەکی تری ئەو ئەمەیه که دین به جۆریکی گشتی له نیوانی مرۆف دەرچوو و به ویرای تەعبیرەکهی ئەو، له نیوانی موئینەکان و ئۆممەتەکانی تر برۆودانی شەریک به دانیاییهوه برۆو دەدات.

لێرەدا به تەفسیلی ئەم مەوریدانە دیقەت بفرمۆن:

1. تیکلاو کردنی مەسەله برۆاییەکان و فەرەیهکان: ئەو له فی ضلال دا دەفرمۆی: "سنۆرەکان و حەدەکانی برۆا و عەقیدە زۆر بلاوتر و بەرزتر له برۆای مەحز و راکیدە... سنۆرەکان و ئاستەکانی برۆا و عەقیدە بەر بلاوی پەیدا دەکات و فەراخ دەبیتەوه هەتاوهکوو ئەو جیگایه که بریتی دەبیت له هەر گۆشه و کناریک که گۆشهکان و کەنارەکانی ژیان... مەسەلهی حاکمیەت له ئیسلام به تەواوی شاخ و بەرگەکانیهوه که هەیهتی، مەسەلهیهکی برۆاییه. هەر وهها مەسەلهی ئەخلاق به تەواوی بواریەکان و زاویهکانیهوه که هەیهتی، مەسەلهیهکی برۆاییه." ¹

1 - في ضلال القرآن/4/2114، چاپ 40: دار الشروق، القاهرة، سنة 1434هـ - 2013م.

ئەمە ھەلەھەکی گەورەھە؛ چونکہ داخل کردنی ئەخلاق لە ھەوزەھ ی پروا و بنەماکان درووس نەھ و بە دنیایبەھە مونجەر بە تەکفیری کەسائیک دەبیت کە لە زەمینەھ ی ئەخلاق نوقسانیان ھەھە و ئەھلی سوننەت و جەماعەت بە ئەم پروانە کە پروا و عەقیدە پەھوھندی بە قەلبەھە ھەھە و عەمەل خارج لە ماھیتەھ ی ئەھەھە و ئەمە بابەت تیکلاو کردنی سەھید قوتب بووہ کە عەمەلەھ ی بە بنەماکانی ئیمانەھە پەھوھندی داوہ.

1-زیاد کردن به بنەماکانی ئیمان؛ به جوړیک کە پروا بە یەکتا بوونی خودای تەعالا لە ئەمری حاکمیت بە ئیجرا ی ئەحکام و فروعی فقیھەھ ی مەھوھوود تیکلاو کردووہ و شتیک بە ناو تەھوھیدی حاکمیتەھ ی داھیناوہ و خالی بەرامبەری ئەھوھیشی بە شیرکی حاکمیت داناوہ.

1-ئەو لە فی ظلال دەلئیت: «وہ مەسەلەھ ی تەشریح و یاسادانان ھەر مەسەلەھ ی حاکمیتەھ و مەسەلەھ ی حاکمیت مەسەلەھ ی دین و عەقیدەھە.»¹

وہ ھەر وہا دەلئیت: ئەمە بەو بۆنەھوھە کە سابتی کات کە مەسەلەھ ی یاسادانان و حاکمیت، مەسەلەھ ی دین و عەقیدەھە.»²
تەھوھ ی ئەم پرووانگەھیانەھ ی سەھید قوتبە سەرچاوہ گێراو لە ئەم رستەھ ی ھەسەن ئەلبەناہە کە تووی ئەم سەرلێشێوانن و تیکلاو بوونەھ ی پژیوہ و وتووہیتەھ ی: « لە کتیبەھ ی فنیھەھەکانی ئیمە ئەحکامیکەھ ی

1 - فی ظلال القرآن/3/1205.

2 - فی ظلال القرآن/3/1235.

کهم سەبارەت بە پرواگان و بنەماکان دەدۆزیتەوه، نەک مەسەلە
فیقهی و فەرعیەکان.¹

بۆیە مەسەلە حکومەتیەکان، تەدبیرە سیاسییەکان و تەرح و
بەرنامەکان بۆ گەیشتن بە حکومەت بەشیک لە عەقیدە بە
ژمار دیت تا لە ئەم ڕیگاو فداکاری و گیان دان بۆ گەیشتن
بە حکومەت بە وجود بێت؛ چونکە ئەو شەهی که لە عەقڵدا
دەکێندریت، عەقیدەیه. هەر وەها که بە ئاسانی تەکفیری
موخالفەکانیش فەراهم دەبیت. چونکە لە بواری ئەوانەوه
وەها کەسیک لە ئەمریکی نینتقادی دا لەگەڵ ئەوان ناکۆکی
دەربریوه.

دیشان لە بەرامبەر ئەم سەرلێشویاییدا بە وتارەکانی
ئەئیمەهی ئەهلی سوننەت و جەماعەت گۆی بدە:

امام و محقق میر سید شریف جرجانی و امام فرزانه عضدالدین
ایجی لە کتیبی: (شرح مواقف) دەلێن: «بە پێچەوانەهی شیعە،
ئیمامەت لە بنەماکانی دین و عەقیدە بە ژمار نایەت، بەلکۆو لە لای
ئیمە لە فروعی دینە.»²

اما حسن البنا و سیدقطب حاکمیەتیان لە مەسایلی نینتقادی داخل
کردوو و ئینجا ئەم مانعا گەورەهی حاکمیەتە لە زاتی خۆی،
هەندیک تەدبیر، ئامرازگەل و هەلێژاردنەلێکی بۆ خوی کێشاوه و
جەزب کردوو و لەمەوه بە دوا ڕیگای تەکفیری رەقیبەکان لە
مەسایل سیاسی بۆ خەلکی دابین کراوه و هۆی ئەمە کارە

1 - مجموعة الرسائل للإمام حسن البنا: رسائل المؤتمر الخامس/صفحة 297، چاپ: دارالکلمة للنشر
والتوزيع، الطبعة الخامسة سنة 2012م.

2 - شرح المواقف/344/4، چاپ: دار البصائر، القاهرة، سنة 1429 هـ - 2008م.

ههلهیهکی گهوره بوو که ئهوهی له بابی ئیعتقادهکان داخل کردوه له حالیکدا که وهها نیه.

وه له کۆتاییدا حسن البنا دهئیت: «دانیشتنی سالحهکان و موسولمانانه چاکهکان له داخوایهکانی حکومهی جهنایهتی ئیسلامی دهژمیردریت که کهفارهی ئهوهیش بجگه له ههلسان و نازاد کردنی هیزی ئیجرائی له دهستی ئهوه کهسانهی که ئهحکامی ئیسلامی ئیجرا ناکهن، نابیت.»¹

بۆیه، ئامانجی دین له پروانگهی ئهوهوه راپهرین بو داخوای حکومهته تا جینگایهک که دانیشتن و دهست کیشان لهم ئهمره جهنایهتیکی نهبهخشراره و کهفارهکاهێ تهنیا راپهرین بو داخوای و بهلکوو نازاد کردنی ئهوه و بهس.

لێردها له بهشگهلیک له وتارهکانی سهید قوتب لهم بارهوه سهرنج بدهن: «توحید الوهیت، توحید ربوبیت، توحید قیمومت، توحید حاکمیت، تهوحد سهرچاوهی شهریعت، تهوحد بهرنامهی ژیان و تهوحد جههتیک که خهلیکی به تهواو و کهمال له ئهوه پیرهوی دهکهن، وهها تهوحدیک سزاواری ئهمهیه که ههموو پینغهمبهران بو ئهوه بنیردرین، و له ریگای ئهوهدا ئهم ههموو ههولدان و کوشیشانه بکریت، بو بهدییهیان و پیاده کردنی ئهوه ههموو ئهشکهنجه و عهزاب و ئیش و رهنجانه له ماوهی میژوودا تهحهمول بکریت. نه بهو بۆنهی که یهزدانی سوبحان پیویستی بهوهیه. خودای موتهعال بینیا له ههموو جههانیانه.»²

1- مجموعة الرسائل للإمام حسن البنا: رسائل المؤتمر الخامس/صفحة 297.

2- في ظلال القرآن/1902/3.

وه ههروهه دهلیت: « وه بجگه له کهسانیکی کهم ژومار، له ماوهگهلیکی کورت سهههتای ئولوهیهتی رهد نهکردوهه و به جوړیکی گشتی بوونی ئهلاهیان ئینکار نهدهکرد، بهلکوو ئهوانه له ناسینی راستهقینهی پهروهگاره بهرحهقهکهیان توشی ههله هاتبوون یان لهگهل الله، خودایانیکی تریشیان هاوبهش دهکرد. بریتی لهوهی که ئهم شیرکه له برواکان و عیبادهتهکان بوو یان به جوړیکی حاکمیهت و ئهتباع، ئیستا که ههردوکی شیرک به ژومار دیت و مهردوم له دینی خودا دهردهینن.»¹

بویه ئهو لیرهده ئهتباع و مهسهله فیهیهکان و عهمل لهگهل ئوموری ئیعتقادی برامبهه دهزانیت و ههه کهسیک له ئهوانه کووتایی بکات، به کوفر و شیرک موتهههم دهکات و ئهمه ههلهیهکی گهوهیه.

دیسان له جیگایهکی تر دهلیت:

"ئهو بنهما نهزهویه که ئیسلام له ماوهی میژووی بهشهر لهسهه ئهوه بهردهوام ماوه، روکنی گهوهی: (لا اله الا الله)یه. واته ئینحساری ئولوهیهت و ربوبیهت و سولته و حاکمیهت به یهزدانی سوپهان... ئینحساری ئهوان به یهزدان دهبیت به عهقهدهی دهروونی، و پهههستین به مههاسیم و شهعائیری دهروهه، و دهههینانی یاساکان له شههیهتی یهزدان له واقعهتی ژیانی جیهان، نمایان و جلوهگهه بیت. چ گهوهیهک (لا اله الا الله) عهملهه پهیدا نابیت و شههعهه به ئهژمار نایهت، مهگهه به ئهم شیوازه کاملهی که به ئهوه بوونیکی جیددی و راستهقینه

دەبەخشیت، بوونیک که به سەرنج بەو هیو هیو که دەلین: ئەو کەسە موسولمان یان غەیری موسولمان بە ئەژمار دیت.»¹

بۆیە ئەو لێرەدا هیچ ئەرزشیکی بۆ گەواهی دان بە تەوحیدی اللە قانێل نابیت مەگەر ئەوێ که بە عەمەل و ئیقامەتی شەعائیرەو قەرین بێت و ئەم باوهره به مەنەج و شیوازی عامەتی موسلمانان تەزادی هەیە. بروای عمومی ئەهلی ئیسلام ئەمەیه که بروای دروس پەيوەندیدار بە قەلبەو هیو و عەمەل و فەرەکانی فێقی ئەجزای تەکمیل کونەندە و نەقس هینەری ئەو و کوتایی لە فروعی فێقی ناقری برواکانی ئینسان لە بارەتی یەگانە زانیی الە لە ئولوهیت و تەسلیم نابیت.

دیسان لە جیگایهکی تر دەلین: « ئەو کەسانەتی که لە هەر کات و شوینی کدا حاکمیت تەنیا بە تاییه. بۆ خودا نازان بە دلنیاپیوه موشریکن. وه لەم شیرکه ناتوانیت دەر بیت مەگەر ئەوێ که بروای هەبعت که بجگە لە اللە خودایهک نیه، تەنیا بروای بێت و بەس- و ئەمەتی که شەعائیری دینی بۆ غەیر لە خودا بە دی نەهینیت. تا ئیره وهکوو حونەفا دەبیت، ئەو کەسانەتی که کەسێک ئەوانی بە موسولمان نەزانیوه، بەلکوو مرۆف لە کاتی کدا بە موسولمان ژومار دیت که حەلقەکانی زنجیره که تەکمیل بکات و تەواوی بکات. واتە لە کاتی کدا ئەوان موسولمان بە ژمار دین که جگە ره بروا و شەعائیر و مەراسمی دینی، حاکمیتیش بە تاییهت بۆ خودا بزانت، و حوکم و فەرمانی، یان بنەما و یاسای، یان حال و وهزعی، یان دروشم و ئەرزشی، و یان ئاداب و مەراسمی

1 - في ظلال القرآن/3/1556.

موعتهبەر نهژمیرن مهگەر ئهوهی که له لایهنی خودایهوه ههنارده بویت... ئیسلام ئهمهیه و بهس.¹

دیسان له جیگایهکی تر دهئیت: « ئهوهی که عهقیده له ئیسلامدا به سهر بنهمای گهواهی: لا اله الا الله دانراوه. به ئهم گهواهییهوه، موسولمان ئولوهیهتی ههر کهسیک له بهندهکان له دل دهواته دهرهوه، و ئولوهیهتی به خودا تاییهتمهند دهکات و بهس. به پئی ئهم بابته، حاکمیهت له دهستی کهسیک دههینیتته دهرهوه و حاکمیهتیش به جوړیکی گشتی به خودا تاییهتمهند دهکات و بهس...

یاسا دانان بو کاری بچووک وهکوو یاسادانان بو کاری گهوره، به دهست گرتنی حهقی حاکمیهت به ژومار دیت. چون ئهم کاره، به دهس گرتنی حهقی ئولوهیهت به ژمار دیت، موسلمان لهوه سهرپچی دهکات. چونکه ئولوهیهت به تهنیا بو خودا دهزانیت و بهس. دین له ئیسلامدا، ئیتاعهی بهندهکان ههم له یهزدان ههم له ژیان راستهقینهی عهملهی خوین، و ههم له کورنشی دهروونی ئهوان بو عهقیدهی قهلبیه. بهئی دین له ئیسلامدا، گوئ راگرتن له ئولوهیهتی یهکتایه که پهرومردهگاری جیهانهو بهس. وه تهرکی ههر جوړیک ئیتاعه و کورنیش له واقعیهتی ژیانیه بهندهگهلیکه که خوین به خودا و وهکوو خودا دهزانن... بویه ئهو ههموه له قورئان تهوهجوه دهکریت و بوئ گرنگی دادهنریت به وتنی ئهم بنهما پروایانه، و ئهم ههموه تهکیه دهکریت لهسهر بنهما پرواییهکان، بهم شیوازه که جوړیک لهوه له پرۆسهی ئهم سوره مهدهنیه دهبینن. یاسادانانی به دهس گرتنی ئولوهیهته. کورنیش و فروتهنی له بهرامبهر یاسادانانی ئهوانهی تر، فهرمانبردن لهم

1 - في ظلال القرآن/3/1492.

جۆره ئولوھیهته و پهرهستینی ئهوه... لئیرهدایه که موسولمان لهم بابتههیشدا فهرمانبهرداری و پهرهستشی خوی بو یهزدان تاییهتتمهند دهکات و بهس، و فهرمانبهرداری و پهرهستشی ئهوه بهندانه ناییتیت که خویان به خودا و وهکوو خودا پیناس دهکهن. ¹»

وه ههروهها دهئیت: "تهنانهت کار بهو جینگا کیشراوه که له ههست و شعور و سهرسهختترین لایهندارانی ئهم ئایینهیش حاکمیهت و دین له یهکتر جیاواز به ژمار بییت! ئهمه ههر ئهوه مهسهلهیه که به هۆی ئهوه ئهم سورته به وجودی ئهوهی که بابتههکهی نهم و نیزامی ولات، و شهریعت و یاسا نیه، بهلکوو بابتهی ئهوه بر وایه، ئهم ههموو ئایهته موههجهیهی مهسهلهی حاکمیهت دهکات، و ئهم ههموو ئهنگیزه و ئهم ههموو بهیانه له دهوری ئهوه کۆ دهکاتهوه، لهو کاتهی که تهنانهت لهبارهی کاریکی بچووک له ئاداب و رسومی ژیانی کۆمهلگایی قسه دهردهبریت. ئهمه به هۆی ئهوهوهیه که ئهم کاره بچووک به بنهمایهکی گهورهی حاکمیهت و فهرمانبرهواپیهوه پهپوهندی ههیه، وه بنهمای گه. و رههی حاکمیهت و فهرمانبرهواپیهت پهپوهنیدار به بناغه و بنیانی ئهم ئایینه و بهلکوو به بوونی راستهقینهی ئهوه. ئهوه کهسانهی که بوتپهرست به موشریک دهزانن، بهلام ئهوه کهسه به موشریک نازانن که له تاغوت داوای حکوومهت و دادیاری دهکات، به پهپوهنیدانی شیرک بهم یهکه خویان رادهگرن، بهلام له پهپوهنیدان شیرک به ئهوهی تر خۆراگری ناکات، ئهم جۆره کهسانه قورئانیان نهخویندوهتهوه و سرۆشتی ئهم ئایینه نازانن. باشتر ئهوهیه که قورئان بهو جۆره بخوینن که خودای ئهوهی ناردوووه بو خهلکی، و له لایهنی کهمهوه، ئهم فهرموودهی خودای جیهانه له بهرچاویان

1 - في ظلال القرآن/3/1211/.

بیت و به ووردیهکی بهتاییهت بخویننهوه و مانای نهوه بزائن: (وَإِنْ
 أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ)¹. نهگر له نهوانه ئیتاعه بکهی
 بیگومان ئیوه (وهکوو نهوان) دهبن به موشریک.

ههندیک له موشتاقهکانی ئەم ئایینه، دلی خویمان و دلی خهکی
 سهرگهرمی ئەمه دهکن: نهگر ئەم یاسایه، یان ئەم پرۆژیه، یان
 ئەم قسه، مونتهبیق لهگهڵ شهریعهتی خودا یان غهیری مونتهبیق
 بن... و ... جار و باریش له بهرامبهر ههندیک له ناکۆکیهکان،
 غیرهتیا به جۆش و خرۆش دهردیت، وه له ئەم لا و ئەم لا لهمه
 که فلان شت موخالیف لهگهڵ ئایینی ئیسلام یان ناههماههنگ
 لهگهڵ نهوهیه، شهپولهکانی توفانی قین، نهوان لهبهر دهگریت...
 وهکوو بلئی ئیسلام به تهواو و کهمال پیاده بووه و یاساکانی نهو
 یهکسهره له کۆمهڵگادا فهرمانبرهوايه و حکوومهتی نهوه له نیوانی
 خهکیدا پابهجییه. تهنیا شتی که له وجود و کهمال و بهردهوامی
 نهو دادههزینینت نهوهیه که ناکۆکیگهلیک وهکوو ئەمه له نیواندا
 بروات و ئەم وتاره و نهو کرداره له نیوانی خهکی و له نیوانی
 کۆمهڵگای موسولمانان نهوتریت و نهگریت! ئەم موشتاقانه زۆر
 عاشقی ئەم ئایینه، بهبی نهوهی که خویمان بزائن، ئەم ئایینه ئازار
 ددهن و خاتریان رهنجیده دهیت. بهلکوو بهم جۆره ههولدانانه
 حاشیهیهکی بچووک، له پهیکهری ئیسلام زهرهیی کاری خوی
 دادههینیت... ئەم جۆر خهڵکانه پرحهرارته لایهنگری ئیسلام،
 گهواهی زیمنی ددهن به حهقانیهتی ئەم باروودوخه جاهیلیه و بهبی
 زانین شههادته ددهن که ئایینی ئیسلام له وهها کۆمهڵگایهک
 دهسهلاتی ههیه و یاساکان و موقهرراتی نهو ئیجرا دهکات. تهنیا
 کهم و کورتی ئەم ئایینه نهوهیه که وهها شتانیکی موخالیف

1 - سورة الأنعام، الآية 121.

چاکسازی دەبن و چ بەسا لە دۆخیکدا که ئەم ئایینه بەتەواوی لە "وجود" و حزور لە کۆمەڵگادا، دور بە خاون بکریت و مەترود بکریت. چونکە ئیسلام دوور و مەترود دەبیت و مادامیک لە سیستمی حکوومەتی، لە ئەوزاع و ئەحوالی خەلکی، موحەسسەم و پەیدا نەبیت. حکوومەت و ئەحوالیک که حاکمیت لەو هەدا تەنیا مۆتەعەلیق بە یەزدان بێت نەک بەندەکان. بوونی ئەم ئایینه، بوونی حاکمیتی یەزدانە. ئەگەر حاکمیتی یەزدان لە کۆمەڵگادا مونتەفی بیت، بوونی ئەم ئایینهیش مونتەفیه.¹

بۆیە، ئەو لێرەدا حاکمیت بە جیاواز لە خۆی نازانیت و دەرچوون لەو دەرچوون لە دین ئەزانیت و ئەو بە ئەم بەلین و دادیاریهی عامەیی موسولمانان تەکفیر دەکات و بە کۆتایی کردنەکیان لە ئەحکامی شەری ئەوان لەگەڵ بوت پەرستەکان بەرامبەر دەزانن، بە بوونی ئەو هەو که ئەو بروای سابت و قەلبی ئەوان سەبارەت بە ئیمان بە الله لەمس ناکات و بە تەعبیری قەرزای ئەمە بوو بە هۆی ئەو که تەکفیر لە کتییی (فی ظلال القرآن) تەراوش بکات.

هەروەها که لە جیگایهکی تر دەئیت: « ئەو هی لە لاپەرەکانی رابردوودا ووتمان، لەبەر چاومانە، تا بزانی پڕۆسەیی قورئانی لێرەدا چ مەبەست و مەنزوریکیی لە شیرک هەیه که پێش لە هەر شتیک ئەوانەیی تر لەو نەهی دەکات و بەرگریان لێ دەکات.. مەبەستی ئەو شیرک لە بروا، و هەروەها، شیرک لە حاکمیتە. پڕۆسەیی قورئانی حازر و لە بەردەستە و مونسبەتەکهی ئەویش حازر و لە دەم دەست.

1 - فی ظلال القرآن/1216/3، ط 40: دار الشروق، القاهرة، سنة 1434 هـ - 2013 م.

ئیمه پئیوستان به ئەم به بیرهینانه بەردەوامیە. چونکە، هەوڵدان و کوشیشەکانی شەیتانەکان بو دور کردنەوی ئەم ئایینە لە چەمکە بنەماییهکانی خۆی بەداخەوه نەتیجەکانی خۆی به بار هیناوه، و کاری بهو جیگا کیشاوه که مەسەلە ی حاکمیەت لە مەکانی عەقیدە دور دەبیتەوه، وه لە هەست و شعور لە بنەمایی پروایی خۆی جودا دەبیتەوه و لەیهک دەچریت! لیرەدایە که دەبینین تەنانت ئەو کەسانە ی که لە شیفتهکانی ئیسلامیشن، لە چاکسازی شەعائیری عیبادی قسان دەکەن، یان لە پرووختانی ئەخلاق قسان دەکەن، و یان لە ناکۆکی یاساکان لەگەڵ ئیسلام قسان دەکەن، بەلام بە بوونی ئەمەوه، سەبارەت بە بنەمای حاکمیەت و جیگای ئەو لە بروای ئیسلامی شتیک نالین! نارهزایەتی خویان دەر بارە ی مەسەلە فەرعی و جانبیهکان دەر دەبرن، بەلام، بە بوونی ئەمەوه، دەر بارە ی بنەمای حاکمیەت و جیگاکی ئەو لە بروای ئیسلامیدا شتیک نالین! نارهزایەتی خویان سەبارەت بە مەسەلە فەرعی و جانبیهکان دەر دەبرن، بەلام، ناکۆکی خویان سەبارەت بە گەورەترین شتە زشت و ناشرینهکان دەر نابرن. ئەم ناپەسەندترین و خراپترین شتە، بەردەوام بوون لە سەر بنەمای تەوحیدە! واتە بەردەوام بوونی ژیان لە سەر تاییەتمەند نەکردنی یەزدانی سوبحان بە حاکمیەتی جیهانە.»¹

1- جاهلیت لە چاوی سەید قوتبەوه، پەیوه‌ندی‌دار بە دورانی رابردوو نیە، بەلکوو مەنەه‌جیکی دونب‌الە‌دار لە ماوه‌ی میژووی پیش لە ئیسلام و دوا ی ئەوه بە ژمار دیت، بۆیه لەوانایە، خەلکی بگەرینەوه بۆ جاهیلیەتی ئەومل و تەواوی کوفریات و شیرکیات و ئازاوه‌کان لە نەرزشە کۆمەلگاییه‌کان زیندوو کەنەوه.

1 - في ظلال القرآن/3.

به لام بروای عامه‌ی موسولمانا نهمه‌یه که نه‌هلی ئیسلام
 هرگیز ناگهرینه‌وه سهر کوفر و ئهو ناكوکيه شهرعيانه‌ی که له
 رهفتاری ئهوان په‌ديد دیت، ته‌نیا مه‌عسیه‌ت و ناكوکی به ژمار
 دیت و وه‌کوو کوفر و ئیرتداد نیه. چونکه ره‌سولی خودا به
 سه‌راحه‌ته‌وه ئهم بابه‌ته‌ی روون کردووه‌ته‌وه.

عه‌قه‌به‌ی کوری عامر له ئهو حه‌زهرته ره‌وايه‌ت ده‌کات که
 فه‌رمووی: « من له ئیوه ناترسم که توشی شیرک بن و موشریک
 بن، به‌لکوو مه‌ترسی من بو ئیوه له دونیاس که له‌سه‌ر ئه‌وه پیکه‌وه
 ره‌قابه‌ت بکه‌ن.»

ئهما، سه‌ید قوتب به‌و بروایه که ئوممه‌تی ئیسلامی به
 جاهلیه‌تیک گه‌راوه‌ته‌وه که پیش له بوونی پیغه‌مبه‌ر بووه و
 ئه‌وانه‌ی به کوفر و شیرک پیش له ئیسلام موته‌هه‌م ده‌کات.

ئهو له فی ظلال ده‌لّیت: «جاهلیه‌ت ته‌نیا قوناغی رابردو له
 قوناغه‌کانی میژوو نیه. به‌لکوو جاهلیه‌ت بریتیه له هه‌ر
 به‌رنامه‌یه‌ک که له نیوانی ئه‌وه‌دا به‌نده‌یی ئینسان له به‌رامبه‌ر
 ئینسان موجه‌سه‌م و جیلوه‌گه‌ر بی‌ت. دیاره که ئهم تاییه‌تمه‌ندیه،
 ئه‌ورۆ له هه‌موو به‌رنامه‌کانی زه‌مین، به‌بی هه‌لاویر مه‌وجوده.
 چونکه له هه‌موو ئهو به‌رنامه‌یه‌ی که ئیمرو به‌وانه گه‌رده‌نیان ناوه،
 ئینسانه‌کان له ئینسانگه‌لێک وه‌کوو خوین، جه‌هان بینیه‌کان و
 بنه‌مای ژیان، دروشم و ئه‌رزشه‌کان، یاساکان و قانونه‌کان، ئاداب
 و رسووم به‌ده‌س ده‌هینن، وه ئهمه خوی جاهلیه‌تیک به‌ته‌واو
 مه‌عنايه. جاهلیه‌تیکه که له نیوانی ئه‌وه‌دا، به‌نده‌یی به‌شهر له
 به‌رامبه‌ر به‌شهر، جلوه‌گه‌ر و هه‌ویدایه؛ چونکه، هه‌ندیک هه‌ندیک
 تر له جیگای خودا ده‌په‌رستن. ئیسلام ته‌نیا به‌رنامه‌یه‌ک بو ژیانه

که له نښوانی ئهوهدا ئینسان له بهندهیی ئینسان نازاد دهبیټ. چونکه، ئینسانهکان له ئیسلامدا، جیهان بینیهکان و بنهماکانی ژیان، دروشمهکان و ئهرزشهکان، یاساکان و موقهرهرات، و ئاداب و رسوم تهنیا لهدهستی خودای پاک به دست دههینن.¹

وه ههروهها دهلیټ: « جاهلیت تهنیا دهورهیهک له میژووی نیه. بهلکوو جاهلیت حالهتیکه که پهیدا دهبیټ ههركات که ئهركان و بنهماکانی ئهوه له وهزعی یان له عهسکهری پهیدا بیټ. جاهلیت، له راستهقینهدا فرمانهروایی و یاسادانان به بهرگهشت دان و حهواله کردن به ههوا و ههوهسهکانی ئینسانهکانه.²

دیسان دهلیټ: « له تیشکی ئهم نهسهدا، جاهلیت تهنیا سهردهمیک له زهمان نیه. بهلکوو جاهلیت وهزع و دۆخیک له دۆخهکانه. ئهم دۆخه، دویئی بووه، و ئهورو ههیه و بهیانیش پهیدا دهبیټ. ئهم دۆخه سفهتی جاهلیت به خوی دهگریټ و لهگهل ئیسلامه.³

دیسان دهلیټ: «جاهلیت پهیوهنیدار به بهشیک له زهمان نیه، بهلکوو دۆخیکه که له شیوازه جوړاو جوړهکان له مهرداری میژوو دهردهکهوټ.⁴

سهختتر و چهتوونتر له ههموو ئهوهیه که ئهلین: « دین و ژیانی راستهقینهی مادی ههرگیز لهیهکتر جیاواز نین، شتیک که له باروودۆخی جاهیلی ئیستا له کوره زهمین دهبینریت.¹

1 - في ظلال القرآن/557/1، ط 40: دار الشروق، القاهرة، سنة 1434هـ - 2013م.

2 - في ظلال القرآن/890/2.

3 - في ظلال القرآن/904/2.

4 - في ظلال القرآن/990/2.

بویه، نهمه چ دژایه‌تیه‌کی گه‌وره‌یه له‌سه‌ر نهم نۆممه‌ته مه‌رحومه که به شیوازیکی گشتیه‌وه دژبه دینی ئیسلام نهنجام بووه و به شیوازیکی که گومانیان ده‌کرد، به ته‌واوی له دونیا ده‌رچووه و جاهلیت به چه‌مکی کوفر و شیرک هه‌موو کوره‌ی زه‌مینی گرتووه؟!

ئهو ده‌لێت: «وه له‌گه‌ل نهم جاهلیته‌ی که سه‌رتانسهری کوره‌ی زه‌مینی گرتووه شه‌ربکات، و له‌ دل، و له‌ هه‌ولدان، و له‌ جوول، په‌یکار له‌گه‌ل جاهلیت ده‌ست پێ بکات و به‌رده‌وامی بکات. ئیسلام له‌ ده‌روونی خۆیه‌وه و له‌ ده‌روونی خه‌لکیه‌وه، له‌ ژینانی خۆی و له‌ ژینانی ئه‌وانه‌ی تر، جارێکی تر بۆ موباریزه له‌گه‌ل نهم جاهلیته‌ (ئێجاد و ده‌رکه‌وتوو) بێت. له‌گه‌ل جاهلیت شه‌ربکات و بۆ خه‌بات هه‌لسی‌ت، به‌ هه‌مووی بینشه‌کان و ئه‌ندیشه‌کان و هه‌ولدانه‌کان و ئاداب و رسوم و شه‌عائیریکی که هه‌یه‌تی. له‌گه‌ل هه‌مووی ئهو واقعه‌ته زانستیانه، له‌گه‌ل ته‌واو ئهو فشارانه‌ی به ئیسلام وارد ده‌بێت و ئهو شه‌رانه‌ی که دژ به ئیسلام به‌ رێ ده‌که‌ویت، و هه‌موو راپه‌رینه‌کان و جووله‌کان که بۆ په‌یکار و خه‌بات له‌گه‌ل عه‌قیده‌ی ره‌بانی و به‌رنامه‌ی سه‌مه‌دانی ئیسلام به رێ ده‌خات.»²

وه هه‌روه‌ها ده‌لێت: «سه‌رنجیکی ده‌ور و به‌ری خۆیشی ده‌دات و که‌سانیک ده‌بینیت که ناوی موسولمان له‌سه‌ر خۆیان داده‌نێن. نه‌ که‌سیک ده‌ژمێرن و نه‌ هیزیکیان هه‌یه! چونکه ئه‌وان یاساکان و ئه‌حکامی کتیبیک ئیجرا و پیاده‌ ناکهن که له‌ لایهن خودای جیهانه‌وه

1 - في ظلال القرآن /933/2.

2 - في ظلال القرآن /1017/2.

بویان نازل بوو بیت. لیره دایه که کار بو ئو سهخت ده بیت، و ئه مه زور بالاتر له شه ئنی خوی ده زانیت که له گه ل هه مووی ئینسانه گومراهه کان روو به روو بیت هوه و به هه مووان قسه ی حق بکات، قسه یهک که درووس و نادر ووس له یهک جیا بکاته وه. ئو ده بیت که سوو دمه ندیه کی نیه بو هه مووی هاوار بکیشیت و پینان بلت: ئیوه به شتیک پایه ند و به رده وام نین! وه ئه مه که بویان دینی حق روون ده کاته وه. به لام ده بیت بزنان ئه مه ریگای نیه و وه ها رووانگه یهک هه له یه... چونکه جاهلیهت هه رچهند ته واوی مرؤقی کوره زه مینی له بهر گرتبوو بیت، جاهلیه ته. واقعیه تی ژیانی خه لکیش شتیک به ژمار نایهت، مادامیک که له سر ئایینی راسته قینه ی خودا به رده وام و ئوستوواری نه بیت. وه زیفه ی ده عوه تکه ریش وه زیفه یه. ژماری زوری گومراکان، گه وره بوونی باتل، وه زیفه ناگوریت... باتل توده یه کی له سر یهک کوبوه. بانگه نیشته هه ووه ها که له روژی یه که مدا به راگه یاندنی په یام بو ته واوی جیهانیه کان سه ره تایی گرتووه و به ئه وان ووتراوه که: ئه وان له سه ر شتیک پابه جی و به رده وام نین، هه ر له سه ر ئه م مینواله ده بیت دووباره سه ره تا بگرن و ده ستیان پی بکریت... زه مان چه رخیوه و سیمای هه ر ئو روژی په یدا کردووه که خودا پیغه مبه ره که ی خوپی ناردووه.»¹

1- دین له ماوه کانی رابردووه له جیهان روشتوووه و راوه ستاوه و ئیستا له کوره خاکی بوونی نیه. سه ید قوتب سه ید قوتب واردی ئه م رووانگه تاریکه بووه و له گری ده رونه یه که دا غه رق بووه و بروای ئه وه یه که هه موو خه لکی دونیا تووشی شیرک هاتوون و ئوممه تی ئیسلامی، ئیسلامیان نه قز کردووه و جیهان له جاهلیهت و کفر

1 - في ظلال القرآن / 2/ 941.

غەرق بوو. بەردەوام ئەم بۆچۈنە تارىكە لە ئەو شەپۇل دەپنەگە
 ھەتتا ھەممەيىگە بە ئەم رەھبەر سەيىر و سەرسامەھنەر ھەم ئىزغان بىكەت
 كە لە دەورانى رابردودا لە كورەي زەمىن نەماو.

ھەر ھەمما كە لە كىتابى عەدالەتى كۆمەلگەي دەئەت:

: لە كاتىكدا ئىمە لە پەرتەوى ئەم فەرمۇدە ئىلاھىيە لە چەمكى دىن
 و ئىسلام چاۋىك لە ھەممو كورەي زەمىن دەكەين، و جۈودىك بۆ
 ئەم دىنە نابىنن و جۈودى ئەو لەو كاتەھەكە ئاخىر دىنە لە
 موسولمانان كە حاكىمەتى اللەھان لە ژيانى بەشەر بە يەگانە
 دەزائىف پىشتىان لىي كەرد، رابو ھەستاو. ¹

دىسان لە كىتابى: (چرايەك لە فەرازى رىگا) دەئەت: « بوونى
 ئۆمەتى ئىسلامى لە قەرنگەلنىكى زۆر دۈور ھەم دەرچۈو و
 مۇنقەتەب بوو. ²»

بۆيە، ئەمە دژايەتەكى ئاشكرا لە سەر ئۆمەتى موحەمەدىيە كە
 بە عىنۋانى باشتىن ئۆمەت بو خەلكى دەرھاتوۋ و ئەو ئەو بە
 كوفەر و شىرك مۇتەھەم دەكەت، لەھالنىكدا كە ھەركەس بلىت:
 خەلكى ھەلاك بوون، ئەو خۆي ھەلاكتىرنى ئەوانىيە.

ئەو لە كىتابى فى ظلا دەئەت: «ئىنسانەكان گەرانەتەو بو سەر
 پەرسەشتى بەندەكان و گەردنىان داناو بە ستەمگەرى ئەدىان. لە لا
 الە الا الە ئىتاعە ناكەن، و لە يەكتاپەرسەتەو رۈويان ھىناو بۆ
 چەن دانە پەرسەتە، ھەرچەند گروۋپىك لە منارەكانەو نىدای » لا

1 - العدالة الاجتماعية في الإسلام /ص183/ ط: دار الشروق، القاهرة، سنة 1415 هـ -

1995 م.

2 - معالم في الطريق /ص8/.

اله الا الله» سەر دەدەن، بەبى ئەوهى كە ماناكەى تىيگان، وه به بى ئەوهى كە چەمكى ئەوه به ژيانى ئەوان مانا و ريگا بدات. ئەوانە مەشروعىەت (سەرۆكايەتى) و حاكمىەتى مەردود نازانن كە بەندەكان مودەعى ئەوانە بو خويانن. له حالیکدا، حاكمىەتتىكى ئاوهها به مانای ئولوھىەتە، چ له ژیر عینوانى كەسانىك یان ناوهندەكانى یاسادانان، و یان به ناوى ئەو نەتەوانەى كە ئیدعايان سەبارەت بەوه هەیه. چونكە، ئنسانەكان، وەكوو ئەنیستیتۆكان و وەكوو میللەتەكان، هەچ كامیان خودا نین و به هۆى ئەمەوه حەقى حاكمىەتیان نیه... بەلام ئینسانەكان گەرانەتەو بو سەر جاهلیەت و له لا اله الا الله دەستیان كیشاوه، ئەمەیه كە به ئەم بەندەگەله تاییەتمەندیگەلیكى ئولوھىەتیان داوه، و خودا به یەكتایى پەرسەتەش كردن و تەنیا ئەو به سەرپەرسەتى گرتەنیا له بىر بردووتەوه.

ئینسانەكانیش دەبیت سەرنجى ئەم ئەمرە بدەن، به تاییەت ئەوانەى كە له سەر مەنارەكان، یان به هۆى ماكرۆفۆنەكان، له رۆژھەلات و رۆژئاوا و هەمووى شوپنەكانى كورە زەمین، وشەكانى «لا اله الا الله» یان به بى مەدلۆل و مەفھووم، و به بى راستەقینە بوونى له ژيانى عەمەلى ئەوان و پیاوێ كردنى ئەوانە له پەيوەندە كۆمەلگایىەكانى خويان، سەر لى دەدەن و بەربلاو دەبنەوه. هەلبەت ئەمانە له رۆژى قەيامەت جورمیان قورستە و عەزابیان سەختترە، چونكە ئەوانە دواى رۆشن بوونەوهى هیدایەت و رێنمایى ئاسمان، و دواى داخڵ بوون بە ئایینى یەزدانى جیهان، به پەرسەتەشى بەندەكان گەرانەتەو! ئەورۆ گروپى موسولمانان زۆر پێویستیان بەوهیه كە له بەرامبەر ئەم ئایەتە پروون و روشنتر راولەستن و تییفكرن! زور پێیان خۆش بوو بەبى مەدلۆل و چەمك، و به بى راستەقینە بوونى له ژيانى عەمەلى ئەوان و پیاوێ

کردنی له پهيوهنده کومهلگاييهکانی خوځيان، سهر لئدهدن و بهربلاو دهبڼ. ههلبيت نهمانه له روژي قيامهتدا جورميان قورستر و عزابيان سهختتره، چونکه نهوانه دواي روون بوونهوهي هيدايت و رينماييهکانی ناسمان، و دواي داخل بوون به ناييني يمزدانی جيهان، گهرانهتوه بو سهر پهرهستشي بهندهکان! زور پيوسته که له بهرامبهری نهم نايهتهي سهرپرستي راوستن و فکر بکنهوه.¹

بويه، نهو له نهم بابتهدا به سهراحت، نيزعان دهکات که ههمو نومت مورتهد بووه، تهنانهت نهو کهسانهي که له مزگهوتهکاندا بانگ ددهدن و بهلکه عزاب و گوناھي نهوان له روژي قيامهت سهختتر و شهديد تر دهبيت و هيچ کهسيک له نهو عزابه بيبهش نابيت، به وجودي نهوهي که لهگل دستيهک له موئمينهکان قسه دهکات. له جيگايهک دهليت: « گرووي موئمينهکان دهبيت نهورو له بهرامبهر نهم دهرسه خوداييه زور راوستن و به ووردي نهوه وارهي بکن.»²

گرووي موئمينهکان، نهورو بهو جاهليهته بهربلاوهي که له کوره زهميندا روبهروو بووين لهگلي، هر نهو جاهليهتهيه که گروويک له موئمينهکان لهگلي روبهروو بونهتو که نهم نايهتانه لهسهر نهوان نازل دهبوو.

1 - في ظلال القرآن/2/1057.

2 - في ظلال القرآن/2/1057.

1- کیشه له گه‌ل خه‌لکی هه‌موو جیهان حه‌تمیه، به جو‌ریک که هه‌مووی نه‌و بابه‌ته رابردووانه‌ی سه‌ید قوتب به رووانگه‌یه‌کی سه‌یر گه‌شه‌یان پی دراره و نه‌وه‌یش نه‌مه که په‌یه‌ه‌ندی موسولمانان و په‌یره‌وه‌کانی نه‌و دینه‌کانی تر په‌یه‌ه‌ندی نه‌بهرد و کیشه‌یه. نه‌و ده‌لئیت : «به دنیایه‌وه، نه‌م ئایینه چاره‌یه‌کی بجگه له‌مه نیه که له به‌رامبه‌ری هه‌یرش هه‌ینه‌ره‌کان له خوی دیفاع بکات. چونکه ته‌نیا مه‌وجوودیه‌تی نه‌م ئایینه به شیوازی ئیعلانی گه‌ستی ربوبیه‌تی یه‌زدان له‌سه‌ر جیهانیه‌کان، و ئازادی ئینسان له به‌نده‌یی غه‌یری خودا، و موجه‌سه‌سه‌م بوونی نه‌م مه‌وجوودیه‌ته له کو‌مه‌لکی ریکوپییک و پویا، ته‌حتی به‌ری‌وه‌به‌رایه‌تیه‌کی نوئ که جودا له به‌ری‌وه‌به‌رایه‌تیه‌کانی جاهلیه‌ته، و له دایک بوونی کو‌مه‌لگای موسته‌قیل و مومتازییک که سه‌روکایه‌ی که‌سه‌یک له که‌سه‌کانی به‌شه‌ر قبول ناکات، چونکه سه‌روکایه‌تی له نیوانی نه‌ودا بو یه‌زدانی یه‌کتای جیهانه و به‌س. به‌لئ، ته‌نیا مه‌وجوودیه‌تی نه‌م ئایینه به‌م شکل و شیوازه‌ی که باس‌مان لی کرد، به ناچار که کو‌مه‌لگای ده‌ورو به‌ری خوی به شیوازییک سه‌رکوب بکات که نه‌توانن له نه‌ندیشه‌ی نابوودی نه‌م ئایینه به‌ر بین، ده‌س به به‌رگری له خویان بکه‌ن. به دنیایه‌وه وه‌ها کو‌مه‌لگایه‌کی نوئ ده‌بییت بو دیفاع له خوی بجوولیته‌وه و هه‌ول بدات. نه‌مانه مه‌رج و باروودوخگه‌لیکن که ده‌بییت له نه‌زه‌ر بگیریه‌ت. نه‌م باروودوخه و نه‌م فه‌زا به له دایک بوونی خودی ئیسلام ده‌رده‌که‌هویت و له سه‌حنه‌ی رو‌زگار بوونی خوی ده‌رده‌به‌رییت. نه‌م په‌یکاره‌میش، به ته‌واوی له‌سه‌ر ئیسلام واجبه، و ئیختیاریک له هاوبه‌ش بوون یان نه‌روشتن بو نه‌وه نیه. نه‌مه خه‌باتیه‌کی سرشته‌ی له نیوانی دوو وجووده که له‌گه‌ل یه‌کتر

سازش و هاوژینی موسالمهت ئامیزی وههای نیه و زور وهکوو
یهک نین.»¹

وه ههروهها دهئیت: «ههروهها دهزانن به چ بهتآلت و
زه لالهتیک کهوتون! و وه به تهووی دهزانن ئهو جاهلیهتهی که
خویان لایه‌نیان گرتووه، و باروودوخی قهومه‌کهیان و نهخلاق
ئهووان و سیسته‌مه حکومه‌تی‌ه‌کانیشیان به لای ئهو ره‌شتوون و
کهوتونه‌ته نیوی، هه‌رگیز مومکین نیه که ئهم ئایینه له‌گه‌ل ئهو
سازش بکات، یان ئهو به جی بهیئیت. بویه، پهیکار و خهباتی ئهم
ئایینه له‌گه‌ل جاهلیه‌تیکی ئاوه‌ها له هه‌موو کاتیکدا به‌رده‌وام بووه و
ئاشت بوونه‌هی بو نه‌بووه، تا ئهو کاته‌ی که جاهلیه‌ت له‌سه‌ر
کوره‌ی زهمین ده‌روات، وه ئهم ئایینه سه‌رده‌که‌ویت و دین و
په‌ره‌ستش هه‌موو به تاییه‌ت بو خودایه. واته هیزی هه‌موو له
زهمین بو خودایه، و ئهو که‌سانه‌ی شو‌رش ده‌که‌ن به سه‌ر
ده‌سه‌لات و هیز، له ئاستی زهمیندا راو ده‌نرین. به جو‌ریه که دین
و په‌ره‌ستشی هه‌موو به‌س بو خودا ده‌بیت.»²

بویه، ئایه‌کوو په‌یوه‌ندی ئومه‌تی ئیسلامی له‌گه‌ل ئهو
ئومه‌ته‌کانی تر له سه‌ر شه‌ر و په‌یکار و نابوودی دان‌رواه؟ ده‌ی
جیاوازی سه‌ید قوتب به بیردو‌زی نه‌به‌ردی ته‌مه‌دونه‌کان له
رووانگه‌ی ساموئل هانتگتون له چیدایه؟ وه می‌سداق و چه‌مکی ئهم
فه‌رمووده‌ی الله چه‌یه که فه‌رمویه‌تی: (يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ
أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ)³، واته: «ئهی خه‌ل‌کینه، ئی‌مه ئیوه‌مان له

1 - في ظلال القرآن/1441/3.

2 - في ظلال القرآن/1061/2.

3 - سورة الحجرات، الآية 13.

پیاویک و ژنیک درووس کردووه و ئیوهمان به گروویگهل و قهیلهگهلک درووس کردووه تا یهکتر بناسن. خوشهویستترین کەسی ئیوه له لای خودا پاریزگارترینهکەمی ئیوهیه. بیگومان خودا زانا و ناگاداره.»

وه ههروهها خودای تهعالی فهرموویهتی: **(وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)**¹، واته: «تۆمان بهس به عینوانی رحمهتیک بو جههانیان ناردووه.»

به کورتی ئهوهی که بیردۆزی جاهلیهت له رووانگهی ئهوهوه به بنههای ههندیک له فهرزیه ههله و تیکلاوهکان جیگیره، بریتی لهوانه که ئهوه ئوموریکی به بنههای ئیمان زیاد کردووه و عهقیدهی لهگهل عهمل و فروعاتی فیقهی تیکلاو کردوه و ههموو بیردۆزهکان و بنهما ئوسولیهکان له چاوی ئهوهوه نادیار ماوه و ئهوه شتیک به ناوی تهویدی حاکمیهت داهیناوه و ئینجا به ئهم پروا گهیشتووه که ههموو خهکی زهمین، له جاهلیهتی کوفر و شیرک خنکاون و ئوممتهی موحهممهدی مورتهد بووه و دین راوهستاوه و نهبرد حهتمیه.

کەسێک که به ووردی کتیبی فی ظلالی ئهوه بخوینتیهوه لهگهل ئهم بابهتانه رووبهروو دهبیت. بویه، مهزاج و بوچوونی ئهوه تووشی ئینحراف هاتووه و به ئوممتهت و جیهانی پیرامونی خوی به چاویکی تارک و وهحشهتاکهوه سهرنج دهوات و ئهندیشهی نهبرد و کیشه له وجودی شهپۆل دهپیکیت و له ئهوه تهکفیر ساریژ دهبیت.

1 - سورة الانبياء، الآية 10.

1. سبیر لهوهدایه که ئهو خه‌لکی له‌گه‌ل موخالفه‌کانی ئیسلام له زهمینه‌ی پروا به ته‌ساموح و چاوپۆشی بانگ ده‌کردف به‌لام، ئهم ته‌ساموحه، هه‌رگیز له‌گه‌ل ئهو موسولمانانه‌ی که ئه‌وایان ته‌کفیر ده‌کرد و دژ به ئه‌وان وێرایانه، نادۆزریته‌وه تا ئه‌وه‌ی که کار به ده‌ستی داعش کهوت و له هه‌یج کاتی‌کدا له‌گه‌ل هه‌یج که‌سیک مودارا و ته‌ساموحیان به خه‌رج نه‌دا و ملیان لێ دا و جیهانیان به سه‌رده‌می به‌رده‌یی و به‌نده‌یی گه‌رانه‌وه.

ئهو دلێت: «اسلام له‌گه‌ل موخالیفه‌کانی خۆی ئاشکرا له رۆژی رۆشن، له بواری عه‌قیده‌ی و باوه‌ر، به‌م جو‌ره بوزورگوارانه عه‌مه‌ل ده‌کات. به‌لام که‌سانیک له ئه‌لتافی که‌ریمانه‌ی خۆی به‌هرمه‌ند ناکات و پێیان ئیجازه نادات که زمانیان وشه‌ی ئیسلام به‌هێلێت، به‌لام کرداریان ئه‌وه ده‌خاته درۆوه. هه‌روه‌ها، ئهم جو‌ره بزرگه‌واری و مه‌رحمه‌مه‌ بو که‌سیک مه‌بزول ناکرێت که به زمان بلێن: خودای یه‌کیکه، و جگه له خودا، په‌روه‌ده‌گاریک نیه، به‌لام، له تاییه‌تمه‌ندیه‌کانی ئوله‌یه‌ت و خوداوه‌نده‌گاری، تاییه‌تمه‌ندی و خاسیه‌تیکه که بو غه‌یری خودا قائل ده‌بن. بو نمونه، حه‌قی حاکیمه‌ت و یاسادانانی به ئینسانه‌کان داوه.»¹

ئهم پرووانگه و بۆچوونه سبیره که له ماوه‌ی میژوو دا مه‌جالی بۆ حه‌ره‌که‌ته‌کان و جووله تودر‌ه‌وه‌کان فه‌راهه‌م کردووه تا دژبه موسولمانان شو‌رش بکه‌ن و خوینی ئه‌وان برێژن و شه‌ر و نه‌به‌رد له گه‌ل موسولمانان ده‌ست پێ بکه‌ن و ئه‌وان به سه‌ختترین ئه‌شکه‌نجه و عه‌زابه‌کان گرفتار بکه‌ن به بی ئه‌وه‌ی که خویان به میله‌ت و ته‌مه‌دونه‌انی تره‌وه مه‌شغول که‌ن و ئه‌وان به موخاته‌بی

1 - في ظلال القرآن/2/732.

خویان داننن، حال ئهوهی که ئهم دینه سهرتانسهر مایهی هیدایهت و بهشداری له علوم، مهعارف و پیر به تههمدونه، بویه دین به هوی ئهوانهوه چیههیهکی واروونهی به خویهوه گرتووه و مههستهکان و ئامانجهکانی رهسالتهی موهممهدی له لای ئهوان پیچهوانیه، له حالیکدا ئهم ئوممهته دهبوو به ئوممهتیک که له نیوانی ئوممهتهکانی تردا له جیگای هیدایهت، بهیان و دهعوت بهرمو خودا بوو و مهزومهیهکی له ئهرزشه سهرچاوه گردووهمکان له باشیهکانی ئهم شهریعهته چاوی دهکرد. خهیر، بهلکوو ئهوان به موسولمانان پروو بهینن و ئهوان به تیکه و پاره بکن و خوینیان بریژن.

تا ئهو جیگایهی که حافظ بن کثیر له (البداية والنهاية) دا دهلیت: ئهم جووره خهله که له سهرسامهینهترین کهسهکانی مندالی ئادهمن، پاکه ئهو زاتهی که خهلق کراوهکانی جووراو جووره و تهقدیری گهرورهی ئهو پیش کهوتووه. ههندی که له گهرهکانی سهلهف چهنده جوان سهبارهت به خهواریح وتووینه: سفهتی ئهوان له یهک نایهتا مهزکور بووه: (قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُمْ بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا * الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا * أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا)¹، واته: «بلی: نایهکوو نیوه له زیانکارترین (خهلی) ئاگادار بکهه؟ ئهو کهسهانی ههولدانیان له ژیانی دونیا بهر باد روشت و ئهوان گومانیان دهکرد که له عهملی خویان چاکیان دهکرد. ئهمانه ئهو کهسهانن که بو نایهتهکانی پهروهدهگارت و لهقای ئهو کفریان کردووه، پس (بهرههه) ی

کاره‌کهمیان تهباه بووه، دهر نه‌تیجه روژی قیامت هیچ وه‌زنیکی
بویمان نابیت.»

مه‌به‌ست ئه‌مه‌یه که ئه‌مانه نادان و گو‌مراهن و له وتار و کردار
به‌دبه‌خت و زیانبارن، هاوده‌نگیان به ئه‌وه‌یه که دژ به موسولمانان
راپه‌ررن و بو روشتن به لای مه‌دائین هاوده‌نگ بوونه تا ئه‌وه له
دهستی خه‌لکی بستینن و ئه‌وه ته‌سه‌روف بکه‌ن و له نیوی
ته‌حه‌سون بکه‌ن و ئینجا که‌سانیک بو لای براکان و لایه‌نگران و
هاوفکران و هاو مه‌شره‌بانی خویمان له ئه‌هلی به‌سره ئیعزام بکه‌ن
تا بچنه پالی ئه‌وان و بو ئه‌م ئامانجه کو‌بوونه‌وه.¹

(3)

چەمكى وولاتى كوفر وولاتى ئىسلام

چەمكى وولاتى كوفر وولاتى ئىسلام

فە قىھەكانى ئىسلامى جىھانىيان بە دو بەشى، وولاتى ئىسلام و وولاتى كوفر دابەش كردووه و ئەنگىزەى ئەوان لەم كارە توئىژىنەوه لە سەر قەلمەرەوىكە كە لە نىوانىدا ئەحكامى شەرىعى بە شىوازى بەردەوام و سابت بووه و لە قەلمەرەوهكەى تر كە جەرەيانى ئەحكامى شەرىعى كە نىوانىدا ئەحكامى فىقەھى ھەلاوئىردى جەرەيان پەيدا دەكات و ئەم ئەمرە بەم بۆنەوہىە كە فەردى موسولمان بە دۇنيابىيەوہ بۆ سەفەر دەروا و لەگەل جىھان ەلا رەغمى ناكۆكى فەلسەفەكان و بىرواكان پەيوەندى بەرقەرار دەكات و لە نىوى ئەوہدا نىشتەجى دەبىت، بۆيە ئەگەر سەفەرى ئەو لە وولاتە ئىسلامىيەكاندا بە ئەنجام گەيشت و لە نىوى ئەوہدا ئەحكامى شەرىعى لە عىبادات و موعاملات ئىجرا بوو، لە ئەم ئەمرە ئىشكال و موزايقەيەك نىە.

بۆ نموونە، ئىبن بەتوتە لە تەنجه كە لە دورترين خالى رۆژھەلاتدايە، ھەتاوھكوو صين سەفەرى كردووه و بە بوونى ناكۆكى لە ئەشكال و سورەتەكان لە نىوانى كۆمەلگاي ئىسلامى خەرىكى چالاكى بەشەرى بووه و بە راحەتى بە ئەحكام و ياساكانى شەرىعى ەمەلى كردووه و پىويست بە ئەندىشە سەبارەت بە ئىنتقال لە حوكمىكى سابتەوہ بۆ حوكمىكى ھەلاوئىرى پەيدا نەكردووه.

لە بەرامبەردا، بە دۇنيابىيەوہ موسولمان بو ئەكنافى جىھان سەفەر دەكات و لە سەرزەمىنىكەوہ بۆ سەرزەمىنىكى تر كۆچ دەكات و لە

نیوانی غهیری موسولمانان و کۆمه‌لگا غهیری ئیسلامیه‌کان نیشته‌جی ده‌بیت و له نیوانی ئەواندا ههول و ته‌قه‌لای ده‌بیت و کرین و فرۆش ده‌کات و هاوسەرگیری ده‌کات و له ئیرت و میراتی ئەواندا به‌شدار ده‌بیت و به‌دوای ئەوه پهیوه‌ندیه کۆمه‌لگاییه‌کان ڕوو ده‌دات، بۆیه پرسیارگه‌لیکی زۆر سه‌باره‌ت به‌ چۆنیه‌تی ئەحکامی شه‌رعی له‌ نیو غهیری موسولمانان و له‌ یاساکان، و موقه‌ره‌رات، عورفه‌کان و فهره‌نگه‌کانی ئەوان ئیجاد ده‌بیت.

بۆیه پێویسته‌ که‌ فه‌قیه‌ییکی موسولمان له‌ ئەم دوو قه‌له‌مه‌روه جیاوازه‌ی کۆمه‌لگای ئیسلامی و غهیری ئیسلامی- دارالکفر و دارالاسلام-به‌ ئه‌نگیزه‌ی و لاماگه‌لیکی ته‌فسیلی مه‌سه‌له شه‌رعیه‌کان چاره‌سه‌ریگه‌لیک په‌یدا ده‌کات، چاره‌سه‌ریگه‌لیک که‌ له‌ وه‌حی شه‌ریفه‌وه سه‌رچاوه ده‌گرێت و فه‌ردی موسولمان و موکه‌له‌ف به‌ ئیجرای شه‌ریعه‌ت له‌ کاتی ڕه‌ه‌روو بوون له‌گه‌ڵ ئەوه‌دا له‌ ئاستی جیهانی پێی پێداویستی په‌یدا ده‌کات.

بۆیه به‌ تایبه‌ت، شوین و ولات و نه‌ته‌وه‌گه‌لیکی غهیری ئیسلامی بوونیان ده‌بیت و فه‌ردی موسولمان له‌ نیوانی ئەواندا ژیان ده‌کات و ژبانی سه‌رۆشتی خۆی ته‌جروبه‌ ده‌کات و له‌ نیوانی ئەواندا به‌ موعامیله، حه‌ره‌که‌ت و هه‌ول‌دانن، ته‌حقیق و توێژینه‌وه‌ی زانستی، فێر کردن و ... ده‌بیت. و به‌ دانیاییه‌وه، ئەو باروودۆخیکی به‌ تایبه‌تی له‌ مه‌عیشه‌ت و دا‌بین کردنی ژیان ده‌بیت، و ئەمه‌یش پێویستی به‌ ئەحکامیکی به‌ تایبه‌ت ده‌بیت که‌ به‌ جو‌ریکی گشتی له‌گه‌ڵ ئەحکامی سابت و به‌رده‌وام که‌ له‌ ولاته ئیسلامیه‌کان قابیلیه‌تی ئیجرايان هه‌یه جیاواز ده‌بن.

بۆیه، له‌ نیوانی فو‌قه‌ها له‌ دیاری کردنی مه‌سه‌له‌ بنه‌ماییه‌کان که‌ له‌ خ‌لالی ئەوانه‌وه‌ بتوانین دوو سه‌رزهمینه‌که‌ له‌ یه‌کتر جیاواز

بکهنهوه، ناکوکی پروو دهدات، ئهو مهسهلانه که بو توئزینهوه سهارهت به کاریگریهکان له مهسیری ژیانی ئینسان و چارهسیری بو ولام دانهوه به پرسپاره دیاریکراوهکان به وجود دین که له ماوهی سهفر و سهردهمی نیشتهجی بوون بویان پیویسته.

بویه له ئهم دۆخهدا، تهعبیری فوکهها به ولاتی کوفر و ولاتی ئیسلام، تهعبیر و لیکۆلینهوهیهکی سابته و هیچ پهیههندیهکی لهگهل لیکۆلینهوهکانی جووله توندروهکان که له نیوانیدا سیبهریکی سهلی و چهمکیکی مهنفی و پینچهوانه له کهلتووری هاوچهرخ پینشکesh دهکات، نیه.

چونکه مهبهستی فوکههای ئیسلامی له ئهم دابهش کردنهی جیهان به ولاتی کفر و ولاتی ئیسلام کهشف و لیکۆلینهوه له نهحکام و مهسهله فیهیه سابت و موتهغیر و ههلاویردییه و ههرگیز ئامانجی ئهوان لیکۆلینهوه لهسهر سرۆشتی پهیههندیه جیاوازگهرهکانی نیوانی دو سهرزهمین یان دو ولات نیه؛ چونکه پهیههندی موسولمانان لهگهل غهیری موسولمانان، پهیههندیهکی بهربلاوه و دولایهیه و تهکیه له سهرفیهیه و لهسهر بنهمای ئهرزشه ئهخلاقیهکان، سوننهته ئیلاهییهکان که پهیههندی لهگهل کۆمهلگای بهشهردا هیه و به ئهنگیزههی هیدایهت بهردهوام و پتهوه که بووه به هوی بهربلاو کردنی پهیههندیهکانی نیوانی کۆمهلگای ئیسلامی و غهیری ئیسلامی.

بنهمای ئهم پهیههندیانه لهسهر هیدایهت، دهعهوت و ئهخلاقه و ئهنگیزهکانی تر ئوموریکی عارزن که پهیدیهاتوون و له بهین دهرۆن و بنهمای گشتی که ههر هیدایهت و ئهخلاقه باقی دهمنیت.

علامه تقی الدین سبک له (الفتاوی) دهنوو سیت: حزرهت
 فهرمووی: «ئهی عهلی! ئهگهر خودا که سبک به دهستی تو
 هیدایهت بکات، له وشتره سوور رهنگهکان بو تو باشتره.» بویه
 په یوهندی نهکردن غهیری موسولمان له گهل موسولمانان، بووه به
 هووی دووری نهوان له ناسینی مهحاسنی ئیسلام، مهگهر نابینی که
 له سهردهمی هجرهت ههتاوهکوو کاتی حودهیبیه بجگه له
 کهسانیکه کهم داخلی ئیسلام نهوون و دواي ناشتهو بوونهوی
 حودهیبیه نزیکه ی ده هزار کهس داخلی ئیسلام بوو و ئهمه له
 نهتیجهی په یوهندی کردنی نهوان له گهل موسولمانان له کاتی
 سولحیک بوو که له نیوانی نهواندا رووی دابوو. وه ئهم ئهمره بوو
 به هووی مهشروعیهتی عهقد و موعامیله له گهل ئههلی زیمه.¹
 دهقیقهن ئهم ئهندیشهیه وهکوو دابهش کردنی کورهی زهمین به
 ناوچهگهلی جوړاوجوره که له دابهش کردنی زهمانی له گهل په کتر
 جیاوازیان هیه و به ئامانجی ناسینی ئهحکامی فیهی سابت و
 ئهحکامی ئیستسنایی و موتهغهر پر وی داوه.
 مانای ئهم بابته ئهمهیه که له جیهاندا ناوچهگهلیک ههنه که
 ئهحکامی شهرعی لهواندا سابتهف وهکوو: بهرنامهی ههلهاتنی خوړ
 و نیشتنی خوړ، ههتاوهکوو ئیمه کاتی نویرهکان بزانیان و
 ده رکهوتنی مانگیش سهرهتا و کووتایی مانگی رهمهزان و تهنزیم
 کردنی کاتی بهربانگ کردونهوه ئاگادارمان دهکات.

بویه له نهخشهی جیهان دهبینین که له خهتی عهرزی صفرهوه
 ههتاکوو خهتی عهرزی 42 عهلائیمی جیهانی سابت ههنه و له
 خهتی عهرزی 42 ههتاکوو عهلائیمی ئهوقات و ئهسباب تووشی

1 - فتاوی السبکی /404/2، چاپ: دار الفکر، بیروت.

تیکلاو بوون دین و لهو مهنتهقانه شهو چوار یان پینج سعاته و و 19 و 20 سعاتی تر روژه. و هر بهم تهناسوبهوه، شهو و روژ دریز و کوتا دهنهوه، بویه موسولمانیکه که لهم ناوچهپانه نیشتهجی بیت، دهبیت پرسیار بکریت که روژوو و بهربانگی چون دهکریت؟ بویه به نهحکامیکی فیقهی به تاییهت پیویست ههیه، چونکه شهریعتی موبارک بهربلاوه و به ههموو پیداوپیستیهکانی ئینسان عهلا رهغمی ناوچه جوړاو جوړهکان له گوپیستهری کورهی خاکی ولام دهداتهوه، ههروهها که له خهتی عهرزی 62 تا قوتب له شوینه قوتبیهکان له ولاتهکانی ئیسکاندیناوی وهکوو: سوئیډ، نورویز عهلائیمی شهرعی مونههیمه و دانیشتوووهکانی ئهم ولاتانه 6 مانگ خوړ له ئاسمان دهبینن که قهت نانیشیت، بویه له ئهم دوخهدا چون نوژی فاجر بخوینن و چون به روژوو بن و بهربانگ بکهنهوه؟ بویه عهلائیمی شهرعی لهم ولاتانهدا وجوودیان نیه و فردی موسولمان له ئهم باروودوخانهدا چون به تهکالیفی شهرعی عهمل بکات؟

ئهمیه که فلهسفه و بیردوژی گشتی که فوکههای ئیسلامی جیهان به ناوچهگهلیک دابهش دهکن که نهحکامیکی سابتیان ههیه و مهناققی تر که عهلائیمی ئهوان دوچار ناژاوه و مهناققی که له بنهمادا لهوانه عهلائیمی شهرعی مهعدوومه و ئامانجی فوکهها بهس یارمتهی دان به موسولمانانه بتوانیت به دین و نهحکامی شهرعی ئهم شوینانه عهمل بکات.

هر ئهم دوخه له ناوچهگهلیکدا ههیه که دهنوانین بلین: لهوانه دا شوینگهلیک ههیه که نهحکام و یاساکانی ئیسلامی له ئهوان ئیجرا دهبیت و مهناققی تر غهیری ئیسلامی پهیدا دهبیت که موسولمانان

لهوی نیشتهجی بوونه و به پسیورانیکي بهتایبیت پیویستیان ههیه تا بتوانین له نیوانی خوینادا به ئەحکامی ئیسلامی عمهمل بکهن.
 بۆیه، له سههرتادا گهورهکانی ئەحناف له جهوازی موعاملهی فاسید له دیاری کوفر و جهوازی تهواروس و عهدهمی ئەوه فهتوایان داوه.

له خهلالی عهقلانیته، ئیمام ئەبوحنهیفه و ئەئیمهی مهزههبهکهی ئەوه وهکوو ئیمام سرهخسی خاوهنی کتیبی: (المبسوط) و ئیمام کاسانی خاوهنی کتیبی: (بدائع الصنائع) و ههروهها له خهلالی عهقلانیته ئیمام شافعی و گهورهکانی مهزههبی ئەوه تێدهگهیهن که ئەم دابهش کردنه بۆ مهساحته و مهناتیقی جوغرافیایی هههه که له ئەوانهدا ئەحکامی سابت و له مهنتیقهکانی تر ئەحکامی شهرعی موختهل دهن تا ئیمه تییفکرین که چۆن ئینسان دهتوانیت له ئەو ناوچانه نیشتهجی بیت و و له عهینی حالدا به ئەحکامی شهرعی عمهمل بکات.

بۆیه، فهلسهفهی گهورهیهک که بووه به هۆی ئەوه که ئەندیشهی دیاری ئیسلام و دیاری کوفر به وجود بیت، فهلسهفهی ژیانه نه فهلسهفهی مهرگ و کوشتار و دژایهتی و خهبات.

ئێستا دهیبینین که چۆن ئەم هههۆکه توندروانه له نزیکهه ههشتا سالی رابردوو تووشی ئینحراف بوونه و قهزیهی دیاری کوفر و دیاری ئیسلامیان له قهلمهروهکهی خۆی دهرکردوو و ئەوهیان له فهلسهفهی ژیانهوه به فهلسهفهی مهرگ، نابوودی و خوین رشتن تهبدیل کردوو تا جیگایهک که ئەم ئەندیشهیه بووته دهروازیهک بۆ بهدبهختی موسولمانان و کۆمههگاکانی بهشهری رابردوو و خههکی سهبارته به عهقی فوقههای ئیسلامی و بههکوو سهبارته به خودی ئیسلام بهدگومان بوون. تا جیگایهک که مهسهلهی دیاری

کوفر و دیاری ئیسلام له لای سهید قوتب و ئهو کهسانه‌ی که له ئهو کاریگه‌ریان گرتوووه و هکوو صالح سهریه له کتێبه‌که‌یدا: «رسالة الایمان» و شکرێ مصطفی و محمد عبدالسلام فرج در کتێبه‌که‌یدا: «الفریضة الغانبة» و له نیه‌یه‌ت به ریکخراوی داعش به چه‌مکی نامه‌وزون و فه‌لسه‌فه‌یه‌کی ناکوکی هینهر و پێچه‌وانه ته‌بدیل بووه.

سهید قوتب له فی ظلالدا ده‌لێت: « جیهان له روانگه‌ی ئیسلامه‌وه و له رانگه‌ی موسولمانه‌وه، دو به‌ش زووتر نیه، و سه‌هه‌می به‌ش له به‌ینا نیه: یه‌که‌م به‌ش: سه‌رزه‌مینێ ئیسلامیه. سه‌رزه‌مینێ ئیسلامی بریتیه له ههر ناحیه و جیگایه‌ک که ئه‌حکامی ئایینی ئیسلام له نێو ئه‌وه‌دا پیاده ده‌بێت و و شه‌ریعه‌تی ئایینی ئیسلام له‌وئ ده‌سه‌لاتی به ده‌سته‌وه هه‌یه، چ دانیشتوو‌ه‌کانی ئه‌وئ موسولمان بن، یان دانیشتوو‌ه‌کانی ئه‌وئ به‌شێک موسولمان به‌شێک غه‌یری موسولمان بن له ژیر ده‌سه‌لاتی سه‌رۆکه‌کانی موسولمان بن، و یان ئه‌وه‌ی که ته‌واوی دانیشتوو‌ه‌کانی ئه‌وئ غه‌یر موسولمان بن به‌لام ته‌حتی ده‌سه‌لاتی سه‌رۆکایه‌تی موسولمان به سه‌ر بووه‌ن و فه‌رمانده موسولمانه‌کان له‌وئ ئه‌حکامی ئیسلام پیاده بکه‌ن و شه‌ریعه‌تی ئیسلام فه‌رمانه‌ه‌وایی و ده‌سه‌لات پێ بدن، به وجودی ئه‌وه‌ی که موسولمانان یان موسولمانان و زمیه‌کان له ولاتیکدا ده‌ژین، به‌لام شه‌رکه‌ره‌کانی بیگانه له سه‌ر ولاته‌که‌یان دا ده‌سه‌لاتیان هه‌یه. به ئه‌م وجوده‌وه ئه‌حکامی ئیسلام ئیجرا ده‌که‌ن به بنه‌مای شه‌ریعه‌تی ئیسلام له‌گه‌ڵ یه‌که‌تر ره‌فتار ده‌که‌ن... وه‌ها ولاتیک هه‌م سه‌رزه‌مینێ ئیسلامی به ژمار دێت و ده‌بێت ئه‌حکامی ئیسلامی له‌وئ پیاده بکرێت، و حوکمی ئیسلام ئیجرا بکرێت.

دووهم: سه‌رزه‌مینێ شه‌ر، وه‌ها سه‌رزه‌مینێک، به ته‌واوی شوینه‌کان و جانبه‌کان و شه‌ره‌کان و ولاته‌کان ده‌وتریت که له ئه‌ویدا

ئەحكامى ئىسلامى پيادە نابىت و شەرىئەتى ئىسلامى ئىجرا ناكرىت، ئىستا دانىشتووھكانى ئەوئ ھەر كەس بن و ھەر پروايەھكىان بىت فەرق ناكات موسولمان بن يان ئەھلى كاتىب، و يان كافر... بنەماى گشتى لەوھداپە كە ئەو جىگايەھى كە سەرزەمىنى شەر بە ژمار دىت ئەوھىە كە لە وھە شۆپىنىكدا ئەحكامى ئىسلامى پيادە نابىت و شەرىئەتى ئىسلامى لەویدا ئىجرا نابىت و ھوكمفەرما نەبىت. وھە ناحىيەك نىسبەت بە فەردى موسولمان و گرووپى موسولمانان "سەرزەمىنى شەر" بە ژمار دىت.

كۆمەلگای ئىسلامىش كۆمەلگايەكە كە لە سەرزەمىنى ئىسلامى – بەرامبەر بە تەعريفىك كە ووتمان- نىشتەجى بوونە و ژيانيان كردووھ. لە وھە كۆمەلگايەكدا كە لە راستای بەرنامەھى ئىلاھى ھەنگاو ھەلدەگرىت، و فەرمانبەردارى شەرىئەتى ئىسلامى، سەزاوارە كە لەوھدا، خوینەكان مەسوون، و دارايىھەكان مەحفوز، و نەزمى عمومى موراعات بكرىت، و لەوئ عقوبەتەكان و كەپفەرەكان كە شەرىئەتى ئىسلامى لەم دەرسە و لە دەرسەكانى تر، با ئەم نەسەوھ بەيانی فەرمووھ، لە حەقى ئىخلاقەرەكانى ھىمنايەتى و تەعەدى گەرەكان بە گيان و مالى وھە كۆمەلگايەك، بە قوناغى ئىجرا دەربىن، و بزھكارەكان بەرامبەر بە ئەحكامى ئىسلامى بە سزای عمەل نەنگبارەكانيان بگان.. چونكە، كۆمەلگای ئىسلامى كۆمەلگايەكى والا و بالاىە و ئازاد و دادوھرە و لە نىوانىدا تەزمىنى عمەل، و تەزمىنى نىشان دانى شايستەھى بۆ ھەموو ئەو كەسانەھى كە تەوانا يان ناتەوان بن. و لە كۆتايىدا، كۆمەلگايەكە كە لە ئەوھ لە ھەر بواریكەوھ ئەنگىزە باشەكان و چاكى زۆرە، و ئەنگىزەھەھى خراپى و پەلشتى كەمە. دەھى لە ئەم قوناغەدا بە ھەمووى ئەوانەھى كە نىويدا دەژىن واجبە كە پارىزدارى بكەن لە نىعمەتەكەھى كە وھە

سیستمیک ئەوه بۆ ئەوان بە ئەرمەغان بەننیت و لەسەر وڵاتدا دەسەلاتی بینف و حقوقی گیانی و مالی و نامووسی و ئەخلاقی ئەوانەى تر موراعات بکات و لە رینگای پارێزداری لە هێمنایەتی و ئەمنیەتی "سەرزەمینى ئیسلامى" تێیکۆشن و ئاگادار بن، وڵاتی ئیسلامیەک که خۆیان لەویدا لە ئەمن و ئەمان دەژین، و سالم و ئاسووده خاتر دەژین، و مافی هەمووان لەویدا تەزمین کراوه، و هەموو تاییەتمەندیەکانی ئینسانییەتی ئەوان و هەر جوریک حقوقی کۆمەڵگایی ئەوان بە ڕەسمیەت بناسنیت. بویە ئەوان موکەلەفن که ئەم تاییەتمەندی و مافانە پشتگری و پارێزداری بکەن. بە عەنایەت بە ئەم کاروساتانە، هەر کەسێک که لە بەرامبەر حکوومەتی سەرزەمینى ئیسلامى شۆرش بکات، ئەوه مۆتەجەزایکی بزەکار و شەرووره. سەزاواری بە ئەشەدی مۆجازاتەکان بگات، بە سەختترین ئەشکەنجە، بەر دەستی بگیردریت. هەلبەت لە ئیجرائی مۆجازات و ئەنجامی ئەشکەنجە، دەبیت بە تەواوی تەزمین بیت که کەسێک لە ڕووی حەدس و گومان گرفتار نەکەن و بە کەیفەر نەگەیهنن، و تا ئەو جیگایەى که دەتوانن ئەحکامی قەساس و تەعزیرات و تەنبیهاات بە بێ بوونی هیچ شۆبەهیەک، لە حەق مۆتەهەمەکان ئیجرا نەکەن بەلکۆو بەرتەرەف بیت.

ئەمما "سەرزەمینى شەر" بە ئەو پێناسەى که کردمان، نە خۆی و نە دانیشتوووەکانی سەزاواری ئەوه نین که لە تەزمینگەلیک بەشدار بوون که لە پەرتەوی تەعزیرات و تەنبیهااتی ئیسلامى بە دەس دیت. چونکه پێش لە هەموو شتێکف سەرزەمینى شەر شەریعەتی ئیسلامى پیاده و ئیجرا ناکات، و حاکمیەتی ئیسلام قبوول ناکاتف و لەوه فەرمان نابات. وەها سەرزەمینیک نیسبەت بە ئەو مۆسولمانانەى که لە سەرزەمینى ئیسلامى دەژین و شەریعەتی ئیسلامى لە ژیاى

خوینادا پیاده و ئیجرا دهکهن، قوروق و قهده غهن به ئەژمار نایهن. بۆیه، گیان و مالی ئەوان موباحه و له پروانگهی ئیسلام مهنوعیه. و حورمهتی نیه. مهگهر له کاتیکدا لهگهل موسولمانان گریهستی بهستبووینت، و له نیوانی سهرزه مینه ئیسلامیهکان و سهرزه مینی شهر مو عاهیده گهلکی بۆیان بهرقهرار کردبووینت. ئەو کاتهی که بیگانهکانی ولاتی شهر لهویوه بین بو سهرزه مینه ئیسلامیهکان و پهیمانی ئەمن و ئەمان بیهستن، له ماوهی پهیمانی ئەمن و ئەمان، شهریهتی ئیسلامی ههمووی ئەم تهرمینانه به وهها کهسانیک دهدات، و له تهواوی گوشه کهناری ولاتهکه تهحتی فهرماندهیی فهرمانرهوای موسولمان، ئەم تهرمینانه بهرقهراره. فهرمانرهوای موسولمانیش به کهسیک دهوتریت که شهریهتی ئیسلامی پیاده و ئیجرا بکات.»¹

ئەم قسه زور مهترسیداره که ههمووی تهتبیقهکانی ریخراوه توندروهوکان که وهکوو درک له پشتی موسولمانان قهررایان گرتووه و خوینی ئەوانیان رشتوووه و زیان و زهرهریان تهنیا عایدی جیهانی ئیسلام دهبیت و ئەوان ده کوژن و تهکفیریان دهکهن لهوهوه سهرچاوه دهگریت، بۆیه تهواوی یاساکانی داعش، ئەلقاعیده، و ... له ئەم مهتنه و ئەم نمونانه سهرچاوه دهگریت.

تا ئەو جیگایه که سهید قوتب ههموو جیهانی دهور و بهری ئیمه به سهرزه مینی کوفر و سهرزه مینی ئیسلام دابهش دهکات و بروای بهوهیه که ولاتیکی تر نیه، بۆیه هیچ مهجالیکی تر بو ریگایهتی تر بوونی نیه که موسولمانان لهگهل ئەوانهی تر تهعامولیان ههینت. له عهینی حالدا، ولاتی کوفر له رهوزه نهی فکری سهید قوتب عمومی دهولته ئیسلامیهکانن که به تهکفیرهوه هیرشی بردووته

1 - في ظلال القرآن/873/2.

سەريان و ئەوانى بە ئەھلى جاھىليەت قەرار داوہ کہ بە چەمكى كوفر و ئىرتدادە.

بۆيە، ولاتىك بو ئىسلام باقى نەماوہ، مەگەر ئەوہى کہ عىددەيەكى كەم لە يەك مەنتىقە يان ئىقلىمىك بوون و ئىدعايان بىت کہ ئەمە ديارى ئىسلامە و ئەم پەيوەندىانەى خۆيان بە ولاتى ئىسلام بزائن و ئەو ناوچەكانى تر ھىرش بەنە سەريان و تەكفىريان بکەن نىويان دەنن ولاتى كوفر و بە بەردەوامىەوہ شەرىكى بى ئەمان لە نىوانى ئەواندا وجودى ھەبىت. و ناوچەى ئىسلام لە رووانگەى ئەوانەوہ مەنتىقەيەكە کہ لە نىعمەتى ھىمنايەتى بەشدار بىت و تەنيا لەویدا خوینەكان، ئەموال و نەزىمى عمومى پارىزگارى لى بکرىت و سەرزەمىنى شەر- کہ لىرەدا بە چەمكى ولاتى ئىسلاميەكە کہ ئەوانى تەكفىر کردووە و ئەھلى جاھىليەت ناو نراوہ- و ئەھلى ئەوہ حەقى ھىمنايەتيان نيە، چونکہ رشتتى خوین لەوئى مۆباحە و ھىچ مەسونىەتتىكى نيە!

ئەمە رووانگەيەكى تارىك و ئالۆزە و لە چاوى رەوانىەوہ لە عەزاب بووہ و پىرلە تەشەنوج و داخ و دەردە و ئەگەر ئىمە وشەكان و ساختارەكانى ئەوہ كۆ بکەينەوہ و رىگا و رەسمەكانى ئەوہ لە رووى زەمىن بسەنجىن، بە دلىيايىەوہ ئەوانە لە سازمانى داعش يان ئەلقاعىدە و يان ئەو رىكخراوہ جەنايەتكارە تىرۆرىستىەكان دەبىنن کہ بە شىوہيەكى تەواو لە بەرامبەرى ئىمە موحەسەم دەبن.

ئىمام موسلىم لە پىغەمبەرى خودا رەوايەت دەكات کہ فەر موويەتى: «ھەر كەسك کہ دژ بە ئوممەتى من دەرچىت و خاس و خراپى بزائىت و بە موئمىنەكانى ئەوہ ئەھمىيەت نەدات و پەيمانى خاوەنان

عهده ره‌عایهت نه‌کات، ئەم جوړ کەسانه له من نین و منیش له‌وان نیم.»¹

دهی یا ره‌سول الله! حالی ئەو کەسه چۆن ده‌بیت که دژ به ئۆمه‌تی تو شو‌رش ده‌کەن و ئەوانه به کوفر و شیرک موته‌هەم ده‌کەن و ده‌سه‌لات به سه‌ریان په‌یدا ده‌کەن و گروو‌پیک خۆی له کۆمه‌لی ئەوان جودا ده‌کاته‌وه و چاک و خراپی ئەوان مل لی ده‌ده‌ات و به موئمه‌نه‌کانیان ئەه‌مه‌یه‌ت دانائیت ون ته‌کفیریان ده‌کات و عه‌ده و په‌یمان ده‌شکینیت و ئینجا مو‌ده‌عی ده‌بیت که ته‌نیا ئەو موسولمانه و دین و شه‌ریعه‌تی تو که مایه‌ی ره‌حمه‌ت بو هه‌موو عاله‌مه، به ده‌ستی ئەوان بو خه‌لکی جیهان بووه به مایه‌ی به‌ده‌ختی و ره‌نجه؟!!

سه‌ید قوتب له فی ظلال ده‌ئیت: «به دلناییه‌وه، ئەم ئایینه چاره‌سه‌ریه‌کی بجگه‌له ئەوه نیه که له به‌رامبه‌ر هێرشبه‌ران له خۆی دیفاع بکات. چونکه ته‌نیا مه‌وجودیه‌تی ئەم ئایینه له شکلی راگه‌یاندنی عمومی ربوبیه‌تی یه‌زدان بو جیهانیانه، و ئازادی ئینسان له به‌نده‌یی غه‌یری یه‌زدان و موچه‌سه‌م بوونی ئەم مه‌وجودیه‌ته له کۆمه‌لێکی مونه‌زم و ریک و پیک ته‌حتی به‌ریوه‌به‌ریه‌کی نوێ که جودا له به‌ریوه‌به‌ریه‌کانی جاهلیه‌ته، و له دایک بوونی کۆمه‌لگه‌یه‌کی موسته‌قیل و مومتاز که حاکیه‌تی کەسیک له به‌شه‌ر قبول ناکات، چون حاکیه‌ت له ئەوه‌دا هی یه‌زدانی یه‌کتای جیهانه‌و به‌س. به‌لی، ته‌نیا مه‌وجودیه‌تی ئەم ئایینه به ئەم شکل و شیوازه که باسمان لی کرد، به ناچار ده‌بیت کۆمه‌لگه‌کانی ده‌ور و به‌ری خۆی به جو‌ریک سه‌رکوب بکات که

1 - صحیح مسلم 21/6، کتاب الإمارة، باب الأمر بلزوم الجماعة عند ظهور الفتن وتحذير الدعاة إلى الكفر، ط: دار النوادر، دمشق، سنة 1433 هـ - 2012 م.

ووردتر، پیشکەوتووەکان و پیش ئاھەنگەکان کە ئیسلامی بوونە، ئەنجامی گرتوو، و ھاوکارێهەکان و ھاویاریەکانی کۆمۆنیستی و بت پەرستی و مەسیحی گەری، ھەمیشە بە لایەنی سیستەمەکان و رژیمەکان سارژێز بوو کە بەرپرسانی نابوودی ئەم جۆرە پیش ھەنگاوە ئیسلامیانە بوونە! کۆمۆنیستەکان، بت پەرستەکان و مەسیحیەکان، بە بەردەوامیەو دەستی دوستی بو لایەنی سیستەمەکان و رژیمە ستەم پیشەکان درژوو دەکاتو، و بە کۆمەک و یارمەتی دانی خۆیان بە ئەوان، ئەوانین بۆئین عەمەلەن ئەرزاق و جل و بەرگی جەنگی وەکوو رژیمگەلیک دابین و تەزمین کردوون، و سەرپەرستی ئەوانیان بەرپرس گردوو، و ھەردیەک لە سکوتیان بە پیش ئەوان داناو و لە دەوری خۆیان تەنبو و کیشاویانە، بەو کاتە ی کە ئەم رژیم و سیستەمە جەنایەتکارانە ی ھاودەسی ئەوان، لە پشت پەردە، سەرگەرمی نابوودی پیشکەوتووەکان و پیشقەرولە خوشەویست و گەورە موسولمانەکان بوونە»¹

بۆیە، لەکاتی کدا ئیمە وتاری زانیارە گەورەکان لە چەمکی دوو ولات و سەرزەمین ئەرزایی دەکەین و بە تەفاووت و ئەحکامەکانی ئەوان سەرنج دەدەین و ئینجا مۆلاخیزە دەکەین کە چۆن نەسلی ھاوچەرخ لە ئەو بۆچوونیان بوو، تەفاووتی گەورە لە نیوانی مەنھەجی زانستی دەقیق موشاھیدە دەکەین، کە دینی خودای لە رەحمەت و ئاسایشت بە دۆخیک کیشاو کە مەنھەجی زانستی خۆی لە دەس داو و ئامانجەکانی شەریعەتی بە جۆریکی پیچەوانەو نیشان داو و چێھەری ئەوانی ناشرین کردوو و بە نەبەرد و کیشە ئەنجامیە.

ئەم تەعبیری دیاری ئیسلام و دیاری کوفر لە سەدەى سێهەم و چوارم هيجرى پێى بە عەرسە دانا و تەعبیریکی رەوان و سابت کراو و بئى عەیب بوو و هیچ کەس لە ئەوان هەستى مەترسى نەدەکرد و بە پێشکەوتنى ئەندىشەى بەشەرى تەبدیل بە تەعبیریکی عومومىتر بوو کە ئیستا بە ئەو پەيوەندىەکانى نۆنەتەوى یان یاساکانى نۆنەتەوىی ئیتلاق دەبیت.

بۆیە ئەبوحنەیفە و گەورەکانى فۆقەها لە رابردوودا، نزیکەى هەزار و سێسەد سال پێش لە هەلبژاردنى شوینی کوفر و شوینی ئیسلام چ ئامانجیکیان پەى گرتوو کە ئەورۆ بە زانستىکی جامیع و دارای ئوسول و قەوانین و فەلسەفەى بەتایبەت و پسپۆرە بەتایبەتەکان قەراریان گرتوو و بە عیلمى پەيوەندىە نۆنەتەوىیەکان پیناس کراو کە یاساکانى نۆنەتەوى لە خەلال ئەو دەرهاتوون؟!

پەيوەندىە نۆنەتەوىیەکان کە لە مەبنای مو عاهیدات و موکاتیبات و پروتوکۆلەکان و ناشتى و مەرجەکان قەراریان هەبە و ئەمە شتىکە کە ئیمام ئەبوحنەیفە سەبارەت بە ئەو توێژینەوى بوو و ئەو بە دیاری کفر و دیاری ئیسلام ناو بردوو.

لە کاتىکدا هەندىک لە توێژینەرە هاوچەرەکان سەبارەت بە کتیبى "السير الکبیر" نوسراوى امام محمد بن حسن شیبانى توێژینەوىیان کرد، تیگەشتن کە ئەم کتیبە رووداوەکانى سەدرى یەكەمى ئیسلام، عەسرى نەبووت و دواى ئەو بە تەواوى بە تەسویر کێشاو و لە غەزوەکان، سەریەکان، شەرەکان، مو عاهیدەکان، مەرجەکان، سولح و ناشتى و ... پەردەى لایردوو و ئەوان بەم نەتیجە گەشتوون کە ئەم کتیبە یەكەم کتیبىکە کە سەبارەت بە پەيوەندىە نۆنەتەوىیەکان تەدوین بوو، تا جىگایەک

ههروههها به بهربلاو بوونی موسولمانان هاوریکا لهگهڵ ئهنجامی شهعائیری دینی له ئاستی جیهان، دابهش کردنی رابردوو دهتوانین نئوی بنین دارولعههد و ئهمه له ئهسهری تهراکومی سرۆشتی ئهنديشهیه که له ماوهی قهرنهکانی رابردوو، بهبوونی گۆرین له بنهماکان و مهبادی سیاسی، به تهغیری عورفهکان و شیوازهکانی ژیان و نهزمی بهرپوهبهری ئومور موتهبهلور بووه.

له عهینی حال، دوکتور محی الدین احمد قاسم پايان نامه‌ی دوکتراکه‌ی خۆی له زانکۆی ئابوور و زانسته سیاسیهکانی زانکۆی قاهیره تهحتی عینوانی: "دابهش کردنی ئیسلامی له جیهان" پیشکesh کردوه و ئهوهی به گروپی نئونهتهوهیی هاوچهرخ تهتیق داوه و توێژینهوهی ئهوه له تهئیدی ههموو وتارهکانی ئیمهیه و لهسهر ئهم ئهنديشهیه تهئکید دهکات که ئامانجی فۆقه‌های رابردوو له دابهش کردنی جیهان به دیاری کوفر و دیاری ئیسلام له جههتی ئاسان کردنهوهی ژيانی ئینسان له هههه گوشهیهک له کوره‌ی خاکیه و ئهمه که چۆن ئیسلام له نئونی غهیری موسولمانان ژيانی بهردهوام داوه و مروقی موسولمان له دینی خودا له بهرامبهه جیهانیان پارێزاری دهکات ههتاوهکوو خه‌لکی له ئهم بوارهوه لهگه‌ڵ مهحاسنی ئیسلام ئاشنا بین و بزانه که ئیسلام دینی هیدایهت و ئهخلاقه و ئیستا هه‌نووکه تودراره‌وه‌کان له نزیکه‌ی ههشتا سالی رابردوو ههتاوهکوو ئیستا چ چهره‌یهکی پیچه‌وانه‌یان له ئهوه پیشکesh کردوه.

له ئهوه حاله‌دا که فۆقه‌های رابردوو بو ئیجرائی کردنی ئهحکامی شه‌رعی هه‌ولیان داوه و ئهم ئهمه‌یه‌یان به مهسهله‌یهک بو ئیجادی په‌یوه‌ندیه‌کان نئونهته‌وی جیهان ته‌بدیل کردوه، ئینجا عه‌قلانیته‌ی سه‌ید قوتب و محمد عبدالسلام فرج صالح سریه و ریکخراوی

داعش ئهوهی به چه مکیک تهبدیل کردووه، که له نیوانی دیاری کوفر و دیاری ئیسلام کیشه و نهبردی چهک بدهستانه روو بدات و له ئهوهدا خوین برژیت و خراپتر لهوه ئهمهیه که ئهم چه مکیک و رووانگه نادر ووسه له نیوانی دیاری ئیسلامی- دواى ئهوهی که ئهوهیان تهکفیر کرد- کیشاویانه. بویه میسر به سهرزه مینی کوفر و ئه و لاته عهره بی و ئیسلامیهکانی تر به دیاری کوفر قهلهمداد کردوون و ئینجا له گه ل ئهم و لاتانه به شیوازی کوشتار و نهبردی چهک به دهستانه و خوین رشتن ئیقدامیان کردووه و دیسان نیوی ئهم جهنایه تانهیان جهاد ناوه؟!

بویه، چهنده له چه مکه شهر عیه راسته قینه و درووسه کان مهوردی ئیهانهت قهراریان گرتووه و چهنده له بنهما نورانیهکان که خودا ئهوانه ی به عینوانی حیات و رحمت و هیدایهت، ناردووته خواره وه، و حکمهتی شهرع له نیوانی ئهوانه دا خوی دهر بریوه، و به شیددهت مهوردی تهحریف و تهشویه و ئیدعای بائل تهبدیل بووه و به نادانی سهبارهت بهوه تهئویل کراوه.

دیسانیش ئهم مهسهلهیه له لای ههنووکه توندروهکان به بوونی ئیرتقای ئهندیشهی پهپهوندیه نیونه تهویهکان و ریشهکانی ئهوه له ئهندیشهی فیقهی قهديم، به عینوانی مهسهلهیهک که له نیوانی ئهوه دا ده بیئت ئه حکامی ئیسلامی له لای غهیری موسولمانان ئیجرا بیئت، به ژمار نایهت، به لکوو ئهوان ئهم مهسهلهیه به دیاری ئیسلام و به میسر، و لاتی زانست و دین و ئهزهر و ئیسلام پهپهوندیدار زانیوه و ئهوهیان به دیاری کوفر تهبدیل کردووه و ئهم ئهندیشه تیکچوو و ههلهیه که رووانگهی خوئیانهوه، له گه ل کفر تهعامولیان دهکرد، له گه ل ئهم سهرزه مینانه له دهرگای ستیز و کیشه و ههملی چهک و دژایهتی ههلساوون و دیسان ئیمه نیوی ئهوه بنین جهاد؟!

دوای ئەوه ئیبن تیمیە ئەندیشەیهکی تری بە سەر میزی موناقیشە کیشراوه و ئەوهیش فەرزیهیهکی بەتایبەتە که دیاریکی تیلو و موشتەبەهیکێ ترین وجودی هەیه که نه پیناس کردنی دیاری ئیسلام لەسەر ئەوه راس دەردیت و نهک دیاری کوفر. وه نمونهی ئەوه یهکیک له سەرزەمینە ئیسلامیەکانە که حاکمێکی غهیری موسولمان زال دەبیت بەسەریدا، هەروەها که ئەم رووداوه له هیرشی مغۆلهکان و تاتاریان به سەرزەمینەکانی شام هاته دی، بویه خەلکی ئەم شوینە موسولمان و سەرۆکهکە ی غهیری موسولمانه و ئەم سەرزەمینە "دیاری مۆرەکەب" نیو نراوه و ئەم سەرزەمینە جوړیکێ بەتایبەتی خۆی هەیه و ئیبن تیمیە نوسراویکی تەحتی عینوانی «فتاوی ماردینیة» هەیه و ماردین نیوی ناوچهیهکه که ئەو لەویدا به دونیا هاتوو و گەوره بووه و له دەورانی مندالی دوای هاتنی تاتار له ئەوی دەرچوون.

ئین تیمیە دەلێت: ئەم سەرزەمینە یاسایهکی بەتایبەتی هەیه که به کورتی بریتیه له ئەوی که موسولمان هەر بهو شێوازی که سەزاواری ئەم سەرزەمینەیه بهرخورد دەکات و لەویدا هەرکەسێک که له شەریعەت دەرچیت، به پێی شایستەگیهکی ئەو سەرزەمینە بهرخورد دەکات و لەویدا لهگەڵ هەر کەسێک که له شەریعەت دەرچیت، به پێی شایستەیی قیتال دەرکیت.

بۆیه، ووشە ی (یقائل) بنەمای ئەندیشە ی هەنووکەکانی جەرەیانە جیهادی و تەکفیریەکان شکل دەدات، بەلام لێرەدا ئیرادگەلیکی زۆر هەنە، چونکه عیبارەتەکانی ئەم فتوایه بەربلاون، چونکه چه مکی دەرچوون له شەریعەت چیه؟ ئەم بابەتە بابەتێکی بەربلاو بریتی دەبیت و بریتی له هەر فەردێک دەبیت که تووشی گوناوه

بچووکهکان هاتوو و ههروههها کهسیک که بۆ نابوودی کۆمهلگا ههول دهدات. بۆیه ئهم بابته قهلمهرویکی بهربلاو و نامهحدوده و ههروههها ئهم عیبارهتانه له پتهوی کافی بهشدار نین.

ئینجا سهبارت به ووشهی (یقاتل) پرسیار دهبیت که چ کهسیک خهریکی شهر و نهبرد دهبیت؟ ههنووکه توندروههکان دهلین: ئیمه به ئهم بابته گرنکه ئیقدام ئهکهین، له حالیکدا ئهم قسهیه ههلهیهکی گهورهیه، چونکه کهسهکان و عامهی خهکی حهقیان نیه خهریکی غارهت و تهجاوز و تالان کردن بن، بهلکوو، ئهمه ئهرکی ناوهندهکان یان سیستهمه ئیداریه سابهتکهانه که بۆ بلاوکردنهوی هیمنایهتی و دهرکهوتن لهگهڵ فساد بنیات نراوه، ههروههها که تهواوی نهتهوهکان به ریز و بهشدار ی له یاسا بهم جوړه عمهل دهکن.

بۆیه، محمد عبدالسلام فرج از ووشهی (یقاتل) لیکۆلینهوی دهکرد و بۆچونه باتل و تهکفیرییه خوین ئاشام و تهجاووزکارانهکی خۆی له سه و لاتهکان و خهکی له کتییی: (الفریضة الغائبة) دهربری که ئهندهشمهت و فهقیهی ئاگادار شیخ عطیه صفر له رهدی ئهو کتییییکی تهحتی عینوانی: «نقض کتاب الفریضة الغائبة» به نگارش دهرهینا.

ئینجا ژماریک له زانیاره هاوچهرخهکان به تویرینهوی ئهم فهتوا له سهرچاوهکانی تر خهریک بوون و تهئکیدیان کرد و دهریان بری که له ووشهی ئیلتباس پیش هاتوو و بنهمای ئهوه: (يعامل) بووه و نه (یقاتل) به تایبتهت ئهمهی که باسی ئیبن تهیمیه له زاویهی تهعامول و بهرخورده. بۆیه زانیارهکان تیگهیشتون که ابن مفلح که تهحریرگهری مهزههبی حهنبهلهکانه و له نهقلی مهزههبی

حەنبەلی پەقەھچە ئىبن تەیمىيە نەقىل دەھكات،
 عەبىنى فەتواكەى نەقىل كەردووه و لەوهدا ھاتووہ كە: (فەردى
 موسولمان ھەر بەو شىوازەى كە سەزاوارە تەعامول بەكات و
 لەگەل كەسەىك كە لە چوارچىوہى شەرىعەت دەرچووہ،
 بەرھەسەبى شایستەبى بەرخورد بەكەن).

بۆيە، تەفاوہتى گەورەى نىوانى ووشەى (يقاتل) و (يعامل)
 و جووودى ھەيە. ھەروەھا كە ووشەى (يعامل) بە ماناى تويژىنەوہ
 سەبارەت بە دۆخەكانى كۆمەلگايى، ياسايى و تەركىبە كەلتوورى و
 فەكرىەكانى ئەو و لاتە و موراعات كەردنى عورفەكان و ئاداب و
 رسوم و ئەم پىناسە لە وشەى (يعامل) بە جۆرىكى گشتى لەگەل
 ووشەى (يقاتل) جىباوازى ھەيە.

شىخ رەشىد رەزا ئەم بابەتەى بە شىوازىكى درووس لە گوڤارى
 المنار نەقىلى كەردووہ، ئەما ئەم ھەلەبەى بۆ يەكەمىن جار لە
 فەتواكانى ئىبن تەيمىيە بە تەخرىجى فرج اللە الكەردى لە سالى
 1327 كۆچى رووى داوہ و بە دواى ئەوہ، عبدالرحمن القاسم لە
 مجموع الفتاوى، ج 28 ص 248 لە ئەو پەيرەوى دەكەن و ئە
 نەتىجەدا ئەم بابەتە تەحريف كراوہ مەشھوور و بەربلاو دەبىت و
 بە دۇنيايىيەوہ نەبوونى تويژىنەوہ و نەبوونى قەواعىدى زانستى
 فاجىعە درووس دەكات و لە نەتىجەدا ئەم بابەتە تەحريف كراوہ
 مەشھوور و بەربلاو بوو و بە دۇنيايىيەوہ نەبوونى تويژىنەوہ و
 نەبوونى قەواعىدى زانستى فاجىعە درووس دەكات و نيوہى عىلم
 مەترسیدارتر لە بى عىلمىيە؛ چونكە نەبوونى تويژىنەوہى كافی لە
 ئەم فەتوا بە وەھا تەحريفىك مونجەر بووہ كە مونجەر بە رىشتى
 خوینى موسولمانان و غەبرى موسولمانان بووہ و مەبەستەكان و

ئامانجهكانى شەرىعت مۆتەخەمىلى زىيان و خەسارەت بوون و چۆهرەيەكى ناشرىنيان لە ئىسلام و موسولمانان بە نامايش دانا بە تايبەت ئەو كاتەي كە ئەم فەتوا بە زمانى ئىنگىلىزى و فەرەنسىيى وەرگىرايەوه ئەويش لە كاتىكدا كە بە مەنتە تەحريف كراوهكە متمانە كرابوو.

عەلامەي گەوره شەيخ عەبدوئالەي بن بيه بە ئىستعانە- لە هەندىك لە پىسپۆرەكان بۆ دەست گەيشتن بە نوسخەي خەتى ئەم فەتواي ئيبين تەيمىيە لە مەكتەبە زاھرىيە دەميشق با ژمارەي 2757 (مەكتەبە الاسد) بە كاريكى زانستى دەقىق ئىقدامى كردوو و تىگەيشتوووە كە بنەماي ووشەي (يعامل) هەيە نەك (يقاتل).

لەو كاتەي كە كونفرانسيك لە شارى ماردىني توركيە لە تاريخى ربيع الثانى سالى 1431ھ. تويژىنەوه و ليكۆلەينەوهي زانستى و باسى عىلمىيەك كە موفتى ميسر، عەلامەي گەوره، عەلى جومعە دايبىني كردوو و لەگەل بنەماكان و ستونەكانى كونفرانسي ماردىن خەرىكى تويژىنەوه بووه، و لە ئەم كۆبوونەوهدا هاوبەشى كردوو. بۆيە، پىويستىك بە متمانە كردن بە نوسراوهكانى ئەفرادى داخ و پر لە هەيەجان و شور ئەنگيز نيه كە تەنيا تەكيەيان لە سەر مەلەكەي ئەدەبىيان حەماسى هەيە و ئىنجا واردى ئەحكامى بارىك و دەقىق و زۆر سەختى زانستى دەبن و يان پرووانگە هەلەكان و تەئويلە مونحەريفەكانى دىني ئىلاھى لە بەرامبەر بەندەكان بە ماىيە بەدبەختى و خەسارەت جلوه دەدەن.

خودا دەفەرموي: (وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)¹، واتە: «وہ ئەگەر ئەو بەگەرێنەوه

بۆ سەر پېغمبەرى (خودا) و خاوەنانى ئەمرەكە، ئەو كەسانەى لەوان كە تىگەشتون، (مەسلەحت)ى ئەوەيان دەزانى. «
 كە وا بوو، لە كاتى توژىنەوه سەبارەت بە پەيوەندىەكانى ديارى كوفر و ديارى ئىسلام بەتەنپايى ئىكتفا كردن بە بوارى فىقەى هەلەيهكى گەورەيه؛ چونكە توژىنەوه لە ئەم بواردە، مۆرانىكى تریشى هەيه وەكوو مۆرەى ئەخلاقى و ئەرزشەكانى تر و لە كاتىكدا ئیمە مۆرە فىقەيهكان لەكەنارى مۆرەى ئەرزشەكان قەرار دەدەين و سوننەتە ئیلاهیەكان بە گوێرەى كۆمەلگا و مەبەستەكانى شەریعت لە مەدخەلى هیدایەتى عمومى بەوه زیاد دەكەینەوه، و ئینجا پرووانگەى كامل و جامیع بۆ ئیمە نمایان دەبیت كە لە نپوانى ئەوهدا، عەقلانىەتى فەردى موسولمان لە فەهمی سروشتى پەيوەندىەكانى موسولمانان لەگەل نەتەوهكان، ژیارەكان، و كۆمەلگا بەشەریەكان بە تەكامول دەگات و بەربلاوى پەیدا دەكات.

ديسان لە كەنارى مەدخەلى فىقەى لە فەهمی ئەم مەسلەيه، مەدخەلىكى ئەرزشەندى تریش هەيه كە دەلالت: ئیمە بە جیهانەكەى دەور و بەرمان لە خەلالى شەبەكەى پەيوەندىەكانى هیزە مەوجودەكان لە جیهان بریتى لە موسولمانان یان ئەوانەى تر دەبینن، بۆیه ئەم ئەمرە تەنیا بە مۆرەى فىقەى و بە ئەساسى خەلال و حەرام و درووس و نادرووس و ئینعقاد و عەدەمى ئەوه تەعەلوقى نیه، بەلكوو ئیمە بە ئاسوگەلىكى بەربلاوتر كە نپوى عیلم (سوننەتى ئیلاهى) لئى نراوه، چاوى ئەكەين و لەسەر سوننەتە ئیلاهیەكان لە پەيوەندى لەگەل بەندەكانیەوه توژىنەوه دەكەين. و سوننەتە ئیلاهیەكانیش بریتین لە زانستەكانى قورئانى كە یاساكانى ئیجرا بووه و سابت و لاينقطع الەین كە خودا جیهانى

لهسەر ئهوه بنیات ناوه و ئهو سوننهتانه یاساگهلیکی بهرز و ئهرزشمه‌ند و ته‌بدیل ناپه‌زیر و غه‌یری موختهل به ژمار دین، بریتی له سوننه‌ته ئیلاهییه‌کان له په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل ئینسانه‌کان و کومه‌لگای به‌شهری و سه‌باره‌ت به هه‌لاچوون و رووخانی ژیاره‌کان و سوننه‌ته‌کانی هه‌ستی که ده‌توانین له خو‌شه‌ویسته‌کانی ئه‌م بواره زانسته‌یه له زانیاره دوا‌ییه‌کان وه‌کوو شیخ محمد عبده و رشید رضا له تفسیر المنار و شیخ محمد صادق عرجون له گه‌وره‌کانی عوله‌مای ئه‌زه‌هر ناو بو‌هن و تازه‌یی دوکتور مصطفی شعکه و دوکتور مجدی عاشور له‌م باره‌وه قه‌له‌میان لی داوه و له نیهایه‌تدا خو‌ینده‌کارانی مصطفی شعکه له ولاته‌کانی مه‌غریب و الجزایر سه‌باره‌ت به‌م زانسته با شکویه، عیلمی سوننه‌ته ئیلاهییه‌کان کتییگه‌لیکی زوری نوسیوه و دوا‌ی ئه‌وه‌یش زانسته له کونفهرانسی ئوردون مه‌وردی تو‌یژینه‌وه و لی‌کو‌لینه‌وه قه‌راری گرت تا جی‌گایه‌ک که زنیاره‌کان و تو‌یژینه‌ره:ان به شه‌ست سوننه‌ت له سوننه‌ته ئیلاهییه‌کان سه‌ باره‌ت به گیانه‌کان، نه‌ته‌وه‌کان و ژیاره‌کان و ئاسو‌کان له قورئانی پیرو‌زدا ده‌سته‌کوتیان هه‌بووه.

بویه، سوننه‌ته ئیلاهییه‌کانی په‌یوه‌ندی‌دار له‌گه‌ل کومه‌لگا و ژیار له فه‌می سروشتی په‌یوه‌ندیه‌کانی نیوانی موسولمانان و نه‌ته‌وه‌کانی تر له گرنگیه‌کی بهرز به‌رخورداره و له ساختی بنه‌ماکانی فیه‌قیه‌ی ژیار له به‌رامبه‌ر به بنه‌ما فیه‌قیه‌یه نه‌سه‌کانی ئیمام شافعی زور گرنگه.

هه‌ندی‌ک له سوننه‌ته ئیلاهییه‌کان، سوننه‌تی ته‌عاروف، ته‌کامول، ته‌وازون، ته‌دافوع و .. ئه‌و شتانه‌یه. و سوننه‌تی ته‌عاروف و ئاشنایی له گه‌ل ئه‌وانه‌ی تر له په‌یوه‌ندیه‌کانی موسولمانان له‌گه‌ل

نەسحابی دینهکانی تر و بەلکوو له ئیجادی پهیوهندی لهگهڵ میلیتهکان و ئەقوامی جیهان زۆر گرنگ و حیاتییه. خودا دهفهرموی:

(يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا)، واته: «ئهی خهڵکینه، ئیمه ئیوهمان له پیاویک و ژنیک درووس کردووه و ئیوهمان له گرووپ و قهبیلهگهلیکی جوړاو جوړ قهرار داوه تا یهکترین بناسن.»

ئیمه ئەم نایهته به جوړی فهردی به کار دهبین و ئینجا لهگهڵ کهسیک مولاقت دهکهن و دهمانویت زۆرتر لهگهڵ ئەو ئاشنا بووین و ئەوه به یه تهعاروف و ئاشنایی فهردی نیوانی دو کهس تهبدیل دهکهن، بهلام خودا تهعاروف و ئاشنایی به ئینقسامی بهشهر به گرووپهکان و قهبیلهکان قهرار داوه و ئەمه به مهبهست ئاشنایی له نیوانی نهتهوهکانه و ئەم ئەمره ئیمه وادار دهکات تا به بنهمای پهیوهندیهکان به مهبهستی ئاشنایی نیوانی نهتهوهکانی جیهان تهوهجو بهکهن نه به مهبهستی نهبرد و وهحشی گهریهک که له بهرامهر دامهنهی فهلسهفی جیهانیک قهرازی گرتووه که سرۆشتی پهیوهندیه نیو نهتهوهیهکان به نمایش دا دهئیت که له سهر کیشه و شهر بناغه دانراوه و دهبیت یهکیک له ئەم دوو دانیه له بهین بروات. و ئەمه شتیکه که ساموئل هانتنگون له تهرح و پرۆژمهکیدا به نیوی (شهری ژیارهکانه) و فوکویاما له (کوئی تاریخ) پیشکشی کردووه و ئەم ئەندیشه عهینی بیردۆزی سهید قوتب و ههۆکه توندروههکانه که ئەمه پرووانگهیهکی تهحریف کراو له شهریهته و ههوا و بوچوونی ههله به شهریهتی پاک نیسهبت دهدهن به جوړیک ئەگهر ئەم ناوانه و ئەم ئیسمانه لا بهین، دبیین که له بهرامهری یهک ئیدئولوژی واحید و پروانگهیهکی واحید

واته نهبەرد و کێشه قەرارمان گرتوووه که به سورەتی جەرەیانە توندەرەوێکان دەرەکهوێت، بە ئەم فەرەقەووه که لێرەدا ڕەنگی ئایەتەکان و ھەدیسەکانی ئیسلام بە بۆچوونگەلیکی مۆنحەریف دەرھاتوووه و لە قالبی جەرەیانە توندەرەوێکان خۆیانیان دەرپرپوووه و لە ئەو شوێنەدا بە شیوازی فەلسەفە و قالبی جیھان و بە شکلی ھانتنگون دەرکەوتوووه.

پادشای ئیسپانیا لە ساڵی 1997 بە ھاوکاری سەید موحەممەد خاتەمی و ھەندیک لە عالەمە ئێرانیهکان، حەرەکەتێکی جیھانیاں دەست پێ کرد و نیوی ئەوێان ناوت و وێژی ژیاڕەکان، بەلام ئەم زانستە عەمیقە قورئانیە لە پەییوەندی نیوانی موسولمانان و غەیری موسولمانان و سەبارەت بە پەییوەندیگەلی نیونەتەوویی قسە دەکات و ئەمە که بە سوونەتی پڕشکووی ئیلاھی واتە ئاشنا بوون لە گەل ژیاڕەکاندا قائیمە.

دەی ئەم مەدخەلە لە کوێیە و چۆن ناپەدید بووه و لە کەناری ئەو مەسەلەیی تەکفیر و خوێن ڕشتنە لە بەین چوووه؟

ماموستا زەکی میلاد لە پیناس کردنی ژیاڕەکان بابەتگەلیکی نووسیوه که لە نیوانی ئەنجومەنەان دەر لێ دەدات ھەتاکوو، ئاشنایی لەگەل تەمەدوونەکان بە جوړیکی بەربلاو پەیدا بکات، بە شیوازیکی که ببیت بە ھۆی، کونیش و شیوازەکانی ناسین، لە گەل یەک پەییوەستەیی ھەياتی، پەسپۆرایەتیەکان و کلیدەکانی زانست و مەعریفەت، ھەروەھا که جار و بار بریتی لە ئوموری شەڕیش دەبیت و شەڕ پەدیدەھێکی عارزیه که لە سێبەری کونیشەکان خۆی دەرەمخات که لە زەریایەکی بەربلاو غەرق بووه و ئەوھیش بە

ئەنگیزەى ھىدايەت و رحىمەت ئەنجام دەگرىت و خودا نىوى ئەوھى
ناوھ تەعاروف¹.

(4)

یئحتکاری وهعدە ی ئیلاهی و زال بوون ل سەر مرقف به هوی
یئهو یئهمرە ی که مونجەر به ئینکاری حەق ئیقت دەب ئت.

به دوا ی قەزیه ی تهکفیری کۆمه لگا له گهل قەزیه ی حاکمیەت
(سەرۆکایه تی) و به گشتکردنی ئەوه به هه موو موسولمانان به
سفه ی جاهلیه ت- که بریتیه له شیرک و ئیرتداد- پروانگه یه کی دیکه
زۆر به سەر سووریه وه پپی به عەر سه دانا و ئەوه یش ئەمه که ئەم
هه نوکە یانه و حەقی دادیاری به کفری خه لکی له ناو برد و ئینجا
خۆی خاوه نی ئیسلامی راسته قینه به ئەژمار دینیت و به سادە یی
ته واوی ئۆمه ته که بیان به کفر مونه هه م کردووه و له م پروانگه وه
هەر ئایه تیک که خودا موسولمانانای به یارمه تی و نوسره ت و
ته مکین وه عد دابوو، به میسداقی خویان ده زانی و موده عی بوون
که موخاته بی ئەم ئایه تانه ئەوانن و ئینجا ئەم مه سه له یه ده بییت به
هوی زیاد بوونی ئەوان له نقوم بوون له مه سه له ی ته کفیر بووه و
به توندخۆیی و په لامارده ری ئەوان له ده رچوونی و راپه رین
له سه ر گشتی مسولمانان به به غاوه- و دژایه تی، قه تل و کوشنار و
خوین رشتتی زۆرتری به دوا وه بوو و هه رکاتیک له به رامبه ر
بوونی مسولمانان، نه ته وه کان، ده ولته کان، ناوه نده کان و پشتگرنتی
مسولمانان له خویان داده نران، بۆیه نایانو یست ئەم ئەندیشه و
ته وه هومه له خویان دوور بکه نه وه.

بۆیه، ئیمه له به رامبه ری فایلێک پرله بۆچوونگه لیک ی هه له
قه رارمان گرتووه که هه ندیک له هه ندیک تر پێشکه وتوووه و

زایینی یه کترن و زور پیکهوه په یوه ستنه. بویه، نهم بوچوونه که سیانه، تهره و ستنه کهر بهار دین که له سره رای بیروکه یه کلابوونی شهره همیشه یی، هیچ نامانجیک بجگله هیرش له سره مسولمانان و حوکم به تهره فیریان نیه و له گهل نهوه شدا خو بروایی بنیاتنهری چه مکیکی تر ده بیت وه نهوه ش نهمه که هر مه سه له یه کی دژوار به هووردار و بیبایه خ ده ژمیریت و به هوی نقوم بوون له وه هم و خه یال، هر نه ندیشه و بروایه ک ره ده کات، چونکه نهم بروا هه له یه له می شکیدا ریشه ی داکوتاوه و له سره نهوه سوورن که وه عده ی نیلاهی به تایبته بو نهوه، چونکه به تنیا نهوه شایسته یی سفته ی موسولمان بوونی هه یه و بهس، بویه له روانگه ی نهوه وه نامانج له وه عده ی نیلاهی به تنیا نهوه و له نهوه ته خه لوف ناکات.

بویه نهم هه نوکه توندره وانه به ریکه وتیکی به ربلاو له نه دبیت، قه سیده کان، پاله وانه کان و رووداوه کان ده ست پیده کهن که به هوی ته عده ی و دهس دریزی نهوانه له سره مسولمانان به وجود هاتووه و نیجا نهوه به میژوویه کی پرشکو له خوراگری و به ردهوامی به نه ژمار دینن و دیسان خو یان به نمونه ی نایه تگه لیکه ی بیژمار ده زانن که له گروویکی که م قسه یان ده کرد که به یارمه تی خودا له به رامبر گروویکی گهوره سه رکه وتوون و زال بوون به به ره م هاتووه و خو یان به تایبته بو یارمه تی نیلاهی ده زانن.

له عهین حال که نهوه له سره حورمه تی نایه ته کانی قورئان دهس دریزی کردووه و به لیکولینه وه ی تاریک و لاساری ده لاله ته کانی نهوه شکوی قورئان هه تکی حورمه ت ده کات و به بی نامرازگه لی

تیگه‌یشتن و ناشنایی له‌گه‌ل مهنه‌جه‌کانی ئەو هرووژم ده‌کاته سەر
 حەرمەکه‌ی ئەو و له ده‌چینه ناو ته‌کفیر و دژایه‌تی کۆمه‌لگا و دژ
 به ئەوان به‌غاوه‌ت ده‌کات و دەس ده‌بات بۆ چه‌ک، دیسانیش هه‌ول
 له‌سەر تونایی ناوه‌نده‌کان و کۆمه‌لگا‌کانی ئەوانی هه‌یه و قه‌لبه‌کان و
 عه‌قه‌له‌کان تیره و تار ده‌کات، چونکه له قوولی قه‌لبیه‌وه د‌ن‌یایه که
 کۆمه‌لگا به‌ته‌واوی کافره و ئەو ته‌نیا به وه‌عه‌دی ئیلاهی مه‌وردی
 ته‌ئید قه‌راری گرتوه.

ئینجا بنه‌مای ئەم به‌رهمه مه‌ترسیداره به هۆکاری هه‌له‌یه‌ک که
 له ناخیدا ریشه‌ی کوتابوو، ئەم ئەمره ده‌بیت که ئەو هیچ جو‌ریک
 مونا‌قیشه و گو‌فتمانیک قه‌بول ناکات، چون ته‌نیا ئەو موخاته‌بی
 وه‌عه‌دی ئیلاهییه و ئەگەر تۆ ئەو له وئه‌هلیه‌ت و ئیستحقاقی ئەم
 وه‌عه‌د تووشی شک و دو‌دلی بکه‌ی، ئەو به د‌ن‌یایه‌وه له‌گه‌ل ئەوه‌دا
 مو‌قابه‌ ده‌کات، چونکه ئەو ئەم شک و دو‌دلیه‌ په‌یوه‌ندی به وه‌عه‌دی
 ئیلاهی ده‌دات و ئیمه به گو‌یکانی خو‌مان بیستومانه که وتویانه:
 فلانی له فلان مه‌سه‌له په‌رو‌ز یان ناکام ماوه، چونکه سه‌باره‌ت به
 الله شک و دو‌دلی هه‌یه.

بۆیه، ئەم که‌سه له ن‌یوانی یه‌قینه‌که‌یه‌وه و له به‌ینی بری
 ئەه‌لیه‌ت، کارهاتن، په‌سپۆرایه‌تی، زانست و مه‌عریفه‌ت تووشی
 خه‌لت و ئیلتباس بووه و ه‌یزی یه‌قینی به مه‌نزله‌ی عومقی
 په‌سپۆرایه‌تی زانیوه و گو‌مانی ئەوه بووه که ه‌یزی یه‌قینه‌که‌ی نه‌قزی
 قودره‌ت و په‌سپۆرایه‌تی و شه‌ره‌زاییه‌که‌ی جو‌بران ده‌کاته‌وه ون به
 ئەم شیوازه‌وه له سوننه‌ته‌کانی که‌ونی و یاسا ئیلاهییه‌کان سه‌باره‌ت
 به به‌نده‌کانی ده‌ردیت و هه‌رچی خه‌لکی بی‌کیفایه‌تی و بی‌درایه‌تی
 ئەو ببه‌نه ژیری په‌رسیار، زال ده‌بیت به سەر ئەوانا و خه‌ریکی

تەفتیشی بیر و برواکان دەبیت و دەبیتت که ئەو لەسەر یەقین پالپشتی کردوو و لەسەر وەعدی ئیلاهی و میژووی ئەدەبیات و ھەماسەکان ئیستناد دەکات. بۆیە بە یەقینەکەمی زیاد دەبیت و دەبیتت که ئەو بە شیوازیکی تەواو ھوہ ئامرازەکانی سەرکەوتنی لە بژاردەدا ھەبێ. لە کاتی کەدا ئەوانەمی نیە و ئەم بانگەشەییە شتتیک جگەلە ئلتباس لە چەمک و بۆچوون و تیگەیشتنە ھەلەکان نیە کە ئایەتەکانی قورئانیان بە تەئویلە لاریکانی بەناونیشانی پیشە ھەلبژاردوو و ئەم بابەتە نمونەییەکی لە یەک ئینسان کە بۆ ویرانی ھەستی ھەلساوە ئیجاد کردوو و ئەو گومان دەبات کە ھەولێ لەسەر ھیدایەت دانی ئەوانە.

ئەو لە فی ظلال القرآن دەلێت: «وەعدەمی یارمەتیدان و سەرکەوتن و جیکردنەوھییە. ئەم وەعدە یاسا و سوننەتتیکە لە یاساکان و سوننەتە جیھانیەکانی خودا، یاسا و سوننەتتیکە جاری و ساری و ڕیگاکەمی خۆی دەروا ئەستیرەکان و ھەسارەکان لە خولگە ئاساییەکانی خۆیان جاری و ساری دەبن و بە ڕیگای خۆیاندا دەروان ھەروەھا کە شەوان و ڕۆژان لە زەمین لە خولگەکانی کات لەدوای یەک دین و دەروان و ھەروەھا کە حەیات و ژیان لە سەرزەمینێ مردوو سەر دەردەھینیت و لە کاتی کەدا کە باران لەسەر نازل دەبیت و دەباریت... بەلام پیادە کردن و بەدیھانتی وەعدەمی خودا بۆ ئەنبیا و پەیرەوھەکانیان لە گەرھوی تەقدیر و تەدبیری خودایە و ھەر کاتتیک کە ویستی ئەو پیادە دەکات و بەدی دەھینیت. ئەمەییە کە جارووبار ئەسەرەکانی پیادە بوون و بە دیھانتی وەعدەمی خودا سەرنج بە تەمەن مەحدودی ئینسان خیرایی کەم دەبیتەو و دیر دەگەییەت و نمودار و پەدیدار دەبیت بەلام ھەرچیەک ھەبێ ھەرگیز خەلافی وەعدە نابیت و کاتی ئەو بە دواوە ناخات. لە کاتی کەدا

وعددهی خودا به شکل و شیوازیکی پیاده دهبیت و بهدی دیت که نینسانهکان لئی تیناگان و دهرکی ناکهن. چونکه نینسانهکان به دواى شکل و شیوازیمک له یارمهتی و پیروژین که مهعمول و مهشهوری خوین بیت. ئەوانه به دیهانتی و پیاده بوونی یاسا و سوننهکانی یهزدان له شکل و شیوازیکی تازهی که ههیه جگهله تیکپهربوونی کات دهرک و فام ناکهن!»^۱

ديسان دهآیت: « ئەمه وهعهديهکه که له هەر پهیکاریکدا، راستهقینه و بهردهوامه که لهوهدا کفر و ئیمان پیکهوا بهرامبهر و دهرگیر دهبن. ههرکاتیک که کافرهکان یان موئینهکان بهرامبهر بوون، ترس و دلهوریزه کافرهکان ههلهگریت و له موئینهکان بترسن و دههشمت و خوفیک که خودا خستویهتیه سهر دلّهکانیان به جوول و حهرمهکت دهربیت. بهلام گرنگ ئەوهیه که راستهقینهی ئیمان له دلّهکانی موئینهکان جیگر بووبیت. موئینهکان له تیشکی ئەم ئیمان، تهنیا به وهلايهت و سهرپهرشتی خودا بروامهند و موتهوسیل بوون، و متمانهی تهواویان به ئەم وهلايهتو سهرپهرستیه بیت و له ناخی دلّهوه و به بی هیچ شک و شوبهیهک بروایان بیت که لهشکهرهکانی خودا پیروژ و سهرکهوتون، ون خودا لهسهر ههر کاریک دهسهلاتداره و ئەوهی که کافرهکان له سهرانسهر زهمیندا ناتوانن خودا دهرمانده بکهن و له ئەو پیشکهوتوتر بن و ئەو له ئەنجامی کاریک بهرگری بکهن و بهر دهستی هیزی ئەو بگرن. ههمیشه بردنهوه به ئەم وهعهدی خودایه و چهرخى کات هاودهنگ لهگهڵ ئەوه له گهران و جوولدايه، ههرچهند که روالهتهکانی کارهکان مخالف بهوه دهربکهوویت.

چونکه وه عدهی خودا راست لهوهیه که چاؤئی خه لکی ده بیئت و عه قلی ئه وان تا قی ده کاته وه و لئی فکر ده کاته وه!»¹

وه ههروه ها له جیگایهک ده لئیت: «موئمین به وه عدهی پهروه ردگار به عینوانی راسته قینهیهک چاو لئ ده کات که روو ده دات. هه رکاتیک که راسته قینهیهکی بچووک له نه سلئیکی مه حدود یان له ناوچهیهکی مه حدود له گه لئ ئه وه راسته قینهه دا مخالف بیئت، واقعه یه تئیکی بهم جو ره شتئیکی با تل و قابلی بزر بوونه که له زه مین به هو ی حکمه تئیکی به تاییه ت پهیدا ده بیئت. رهنگه که ئه م حکمه ته به تاییه ته به جو ش و خرؤش خستن له ئیمان بو به دیه ئینان و پیاده کردنی وه عدهی خودا له کاتئیکی دیار یکر او ی خو ی بیئت.

له کاتئیدا ئه ورؤ ئینسان به شه ریکی سه رسامه ئنه ر وورد ده بیته وه که دوشمنهکانی ئیمان دژ به موئینهکان به جو رگه لی جو ر او جو ر به رییان خستووه، وه کوو: تاخت و تاز و فشار هینان و نهیرهنگ لئدان به شیوازگه لی جو ر او جو ر له روزگارانی دور و درئیژ، له هه ندیک له وانه تاخت و تاز له سه ر موئینهکان به جیگایه گه یشتووه که موئینهکانیان کوشتووه و بلاویان کردووه ته وه و تهبعیدیانیان کردووه و نه شکهنجهیانیان داوه و عازابیان دیوه و ئه رزاقه که یان قه تح بووه و هه موو جو ر ئه زیه ت و ئازاریان پی گه شتووه، به لام له گه لئ نه وه ش، ئیمان له ده لکهانی موئینهکان ماوه و ئه وان له رووخان و سقوتی به رگری کردووه و نه یه یشتووه هه موو ده سهکان و گروویهکانی ئه وان که سایه تی خو یان له ده س بدن و به هه ده ر پرؤن و له ناو نه ته وه هیر شبه رهکان بتاونه وه و له به رامبه ر سه رکیشه سته مکارهکان و یاغی هیر شبه رهکان کورنش بکه ن و

فهرمان ببهن. به‌لکوو چهندان نه‌یانه‌یشتوو و له‌سهر سهر‌کیشه‌کان و یاغیه هیرش به‌ره‌کاندا هاتوون و ئه‌وانه‌یان شکست داوه... له کاتی‌کدا ئینسان به‌ئهم راسته‌قینه دور و درێژه میژوو یه تمشایه‌ک ده‌کات، نمونه‌ی فهرمووده‌ی په‌روه‌دگاری گه‌وره ده‌بینیت و تیده‌گه‌یهت. نمونه‌ی فهرمووده‌ی په‌روه‌دگاری مه‌زن له‌خوی ئهم واقعه‌ته به‌ی پپووست به‌چاوه‌روان بوونی دوور و درێژ ده‌بینیت و شوین ده‌بانه‌ سهری!

به‌هه‌ر حال، شک و دودلیه‌ک به‌مروقی موئمین ده‌ست نادات له‌مه که وه‌عه‌دی خودا راسته‌قینه‌یه و ده‌بیت له‌هه‌ستی په‌دیدار و نموودار بیت و ده‌ربکه‌ویت، وه‌ئهو که‌سانه‌ی له‌گه‌ل خودا و پیغه‌مبه‌ری شهر ده‌که‌ن و دزایه‌تی له‌خویان نیشان ده‌ده‌ن، ئه‌وانه سهر‌له‌خوار و پرسوا ده‌بن و خودا و پیغه‌مبه‌رانی زال و سهر‌که‌وتوو ده‌بن. ئهمه شتی‌که که راسته و به‌دانیایی و ته‌ئکیده‌وه روو ده‌دات، هه‌رچه‌ند روو‌اله‌تی حال شتی‌ک جیاواز له‌مه بیت. ¹

وه هه‌روه‌ها ده‌لیت:

«سه‌ختی و ره‌نجی راسته‌قینه ده‌عه‌وت، سه‌ختی، و ره‌نجی شه‌کیبایی له‌به‌رامبه‌ر حوکم و فهرمانی خودایه. شه‌کیبایی کردن تا مه‌وعیدی حوکم و فهرمانی خودا تیکه‌په‌ر ده‌بیت، له‌ئهو کاته‌دا که له‌به‌رامبه‌ر حیکمه‌تیدا ئیراده به‌فهرموویت حوکم و فهرمانه‌که‌ی پیاده ده‌بیت.

له‌م ریگادا سه‌ختی و ره‌نج‌گه‌لیکی بیژومار هه‌یه. سه‌ختیه‌کان و ره‌نج‌ه‌کانی ته‌کزیب کردن و عازاب دان، لاریبیه‌کان و

دژایه‌تیه‌کان، خۆبەزێل زانینه باتلەکان، فریب خواردنی خەلکی بە ناحەق بە ھۆی باتلێکی موستەکبیرانە و پیرۆزمەندانە، خۆیان لە دیدەکانی خەلکی نیشان دەدەن و بە دلپراکێشی خۆیان دەردەخەن و عامەیی خەلکی مەحوی تماشای خۆیان دەکەن، دژواریه‌کان و رەنجەکانی خۆیان لە بەرامبەر ھەموو ئەم شتەکانە تەحەموڵ دەکەن و چاوەروانی وەعدەیی راستەقینەیی پەرورەدگار دەبن، دژواریه‌کان و رەنجەکانی رێگا ھەر ئەندازە کە بێت نەفسی ئینسان دووچاری شک و دودلی لە نیو رێگادا نەکات، و ھەموو ئەم دژواری و رەنجانە پێویستی بە شەکیبایی ھەبێت، و شەکیبایی ھەوڵ و کۆشیشی زۆری پێویستە و کەمەرشکینە و پێویستی بە ئیرادەیی ئاسنەگین و بەردەوامیەکی پۆلادین و داخواری کردنی یارمەتی و توفیق و پیرۆزی لە خوداوەند ھەبێت.¹

ئێستا چاوەرێژ لە مەترسیدارترین شتێک کە لە فی ظلال و تووہیتی بکەن و گۆیی پێ بدەن:

«ئیسلام بە ئەوان وەھا رووانگەییەکی بەرز و بلەندی ئەندیشەیی داوە کە بە ئەو چاوەرێژ، چاویان لە ئینسانەکان دەکرد و دەیانبینی کە چون بەشەریت گومرا و ویلانە، وەکوو میگەلە ئاوارە و حەیرانەکان لە ئەقتاری سەرزەمینەکانی جاھلیەتی بەربلاوی گۆی زەوی تیکپەر دەکات و رێگایەک بە لایەن رزگاری خۆی دواناگریت و بە دوایا نیە. ئەمە بوو کە موسولمانان لە ئەو رۆژەدا

به باشی تیگه‌یشتن که خودا به ئهوان شتیکی عهتا کردووہ که به کهسئیکی تری له جیهان نه‌داوه.»^۱

وه ئیستا سه‌رنجیک لی بدن بو په‌یوهندی ئیستعلا له‌گه‌ل بلاو بوونه‌وه‌ی جاهلیهت له زه‌وی: «په‌روه‌دگاری موته‌عال ویستی که ئه‌م قورئانه، ریبه‌ریکی زیندوو بیت و دوای کوچی دوای پیغهمبه‌ری خودا سلأوی خودای له‌سه‌ر بیت بمینیت تا کوو پیشه‌وایی نه‌سله‌کان و گروویه‌کانی ئه‌م نه‌ته‌وه‌یه به به‌رپرسی بگریت و ئه‌وانه ته‌ربیهت بکات و بو ئیجرای رولی پیشه‌وایی موته‌ره‌قیانه ئاماده بکات که خودا له ریگای قورئانه‌وه به‌وان وه‌عه‌دی داوه و وتوویه‌تی که هه‌رکاتیک که له رینمایی قورئان به‌شدار بوون و ته‌حتی عینوانی ئه‌وه ری هه‌لبگرن و له‌سه‌ر عه‌هد و په‌یمانیک که به‌ستووینه‌ بمینن و چنگی لی بدن و به گشتی به‌رنامه‌ی ژیانیان له قورئان بگرنه‌وه و عیزه‌ت و گه‌وره‌یی خو‌یان له ئه‌وه ببینن و به بوونی ئه‌وه‌وه خو‌یان له هه‌موو مه‌کته‌به‌کانی زه‌وی سه‌رتتر بزائن- تا به‌م شیوازه‌وه که هه‌ن هه‌مووی ئه‌وانه مه‌کته‌به‌کانی جاهلیهت له نه‌زه‌ر رابگرن.»^۲

وه هه‌روه‌ها ده‌ئیت: «ته‌نانه‌ت له شه‌وقی موئمین بو زالبوونی پروا و پیروزی قسه‌ی خودا و شکست دانی دوئمه‌نه‌کانی الله! به‌ئی. خودا له موئمه‌نه‌کان داوا ده‌کات ته‌نانه‌ت له وه‌ها شه‌وق و حه‌ز کردنیک بینه‌ ده‌روه‌وه و کاری ئه‌وانه به خودا واگزار بکهن، و دل‌ه‌کانیان نه ته‌نیا ده‌ربه‌س له گروویی ئه‌م عیشق و شوره‌ نه‌بییت،

۱- فی ظلال القرآن/۱/۲۵۲.

۲- فی ظلال القرآن/۱/۲۶۱.

هەلبەتە بناغەى ھەموو ئەم بابەتەنە ئەندىشەى زاتى و سەرۆشتى سەید قوتب نىە، بەلكوو زايىدەى فکرى حسن البناىە كە ئەوانەى لە قەلبى ئەو كىلاوہ. حسن البنا دەلالت: « چەمكى ئەم مەسەلەىە ئەمەىە كە قورئانى كەرىم موسولمانانى بە عىنوانى ئەوسىاى بەشەرىەت قاسر قەرار دا و بە ئەوان حەقى زالبوون و سەرۆكايەتى لەسەر دونىاى داوہ تا لە خزمەتى ئەم پېشنىارە پېرشكۆىە دەربېن. بۆىە، ئەم مەسەلەىە بە خاترى ئىمەىە و نەك بە خاترى رۆژەلآت و بۆ ژىارى ئىسلامە و نەك ژىارى مادە.»¹

بۆىە ئەم ئەندىشە عەجىب و سەىرە كە ئىمە ئەوسىاىن، بە جۆرىكى گشتى ئامانجى شەرىعەت لە قەرار دانى موسولمانان بە ع عىنوانى ئۆمەتتىك كە لە خەلالى ئەوہدا ئەنوارى عىلم و حىكەمت و ھىداىەت و ئەخلاقىك كە بە نەتەوہكان سەراىەت دەكات، روون دەكاتەوہ و مەسەلەىەكە بە وەسايەت و ئىستىعلا و ئىستەكبار تەبەدىل دەكات و ھەركاتىك كە ئىنسان بە ئەم جۆر ئەندىشەىەوہ تەربىەت بىت، تەمكىن و ئىستعلا بە ئامانجى خۆى دانىت كە لەسەر ئەوہ بە تەحقىقى ئىمتلاكى وەعدەى ئىلاھى پال دەدادەتەوہ، نەك ئەمەى كە لە راستاى بەدبەىنانى رفاہ و ئابادى و عومران و ھەموار كردنى رىگاكانى مەعىشەت و ژىان و درووس كردنى ژىار و كەلتوور و بەرىخستى ناوہندەكان و رىژگرتن لە جۆرى ئىنسانى و دابىن كردنى پىداوىستەكان و داخوازىەكانى بەربىت. لەوہا باروودۆخىك تەمكىن چەمكى خۆى لە دەس دەدات و لە بوارى گشتىدا مەبەستەكانى شەرىعەت بو پاراستنى گىان بۆ زىندوو

۱- مجموعة الرسائل للإمام حسن البنا: إلى أي شيء ندعو الناس /صفحة ۲۸، ط: دار الكلمة للنشر والتوزيع، الطبعة

کردننوه و ئیکرامی ئهوانه بزر دهبیټ و هئیمنایهتی دین، ئابروو، مال و عهقل له مهترسی دا دهبیټ و له بناغه‌دا مه‌نزوومه‌ی ئیسلام موخته‌ل دهبیټ و ئهم هه‌نووکه‌یه‌انه له لایه‌نیکی تر قه‌رار ده‌گرن و ته‌مکین به مانای سه‌رکه‌وتن و ئیقامه‌ی سیسته‌می سیاسی و گرتنی کلێله‌کانی کورسی حکومه‌. جلوه‌گه‌ر بووه و وه‌عه‌ده‌ی ئیلاهی به مانای ته‌زمینی به تایبه‌ت بو یارمه‌تیدان و پیروزی بو ئه‌وان ده‌رکه‌وت په‌یدا ده‌کات و فیه‌قی عومران و ئاسایش بزر ده‌بیټ و هه‌رکاتیک خه‌لکی شیوازه‌کانی ژیان و ئاسانکاری ریگاکانی ژیان له ده‌س بدن و شیوازه‌کانی ژیان بو ئه‌وان دژوار بیټ، ئهم هه‌نووکه‌یه‌انه به خو‌به‌زلزانی و دژایه‌تی له به‌رامبه‌ر ئه‌واندا عه‌لمه‌ ده‌بنه‌وه و راسته‌قینه ئینکار ده‌کهن و به وه‌هم و خه‌یالیکی تر روو ده‌هینن و ئه‌وه‌یش ئه‌مه که ره‌خنه له ئه‌وان له راسته‌قینه‌دا ستیزه کردن له‌گه‌ل شه‌ریعه‌ت و دینی ئیلاهییه و راوه‌ستانی خه‌لکی له‌کاتی نافه‌رجامیدا، ته‌شکیک و ته‌ردید و دودلی له وه‌عه‌ده‌ی ئیلاهی به ئه‌ژمار دینن و به ئهم خه‌یاله‌یان که خه‌لکی شه‌ریعه‌تی ئیلاهیان به‌جیه‌یلاوه، زیاد ده‌بیټ و له که‌وتنیان له جاهیلیه‌ت زیاده‌تر ده‌بیټ و ئینجا کاتی موغالیبه و کیشاکیش و به ده‌س گرتنی چه‌ک دیت و ناوی ئهم حه‌ره‌که‌ته ده‌نین جیهاد له ریگای خودا؟

(5)

چہمکی غہزا

جیہاد (غہزا)

دوای ٹہوی کہ ہنوو کہ توندروہوکان لہ کاریگہری مہسلہی حاکمیت روویان ہینا بہرہو تہکفیر کردنی موسولمانان و موسولمانہکانیان بہ جاہیلیہتیک کہ مانای کفر و شیرک ہہیہ، متہہم کرد و لہسہر ٹہم مہسلہیہ دوپاتیان کردوہ کہ لہ سہدہکانی پیشہوہ دین مونقہتبع بووہ و بہ کفری یاساکانی ولاتہ نیسلامیہکان حوکمیان کردوہ و چونہ سہر لہ ناو بردنی و ہزیفہکان و مہئموریہتہکانی والیہکانی ٹہمر و تیرہکانیان بہ لایہنی سینہکانی موسولمانان نازہ گرت و ٹامانجہکہیان بہ قہتعی بوونی شہر و کیشہ بہ تہنیا لہ گرتن کلیلہکانی حکومہت و بنیات نانی کیانی سیاسی تہرخان کرد و ٹینجا ٹہم کار وساتہیان ناو نیا جیہاد، لہ حالیکدا کہ چہمکی جیہادی: کہ خودا مہشروعی کردوہ، عہملیکی بہربلاو و پیشکوتوہ و جیہاد یہکیک لہ شیوازہکان و جؤرہکانیہتی.

خودا جیہادی پھیوندیدار بہ مہبہستہکانی شہریعت زانیوہ کہ بریتہ لہ ہیدایہت و زیندوہ کردنہوی ٹینسانہکان نہ بزر کردنیان و خودا جیہاد و غہزای بہ مہنزومہیہک لہ ٹہرزشہکان حاکمہ قہرار داوہ. شہریعت بہ مواہیدہکان تہوسیہی کردوہ کہ مہبادا

داریک بېرن یان بزنیک بکوژن یان راهیبیک له سومیعه و عیبادهتگاکی بترسینن.

خودا غزای به تهقدیر کردن ئومور، میقدار و سهرئهنجامهکی پهیوهندی داوه و هرکاتیک له چواچپوه و حدودی خوی دهر بیت یان له بری خوی دهس دریزی بکات و یان پی له جیگاکی خوی زیاتر ههلبگریت و به خراپی و ستهم و دژایهتی تهبدیل بکات، ئینجا له بهرامبهر دژایهتی و دهس دریزی قهرارمان گرتووه که به چه مکهکان و مهسهلهکانی شهر یعت تهعهدی کردووه و ئینجا ئهم ههلهیه له فکر و ئهندیشهی ئهواندا جیگای گرتووه، ئهوش دواى فاجعهیهکی دلتهزینی تهکفیری کومهلگا که له کاریگری ئهوهوه زور بهی کهلهک بووهکان و چه مکهکان لهوه سهرچاوهیان گرتووه و وشهکانی شهرعی شهریفیان بو ئامانجهکانی خویان راکیش کردووه.

بهم جوړمیه که زمانه تاییهتیهکانی شهرع تیکدهچن و بو خهلکی شاردراو دهمینن و بهلکوو به ئهم کاره ههلهیهکی گهوره و فاجعهیهکی سهرسام هینهر دیت و ئهوهیش ئهمه که له کاریگری ئهم تهتبیقه ههلهیانه و داگیر کردن و چهپاولی ئیستلاحهکانی شهرع به نفعی ئامانجهکان و مهبهستهکانی خوی، خهلکیش له خیلالی ئهم تهتبیقانهوه سهیری چه مکهکانی شهر یعت دهکن و بهم جوړه تیگهیشتنگهلیکی زور قهبیح و تاریک له میشکی خهلکی دا جی دهگریت و دواى ئهوه خودا ئهوانه به واتهی رحممت و حیات و کیرامت بو مروفت دانابوو، له بهرچاوی خهلی دهبیت به مایهی شهقاوهت و بهدبهختی.

بوخاری له جابر بن عبدالله انصاری رضی الله عنهما ریوایهتی کردووه که پیاوئیک به شهوا به دو ووشرهوه هات و مهعازی له حالی نوئژ کردن بینی. بویه ووشرهکهی بهردا و پشت لهسهر ئهو نوئژی کرد. مهعاز سورهی بهقهره یان نیسائی له ناو نوئژهکهدا قهرائت کرد. ئینجا ئهو پیاوئه نوئژهکهی بهجئ هئشت و رۆشت. ئینجا به ئهو خهبر گهئشت که مهعاز له بارهی ئهووه قسهیهکی وتووه، بویه هاته مهزهری ئهو هزرهته و له مهعاز شکاتی کرد. ئهو هزرهته ووتی: ئهی مهعاز! مهگهر تو فتنهگهری؟ تا سی جار ئهم رستهیه دووباره کردهوه و ئینجا فرمووی: بو چی سورهی «سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ» و «وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا» و «وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى» ت نهخوئند؟ چونکه له پشت سهر تو ئینسانئیکی بهتهمهن و لاواز و پئداویستدار نوئژی دهکرد.¹

بویه ئهم ئهندهرزه سهریحهی پئغهمبهره ئینسان له خائیکدا دادهئیت که ئهگهر له تهئبئقی شهریعت ئیستقلالی پهیدا کرد، خهئکئش به ئهنجام دانی ئهوه وادار بکات، به جوئیک که ئهوانه بخاته ئیو زهحمهت و مهشهقهتهوه ئهمه عهملهئیکی مهترسیداره و ئهو هزرهته ئهنجام دهری ئهم کاره به فتنهگهر خوئندووتهوه، له خائیکدا که گویمانئیک له ئهم مهسهلهیه وجوودی نیه که خاوهنی ئهم عهملهی خاوهنی فهزل و گهورهیی بووه و به ئهنگیزهی خئز، مهبهستی درئزهپئدانی به نوئژهکهی بووه؟ دهی حالی ئهو کهسه چون دهئیت که خهئکی تهکفیر دهکات و له بهرامبهری ئهواندا

۱- صحیحالبخاری (۱/ ۱۴۲).

چەك بە دەستەوہ دەگرئیت و دیسان ناوی ئەو كارە بە جیہاد و
غەزا دەنئیت؟

حسن البنا دەلئ: «ئەى ئیخوان! ئەم دۆخە كە ئیوہ لە نئوانیدا
هەن، سئسەد گوردانى هەیه كە هەر كامیەك لە ئیمە لە بواری
رۆحیەوہ بە ئیمان و عەقیدە و لە بواری فەكریەوہ بە عیلم و
فەرھەنگ، و لە روانگەى لەشیەوہ بە تەمرین و وەرزش دابینمان
كردووہ. لەم كاتەدا لەم داوا دەكەن كە ئیوہ ببەمە نئو قوولئ
دەریاكانەوہ و بە ئەوجى ئاسمان هئیرش ببەم و لەگەل هەر كەسئك
ستەمكار و مۆتەمەرىدە خەبات بكەم.»^۱

بە قسەى سألەح سرىە لە كئیبى «رسالة الايمان» دىققەت بكەن:
« غەزا بۆ گۆرىنى ئەم حكوومەتانە و ئىقامە كردنى دەولەتە
ئىسلامیەكان لەسەر هەر ژن و پیاوئكى مسولمان فەرز كراوہ؛
چونكە جیہاد تا رۆژى قەيامەت ئىدامەى هەیه. جیہاد بۆ گۆرىنى
باتل واجبە، هەرچەند لە بەرامبەر كافردا نەبئت. هەر وەها كە
پئغەمبەرى خودا (ص) فەرمووى: باشترینى شەھیدان حەمزەیه و
ئەو كەسەى كە لە بەرامبەر ئىمامى ستەمكارا راپەرىنى هەبئت و
ئەو ئەمر و نەهى بكات و ئىنجا ئەو ئىمامە ستەمكارە بە قەتل
بگەيەنئت. چونكە سەبارەت بە غەزا لەگەل كفردا هئچ ناكۆكئەك
نئە برئتى لەمە كە گەورەترین فەرىزە و كۆپارى ئىسلام بە ئەژمار
دئت. چونكە ئەو حەزرەتە ووتئ: هەر كەس بمرئت و نەروا بۆ

۱- مجموعة الرسائل للإمام حسن البنا: رسائل المؤتمر الخامس/صفحة ۲۹۰، ط: دار الكلمة للنشر والتوزيع، الطبعة

غەزا و جيهاد، و له دليدا شهوقى جيهادى نهبيت، له سەر حالتهتى جاهليت مردووه.

بۆيه ئهوانهى كه له بهرگرى له حكومهتهكانى كفر و دژ به راپهركانى دهولتهتى ئىسلامى مردوون، ئهوانه كافرن، بجگهلهو كهسانهى كه به ئىكراههوه براون بۆ مهيدانى نهبرد، بۆيه ئهم كهسانه سهرنج به نيتهكانيان زيندوو دهكرينهوه. ئهمه مهسهلهيهكى مهترسيداوه كه ئهورۆ موسولمانان له ئهوه غهفلهتيان كردوو و ئهم كهسانه به رهسالهتتىكى جياواز پيوستيان ههيه؛ چونكه ههنووكه ئىسلاميهكان له كارىگهري ترس له خوئين رشتن، له راپهريين دژ به ئهم دهولتانه درهنگيان كردوو؛ چون ئهم مهسهلهيه كه له رۆژ رۆشنتره، بۆ ئهوان پروون نهبووهتهوه كه ئهم حكومهته، حكومهتتىكى كافره.»

بهم جۆره چهمكى غەزا به هۆى ئهوهوه به تهكفير و دژايهتى له بهرامبهر خهلكى تهبدیل بوو و له تاريكىگهليكى موتهراكيم خهلتان بوون و نيوه ئهوهيان ناوه جيهاد.

* * *

بەراوەرد لە نیوانی جیهادیک که خودا ئەوەی بە یاسایی و مەشروع داناو و ئەوەی نەرکیکی شەریعی بۆ بەدیھانتنی ھیدایەت قەرار داو و لە نیوانی بۆچوونی تاریک و ھەڵەپەک که ئەم جوولە توندروانە تەرسیمیان کردووە.

<p>تیگەیشتنی ھەڵە لە جیهاد لە رووانگە ی جوولە توندروەکانەو</p>	<p>بۆچوونی راستەقینە لە جیهاد لە رووانگە ی عولەمای ئۆمەت</p>
<p>۱- کورت کردنەوێ جیهاد بەتەنیا لە نەبەرد و کورت کردنەوێ نەبەرد و شەر بە تەنیا لە کوشتار و کوشتن.</p> <p>***</p>	<p>۱- بەربلاوی چەمکی جەھاد: بە جۆریک که ئەو جەھادە ی خودا مەشروعی کردووە، مەسەلەپەکی نورانی و موبارەکە که بە شێوازگەلیکی جۆراوجۆر بەدی ھاتووە.</p> <p>ھەروەھا که بە قەلب، دەعوەت، لیکۆلینەو، بەیان، وێرا و بۆچوون، تەدبیر و چارەسەری، و لە کاتی پێویستدا و دەسوور دان بە کۆتایی بە نەبەرد و کێشە ی جیهاد.</p> <p>لەم بوارەدا سەرنجیکی وتارەکانی فووقەھا بەدەن: کشاف القناع للعلامة البهوتي/36/3، چاپ: عالم الکتب، سال 1403ھـ.) و (مطالب أولی</p>

النهي/503/2، چاپ :المكتب الإسلامي.)

۲- جيهاد له لای گشتی عولهما
 ئاميریکه نهک ئامانج و مهقسودی
 بیلزات، وه ئامیر بریتیهله ئهو
 ئهحکامانهی که بو به دەس هینانی
 ئهحکامی تر مشروع بوونه، بویه
 ئهو ئهحکامه خوین مهقسود و
 ئامانج نین. ههروهها که ئیمامی
 عولهای مهقاسید، علامه تاهیر
 کوری عاشور له (مقاصد الشریعة/
 ص 148/.) ئامیری بهم شیویهوه
 پیناس کردوه. بویه پهیهندی جيهاد
 لهگهڵ نهبرد و شهر دیاری
 نهکراوه، بهلکوو ئهوهی موشهخهس
 و موتهعینه، ئهمریکه که
 ئامانجهکان بهوهوه دیاری و تهعین
 دهکریت، ئهمریکه که ئامانجهکان به
 دی دههینیت، و رهنگه بهجیهیلانی
 شهر بو بهدیهانتی مهقسودی و
 ئامنجی شهرکه به ئەژمار بیت، تا
 ئهو جینگایهی که شیخی گهورهکانی
 شافعی، ئیمام رملی له کتیبی
 (نهاية المحتاج: 46/8./ روونی

۲- شهر کردن له لای
 ئهوان ئامانجی کوئاییه.
 قهرزای له کتیبی: (ابن
 القرية والكتاب، ملامح
 سيرة و مسيرة ج3/ص
 59) دهلیت: ههروهها که من
 لهگهڵ سهید قوتب سهبارت
 به بوچوونهکانی سهبارت
 به جيهاد باس دهکات و ئهو
 تهنگترین را و سهخت ترین
 ئهوانی سهبارت به فقه
 دهربیری به ئهم کارهوه
 لهگهڵ گهورهکانی فوکهها و
 دهعهوتگهرانی هاوچهرخ
 دژایهتی دهکرد و بروای
 ئهوه بوو که موسولمانان
 خوین بو شهر لهگهڵ
 ههموو جیهان ئاماده بکن
 تا ئیسلام قبول بکن و یان
 ئهوهی که به زیللت و
 ریسوایی جهزیه پهرداخت
 بکن.

3- له چاوی ئهوانهوه
جههاد و شهر له هيچ
جياگايهك له تهحقيقي
هيدايهت بهشدار نيه.

دهكاتوه كه جاري وا ههيه كه جيهاد
به پتهو كردنهوهی قهلاكان و
خهنهكهكان و جاري وا به شهر به
ئهنجام دهگات.

۳- له لای عولهما مهبهستی
گهوهی جيهاد هيدايهته. علامه تقی
الدين سبکی له (الفتاوی، ج 2 ص
340) شهقی دارالمعرفه بهیروت
دهلئیت:

ئهو کاتهی که پیغمبهر
هزرهتی عهلی نارد بهرهو خهیهه،
فهرمووی: « ئهگهر خودا یهک
کهر به دهستی تو هیدايهت بکات،
له ووشتری سور باشتره.»

بۆیه ئهم وتارهی ئهو هزرهته
ئماژه به هیدايهت دهکات و
حیکمهتی پنبویستی ههر بهم ئهمهریه،
چونکه مهبهست هیدايهتی ئینسانهکان
و بانگ کردنی ئهوان بۆ لای
تهوحید و شهریعهتی ئیسلامه.

بۆیه ئهگهر ئهم مهبهسته به عیلم
و مونازیره و لابرندی شوبههکان
بهدهس هات، ئهم کاره باشتره و
لیرهدایه که ئیمه تی دهگهیین که
قهلهمی عولهما له خوینی شههیدان

3- جیهاد یان شهر له
 پروانگه‌ی
 هر که تکی
 ده‌ست
 در ژیکر انیه که هیچ دین
 و عقایدک له‌سهر شه حاکم
 نیه، به‌لکوو شه‌ریکه بو
 ته‌زویری چه‌مکه‌کان،
 هر وه‌ها که شه‌وان
 مورته‌کیبی جه‌نایه‌تگه‌لک
 وه‌کوو تاواندنه‌وه‌ی
 مه‌سه‌له‌گه‌لک‌ی دلته‌زین و
 مل لیدانه‌کان ده‌بن و شه
 جه‌نایه‌تانه به جه‌هاد داده‌نن
 و له نه‌تیجه‌دا ده‌بن به
 هوکاری بی دین بوونی
 خه‌لکی و به‌رگری له وارد
 بوونی شه‌وان به دینی خودا.

فه‌زیله‌تی زورتره. شه‌گر شه
 مه‌سه‌له‌یه بجگه‌له شهر ریگایه‌کی
 تری نه‌بوو، شه‌مه به سی ئامانجه‌وه
 شهر ده‌که‌ین: یان بو هیدایه‌تی شه‌وانه
 که شه‌مه به‌رزترین مه‌رته‌به‌یه و یان
 شه‌مه که شه‌هید بووین و شه‌مه
 ده‌رجه‌ی ناوه‌راستی هه‌یه، به‌لالم له
 عه‌ینی حالدا شه‌نگیزه‌یه‌کی شه‌ریف
 بو به‌زل کردنی نه‌فسه، چون
 عه‌زیزترین شه‌ت که گیانه قوربانیان
 کردوه. وه شه‌مه مه‌سه‌له‌یه
 مه‌قسوودی مه‌فزووله و مه‌قسوودی
 راسته‌قینه ئیعلای که‌لیمه‌ی شه‌لاهه.
 هر وه‌ها که امام عز بن عبدالسلام
 له کتیبی: (قواعد الأحكام 125/1)
 وتوویه‌تی: ئامیره‌کان به سقوتی
 مه‌قاسید و مه‌به‌سته‌کان ساقیت ده‌بن.
 4- جه‌هاد حوکمیکی شه‌ریه
 نه‌ک جوړیک شه‌ور و هه‌یه‌جان و
 پینج شه‌ریکی پیوه په‌یوه‌ندی هه‌یه،
 هر وه‌ها که به‌ر چه‌سه‌بی
 قوناغه‌کان و شه‌حوال و مه‌به‌سته‌کان
 و سه‌ر شه‌نجه‌کانیان، کاتیک واجب و
 و کاتیک موسته‌حه‌ب و له کاتیک‌دا
 حه‌رام ده‌بییت و خودا بو شه‌وانه

ئەھكامىكى دابىن كىردووه كه كاتىك
 ئەوانه مورتەفەع دەكات. بۆيه
 كاتىك كه له زاهىردا درووس و
 راستەقىينه به نەزەر دىت، بەلام له
 حەقىقەتدا باتلە، چونكه له غەيرى
 مەھەلى خۆى پرووى داوه، وه له
 مەبنای ياساكان و قانونەكانى خۆى
 شكلى نەگرتوو، وه هەر كاتىك كه
 جيهاد له ياسا شەرىعەكانى خۆى
 دەربىت، سەرئەنجامى دەبىت به
 دژاىەتى و كوشتار و خوین رشتن و
 هەولدان بۆ خراو كردن و نابوودى
 زەمىن. ئەو حەزرەتە سەبارەت به
 ئادابى دەست نوێژ فەرمووى:
 «هەر كەسێك به ئەمە زیاد بكات،
 كاریكى خراوى كىردووه و ستمى
 كىردووه.» بۆيه شەرىعەت عەمەلى
 ئەو كەسەى كه له ئىستعمالى ئاو له
 برىكى ديارىكراو كه شەرىعەت
 ديارىكردووه، به تەجاوزى دەزانىت
 و ناوى خراوى و ستمى لەسەر
 دەنىت، له حالىكدا كه ئەمە
 مەسەلەیهكى كەسى و فەردى به
 ئەژمار دىت، دەى چۆن دەبىت حالى
 ئەو كەسەى كه مل لى دەدات و

خوین دهرژیت و ئینسانهکان له
 ئەمان دهرسینیت و ئەم کاره له
 ئاژاوهرترین بارودۆخدا ئەنجام دەدات
 و بۆ ئەم رهفتارهی هیچ ریشهیهکی
 شهری که ئەوه پهیوهندی به
 شهعهوه بدات نیه. دهی به
 دانیاییهوه ئەم کاره له راستهقینهدا
 بهشیک له ههواکانه که ئەسحابی
 خویان به کایه گرتوووه تا له ریبهری
 و زال بوون لهسهه خهکی له دله
 نهخۆشهکانیاندا شاردراوتهوه تیر
 بوون و و دیسان تهواوی ئەم
 جهنایهتانه به شهری موبارهک
 پهیوهندی دهمهه و بهم کارهپانهوه
 مروف له وارد بوون به دینی خودا
 بهرگری دهکن.

بۆیه جیهاد حوکی شهریه که
 کاتیک واجب بووه و له
 باروودۆخیکدا که مهرجهکانی پهیدا
 نهییت و ئەسحابهکهی له ریشتنی
 خوینی خهکی غهرق بوون و ئەوه
 له بواری سهدان دژایهتی و ههول
 دان به شههوهته نهفسانیهکان بۆ
 کوشتار و زال بوون تهبدیل بکن،
 حهرام داناه.

	<p>امام قرافي به كتيبى: (الفروق، 1/135). دهليت: همروهها كه خدا نهكامى مەشروع داناوە، ئومورئيكيشى بۆ رهفەى ئهوان مەشروع داناوە.</p>
--	--

بهر او رد له نیوانی بوچوونهکان کۆماری عوله‌ما سه‌بارت به چه‌مکی جیهاد و رووانگه‌ی ئینحرافی سه‌ی قوتب که له راسته‌قینه‌دا حسن‌البنایش ههر نه‌و تیگه‌یشتنه‌ی هه‌یه.

بوچوونه لاریکانی سه‌ی قوتب	بوچوونی کۆماری عوله‌ما
<p>جیهاد له رووانگه‌ی سه‌ید قوتبه‌وه به مانای شه‌ر له‌گه‌ل هه‌موو جیهانه.</p> <p>قهرزاوی له کتیبی: (ابن القریة والکتاب، ج 3 ص 59). ده‌لئ: ههر وه‌ها که من له‌گه‌ل سه‌ید قوتب سه‌بارت به رووانگه‌کی و تیگه‌یشتنه‌کانی سه‌بارت به جیهاد موباحیسه‌م کرد، و بنه‌مای فکره‌کانی به ته‌نگترین ئارا و سه‌ختترین بوچوونه‌کان سه‌بارت به فقهی ئیسلامی له‌بهرامبهری کیبیری فوکه‌ها و ده‌عوته‌گهرانی هاوچه‌رخ ته‌شکیل ده‌دا و له</p>	<p>قهرزاوی له کتیبی: (ابن القریة والکتاب، ملامح السیره و مسیره، به‌رگی 3 لاپه‌ره‌ی 61، شه‌قلی دارالشروق، قاهره سال 2008 زایینی) ده‌لئت:</p> <p>بریتی له نه‌و مه‌وردانه‌ی که ئیمه له‌گه‌ل ئوستاد سه‌ید قوتبدا موخالیفین، نه‌وه‌یه که نه‌و مخالفه‌ فکریه‌کانی خۆی له عوله‌مای هاوچه‌رخ مه‌هه‌م نه‌کات به:</p> <p>۱- سادهبی، غه‌فله‌ت و که‌ودنه‌ی و شتئیاییکی ئاوا که په‌یوه‌ن‌دیدار له‌گه‌ل کۆتایی له لایهن عه‌قل و ئیدراکه.</p>

۲- ترس و زه عفی دروونی و شکستگی رهوانی له بهرامبهر فشارهکانی پروژئاوایی هاوچهرخ و کاریگیری نیستشراقی فریبکار و نهوهی که پهپوهندیداره به لایهنی نهفسی و نهخلاقی. بویه جهاد له پرووانگهی سهد قوتب شهر لهگهل هموو جیهانه. و نهوه کهسانهی که سهد قوتب نهوان به نهه بابنهانه متههم نهکات، گهورهکانی نومهت له بواری عیلم، فیهه، دهعوهت و نهندیسه به نهژمار دین، بریتی لهوانه: شیخ محمد عبده، شیخ رشید رضا، شیخ جمال الدین قاسمی، شیخ محمد مصطفی مراغی، شیخ محمود شلتوت، محمد عبد الله دراز، احمد ابراهیم، عبد الوهاب خلاف، وعلی الخفیف، محمد ابو زهره، محمد یوسف

موسولمانان داوای نهکرد بو شهر له گهل تهواری جیهانیان تا جیهانیان نیسلام قبول بکن و یان نهوهی که له پرووی زیللهت و حهقارهت جهزیه بدن. من نهئیم: نهه نهندیسهیه، نهساسی نهندیسهی حسن البنایش تهشکیل دههه. ههروهه که نهوه نهئیت: نیستا نیمه له باروودوخیکین که بازوی دهعوهت سهخت و چپوهکهی سفتهو بوتهوه و جاری واهیه که به ههدهفهکه دهخوات و جاری واهیه به ههدهفه ناخوا و جاری واهیه کاریگهر دهبییت وم جاری واهیه نابییت. له گهورهکان، کهسه بهرجهستهکان، نهجومهنهکان، و پارتیهکان داوا دهکین که به نیمه بیهوهندن و ریگاکهی نیمه ههلبزیرن و لهگهل نیمه کار

<p> بکهن و ئەم مەزاهیرە بئ ئەساسانە کە هیچ بەرھەمیکی تێدا نیە رەھا بکهن و لە ژێر پەرچەمی قورئانی عەزیم یەکتەری بگرن و لە سێبەری بایەخی پێغەمبەری گەورە و مەنھەجی بەردەوامی ئیسلام قەرار بگرن. ئەگەر ئەم بانگەپێشەتی ئێمە و لام بدەنەو، بە قازانجیانە و سەعادەتی دونیا و ئاخەرتی ئەوان تەزمین دەکات و بە هۆی ئەوانەو دەعوەت پێویستی بە کات و هەولێکی کەمتر پەیدا دەکات و ئەگەر ئینکاری بکهن، نیتەر کێشە نیە کە ئێمە تۆزیک چاوەروان بئین و تەنیا لە خودای گەورە داوای یارمەتی بکەین تا گرفتاری عەزاب بوون و شکست بخۆن، و لە جیگای ئەم کارە دەیاننوانی لە رێگای دەعوەتدا سەرور و سالار </p>	<p> موسی، محمد فرج السنهوري، محمدالمدني، محمد مصطفى شلبي، محمد البهي، حسن البنا، مصطفى السباعي، محمد المبارك، علي طنطاوي، والبهي الخولي، محمد الغزالي، سيد سابق، علال الفاسي، عبد الله بن زيد المحمود، و گەورەکان و ئەو ئەندیشمەندانە کە کۆچی دواییان کردوو و بە لقاە اللە مولحەق بوونە و ئەو کەسانە ی کە لە قەیدی حەیاتن و پێویستتیک بە ناو بردن لەوانە نیە. لە تەعلیقی وتارەکانی قەرزاوی ئەلئین: حسن البنا ئەم شیوازە لە تێگەشتن و بۆچوون بۆ سەید قوتب دابین دەکات. ئەمە کە بە قسە حسن البنا گۆی را بەن: ئەگەر ئێمە هەموومان تا ئەم ناستە بە تەفاهوم بگەیین، بە ئەو رەوانگە ی ئیخوانە بە هاودەنگی بگەیین، لە حالیکدا </p>
--	---

موخالفه‌کانی خۆی به زه‌عفی
ده‌رون و نفوز نه‌کردنی ئیمان
به قه‌لبه‌کانیان مته‌هه‌م ده‌کات
و یان ده‌لئیت که: ئه‌وان له
قه‌ومی ئیمه‌ نه‌بوونه.

(6)

مەبەست لە ئەمکین

تەمکین

ئەندیشەى تەمکین وەکوو رەگەزى گەوهەرى و بىنانى ناوئەندى لە مەنزومەى جامعى فیکرى اخوان المسلمین و ئەو هەنوکهکانى تر لە ئەوه سەرچاوهیان گرتوو، بە ژومار دیت، بە جوریک که تەرح و تیئورى پەردازى ئەوه بە شیوازیک کراوه که ئەم ئەندیشەیه بە حەرەکهتیکى رامیاری ریکوینک و هاوهەنگاو لە گەل فورمیکى گشتى بو بۆچوون هەمەجۆرهکانیان تەبديل بووه و لە فیلتهرى تەکفیری حامى موسولمانان، بریتى بیت لە، نەتەوهکان، ریکخراوهکان، سەروکهکان، شیخەکان، و ئەنستیتوکان گوزەرى کردوه و بریتیه لەوه که بوونى ئەم دینه موقەتەبع بووه و زەمین لە جاهلیت و فەساد و کوفر و ئیرتیداد غەرق بووه و قەیران و کونتاکت لە بەینیان دا حەتمى بوه و دەبیت روداوگەلیکی پرله خوین دژ بە کومەلگا ئیسلامیهکان – که لە روى ستم و دژایەتى نیوى جیهادیان لى ناوه- رو دەدات و ئینجا رو دەهینن بو ئەندیشەیهک بە ناوى تەمکین و مەبەستیان لەم کاره کومەلیک لە تەدبیرەکان و هەول دانەکان و تەرحەکانه که بو ئەوانه بەرنامە دەرژینن و تاوهکوو بە هیز و دەسلالت و زورى رامیاری دەست پەیدا بکەن و گومانیان وایه که ئەمه تەنیا ریگای گەیشتن بە بەرپا کردنى دینه.

وه هەروەها بو گەیشتن بەم بۆچوونه جائیرانه و تاریکانه، تەوسول دەکەن بە دەریایهک لە تەئویلاتى ئینحیرافى و ناسالم که لەگەل ئەوهدا حیماسه و ئینفیعال هاوهەنگوه و بەس لە ئیحساسات و وتار دروس کراوه، سەرەرای لەو ئامیره مەعریفەتیانەى که لە دروس کردنى و دەرهینانى مەفاهیمی قورئانى بە شیوازیک که نامانجەکانى قورئانى بە دى هیناوه و

تهجروبه‌ی موسولمانان له ماوه‌ی میژودا ریز دابنیت، به ته‌واوی مه‌حروم و بی به‌هرهن.

له حه‌قیقه‌ت دا، دروس کردنی مه‌فهومه‌کان و دهره‌ینانی قه‌زیه‌کان و مه‌دلوله‌کانی قورئان، ههر دروس کردنی ئیدراکیکی سه‌نگینظ که پیویستی به‌و ئامرازه عیلمیانه‌و، کلیدانه، و ئه‌و یاسا و نمونانه‌یه که ته‌زمین گه‌ری فامی دروس و مه‌وازی‌نیکه که یاره‌مه‌تی به فام کردنی ده‌قیقی مه‌به‌ستی قورئان ده‌ده‌ات.

بویه، ئه‌م حه‌ره‌که‌ته زور عیلمی و ده‌قیقه، چونکه ئه‌م حه‌ره‌که‌ته ضامنی خاونداری کردنی له وه‌حی شه‌ریفه و له‌مه که که‌سیک شتیک په‌یه‌وه‌ندی بدات به‌موه‌وه که تیکلاو بیت له گه‌ل هه‌واکانی به‌شهری و وه‌رگیرانیکی غه‌یری مه‌ئمون و غه‌یری مونته‌بیق له‌وه ئیرائه بدات، و پاشان به‌و فام و دهرکه موباهات بکات و ئه‌وه حه‌قی موتله‌ق بزانییت و جلی موقه‌ده‌سی نه‌سی شه‌ریفی له به‌ر بکات!؟

یه‌کیک له به‌شکو‌ترین و کامیلترین ئامانجه‌کانی ئه‌هلی عیلم ئه‌یه که دواگری دهرک و فام‌گه‌لیک بن که له ههر کاتیکدا په‌یدا ده‌بیت و خوی به‌ وه‌حیه‌وه په‌یه‌وه‌ندی ده‌ده‌ات هه‌تاوه‌کوو روونی بکاته‌وه که ئایه‌کو له بونیانی کافی کافی به‌هره‌مه‌نده و به‌ هو‌ی ئامرازانی فه‌می راسته‌قینه و ریگا‌کانی عیلمی سازگارن تا باقی به‌مین و یان نه، به‌لکو ته‌مایولاتی به‌شهری و هه‌ستی سرف له‌وه‌دا ده‌خپله و ده‌یه‌ویت شتیک نیسه‌بت بدات به‌ قوئان که قورئان ئه‌وه ره‌د ده‌کاته‌وه و به‌لام ئه‌و که‌سه ته‌نیا هه‌لو‌یستی فکری خوی به‌وه نیسه‌بت ده‌ده‌ات.

معیاری تا‌قی‌کردنه‌وه‌ی دهرک و فامه‌کانی خوی به‌ وه‌حی مونته‌سه‌ب ده‌کن، قه‌وه‌عیدی ئوسولی فیه‌ه، عولومی به‌لا‌غه‌ت، مانعاکان و به‌یان، قه‌وا‌عیدی فیه‌هی، مه‌فاسیدی شه‌ریعه‌ت و مه‌سائیلی ئجماعی ئومه‌تی ئیسلامیه که به‌ سه‌ر و شه‌کییایی و ته‌مرین یارمه‌تی بد‌ریت و ئه‌و که‌سه به‌ ده‌ستاوه‌رده‌کانی ئه‌ئیمه‌ی موجته‌هیدین ته‌مرین و موماریسه‌ت بکات و به‌ ته‌جربییاتی میژو و ئه‌ندوخته‌کانی موسولمانان ده‌ست په‌یدا بکات که

نایه‌ته‌کانی قورنئی ته‌بدیل کردووه به زامینی هیدایهت و به‌سیرهت و له گهل شه‌رایتی هر ماوهو کاتیکدا ناشنا بوونه.

به‌لام نهم جه‌ره‌یانه ئیفرتیانی فامیکی هه‌له و نادروس و ئینفعالی و شکست خوراویان له قه‌زیه‌ی ته‌مکین ئیرائه داوه که ههموو نایه‌ته‌کانی قورنئان- که لهم بابته‌دا هاتووه- بریتی نه‌بووه و له تیکلاو و ته‌نسیقیکی شیاو به‌شدار نین و نه‌تیجه‌ی فامی نه‌وه له گهل نه‌وه مه‌وریده‌کانی تری شه‌رع موقایسه و قیاس نا‌کریت تاوه‌کوو فام و ده‌رکیک له گهل نه‌وه‌دا ریک و پیک بیت و دژ به‌یه‌کتر قه‌رار نه‌گرن.

بویه به هوی غانیب بوونی نهم منه‌هجه، نه‌وانه نایه‌تیک له قورنئان گرتووه و مه‌فهومی ته‌مکینیان له خیلالی نه‌وه به ته‌سویر کیشاوه، ته‌میکنیک که له بو‌چوونی نه‌واندا کومه‌لیک له ته‌دبیر و به‌رنامه‌کانن که ریگای گه‌شتن به ده‌سه‌لات بو مروف فه‌راهم ده‌کن و به ئیستنبات به‌وه‌ه ئیسلام به ئیحتکاری خویان ده‌ر ده‌هینن و بو‌چوونیان وه‌هایه که ته‌نیا نه‌وان سه‌زاواری ئیقامه‌ی نه‌وه‌یان هه‌یه و له نیو موسولماناندا ته‌نیا نه‌وان سه‌زاواری وه‌عه‌دی ئیلاهی بو نوسرهت و پیروزین و به‌س و نهمه پیش زه‌مینیه‌که بو ته‌کفیری ههموو ئومه‌تی ئیسلامی.

له حالیکدا نه‌گه‌ر ئیمه نه‌و ئوریزه‌یه که نهم جه‌ره‌یانه ئیفراتیانه ئیرانه‌یان داوه، جی به‌یلین، به سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌تایی که قوئان بیت بگه‌رینه‌وه و هه‌ر وشه‌یه‌ک که ماده‌ی ته‌مکین له‌وه ئیشتقاقی په‌یدا کردیوو بیت، بریتیه له: مکن، نمکن، مکن که له‌گهل خودی ئه‌لفازی ته‌مکی وارد بووه و یان ئه‌لفازیک که بو نهم مانعایه به که‌لک بوونه و یان ته‌عابیریکی تر وارد بووه، کومان کردووه ته‌وه و له عه‌ینی حال دا دو نمونه‌ی گه‌وره، واته داستانی حه‌زرتی یوسف و ذولقرنین له که‌ناری به‌کتر دانین، تیده‌گه‌یین که ئیمه له نه‌وار و ئاسویانیکی به‌ربلاو له چاوی قورنئانه‌وه له ئیختیاری ئیمه‌یه که به شیوازی گشتی له سه‌رچاوه‌ی نه‌مانه ته‌فاوتیان هه‌یه.

و هه‌روه‌ها ته‌میکنیک که نه‌مانه مه‌تره‌جی ده‌کن، نه‌ندیشه‌یه‌که که به ته‌واوی له خیل و ئه‌لباس دایه و نهم جه‌ره‌یانه ئیسلامیانه به جوریک نه‌وه

به سه‌متی نُهوان دهست دريژ ده‌کنه‌وه و بو فيربوون کوچ ده‌کن بو ولاته‌کانيان و نُهخلاقى شياو و به‌ئرزش له‌وان ده‌بينن و نُه‌م نُه‌مه‌ته، پيش له ده‌لاله‌تى عيلم و وت و ويژ و مونازيره، خويان ته‌تبيق دهم‌ن له گهل مه‌سله‌كى نِيلاهى، بويه خودايش نُه‌م شونه كه له به‌هيز بوون بوينا‌ته‌كانى ته‌مه‌دون و ناوه‌نده عيلميه‌كانيان ديويه تى له جيهان دهرده‌بريت و ناوى به ته‌مكين ناوه، نه نُه‌وه كه موسولمانان له ماوه‌ى ميژودا هه‌وليان دواوه، تا مه‌سله‌ى ته‌مكين به دى بهينن، چونكه ته‌ميكن بريتيه له نه‌تيجه، نه نيجرا و موقه‌ديمه.

بويه خوداوه‌ند نابودى ژوماريك لهو نُه‌مه‌تانه كه به هوى گونا‌هه‌كانيانه‌وه نابود بوونه، نيوى ته‌ميكينى لى ناوه، چونكه ته‌مكين له حهقى نُهوان به مانعاى ده‌سلالات له سهر عيلم و كهلتووره، بويه ناوازه‌ى نُهوان له نيو نُه‌مه‌ته‌كان، نُه‌ويش له مه‌بناي غه‌يرى نِيمانى به‌رز بووه‌ته‌وه، مه‌گهر نُه‌وه‌ى كه ته‌مكين بو كهلتوور و ته‌مه‌دونى مؤمنه‌كان بيت و بهر نُه‌ساسى ته‌عريف به مه‌حاسين و چاكي يه‌كانى نُه‌م دينه خوى دهرده‌بريت يان نُه‌وه‌ى كه له نِيخيارى ته‌مه‌دونيكدا ده‌بيت كه بهر نُه‌ساسى نِيمان حه‌ره‌كه‌ت ناكات و نِيجا شيوازه كانى به‌حسى عيلمى له نيو نُه‌واندا به شيوازيك ته‌بديل ده‌بيت كه له مه‌نزومه‌ى عيلم و نُه‌نديشه مه‌سله‌ى نُولوهيه‌ت نِينكار ده‌كات و له كه‌نارى داده‌نيت و نُه‌مه واقعيه‌تيكه كه له ماوه‌ى ميژوى به‌شه‌ى له قه‌يرانى نِيمان و كوفردا روى داوه.

له كاتيكدا نُه‌م جه‌ريانه نِيفرا تيانه هاتونه‌ته عه‌رسه و ده‌ستيان به ته‌كفيري موسولمانان كردوه و موده‌ى نُنقعاى دين بوونه و وايان دهربريوه كه هه‌موو به‌شه‌ره‌كان له تاريكى كوفردا غه‌رق بوونه، بهر نُه‌ساسى نُه‌م فه‌مه‌ى خويان ده‌ستيان به به‌رنامه‌ريزى نُه‌م دينه كردوه له حاليكدا كه ته‌رحى نُهوان بو نَامرازه‌كانى فه‌مى وه‌مى زور قاسير و ناتِه‌وان بووه، بويه مه‌فه‌ومى ته‌مكينيان وه‌رگرتووه و نُه‌وه‌يان به مانعايه‌ك حه‌مل كردوه كه بو نُه‌وه هه‌لسابوون و نُه‌وه‌يان له نه‌تيجه‌وه بو سه‌ره‌تا وه‌كوو عه‌مه‌ليكى نِيلاهى بو نُه‌وانه ده‌بينن كه له حالى هه‌ول دانن، و نُه‌م بوچوونانه‌يان به يه‌ك سرى به‌رنامه‌گه‌ليك ته‌بديل كردوه كه هه‌ولى بو دهم‌ن و بوى جيهاد ده‌کن

و نهم مهسهلهیه له ریگایهکی پر له نازاوه بو ناسینی وهی و دهر هینانی مانعاکانی نهم به دس هیناوه.

چونکه نمازه به بوردی ناوهندی نهندیشهی تمکین له مهزومهی فکری جههیهانه ئیفراستهکان دهکات، وتاری دوکتر علی صلابی له کتیبی «فقه النصر و التمکین» دهلیت که به راستی تمکین به دینی الله، گهورهترین نهمانجه و بریتیه له تهواری موفرهدهات و نهم و شانیهی که بو ئیسلام و دهعهوت به نهم له تهواری مهراخیل و نامانجهکان و نامیرهکان به کار دهبریت و ههروهها حهرهکمت و ههولی پهپوهندی دار به نهم وه و سازمان دانی نهم نامانجانیه که بو دهعهوت و حهرهکمت به لایهنی نهمهدها و نهنوعی تهربیهت، نامانج و نامیرهکانی به کار دهبریت.¹

له ئیدامهدها دوکتر صلابی باسیکی نوی تهحتی عینوانی نامانجهکانی تمهین دس پی دهکات و نهلیت: یهکیت لهو مهسهله گرنگانه که تهحقیق لهم بوارهدا پیویست دهکات، نامانجهکان و مهقاسیدی تمهکینه و نهمگهر ئیمه به نوسوسی کتیب و سونهت موراجیعه بکهین، نهم مهوریدانه له نامانجهکانی تمهکین دهبینین:

۱. کومهلگای ئیسلامی دهتوانیت هیز و نوفوزی رامیاری ئیقامه بکات را اقامه نماید.²

سهیر لهوهدهایه که نهم زانایه دواي تهرحی نهم بهحسه له جوزئیاتیک لیکولینهوهی کردوه و غهرقی فروعاتیکی بووه که به گومانی خوی له نهتیجهی ئیقامه دهسهلاتی رامیاری دروس دهبیت و تا ناخری کتیبهکه رهستهی کهلامهکهی له دس داوه و بجگه له مهوردی دهسهلاتی رامیاری نامانجیکی تر بو ئیمه ئیرائه ناکات.

له ئیدامهدها له تهوزیحی مهراحتی تمهکین به مهرحلهیهک دهگات که ناوی نهم مهرحلهیه مغالبیه و نهلیت: بهراستی له مهرحلهی

۱ - فقه النصر و التمکین فی القرآن الکریم أنواعه، شروطه، أسبابه، مراحل و أهدافه /ص ۴۳۹.

۲ - فقه النصر و التمکین فی القرآن الکریم أنواعه، شروطه، أسبابه، مراحل و أهدافه /ص ۴۵۳.

مغالبه "پیروزی" دهبیت مفهومی جهاد به ته‌واوی و عام له‌وه دهر بهینین و کادره‌کانی ئه‌وه بو ته‌واوی مهره‌له‌کان بریتی له به دهس هینانی دهسه‌لات و حوکم و ته‌حکیمی شه‌ریعه‌تی ئیلاهی و ته‌مکین بو دینی خودا ناماده دهبیت، به‌راستی که حهره‌که‌تی موسولمانان له مهره‌له‌ی موغالیبه ته‌خته‌کانی سته‌م پیشه‌کان و طاغوته‌کان به لهرزه دهر دههینت و ههرکاتیک ده‌عوته‌ی یه‌ک مهره‌له‌یی ده‌نیته پشتی سهر، ترس و وه‌حشه‌تی سته‌مکاران زیاتر ده‌کات و نزیکی کوتایی ئه‌حکامی جاهیلی ده‌بیت، به‌راستی که تیره‌کانی ده‌عوت پیکانی ته‌خته طاغوتیه‌کانی نیشان گرتوه و یه‌کیک له ئامانجه گرنه‌گه‌کان که بوی ده‌بیت هه‌ول بدریت به دهس گرتتی کلیده‌کانی حوکمرانی له ده‌ستی ئه‌وانه از دستهای آنان است.^۱

بویه ته‌مکین له بو‌چوونی ئه‌وانه وه بریتیه له:

۱. گهره‌ترین ئامانجی وشه کاریه‌کان بو ئیسلام.
۲. ئیقامه‌ی سولته و نفوزی رامیاری
۳. موغالیبه باشته‌ترین مهره‌له‌ی ته‌مکین
۴. موغالیبه له چاوی ئه‌وه‌وه جهاده
۵. حهره‌که‌تی موغالبه و جهاد ته‌ختی تاغوتی یه‌کان دله‌رزینیت و کوتایی ده‌دات به حوکمی جاهیلی و کلیده‌کانی حوکمرانی له ده‌ستی ئه‌وان دهره‌هینیت.

لاحول و لا قوه إلا بالله العلی العظیم و إنا لله وإنا إليه راجعون.

بونیات و مه‌بنای لیکولینه‌وه‌ی ئه‌م هه‌نوکه‌یانه، ئه‌م ئایه‌ته له قورئانی پیروزه: **(قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ)**^۲ واته: «(یوسف) وتی: من دهسه‌لات بده به سه‌ؤ خه‌زانه‌کانی ئه‌م سه‌رزه‌مینهدا. که من به خاوه‌ن که‌ریکی زانام.»

۱ - فقه النصر والتمکین فی القرآن الکریم/ص ۴۳۳.

۲ - [یوسف: ۵۵].

ئەوانە ئەلین: ئەم ئایەتە لە قورئانی پیرۆز دەلیلیکە بە مەشروعیەتی
 ھەول دان بو ئەمارەت و تەلەب کردنی حوکم و ھەل سەنگاندنی حکومەت
 کە جاروبار بو سەلماندنی ئیدعاکەیان عیبارەتانیکی لە موفەسسیرەکان زیکر
 دەکەن و بوچوونی ئەسیلی قورئانی کە مەفھومی تەمکین بە سونەتیکی
 ئیلاھی بزانییت لە دیدی ئەوانەو شاردراوئەتەو.

سیدقطب لە ژیری ئەم ئایەتەدا وتاریکی زور مەترسی داری وتوو و
 مەفھیمیکی دەرج کردوو کە لە ئەوجی ئیلتباس و تیکلاوی دان.

بە جوریک ئەگەر کەسیک تەفسیری ئایەیی فی ظلال^۱ چاوی بکات،
 خوی لە بەرامبەر بوچوونانیکی تەکامل پەیدا کراو دەبینیت کە بە ھوی
 شیدەتی غورابەت و سەیربوونیان، خویان سزاواری کتیبیک بو موناقیشە وم
 تەردید و دودلین.

لە حالیکدا من بەشانیک لە بوچوونەکانی ئەو لە خالانیکی دیاریکراو بە
 جوری خولاسە مەترەح دەکەم و سەبارەت بەوانە تەعلیقاتیکی کورتم ئیرائە
 دەدەم تا ئەوجی تیکلاو بوون و ئیلتباسی عەمیقی نوسەرەکە کە لیکولینەوہی
 لە سەر قورئان بوو، روون دەکاتەو و ئەمەکە چون لە بوچوونە تاریکەکان
 دەست و پی لی دەدات و مەفھیمی قورئانی مەسخ دەکات.

ئەو ئەسلانەیی کە سید قطب لە پیشی گرتوو: **(قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ)** فوقەهای ئیسلامی خستووتە نیوی فکرمو و ئەم گومانە بیان دەستی
 داوہ کە ئەو لە خودا داوای ئیمارەتی کردوو و لەم بوارەدا ھەولی داوہ، لە
 حالیدا کە پیغمبەر صلی اللہ علیہ و سلم لە داوا کردن و ھەول دان بو
 ئیمارەت نەھی کردوو. ھەوروەھا کە ئیمامی موسلیم لە صحیحی خوی لە
 عبدالرحمن بن سمرہ رضی اللہ عنہ ریوایەتی کردوو کە ووتی: پیغمبەر
 بە منی ووت: « ئەی عەبدورەحمان! بە داوای ئیمارەتەو مەبە؛ چونکە

نهگهر تو به دوايهوه بيت پيتي ددهن، تو به نهو دسپيردریت و نهگهر دلخواز و حزی قلبی ت به تو بدریت خودا یارمهتیت دهدات.^۱

عقلی موسلمان تی دهگات که قورئان وهی خودایهو و سونهتی کهریمهیش وهی خودایه و هیچ تهناقوزیک له نهوهدا وجودی نیه و مهسلهکه دهقیقه عیلمیهکانیش شیوازی رهبط و تهوافق له نیوانی کتیب و سونهتدا لهگهل یهکتر مونسهجیم دهکات، و دهریان نههینیت. بویه، شیوازی عالمهکان له کهشفی وجوهی پهیوهندی دار کردن و تهناسوق و ئینسجام له نیوانی وشه ئیلاهیهکان دا له سورهی یوسف له ئایهتی: **(قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ)** هاتووه، که زور له سهری باس کراوه. لهگهل نهوهدا که سید قطب بوچوونی نهوه بووه که یوسف ههولی داوه که دهستی به ئیمارت بگات و له ولام به نهزاریهیکی زور عهجیبی مهترهح کردووه که بهیانگری شیدهتی ئینحرافی نهو بووه و نهمه که چهنده عقلی له تاریکی دا غوتهوهر بووه و نیشان له سهردهرگومی له بوچوونهکان و مهفاهیمهکانه ئیشتباکاتی نهو دهدات.

مهوریدهکانی ژیر سهرچاوهی له بوچوونی سید قطب گرتووه:

1. موتهههم کردنی عقلی فهقیههکان و عهقلانیهتی فیهه مهنی بهر نههمی که له ماوهی سهدان رابردوودا ووشک و جامید بوونه.

2. فیهه له خیلالی حهرمهکتی کومهلگای ئیسلامی سهرچاوهی گرتووه و ههلسانی کومهلگای شکل داوه.

3. فهرقی نیوانی فیهقی حهرمهکت و فیهقی نهوراق و موتهههم کردنی نهو کهسانهی واکوو نازانن، بریتی بیت لهمه که نهوانه فهقیه نهین یان به سهرنج دان به سروشتی فقه و تهبیعهتی دینهکه، لهوانهدا سروشتی فیهقی وجودی نیه.

۱ - صحیح مسلم/۵/۶، کتاب الإمامه، باب النهی عن طلب الإمامه، ط: دار النوادر، دمشق، سنه

4. ئەحكامى فېقه له فەراغ و خەلەء دا بە وجود نايەن و ئىدامەيان نابىت و مەبەستى ئەو لەم بابەتە زەوالى ئومەتى ئىسلامىيە؛ چونكە ئەو ئەوان تەكفىر دەكات و ئەوان بە جاهلىت و شرک پەيوەندى دەداتت، بويه له بوچوونى ئەوهوه، ئەحكامى فېقى به له بەين چوونى ئومەتى له بەين چوونه.

5. تەزكىيە نەكردنى نەفس و ئامادە نەكردنى بو مەناسىي ئەحكامى فېقى كه له كومەلگاي ئىسلامى دا شكلى گرتووه تا كومەلگاي ئىسلامى شكىل بدات و ھەر كاتىك كه كومەلگاي ئىسلامى له بەين چوو، بە دواى ئەوهدا ئەحكامى فېقىھىش له بەين دەروات.

6. حەرەكەت عونسورىكى بونىاتنەرە لەم كومەلگادا

۶. حەرەكەتى بەردەوام له كومەلگاي ئىسلامى دا، توانايىيەكانى مروف بەر حەسەبى تاقىكردنەوه و سەبەر بە جورى ئوتوماتىك جودا دەكاتەوه؛ بويه؛ تەواوى كومەلگا ئەوهنامزەد دەكات و تەزكىيە دەكات.

۷. ناتوانىن بلين كومەلگا دواى ئەوهى كه ئىستقرارى پەيدا كرد، ھىچ كاتىك پىويستى بە تەزكىيە نيە، چونكە كومەلگا له حالەتى حەرەكەتىكى بەردەوامە و جياكردنەوهى جىگاكاني مروف له نيوانيدا بەردەوانى ھەيە.

۸. تەواوى كومەلگا ئىسلامىيەكانى ئىستا، كومەلگايەكى جاهلین (كافر) و ئەمە فرغ و خەلەئىكە ھەرگىر ئەحكامى فېقى له ئەوه باقى نامىنىت.

۹. سىد قطب ئىدعاى مەعریفەتى ھەيە و تەنيا ئەو سەرەتاي ئەر سەرلى شىوانە دەزانىت.

۱۰. جاریک دین ولام دهري پيوستهکانی کومهلگای جاهیل و کافیر نیه؛ چونکه ئهو به شرعی بوونی وجود ئهو ئیعتراف دهکات و لیرهدا مههست له کومهلگا جاهلیهکان، کومهلگا ئیسلامیهکانن، بهلام دواي ئهو که ئهوانی تهکفیر کرد.

۱۱. له سهرهتا و پیش له ههموو شتیک دهبیت لهگهل تهواوی جیهاندا شهر بکریت و تا کومهلگای ئیسلامی راست بیتهوه و لهنیوانی دا فیهی نوی شکل بگیریت.

۱۲. بویه، ئهو دهیهویت لهگهل تهواوی دونیادا شهری بیت و نیوی ئههه جیهاد دادهنیت، و بویه لهسهرهتادا ههموو خهکی تهکفیر دهکات و ئینجا ئهوان له فیهه مهحروم دهکات و ئینجا له گهلپان شهر دهکات و لهم ماوهدایه که فیهی نوی شکل دهگیریت.

۱۳. لهسهرهتادا دهبیت به قههرهوه خهکی بهیته نیوی دینهوه ئینجا شهریهتپان بو پیاده بکهی.

۱۴. تهواوی ئهمانه به مانای ئهوه نیه که ئهحکامی شهریهت له بواری گشتی دا وجودی نیه؛ نا، بهلکو کومهلگای ئیسلامی دهبیت ئهوانه به دی بهینیت.

۱۵. له کوتایی دا رازی حهرهتی یوسف بو بهدهس هینانی ئهمارهت له سهرنجی ئهوهوه دهر دهکهویت، چونکه ئهو له کومهلگایهکی جاهیلی دهژی که قاعیدهی عهدهمی تهزکیه له سهری مونتهببیق نیه.

که وابوو، ئهمانه بروایانیکی تاریک و بهدوا کهوتوون که نهزهریهی فیهی سهید قطب شکل دههات و لهوانایه تهواوی بهشهکانی وتارمهکانی لیرهدا ناو ببهین و بهدواي جهنایهتهکانی که له حقهی ئیسلام و موسولمانان و بی حورمهتی ئهو به قورئانی پیروز و تهعدی له سهر ئایهتهکان و مانعاکانی ئهو و ئلیساق و پهیههندی

له گهل ئهواندا و بوچوونانیکي حهيران و سهرلی شیواو و تاریک که له دواي ئهمه باسی لی دهکهین.

ههلبهت پیش له رهخنه گرتن له وتارهانی ئهو بو ئیمه بهس ئهوهیه تا گهواهی کهسیک وهکوو دوکتەر یوسف قهرزای بلین که بروای وایه که، سید قطب قهت له گهل فیهه ئاشنایی نهیوه. ئهو دهلبیت: ئهگهر ئهو له سهر فیههی ئیسلامی توژینهوهی بکردبایهت و ماوهیهک له کتیهکان و سهرچاوه فههی یهکان دا سهیرانی بکردبایهت، به دلینیایی یهوه، بوچوونهکهی دهگورا، بهلام تهخهسوس و رهنگی کهلتووری ئهو ئهم فورسهتهی بو بهدی نههینابوو، بهتاییهت ئهمه که سهرچاوه فیههیهکان بهشیواز و ئوسلوبهکانیان هاودهنگ لهگهل زهوقی فهنی و رهفیع نهیوه.

لیرهدا به عیبارهتهکان و جوملهکانی سید قطب لهتهواوی مهسهلهکان که پیشانمان دا، سهرنج بدن:

۱. موتههم کردنی عهقلی فوکهها و عهقلانیت مهبنی بهر ئهمهی که له ماوهی سهداندا ووشک بووبیتهوه.

ئهو دهلبیت: « چونکه ئیمه لهم مهسهلهدا کارهکه قوولتر و سهرتر لهم سنورانه دهزانی، و له ئهبعادیکی زیاتر و ئاسوانیکی بهربلاوتر بهشداری ئهوان دهبینین، و تهنیا بهو جوره مهحدودی ناکهین. ئهم ئهمره تهنیا موتهکی به ئهم ئیعتیباره نیه، بهلکو بر ئیعتبارانیکی تریش موتهکیه و دهلبیت دهریان بکهن و بیانناسین، ههتاوهکوو به دهرك و ناسینی ئهوانهوه بهرنامهی لیکولینهوه به هوی ئوسول و نوسوس فههم بکریت، ئوسولی فقه و بهشهگرنگهکانی ئهو، سروشتی حهرهکهتی بنیاتی مهوجودهکهی له زاتی خویدا ههیه، سروشتی جونبشی بنیاتی که له عهقلی فهقیههکان و له عهقل

گهرایی فقه به تهاوو و كهمال له سهدهكان و ماوهكانى سكوت و رود، پهژمورده بووه و ركودى پهيدا كردووه.^۱

۱. فقه له خيلاى حهرهكهتى كومهلگاي ئيسلامى سهراوهى گرتووه و ههلسهنگانى كومهملگا شكلى به فيقه داوه.

سيدا قطب ئهليت: فقهى ئيسلامى له خهلاء سهرى دهرنههيناوه، و ههروههها كه له خهلهئيشدا به جى نامينيت و فام ناكريت!... فقهى ئيسلامى له كومهلگاي موسولماناندا سهرى دهرهيناوه و له نيوانى جوولهى كومهلگادايه كه لهگهل سهرنجدان به پيداويستيهكانى واقعى ئيسلامى ديت به وجود و سهردردههينيت. ههروهها فيهى ئيسلامى كومهلگاي موسولمانانى ئيجاد نهكردووه، بهلكوو لهم كومهلگادا موسولمانان بوونه و كه به حهقى واقعى خويان له بهرامبهر بوون له گهل پيداويستيه ئيسلاميه كان، فيقهى ئيسلاميان ئيجات كردووه.

ئهم دوو حهقيقهتهى كه له ميژوودا راستهقينه بووه، دو مانا و مهفهومى گهوره و گرنكى ههيه، و بو فام كردنى سرشتى فيقهى ئيسلامى، بو دهركى سرشتى جوولهى ئهحكامى ئيسلامى، پيوسته.^۲

۱. ئهو كهسهى كه له نيوانى "فقه حهرهكهت" و "فيقهى ئهوراق" و موتههم كردنى ئهو كهسانهى كه نازانن، مهبنى بهر ئهمه كه ئهوان فقيه نين و لهگهل سهرنج به وه كه سروشتى فيقه و سروشتى ئهم دينه، سروشتى فيقهى تيدا نيه.

ئهو دهليت: ئهو كهسانهى كه ئهمرو ئهم كارانه دهكهن، تى دهكوشن ئهم ئهحكامه تهحقوق ببهخشن و پيادهى بكهن، بهو جوړه كه بليى ئهم ئهحكامه له خهلاء به وجود هاتووه و ئهليلى كه ئهورو ئهم ئهحكامه دهنوانن له خهلاء بمينن و به ژيانى خويان دهوام بدن، ئهم جوړه كهسانه فوچهها به ژمار نايهن

۱ - فى ظلال القرآن / ۲۰۰۶/ ۴.

۲ - فى ظلال القرآن / ۲۰۰۶/ ۴.

بەلکو ئەمانە زانیاریان لە سروشتی فقه نیه! و قەت لەگەڵ سروشتی دین نائشنای یان نیه! بە دلنیانی یهوه "فقهی جونبش" لەگەڵ "فیقهی ئەوراق" ئیختلافی زوری ههیه.¹

1. ئەحکامی فیقهی لە فەراغ و خەڵەء دا بە وجود نەهاتوون و بەردەوام نین.

ئەو دەلیت: بویه حوکمیکی فیقهی موستەقیل و سەر بەخو که لە خەڵەء دا ماوه و ژێانی دەوام داوه و عەناسوری موفەقییت و فەضا و دەورو بەرو و شەرایبیت و ئەو زەمینیانە که یهکەم جار حوکمەکان لە نیوانی دا پیدا بوونە، وجودی نیه... سەرنج بە مهکه هیچ کامیهک لە حوکمه فیقهیهکان لە خەڵەء دا بە وجود نەهاتوو، ناتوانیت لە خەڵەءیش دا بمینیت و ژێانی خود بەردەوام بکات.²

1- تەزکیه نەکردنی نەفس و نامزەد کردنی بو مەناسیبهکانی ئەحکامی فیقهی و لە کومەلگای ئیسلامی دا شکلی گرتوو هەتاوهکو کومەلگای ئیسلامی شکل بدات و هەر کاتیک کومەلگای ئیسلامی لە نیواندا بروات، بە دواى ئەوهیهوه، ئەحکامی فیقهی لە نیوان دا دەرون.

ئەو بوچوونی ئەوه یه که ئەمه حوکمیکی ئیسلامیه که هاتوو تا له کومەلگادا پیاده بکریت. ئەم حوکمه لە نیوانی واقعیهتی ئیستا پیدا کراوه و لە خەڵەئیکدا ئیجات نەبووه، بویه ئەم حوکمه پیاده نابیت و شایستهگیش پیدا ناکات و ئەسەرە دروسهکانی خوی ئیجاد ناکات مهگەر ئەو ماوه که له کومەلگای ئیسلامی دا پیاده بیت. کومەلگایهک که له پەیدا بوونی خوی، له تەریکیب بەندی کردنی ئەندامی خوی، له ره عایهتی شەریعهتی ئیسلام به تەواو و کەمال ئیسلامیه. هەر کومەلگایهک که ئەم ئەرکان و ئوسوله له نیوانیدا بە زوری پیدا

۱- فی ظلال القرآن/۴/۲۰۰۶.

۲- فی ظلال القرآن/۴/۲۰۰۶.

نهبيت، له گهڼل سهرنج بهم مهسه له يه حوكمي «خلا» ي ههيه و نهه
 حوكمه ناتوانيت له نيوي دا بمينيت و له ژيانيدا بهر دهوام بيت، و بهم
 نهه كومهلگايه شايسته و بايسته بيت نيه، نهه جور كومهلگايه پيش
 شايسته و بايسته ناكات! تهواوي نهه حكامي نيزام و سيسته مهه ئيسلامي
 وهكوو نهه حوكميه.¹

1- حهره كه هيماني بنياتنه ره لهه كومهلگايه دا. سيد قطب نهه لبيت:
 جووله و حهره كه ته سازنده له كومهلگايه و كومهلگاي موسولمان
 دهره اتوو له حهره كه تيكه كه به عه قيه ده ئيسلامي هوه شكلي
 گرتوو.²

2- حهره كه ته بهر دهوام له كومهلگاي ئيسلامي دا تهوانه اييه كاني
 مروف بهر حه سه بهي تاقيكر نهوه و به جوري ئوتوماتيك جيا
 دهكاته هوه؛ بويه هه موو كومهلگاكان نهوان نامزه دهكهن و تهزكيه يان
 دهكهن.

نهه ده لبيت: هه ته وهكوو خودا له نيواني نهوان و قهومه كانياندا به حهق
 و حه قيهت داومري بكات و نهوانيش له زمين ئيستقرار و هيز و
 دهسه لات و عيزمت به دهس بهينن- بهو جوره كه يه كه م جار
 موسولماناني دهسه لات پي دا و نهواني له روي زمين قودر مند ار و
 عيزه تدار كرد، لهه كاته دا به نيزام و سيسته ميكي ئيسلامي له زمين
 خودا پايه دار دهبيت. و لهه كاته دا به كه حهره كه ته ئيسلامي به كه
 ماوه ي سه ره تاكه ي هه ته وهكوو دامه ز راندي سيسته مهه ئيسلامي كه م
 دهبيت هوه و مروفه كا بهر نهه ساسي ميعياره كان و نهه رزه كاني ئيماني
 به ته بهقه و چينه كاني ئيماني بهش دهكات. لهه كاته دا به كه خهلكي
 ئيتر پيوستيان به نوينه ر كردني خويان و قسه كردن له پاكي خويان
 نيه، چونكه كومهلگا نهواني پيكه هوه بو جبهاد و پيكا ر له ريگاي

۱- في ظلال القرآن/ ۴/ ۲۰۱۱.

۲- في ظلال القرآن/ ۴/ ۲۰۱۱.

خودا بانگ کردووه و ئەوان دەناسیت، و له پاکی ئەوان قسه دهکات،
و نوینه نەریان دهکات.¹

3- ناتوانین بلبین: پاش ئەوهی که کومەلگا هاته دامەزران، ئیتر
پیویست به تەزکیه نیه، چونکه کومەلگا له یهک حەرەکهتی بەردەوام
دایه و جیا کردنەوهی خەلکی له نیوی ئەودا بەردەوامه.

سید قطب دەلیت: دواى ئەم قسهیه لەوانایه بلبین: بەلم ئەم کاره له
قوناغی سەرەتایی دایی دینه دی. کاتیک که کومەلگا جیگیر بوو.
دواى ئەوه چی؟ ئەمه پرسیاری ئەو کەسهیه که سروشتی ئەم ئایینه
نازانیت. ئەم ئایینه به بەردەوامی له حەرەکهت دایه و ههول دەدات
و هەرگیز له حەرەکهت و ههول دان نایستیت. ئەم ئایینه له
حەرەکهتدایه و له جیهاددایه بو نازاد کردنی ئینسان، هەر ئیسنانیک
که بیت.²

1- تەواوی کومەلگای ئیسلامی هاوچەرخی، کومەلگایهکی جاهیلیه
(کافر) و و ئەمه فەراغ و خەلەئیکه که هەرگیز ئەحکامی فیهقی له
نیوانی دا نامینیت.

ئەو دەلیت: ئەم کومەلگا جاهیلیه ئیستایش- سەرنج به سروشتی
نیزام و سیستەمی ئیسلامی که هەرگیز ئەحکامه فیهقیه کانی له نیو
کومەلگادا نامینیت.

ئەو دەلیت: ئەم کومەلگا جاهیلی ئیستایش- سەرنج به سروشتی نیزام
و سیستەمی ئیسلامی و ئەحکامی فیهقی ئەو- خەلەئی زوری هیه و
مومکین نیه که نیزام و سیستەم لەنیوانی ئەودا بەردەوام بمینیت و
ئەم ئەحکامه له نیوانی دا پیاده بیت.³

1- سید قطب مودهعی مهعریفهته که تهنیا ئەو سەرەتای ئەم
سەرلێشیوانه دەزانیت.

۱- فی ظلال القرآن/ ۲۰۱۳/۴.

۲- فی ظلال القرآن/ ۲۰۱۳/۴.

۳- فی ظلال القرآن/ ۲۰۰۹/۴.

دهلی: من خالی سهره‌تای ئهم سهرلیشیوانه دهرانم، ئهوه نیه واکوو گومان ده‌کریت، ئهم کومهلگایه که ئیمه له نیوانی دا ژین ده‌کهن کومهلگای ئیسلامیه و قه‌واعید و قانونه‌کانی نیزام و سیستمی ئیسلامی و ئه‌حکامی فیهی له نیوانیدا هاوردراوه تاوه‌کوو بهم کومهلگا جاهلیه ته‌بیق بدریت، کومهلگای جاهلی به ئهم ته‌ریب بهندی یهوه له ئه‌ندامانی ته‌شکیلاتی و سازمانی که ئیستا هه‌یه‌تی و به‌معیار و ئه‌رزش و ئه‌خلاقانه‌ی که تاوه‌کوو ئیستا پی به‌رده‌وامه! ئهمه خالی سهره‌تایی ئهم سهر لیشیوانه‌یه. توژینه‌ر هه‌رکاتیک توژینه‌هیه‌ی خوی لهم خاله‌وه ده‌ست پی بکات، لیلی ده‌کولیته‌وه که ئهم خاله له قالاییه‌وه ده‌ست پی ده‌کات و به ژرفای ئهم قالاییه ده‌روات و تا ئهو جیگا که له بیابانی به‌ره‌هوت سهرگه‌شته‌گی وون ده‌بیت و سهرلیشیواو و سهرگه‌ردان ده‌بیت!

ئهم کومهلگا جاهلیه که ئیمه له نیوی دا ده‌ژین کومهلگای ئیسلامی نیه. بویه نیزام و سیستمی ئیسلامی له نیوانی دا پیاده نابیت و ئه‌حکامی فیهی به‌تایه‌ت ئهم سیستمه له نیوانی ئه‌ودا ئیجرا نابیتو ته‌ه‌قوق په‌یدا ناکات.

ئهم نیزام و سیستمه و قه‌واعیده فیهیه‌کانی ئهو پیاده نابیت؛ چونکه ئهم پیاده کردنه‌ غه‌یری مومکینه، چونکه قه‌واعید و قه‌وانینی نیزام و سیستمی ئیسلامی و ئه‌حکامی فیهی ئهو مومکین نیه که له قالایی دا جووله‌ی هه‌بیت؛ چونکه سروشتی بهم جوریه که له قالایی دا په‌یدا نه‌بیت و در نیوی ئه‌ودا جووله‌ی نه‌بیت!^۱

۱- جاریک دین وه‌لام ده‌ری پیداویسته‌کانی کومهلگای جاهیل و کافیر نیه؛ چونکه قه‌نت به‌ ش‌ه‌ری بوونی وجود ئهو ئیعتراف ناکریت.

ئهو ده‌لیت: له بواریکی تره‌وه‌ پیویسته‌ بزانی که ئه‌حکامی دین له ده‌سه‌سی ئیمه‌یه و به‌ پیداویستی یه‌کانی کومهلگای ئیسلامی ناخوات و وه‌لام ده‌ری

ئەو نە، چونكە ئەم ئايىنە پېش تر لە ھەر شتىكى تر وجود ئەم كومەلگا جاھيلانە بە رسمىيەت ناناىت و بە ئەوانە ئەرزش و ئىعتبار نادات، و لە مېندەگارى ئەوانە خوشحال نە. بويە پېداوېستەكانى جاھىلى دروس ناكات و بو لە بەين بردنى ئەوان قسە ناكات و وەلام دەرى ئەوانە نە.^۱

۲. پېش لە ھەموو شتىك ئىمە دەبىت لەگەل دونىادا شەر بکەين تاوھکوو كومەلگای ئىسلامى دامەزرىندىن و ئىنجا فىقھى نوى شکل بگرىت.

ئەو دەلىت: ئەم جوولەبە بە دلنایى يەو لەگەل فىتنەكان و بەلاكان و ئەزىيەت و نازارەكان روبرو دەبىتەو. لەئەم مەسیرەدا ئەو كەسانەى لە دىن ھەلدەگەرىنەو و ئەو كەسانەى لە گەل خودادا راست دەمىن و بە عەھدىك و مەرجىك كە لەگەل ئەودا بە ستبوويان دەمىن و وەفا دەكەن و دەمرن و شەھىد دەبن، كەسانىكىش ھەنە كە جى دەمىن و ئىستقامەت و پايدارى يان ھەيە و لە جوول و حەرەكتەدا مېندەگار دەمىن ھەتاوھكوو خودا لە نىوانى ئەوان و قەومەكانىان بە حەق و حەقىقەت فەرمان دەدات و داوھرى دەكات، و خودا لە سەر زەمىندا ھىز و دەسەلات و شەركەتەيان دەداتى و حكومەت و عەزەمەتەيان پى عەتا دەكات. بەس لەم كاتەدايە كە نىزام و سىستەمى ئىسلامى ئوستوار و بەرقەرارە، و خەباتگەرەكانى حەرەكتە بو پىادە كردنى سىستەمى ئىسلامى بەردەوام و بەرقەرار دەمىنەو و قالبىك بو سىستەمى ئىسلامى دروس دەكەن كە مېعار و ئەرزشەكانى ئەو جىاواز و مومتاز كراوئەو، لە م كاتەدا ژيانى ئەوان پىوېستەكانى خوى دەردەبىت كە لە لەھازى سروشتەو و لە نەزەرى رىگای وەلام دانەو بەوانە، لە كەنارى پىوېستەكانى كومەلگای جاھىلى رىگاپەنىك بو وەلام دانەو بە وان ھەيە كە بەتەواوى فەرقى ھەيە. لە پەرتووى كومەلگای ئىسلامى لەو كاتەداف ئەحكام ئىستىنبات دەكرىت و فىقھى ئىسلامى زىندوو و پويا دىتە دى، نە لە قالاىى دا-بەلكوو لە

جهرگهو گوسته‌ره‌ی واقعه‌تانیک که ویست و پیداویستی‌ه‌کان و موشکیله‌کان موقهره‌ر و موعه‌ین ده‌بیت^۱.

2- له‌سه‌ره‌تادا ده‌بیت به‌زور مروف واریدی نهم دینه‌بکریت و ئینجا بو نهمان شهریه‌ت پیاده‌بکریت.

نهم ده‌لیت: پیمان وایه که ئیسلام له‌نیوانی ده‌کان و گیانه‌کانی داعیه‌ی ئیسلام، گهوره و به‌هیز دیته‌به‌رچاوف و ئیسلام بانتر له‌وه‌ده‌زانی که به‌ته‌نیایی خزمه‌تگوزاری نهموزاعی جاهیلی و کومه‌لگای جاهیلی و پیداویستی‌ه‌کانی جاهیلی بیت و کاتی نهمویه که به‌مروف بلیت- به‌تاییه‌ت به‌وانظی له‌وان داوای فه‌توا ده‌کریت- له‌خالی ههمول دا نهمه‌بین به‌لایه‌نی ئیسلامه‌وه و پیش له‌ههموو شتیک له‌به‌رامبه‌ری حوکه‌مکانی کورنیش بکه‌ن و لییان ئیتاعه‌بکه‌ن و یان له‌پیش ههموو شتیک دینی خودا قبول بکه‌ن، و به‌نده‌گی خوتان له‌به‌رامبه‌ری یه‌زدان نیشان بده‌ن و گه‌واهی بده‌ که لا اله الا الله، به‌م مفهوم و مه‌دلوله که ئیسلام و ئیمان بجگه له‌وه‌به‌رپا و به‌رجا ناکریت. نهم مفهوم و مه‌دلوله‌یش نهمویه که خودایان مونحه‌سیر کرده خودایه‌تی له‌سه‌ر عه‌رز و مکوو مونحه‌سیر کردنی نهم له‌ئولوویه‌ت له‌ئاسمان و ربوبیه‌ت واته‌سه‌روکایه‌تی و سولته و قودره‌تی نهم، له‌سه‌رتانسهر زه‌مین و و ژییانی مروفدا، و هه‌روه‌ها که‌نار نانی ربوبیه‌ت بو به‌نده‌کان، و که‌نار نانی حاکیه‌تی به‌نده‌به‌سه‌ر به‌نده، و حزفی قانون دروس کردنی به‌نده‌بو به‌نده^۲.

له‌کاتیکدا که خه‌لکی-یان گروپیک له‌وان- به‌م وتاره و لام ده‌ده‌نهمه، تازه کومه‌لگای ئیسلامی یه‌که‌مین هه‌نگاه‌مکانی خوی لهم بواره‌دا هه‌لگرتوو. لهم کاته‌دایه که له‌نهم کومه‌لگا، ناوه‌ندی واقیعی زیندوو ده‌بیته‌وه که فیه‌قی ئیسلامی زیندوو، له‌نیوی نهمه‌دا ده‌رده‌که‌ویت و گه‌شه‌په‌یدا ده‌کات و نهماده‌یی به‌رامبه‌ری له‌گه‌ل پیداویستی یه‌کانی کومه‌لگای ئیسلامی و فه‌رمان

۱- فی ظلال القرآن/۴/۲۰۱۱/.

۲- فی ظلال القرآن/۴/۲۰۱۱/.

بردن له شهريعتی خودا پهيدا دهکات و دمتوانيت ولام دهري موشکيلهکانی
 نهو کومهلگا بيت.

تهواوی نه مهوريدانه به مانعای نهوی نيه که نه حکامی شهريعت له م
 کاتهدا وجودی نيه؛ خير، بلکو کومهلگای ئيسلامی که نهوانه بهرپا بهيليت
 وجودی نيه.

نه م وتارهيش به مانا نيه که به هيچ وجه ئيستا نه حکامی نوسوسی
 شهري له قورئان و سوننت عملن م موجود نهبيت و له روانگهی
 شهريعتنه مهقبول نيه، بهلام شتيک که نامانجه تهنيا نه مهيه که
 کومهلگايهک که نه م نه حکامانهی بو دابين کراوه و کومهلگايهک که نه م
 نه حکامه بو غير له نهو ته حقوقی پهيدا نه کردوه و پياده نابيت- بلکو نهو
 کومهلگايه که نه م نه حکامه بجگه له بوونی نهوان بهرپا و بهرچا نامينيت-
 له م کاتهدا وجودی نيه. بويه بوونی نه حکامی پهيوهندی دار به بهرپاکردنی
 نه م کومهلگايه دهبيت و پابهند بوون به نهو نه حکامه به عوهدهی کهسيکه که
 له نهو کومهلگا جاهيليه دا ئيسلام قبول دهکات و خويان به موسولمان
 دهزانن و له بهرامبهر جاهيليهت بو بهرپايی و بهرچايی وهما کومهلگايهک
 دهگيريت و ئيلتزام و تهعهود بهو نه حکامه بهر عوهدهی نهو کهسانهيه که
 نهو کومهلگا جاهلی ئيسلام قبول نهکن و خويان به موسولمان دهزانن و له
 بهرامبهري جاهيليهت بو بهرپايی و بهرچايی سيسته می ئيسلامی ههول ددهن
 و پهیکار دهکن، و به گيان دل قبولی نهکن، تهواوی نهوشتانهی که
 يهقهگیری کهسيک دهبيت که خويان له ريگای خودا فدا دهکن و گروپهکان و
 دهستهکانی عامه می مروفيش له بهرامبهري تاغوت کورنيشيان بردووه و له
 نهوانه ئيتاعيان کردووه. وههروهها له شيرک له ربوبيت خوشحال بوونه و
 به بهسيان زانيوه.¹

. له ئاخروهه رازی ههول دانی حهزرتی يوسف بو ئيمه له داوا کردنی
 ئيمارته له چاوی نهوهوه بو ئيمه دهردهکهويت، چونکه نهو له کومهلگايهکی

جاهیلی ژیان دهکات که قاعیده‌تن تهزکیه نه‌کردنی نه‌فس به نه‌وی مونته‌ببِق نه‌بوه.

نه‌و ده‌لیت: هیوادارین که نه‌م وتار بو نیمه په‌رده له حه‌قیقه‌تی حوکم سه‌بارمت به موقعیه‌تی یوسف (ع) لابات. یوسف علیه السلام له کومه‌لگایه‌کدا نه‌ده‌ژی که له‌وی قاعیده‌ی له خو تاریف کردن و له پاک‌ی خو ووتن له نیو خه‌لکی دا مونته‌ببِق بیت و داوا کردن ریاسه‌ت و مه‌قام به‌ر نه‌سای نه‌وه مونته‌ببِق بیت و سه‌حیح و دروس له نه‌م ماومدا هه‌ر نه‌وه‌یه. هه‌روه‌ها یوسف ده‌ببینی که شه‌رائیت و زوروفی روزگاری خراب ریگا به‌وه نادات که حاکمی فه‌رمانه‌وایه‌ک بیت، نه خادم و نوکهری له نه‌م نه‌وزاع و نه‌حواله جاهیلیه بیت¹.

نیستا دوا‌ی نه‌م بو‌چونه جه‌نجالیه و جائیرانه‌یه به ته‌عقب و روون کردنه‌وه‌ی نیمه سه‌رنج بدن.

. ته‌واوی نه‌م ووتارانه سه‌رچاوه‌ی گرتوه له قاعیده‌ی یه‌که‌می سه‌ید قطب و له خالی یه‌که‌می نه‌ودا نه‌وستوارن که عه‌قلانیه‌تی نه‌و شکل ده‌دن و نه‌و قه‌زیه‌ی ته‌کفیری کومه‌لگا و موته‌هه‌م کردن نه‌وه له جاهیلیه‌ته که بریتیه له شیرک و حوکم به نه‌ینقتاع دین له وجودی هه‌ستی و داوه‌ری ده‌کات سه‌بارمت به نه‌زاوه و ستیز بو دین له ساختی کومه‌لگای نیسلا‌می.

له لا په‌ره‌کانی رابردو له کتیه‌که‌دا: «عه‌داله‌تی کومه‌لایه‌تی له نیسلا‌مدا» نه‌م مه‌تله‌به‌مان نه‌قل کردوه که: له کاتیکدا نیمه چیه‌ری نیسلا‌می نه‌ورو له په‌رتووی نه‌م ته‌قریره نیلا‌هیه بو مه‌فهومی دین و نیسلا‌م چاو لی ده‌که‌ین، وجودیک بو نه‌م دینه نابینین، به راستی که نه‌م وجوده زه‌مانیک راده‌ویستیت

۱ - فی ظلال القرآن ۴/۲۰۱۳.

۲ - وه‌رگیرانی ته‌واوی عیبارته‌کانی سید قطب له وه‌رگیرانی فی ظلال ه‌لبزاردراوه و که ب‌ده‌ستی مصطفی خرمدل وه‌رگیراوه‌ته وه بو فارسی. (وه‌رگیر).

که ناخرین کومهل له موسولمانان له یهگانه زانینی خوداوهندی سوبحان له حاکمیهتی حیاتی بهشی به جی ماوه.¹

و ههروهها له کتیبی «معالم الطريق» دهلیت: به راستی که وجودی ئومهتی ئیسلامی له سهدهکانی رابردوو موفقهتیع بووهتهوه.²

بویه، ئیمه له بهرامبهری تهرحیک قهرارمان ههیه که موسولمانان تهکفیر دهبن و بهلکو حوکم به کافر بوونیان له ماوهیانیکی زور دوروه دهریت و دواى ئهوه ههنگاوی دووههم ههل دهگیریهت و ئهویش ئهوه که نهحکامی فیهی به بونی نابود بوونی کومهلگای ئیسلامی که ئیمکانی مانین له ئهوه فهزادا مویهسهه نیه، ههلگرتووه.

1- ئهم تهرحه لهگهل تهواوی وشهکانی ئهوه زور مهترسی داره، چونکه ئیدعای قهتعه بوونی دین و بهربلاوی جاهلییهت و نابودی فیهه و به دواى ئهوه ئیننعدامی نهحکام و فروعی ئهوانه به دوايهوه ههیه که له واقع دا دژایهتیکی ئاشرکا عهلهیهی ئیسلام و رهسالهتی موحهمهدی به ژمار دیت، رهسالهتیکه که خودا ئهوه به کوتابی دهری تهواوی رهسالهتهکان دهزانیت و ئهوهی به عینوانی رهحمهتیک بو عالههمیان موقهرهه فرمووه و ئهم ئومهته به باشترین ئومهت دهناسینیت که بو هیدایهتی خهلی دهرهاتووه، و ئینجا سید قطب ئهوهی له سالان دور و دریزی رابردوو، ئومهتیکی کافر و جاهیل بیناس دهکات!

. وتارمکانی ئهوه سههراوهی گرتووه له جههلی بهربلاو و مهخفی مانی تهواو له سروشتی ئهم دینه و کهیفیهتی ژیان و مهعیشهت که له گهل ئهوه دا شهرایت و نهحوالی جوراوجور ههیه؛ بویه موسولمانان سیزده سال له مهکه بوون له حالیکدا خهلی مهکه له گهل ئهواندا دژایهتیان دهکرد و له گهل تهواوی دین شهریان دهکرت و موسولمانان ههه به م دینهوه له حبهشه له نیوانی گروپیک ژینیان

١- العدل والاجتماعی فی الإسلام/ص ١٨٣/ط: دار الشروق، القاهرة، سنه ١٤١٥هـ - 1995 م.

٢- معالم فی الطريق/ص ٨.

دهکرد که له بواری دژایهتی له گهل نههلی مهککه بهرامبر نهبوونه و به جوانی لهگهل نهوان رهفتاریان نهکرد و موسولمانان له مهینه پیش له کوچی نهو حزرهته له نیوانی نهقهلیهتیکی موهوسیت ومکوو یههوود، نهوس و خزرهه دهژین و زیاتریان غهیری موسولمان بوون و ههروهها بهم دینهوه له دورانی مهدهنی دوی هبجرهتی پیغمبر بو نهوی به جهمعیهتی لایهنی زورهه ژیانیان دهکرد و لهوی چهن دهسهیهتی پهیدا بوو و موسولمانهکانی تریان له نیوانی خویناندا تهحهمول دهکرد و بو نهوانه جیگیان دهکردهه. بویه، نهه دینه چوار نمونه ژیانی بو نهیمه له بواری جوراوجور و موحیتیلیکی موهفافت عهزه کردوه و نهنجا نهه نهذیشهی سید قطبه دینه وجود و مودهعی دهبیت که دین له نیواندا روشتوه و مونقتهیع بووه؟!

. فوکهها به جمود و رکود موهههم دهکات و نهه دژایهتی گهورهیه له میژووی عیلم له نومهتی نهسلامی به ژمار دیت مهبنی بهر نهمهیه که حهرهکتهی فوکهها به جوری کامیل ناپهدید بووه، پهس چون نهوانه نهحکام و سائل له ژیر نههر دهگرن و سهبارت به ههرجور رووداو و مهسهلهی تازه که له دیاری موسولمانان روی داوه توژینهوه دهکن و چون له نهسهری کهمالی بیش نهوان له پهیهندی له گهل شهعی شهریف و نامانج و نامرازهکانی، بهرداشت دهکن و کهفیهتی نهوه دیاری دهکن و سهبارت بهوه لی دهکولینهوه و تا ومکوو حوکمیکی شهعی بو نهوه بدوزنهوه؟ تا جیگیاه که شیخ موهمهده ابولمزایا کتیبیکی به ناوی «طبقات المجتهدين» کو کردوه تهوه و له نیوی نهو کتیبیه دا نیوی پینج هزار موجههیدی بردوهه که نهه خوی نیشاندهری نهمهیه که مونقتهیع نهبووه و له ههچ ماوهو نهسلیک دا دهروازه که نهبهسراوه؟

. تهجاوهز به مهقامی سیدنا یوسف (ع) و نهدهعی نهه نههره که نهو له عهسر جاهیلی ژیاوه و نهحکامی فیهی لهو عهسردها نهجرا نهبووه و نهو مخاتهبی نهحکاممه نهبووه؛ بویه فیهه و نهحکامی نهو له فراغدا باقی نامین و به دلنایی بهوه نهه جیهالهتیکی گهوره

ناچیت که لیکولینهوه و روون کردنهوهی نهم مهتلهبه ئیرائه ددهیین تا فهمی ئیشتبای ئایهتهکان له ناو بهرین.

لیرهدا به شیوازی موفهسل سهارهت به قهزیهیی تههکین له ههس بوار و میتودیکی لیکولینهوهه باسی لی دههکین.

. خودا جاری زور بو مؤمن و کافر له حهقی ئومهتهکانی رابردوو و له حهقی عامهیی بهشهیریت به کاری هیناوه و له ههس جیگایهک که خودا له تههکین ناوی بردوووه، ئهوی به خوی نیسهبت داوه، و ئیمه ملاحظه دههکین که خودا لهتهواوی مهووریدهکانهوه له تههکین قسهیی کردوووه و ئهوی به تهسهروفی ئیلاهی زانیوه نا تهکلیفیکی بهشهیریهت، چونکه مهفهومیکه که خودا دروسی دهکات و حوکمیکی تهکلیفی نیه. خودا دهفهرمووی: **(وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ)**^۱، واته: و به راستی ئیومان له سهس زهمین قرار دا (تههکین) و له نیو ئهوه دا بو ئیمه مایهیی ژیانمان داناوه، بهلام کهمتر شوکری خودا دههکن.

مانای تههکین لهه ئایهته ئهمهیه که الله تعالی له کوره ی زهمین مهجالی کیش و دهرمهیی گهرما و ههواوی به شیوازیکی دیاریکراو داناوه و پوششی جهوی و دارهکان و عههلیاتی بوق کردن، ههورهکان و بارانهکان، ههنوکهی چومهکان، وجودی کشتوکالهکن و میوهجاتهکان هه موو لهه مهووریدانهیه.

بویه خوداوهند ئهم دروس کراوی ئیلاهی تههکین ناو ناوه ههوهها که مههلی ئیقامهتی ئیمه له مریخ یان ناهید یان هر کورهیهکی تره قهرار نهداوه، چونکه لهو سهیارهو ئهجرام ئاسمانیه، ئهم عامیلانه پهیدا نابیت، بویه ئهم موقهدهمات و بهستهس و تهسهروفاتانه که خودا له کورهی زهمینی داناوه، نیوی تههکینه. تهنانهت ئهمریکه که بو غهیری موسولمانانیش فهراههه دیت. خودا دهفهرمووی: **(أَلَمْ يَرَوْا**

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ
وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا [الأنعام: 6] واته: نایه‌کو نه‌یانینی
که پیش له ئه‌وان چه‌نده له ئومه‌ته‌کانی پیشومان له ناو برد که بیان
ئیمکان و نیقتداری زورمان له زمین دابوو که به ئیومیش (هه‌ر
وه‌ها که) ئیمکان و نیقتیداریکتان نه‌بوو و (باران)ی ئاسمانمان به
دوای ئه‌وه نارد بوتان.

که‌وابوو، به میزانی نیعمه‌ته‌کمان و سروشته‌کان که خودا بو ئه‌وانی
دابین کردوو و بارانی کافی بو ئه‌وان رژاندوته خوارموه، هه‌ر
وه‌ها که ده‌شته‌کان دروس کران و زمراعت شکلی گرتوو و
سه‌رمایه ده‌ریاییه کان دهموزریته‌وه. ئینجا خودا فهرمووی: (وَجَعَلْنَا
الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ) واته: جوله‌گه‌لیکمان دروس کرد که له
خواری ئه‌وانه‌وه ره‌وان بوو.

بویه، داراییه‌کان به شیوازی به‌رده‌وام به لایه‌نی ئه‌وان ناردراوه و
ئهمه مانای بوونی نیعمت و زیادی بوونی ئاسایشه و هه‌مووی ئهم
مه‌واریدانه به مانای ته‌مکینه، له عه‌ینی حال دا ئهم ته‌مکینه موقه‌یید
و په‌په‌ندی دار له‌گه‌ل ئیمان دا نیه. چونکه خودا ده‌فهرمووی:
(فَأَهْلَكْنَا هُمْ بِدُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ)¹ واته: ئینجا
ئه‌وانمان به (سزای) گونا‌هه‌کانیان نابود کرد و پاش ئه‌وان ئومه‌تیکی
ترمان ئیجاد کرد.

بویه، له جیگایه‌ک که دارایی زور و جیگایه‌کی تر به‌رنامه‌رژاندن و
له جیگایه‌کی تر ئیجرای ئه‌وه په‌یدا ده‌بیت و پی ته‌مکین ده‌ووتریت،
به‌لام ئهم ته‌مکینه جاری مه‌قرون به ئیمان و جاریک له‌گه‌ل غه‌یری
ئیمانه، هه‌روه‌ها که ئه‌قوامیک په‌یدا ده‌بن که موسولمان نین، به‌لام
خودا به جیگا و نوفوزی نیو نه‌ته‌وه‌یی و رامیاریه‌ک که له کاتی
خویان دا لی به‌هرمه‌ند بوود، نیوی ته‌مکینی ناوه و به دلنیایی یه‌وه
الله ئهم ته‌مکینه پیمان عه‌تا کردوو.

خودا دهفرمووی: (الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ)^۱،
 واته: ئهو كهسانه‌ی كه له‌زمین پیمان ته‌میکنمان کرد نوێژ بخوینن و
 زهکات بدن و به کاری جوان فهران بدن و له‌کاری ناشرین نه‌هی
 بکهن که سه‌رئه‌نجام هه‌موو شتی‌ک ده‌گه‌ریته‌وه بو ده‌ستی خودا.

و هه‌روه‌ها له جی‌گایه‌کی تر‌دا ده‌فرمووی: (وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا)^۲ واته: خودا به ئهو كهسانه‌ی كه له ئیوه ئیمانان هیناوه
 و کاری جوانان کردوه، وه‌عدی داوه که به بی شک ئه‌وانه له
 زمین دا جینشینی خوی ده‌کات، هه‌روه‌ها که که‌سانیکی پیش له
 ئه‌وان بوون و جینشین بوون. و (ئهو) دینه‌یشیانی بویان په‌سه‌ند
 کردوه و بویانی ئوستوا کردوه و بویان دوا‌ی ئازاوه‌کانیان،
 ئارامشی جی‌گوزین کردوه.

به راستی ئه‌ندیشه‌ی ته‌میکن له حه‌قی می‌لله‌ته‌کان وه‌کوو ئه‌ندیشه‌ی
 موحه‌به‌ت و مووه‌دده‌ته له حه‌قی که‌سه‌کاندا، هه‌روا‌که مومکین نیه
 ئیمه که‌سیک موکه‌له‌ف بکه‌ین و پپی بلین: موحه‌به‌ت له دلی
 خه‌لکی دابنی، به‌لکو پپی ده‌لین: ئه‌خلاق و ره‌فتارت له گه‌ل خه‌لکی
 دروس بکه و به ئه‌خلاق جوان مو‌عامیله بکه و له حه‌قی ئه‌واندا
 ئینساف ره‌عایه‌ت بکه خودا لیره‌ده موحه‌به‌ت و خوشه‌ویستی تو له
 دلیان داده‌نیت.

امام بخاری له ابوهریره ریوایه‌ت ده‌کات که پیغه‌مه‌بر فه‌رمووی:
 هه‌رکاتیک که خودا به‌نده‌یه‌کی خوش بویت، به جور مه‌ئیل نیدا ده‌دات که خودا
 فلانی خوش ده‌ویت. تویش ئه‌وت خوش بویت. په‌س جبرئیلیش ئه‌وی خوش

^۱ - [الحج: ۴۱].

^۲ - [النور: ۵۵].

دهويت و به ئەهلى ئاسمانگ، نيدا دمدات كه خودا فلانى خوش دهويت،
ئيوهيش ئەوتان خوش بویت. ئينجا ئەهلى ئاسمانيش ئەويان خوش دهبيت.^۱

بويه، ئەو شتەى ئيمە دەتوانين ئينسان پيى موكلەلف بکهين، بریتيه له
کومهليک له ئەحکامى ئەخلاقى و رەفتارى که له وانايه له ئەنجام
دانيان سەرکەوتوو بين و خودا مەقبوليهتى ئەوه له دلى خەلکى
دابنيت و ھەروەھا لەوانايه که لەگەل بازیکدا رەفتارى تەسەنوعى
ئەو، بوغز و ناحەزى خەلکى له ئەو زياتر بکات، چونکه ئەم
ەمەله پر تەکلوف و تەسەنوعيه دیتەچاوى خەلکى دا و خەلکيش
ئەم رەفتارەى ئەو به تەفاخور دەزانن.

کەوابووف چون دەبيت له کاتیک دا کەسيک بيت و پاشان بليت: من ھەول
دەدم تا خوشەويستى خوم له دلى خەلکى دا جيگا بکەمەوه و پاشان بو ئەم
کاره و بەرنامە و نەخشەگەليک له نەزەر بگيرت و به خاترى ئەوانە شەر
بکات. دەقيقا ەمەملکەردى جەرەيانەکان و جوولەکان سەبارەت بە مەسەلەى
تەمکين بەم جورەيه.

خودا فەقەت بە عيادەت، تەوحيد و ئيمان دەستورى داوه و پاشان دەستورى
داوه که عومران، کەلتوور و ئاسايشتى خومان فەراھەم بکەين و له گەل
خەلکى رەفتارى دروسمان بيت و گيان، مال، ەقل، و خوینی يەکترينمان
خوش بویت و ەقلەکان له جيهالەت دەر بەينين. بويه ھەمرکاتیک ئيمە به
عينوانى يەک ئومەت بو ئيستحکامى پايەکانى ئابوورى و دابين کردنى
سيستەمى راميارى ھەل دەستين و ئەفکارى ئەفکارى فیربوونى خويان
بەرلاو دەکەين، خودا له نيوانى ئومەتەکاندا تەمکينى دابين کردوو و له
حەقيقەتدا له کاتیکدا ئيمە له نيوى ئەنوارى قورئان که له تەمکين قسە به
ميان دەھينيت، فرو دەبەين، دەبينين که ئەوهى که وتوراوه، چەکيدەيەک له
نەتيجەکانى ەقلانیهتى عيلمى الازھر شريفه که به ئوسول و سوننەتەکانى
ئىلاھى و قەواعيدى فيقہى و ئادابى تەحليلى ئايەکانى قورئان تەتبىقى پەيدا
کردوو و ئاياتىکى له خوى جى داوه که له نەفسى مەوزوع بە بەسیرەت

۱- صحیح البخارى/۲/۶۲۹، کتاب بدء الخلق، باب ذکر الملائکە، ط: جمعیة المکنز الإسلامی،

وارد بووه. به عینوانی میسال، خودا له باره‌ی حزره‌تی یوسف ده‌فهرمووی: (وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)^۱، واته: نه‌ی که‌سه‌ی که خه‌لکی میسر بوو و نه‌ی کری به ژنه‌که‌ی ووتی: نه‌م کوره به خوشه‌ریستی بگره و له‌وانایه که بو نه‌مه سوودی هه‌بیت یان نه‌ی به فهره‌ندی خومان بگرین. و که‌وابوو یوسف له نه‌ی سه‌رزه‌مینهدا ته‌مه‌کونی پی درا و ته‌عبیری خه‌نومان پی فیر کرد. و خوداوه‌ند به کاره‌کانی ته‌واناس، به‌لام زوربه‌ی خه‌لکی نازانن.»

سه‌رنج به نه‌مه، مه‌فهومی تمکین چیه؟ له‌حالیکدا نه‌ویان کری بوو تا به‌رده‌یهک بیت، به دلنیا‌یی یه‌وه نه‌مه ته‌سه‌روفی نیلا‌هی هه‌روه‌ها که به ته‌دبیری نیلا‌هی له چال که‌وت و نیجا بو به به‌رده و پاشان بر‌دیان بو میسر تا زه‌مینه یه‌ک فه‌راهه‌م بیت که خه‌لکی له‌باره‌ی نه‌وه‌وه بو پادشا قسه بکه‌ن و جیگای عیلمی و که‌سه‌یه‌تی ئیدراکی نه‌ی له‌نیوانی خه‌لکی دا زه‌بانزه‌د بکه‌ن تا جیگایه‌ک که مروه‌فکه‌انی دا‌یره‌یی مه‌مله‌که‌ت بو هه‌وال وه‌رگرتن له نه‌ی که‌وته ریگا و کاریان به جیگایه‌کی کیشا که پادشا په‌نا‌هی پی دا و نه‌مه هه‌ر مه‌فهومی ته‌مکینه.

بو‌یه ته‌مکین یه‌ک سه‌رمایه‌یه‌کی عیلمی و ئیدراکیه که نه‌وانه‌ی تر وادار ده‌کات تا به مه‌هاره‌ت و ته‌خه‌سوسی تو ریز دابنن و له تو دا‌وای یارمه‌تی بکه‌ن.

به سیاقی نه‌م ئایه‌تانه چاو بکه‌ن که خودا فه‌رمو‌ویه‌تی: (قَالُوا أَضْغَاتٌ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ * وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّه أَنَا أَنْبِيؤُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُون * يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابَسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعَ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ * قَالَ تَزَرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا

قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ)^۱، واته: ووتیان (نهمانه) خهونهکانیان پهریشانه. و نیمه به تهعبیری خهونه پهریشانهکان زانا نین و کهسی لهو دوانه له داهاتوودا رهها دهبیت و دواى ماوهیهه (پهیمای یوسف) به بیر دههینیتیهوه، ووتی: من نیوه له تهعبیری نهو (خهونه) به خهبر دهکهم. پهس من (بو زیندان) بنیرن. (ووتی) نهی یوسف، سه بارهت به ههوت گای قهلهو که ههوت گای لاوازیان دهخوارد و ههوت کهستهکی سهبز و (ههوت کهستهکی) تره که ووشک بوون خهبرمان پی بده. هیوايه که من بگهریمهوه بو لایهنی خهلیکی (تهمایهر) تا نهوان (تهعبیری نهو خهونه) پیم بلین. ووتی: ههوت سال بهدواى یهکهوه بکیلن، و نهوهی دره ی دهکهن به ههستهکهکانیهوه ههلی بگرن مهگهر توزیک لهوهی که خوتان دهیخون"

واته نهو پسیپور و کارناس له کاروباری نیو نهتهوهیی و مهملهکهتهکا! نیمه نهو مهسهلهیهه چون لیکولینهوه و تهفسیر بکهین: ههوت گای قهلهو که ههوت گای لاوازیان خوارد و ههوت ههستهکی سهبز و ههوت ههستهکی تر؟ لهم بوارهدا نیمه رینمایی دهکهی؟

لهم کاتهدا یوسف نهوانه ی تهفسیر کرد و نهوهی تهبدیل کرد به بهرنامهیهکی کاری. بویه تهمکین له حهقی نهو یهک سهرمایه ی ئیدراکی و ئیرائه ی ری هل بو حهلی قهیرانهکانی پیشی رو و کهیفیهتی تهعامل له گهل نهوانهدا بوو. لهم نهو کاتهدا بوو که مههارهتی یوسف دهرکهوت. خودا دهفهرمووی: (وَقَالَ الْمَلِكُ اَنْتُوْنِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ اِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِيْنٌ اَمِيْنٌ)^۲، واته: وه پادشا ووتی: نهو کوره بینن بو لای من تا نهو بکهم به نهدیمی به تاییهتی خوم. ئینجا چون لهگهل نهودا قسهی کرد، ووتی: تو نهورو له لای نیمه نهوجومهند و نهمانهتداری.

بویه خودا به نهو مهقبولیهتی بهخشی و پادشا له نهو داواى کرد تا پسیپورایهتی و مههارهتی خوی دهر بپریت و چون نهو کارسناس و پسیپوری

^۱ - [یوسف: ۴۴ - ۴۷].

^۲ - [یوسف: ۵۴].

نابووری پایه یه‌که‌م بوو، ووتی: **(إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ)**، [یوسف: 54] ،
 واته : تو ئه‌مرو له لای ئیمه زور به ریز و ئه‌مانه‌تداری.

ئینحا ئه‌م کاره دروس بوو: **(قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ)**¹ واته: (یوسف) ووتی: من دابنی به سهر ئه‌م خه‌زانه‌یه‌انه. که من
 خاوه‌نداری زانام.

په‌س به مه‌فهومی ته‌مکین چاو بکه. لهو کاته‌دا که جه‌ریانه ئیفراتیه‌کان
 هاتن و به‌س عیبه‌رتی **(اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ)** بوریش لیداوه، به‌بی
 ئه‌مه‌ی که به سیاقی ئایه‌ته‌که سه‌رنج بدن و ئینجا موده‌عی بوون که ئه‌م
 ئایه‌ته مه‌شروعیه‌تی هه‌ول دان بو ده‌ست په‌یدا کردن به سولته و ده‌سه‌لات
 نیشان ده‌دات.

کورت‌کروای ئه‌م باسانه ئه‌مه که له سه‌ره‌تادا ده‌بیت ئینسان مه‌عریفه‌ت و
 پسپورایه‌تی له زاتی دا به ئیسه‌بات بگه‌یه‌نیت و خه‌لکی و سه‌روه‌که‌کانی ولات
 پسپورایه‌تی و توانایه‌که‌کانیان بزائن و هه‌موویان بلین که: ئه‌م گریبه به ده‌ستی
 تو ده‌کریته‌وه و ده‌توانی هه‌رکاریکت پی بسپیردریت، ئاسان نیشان دان، و
 ئه‌مه به‌س به هوی ئه‌هویه که که تو ئه‌ندیشه‌ند، کارناس و له فه‌نی خوتا
 پسپوری.

بویه، ته‌مکین ته‌سه‌روفیکی ئیلاهی مه‌حزه که خودا دروسی کردووه و به
 وجوودی هیناوه و ئیمه موکه‌له‌فه‌ین که به‌رنامه برژینین. بریتی له‌وانه ئه‌هویه
 که بو عیمران و ئاوه‌دان کردنه‌وه‌ی زه‌مین سه‌ول بدن و پسپورایه‌تی خویان
 گه‌شه پی بدن و بو بازسازی و بینای ولاته‌کان و په‌ره‌ستینی الله و ته‌زکیه‌ی
 نه‌فس هیممه‌ت دابنن و هه‌رکاتیک له ته‌واوی ئه‌م مه‌وریدانه سه‌رکه‌وتین،
 خودا به ئیمه ئاوازه و به‌ناوبانگی ده‌به‌خشیت و ئه‌توانین ئه‌م ئه‌مره نبوی بنین
 ته‌مکین و ئه‌م ته‌مکینه له حه‌قی میله‌ته‌کان وه‌کوو موحیبه‌ت و خوشه‌ویسته‌ی
 له حه‌قی که‌سه‌که‌نه که خودا ئه‌وانه‌ی ده‌له‌کان داناوه و ئیمه به‌س بو ئه‌سه‌باب
 و موقه‌دیمه‌کان ئه‌وان هه‌ول ده‌ده‌ین.

یہ کہمیں کلیلی، ہم کلیلانہ مفہومی تمکین له حقی حزرہتی یوسف، کلیلی عیلمہ تا جیگایہک کہ ہم کلیله زور جار تیکرار بووہ تہسہو. بہ ہم فہ رمایشتنہ حزرہتی یہ عقوب سہرنج بدن: (وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ)¹، واتہ: بہم جورہ بوو کہ پھروہردہگارت تو ہلادہبژیریت و تہئویل کردنی حہدیسہکان (تہعبیری خہون) بیت فیر دہکات.

ئینجا پاش ئہوہ خودا دہفہرمووی: (وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا)²، واتہ و کہسیک له خہلکی میسر ئہوی کری و بہ ژنہکھی ووتی: بہ خوشہوہیستی خوتی بزانیہ، لہوانہدایہ کہ سوودی بو ئیمہ ببیت و ئہو بہ مندالی خومان قبول بکہین.

و ئینجا دہفہرمووی: (وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ)³، واتہ: بہم جورہ بو کہ یوسفمان لہو سہرزمیہدا تمکین دا تا شتی پی فیر بکہین و بہ عیلمی زیاد بیت. بویہ کلیلی عیلم لیرہ دو جار تیکرار بوہ تہسہوہ.

بویہ، ئہلین تہعلیمی ئہحادیس کلیلی ئیدارکی گرنکہ.

پاشان خودا فہرمووی: (وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا)⁴، واتہ: لہو کاتہدا کہ بہ کہمالی گہشہ گرتنی خوی گہیشت، بہ ئہو عیلم و حکمہتمان دا.

تا ئہمہی کہ فہرمووی: لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا نَبَّأْتُكُمَا بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي)⁵، واتہ ہیچ خواردمہنیہک کہ له روزی ئیوہدایہ بوتان نہمدہہینا مہگہر ئہمہی کہ ئیوہ بہ تہعبیری ئہو شتہی کہ

۱ - [یوسف: ۶].

۲ - [یوسف: ۲۱].

۳ - [یوسف: ۲۱].

۴ - [یوسف: ۲۲].

۵ - [یوسف: ۳۷].

بوتان روو دهدات ناگادار بکهم. نهم توانایی یه بو تهعبیری خهون لهو شتانهیه که پهروه دگارم پیمی فیر کردووه.

بویه بو چوارهمین جار کلیلی عیلم له حقی حزرهتی یوسف تیکرارهوه بوتهوه.

و لهواندایه که سهبیبی تهقدیمی عیلم به حکمته له نایهته کهدا بیت: **إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ**^۱ واته: به راستی که پهرومردگار مکته زانای به حکمته. و لهم دو نایهته داش بهم سوره نماژهی کردووه.

بویه تمکین که له موقتهزیاتی عیلمی نیلاهی که خودا به حزرهتی یوسف عنایهتی کردووه و بهر خه لافی نهوه شتهیه که خودا له حقی حزرهتی نیبراهیم فهرموویهتی: **(وَبَشِّرُوهُ بَعْلَامٍ عَلِيمٍ * فَأَقْبَلَتْ امْرَأَتُهُ فِي صَرِّهِ فَصَنَعَتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ عَقِيمٌ * قَالُوا كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ إِنَّهُ هُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ)**^۲، واته: موژدهمان پپی دا که فهزمندیکی زانات پی ددهمین، هاوسره که پیشی بانگی لی دا و پیش هات و زلهیهکی داله روومهتی خوی و ووتی: نایهکو پیرهژنیکی نازا (دهتوانیت مندالی بیبت؟) ووتیان پهرومردگار مکته وههای فهرمووه. بی گومان نهو حکیمی زاناس.

خودا لهم نایهتهدا حکمتهتی به عیلم موقدهم کردووه چونکه ئیکرامی نهو به فهزنده علا رهغمی موقتهزیاتی نیلاهی و پاش نهوه داستانی با شکوی حزرهتی یوسف روی داوه و پسپورایهتی نهز شمهندهکان و مهاویب و مهلهکهکان و سهرمایه عیلمی و ئیدراکی یهکانی نهو ئاشکرا دهکات و و بریتی دهکات له ههموو خه لکی میسر تا وهکوو ههموویان ئیعترف بکن و بلین: نیمه به مه هارته و پسپورایهتی مهز نه کهی تو شوینمان بردووه و ئیستا له مه عادی ناسین و عیلمی خو.مان بازیک له بهرنامه ئیجراپیه کان و ریکارمهکانمان دهردهبرین تا وهکوو ولات له مهترسی ئابووری نهجات پهیدا بکات.

^۱ - [یوسف: ۶].

^۲ - [الذاریات: ۲۸ - ۳۰].

شایش له خهونی دا كهوت گای لاغری دیوو كه كهوت گای قهلهویان خواردبوو و كهوت كلوشی ووشك و كهوت كلوشی سهبزی له خهون دا دیوو. ئینجا ووتی: (يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي رُؤْيَايَ)^۱، ئەهی جماعت، سهبارت بهو خهونهه، ولامم دهنهوه. چونكه ممن پپووستم به پپورایهتی و مههارت ههیه ههتاكوو داهاتوو بو من روون بكاتهوه. (إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّؤْيَا تَعْبُرُونَ)^۲، واته: ئەگەر تهعبیری خهون دهزانن.

بهلام له نیوانی ئەواندا كهسیك نهبوو كه به ئەم مههارته ناگاداری و پپورایهتی بیت. بویه ووتیان: (قَالُوا أَضْغَاتُ أَحْلَامٍ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَامِ بِعَالَمِينَ)^۳، واته: ووتیان (ئهمانه) خهونی پهریشانن. و ئیمه به تهعبیری خهونی پهریشان ناگادار نین.

بویه ئەوانه عیلمیان نهفی کردوه، و عیلمیکه كه نهزهریهیی قورئانی سهبارت به تهمكن مهوردی تهئکید قهرار دهوات و بهراستی کلیلی ئەو عیلمه له دهستی ههزرتی یوسف بهر ئەساسی عیلمی بهردهوام بوو كه لهوه بههرمههه بوو و خودا پپی عهتا کرددبوو. ئینجا خهلی کومهلگا له دوی ئەم کلילה دا هاتن و خودا دهقهرمووی:

(وَقَالَ الَّذِي نَجَا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّهُ أَنَا أَنبِئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ فَأَرْسِلُونِ * يُوسُفُ أَبُهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عَجَافٍ وَسَبْعِ سُنْبُلَاتٍ خَضِرٍ وَأَخْرَ يَابِسَاتٍ لَعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ)^۴، واته: وه كهسیك لهو دو كهسه رهها بوونه و دوی ماوهیهك (پهیمی یوسف) به بیر دههینتهوه، ووتی: من ئیوه له تهعبیری ئەو (خهوه) ناگادارتان دهكهه. ئینجا من بنیره (نبوی زیندانهكه). (ووتی) ئەهی یوسف، ئەهی صدیق، سهبارت به

۱ - [یوسف: ۴۳].

۲ - [یوسف: ۴۳].

۳ - [یوسف: ۴۵].

۴ - [یوسف: ۴۵ - ۴۶].

حهوت گای قهلهو که ههوت (گای) لاواز نهوانه دمخون و ههوت سواله‌ی سهبز و (حهوت سواله‌ی تر که ووشک بوون و لامم دهرهوه. هیوادار این من بگهرینهوه بو لای خهلکی (چاوه‌روان) ده‌گهریمهوه تاوه‌کوو نهوان (ته‌عبیری نه‌م خهونه) بزائن.

لیره‌دا تی ده‌گه‌بین که پیاویکی نارده‌وو، به ئاشکراییه‌وه به هه‌زره‌تی یوسف نه‌لین که نهوانه ده‌گهرن له‌ه‌وای رازی عیلمی و ئیدراکین که بو خهلی نهوانه توشی موشکیل بوونه.

بویه، بروانن که چه‌نده خوداوه‌ند وشه‌ی عیلمی له‌و نایه‌تانه دووباره کردووه‌تهوه.

ئینجا یوسف عیلم و زانشتی سه‌رسام هینه‌ری خوی دهرده‌بریت و بو چاره‌سه‌ری قه‌یرانی ئابووری ده‌کات.

خودا ده‌فه‌رمووی: **(قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ)**¹، واته: (یوسف) ووتی: ههوت سالی له‌ه‌وای یه‌کتر بکیلین و نه‌وه‌ی دره‌و بکه‌ن، نهوانه به‌ه‌ سواله‌وه دابنن، مه‌گهر که‌میک له‌وی که خوتان ده‌بخون.

به‌رنامه‌یه‌کی ههوت ساله‌ه‌ دابه‌ریژن: ههوت سال له‌ه‌وای یه‌ک بکیلن.

بویه پیویست به‌وه‌یه که به‌رنامه‌یه‌ک بو ماوه‌ی به‌ری کشتوکال و هه‌مار کردن و پریکی دیاری‌کراو بو خه‌رج و ئینفاق نه‌نجام بگرت.

(قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَابًّا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ)²، واته: دوا‌ی نه‌وه، ههوت سال سه‌ختی و قه‌حتی پیش دیت و که خه‌لکی نه‌وه‌ی له‌ه‌ پیشه‌وه هه‌مما‌ریان کرددبو، دمخون مه‌گهر که‌میک له‌ه‌وه‌ی بو کیلانن دووباره هه‌مما‌ر ده‌کرت.

¹ - [یوسف: ۴۷].

² - [یوسف: ۴۷].

بویه پیویسته ئهوانه به شتیک رینمایی بکن که سواره گنمهکان سالم بهلیت به جوریک که تا ماوهیهکی دریز و ههتا کوتایی قهیرانی ئابووری، گهنم له بهین نهروات و فاسید نهبیت.

(ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعَ شِدَادٍ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَخَصُّونَ)^۱، واته: ئینجا، دواى ئهوه (حهوت سالی تر) دیت که خهلیکی باران دهبینن و له ئهوه حهوت ساله دا ئهوهی پیویسته ههمماری بکن.

شکیک نیه که ئهه پیشنیار و ریکارهی یوسف بو کشتیاری یهک مهسهلهی عیلمی بووه که مههلی مۆناقیشهی ههیه و لیکۆلینهوهگهلیکی زۆری به دوواوه ههیه و قورنانی پیروز به شیوازی بهردهوامی خۆی له بهسهنده کردن به بهرهمهکان و گشتی نمایی و کۆرته کردنهوه سهرهتاکان و گۆزه راندنی مهسهلهکه تهتسیلیهکانی چاو لئ نهکردوه و مهسهلهیهک که له بهینی یوسف و میسر روی داوه، ئهویا سهبارت به پوتانسیل کشتیاری و جۆری کشت و بهرهمه تهعین گهرهکانی کشتیاری که بو حهل کردنی قهیرانهکه بهوه پیویست بووه.

بریتی بیت لهمه که له چ کشتیک ههتاکوو کوتایی هانتی قهیرانهکه له کارو باری کشتیاری کهلک بگیریهت و له چ مهیدان و مهساحهتیکدا ئهه کاره بکریت و چ کهسانیک له ئهه کاروساته هاوبهشیان ههبیت و پیداویستهکانی کشتیاری خویان وهکوو ئاویاری و ئامرازهکان کامانه بوونه؟ تهواوی ئهه پسپورایه سهرهتاییانه له له یوسفدا بووه و که زور پوخته و موتهبهحیر بو. وه بو میللهتی میسر ئیرائهی داوه. میللهتیک که له کاروساتی کشتیاری دهستیکدی دریزی ههجووه و ماوهی حهوت ههزار ساله که لهکههاری چومی نیل خهریکی کشتیاریه.

له کاتیکدا میسریهکان ووتاره بهکهکهکانیان بیست ریکارانیکیان بو کشتیاری ئیرائه دا، سهرنجیان دا که به دلنایی یهوه به حهیرت دهکهون، ههروهها که ئهوانیان به قهیران کیشا و به نوری وهی به تهفسیلیکی تهواومه بو ئهوان،

له کاروساتیک پرده‌یان لآبرد که له پسرورایه‌تی و مه‌هاره‌ته به تاییه‌ته‌کانی
 ئەوان بوو.

وه هه‌روه‌ها مه‌به‌ست له ئەم فەموده‌ی خودایه: (قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ
 دَابًّا) ئەمه‌یه که ئەم ئەمره به‌ته‌واوی به‌په‌له‌یه و شه‌رایه‌تی به‌تاییه‌تی حا‌که‌مه و
 هه‌م‌وا‌ن ده‌بیت بو ئەم کاره به‌سیج بن تا له‌سه‌اله‌کانی قه‌حتی گه‌نم هه‌مار
 بکه‌ن.

و مه‌به‌ست له (حَصَدْتُمْ) به‌رنامه‌یه‌کی تره، ته‌رحیک که پسرورە‌کان دره‌و
 کردنی گه‌نم ده‌بیت به سه‌رنج دان به‌وه‌وه به کار بینن. و مه‌به‌ست له: (فَمَا
 حَصَدْتُمْ فَذَرَوْهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ) ته‌رحیکی تره که ده‌بیت
 پسرورە‌کانی ئەم کاره‌ی خه‌زانه‌داری و هه‌مار کردن ده‌بیت بو ئەنجامی ئەوه
 ئی‌ف‌دام بکه‌ن.

بویه هه‌زره‌تی یوسف پوتانسیلی دیاری‌کراوی نیشان دابوو بو هه‌مار
 کردنی گه‌نم و هه‌روه‌ها جورایه‌تی ده‌خ‌ل و هه‌زینه و بری مه‌سره‌ف که چون
 ئەو سالانه‌ی قه‌حتی ببه‌ دوا‌ی سه‌ر و ئەوانه به مه‌نتیقه‌کانی شام و ولاته‌کانی
 دراوسی هه‌نارده بکات، شتیک فیر بووه.

بویه، ئەمانه مه‌وا‌ری پسرورایه‌تی زور سه‌رسام هینه‌ریان هه‌بوو که بو
 گه‌لیک که ته‌جروبه‌ی زور و سه‌وا‌بی‌قی دره‌خ‌شانی له کاروباری کشتاری
 هه‌بووه، به‌لام ئەم جو‌ره مه‌هاره‌تانه وه‌کوو: پسرورایه‌تی ئابووری به‌رنامه
 ریشه‌راو، پسروری له ف‌ن‌ونی ح‌یه‌ات، پسروری هه‌مار کردن و کشتیاری و
 دره‌و کردن، کاروباره ف‌ه‌نیه‌ کانی ده‌قی‌قی تریان ته‌جروبه نه‌کردبوو.

بویه له‌کاتیکدا عومقی مه‌هاره‌ت و بو‌عدی ئی‌دراکی هه‌زره‌تی یوسف بو
 ئەوان ئاشکرا ده‌بیت و به ناوه‌ندی راویژکاری موخا‌بیره ده‌بیت، ئەوان
 خویان به سورعه‌ت به لای ئەو ده‌گه‌یه‌نن، له حالیکدا که ناوبانگی عیلمی ئەو
 له خوی پیشتر که‌فتبوو، شتیک که ولات شه‌دید به ئەوه پ‌ی‌ویستی هه‌بوو و
 ئەوان له ئەم زه‌مینه‌دا کارناس و کارزانیکیان نه‌بوو.

الله تعالی دهنرمووی: (وَقَالَ الْمَلِكُ انْتُونِي بِهِ)^۱، واته: و پادشاکه ووتی: یوسف بینن بو لای من.

بهلام یوسف قبولی نهکرد و ووتی: ارْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَاسْأَلْهُ مَا بَالُ النَّسُوءِ)^۲، واته: بگهره رموه بو لای سهروکهکمت و له نهو سهبارمت به شهئی نهو ژنانه پرسیار بکه. دیسان پادشا له جست و جو به دوا یوسف پی فشاری کرد و جاری دووهم کهسانیکی نارد به دوا ی نهوانه. (وَقَالَ الْمَلِكُ انْتُونِي بِهِ اَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي)^۳، واته: پادشا ووتی: یوسف بینن بو لای من تا بیبیینم تا بیکه به نهیمی بهتاییهتی خوم.

بههوی نهه بوو که یوسف نهمارتی داوه نهکرد و بو نهوه ههول و تهلاشی نهکرد و تهمکینیک که خودا له حقی نهو شهرحی داوه، لهحهقیقهتدا بریاریکه که لهههر مالیکدا پسپور و ناوهندی بریاردان له کاتی نهودا نهجامیان داوه مهبنی بهر نظمهی که نهه فهرده پسپوری عیلمی بهتهیهت و داهینانیه و نیمه به نهو پیویستی شهیدیمان ههیه. بویه له کاتیکدا پادشا له گهل نهودا هاومهجلیس بوو و لهگهلی دا قسهی کرد و ناسوی عیلمی و پسپوری بهتاییهتی نهوی بینی، ووتی: (إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ)، تو نههرو له لای نیمه بهریز و نهمانهتداری.

پادشا لهکاتیکدا به یوسفی وا ووت که به پاسی نهه ریکارانه به نهو پوست و مهقامانیک پیسنیار کرد و یوسف قبولی نهدهکرد. بویه، یوسف بو دهست گهیشتن به کورسی سهروکایهتی ههول نهدا و غهیبی نهوت و کههانهتیشی نهکرد، بهلکو بو نهه بواره پسپور و دورنهندیش بوو و رهویهیهکی نیستر اثریکی ههبوو که دهیتوانی دهیان قهرینهی داهاتوو تهرسیم بکات، بویه، له روانگهیهکهوه و تنوریسین سهبارمت به داهاتوو به نهه ریگایه چاوهروان دهبن.

۱ - [یوسف: ۵۴].

۲ - [یوسف: ۵۰].

۳ - [یوسف: ۵۴].

رهنگه نیوه بپرسن: نایه‌کو نیمه له بهرامبهری پسرورایه‌تی پیغمبهرگونی شیوا قهرارمان ههیه؟ یان ئەم کاروساته به ههول دان و کونکاش و توژینه‌وه‌هیش به دەس دیت؟

له وه‌لامدا ده‌توانین بلین که نیمه له حه‌زه‌تی یوسف قسه‌مان کرد و که مالی نبوه‌ت ته‌ربیه‌ت کرابوو و له ماوه‌ی چوار نه‌سل، ئەنوار ی ئەو له مالیان به‌ربلاو بوو، چونکه یوسف پیغمبهری گه‌وره، کوری پیغمبهری به‌ریز، کوری پیغمبهری به‌ریز، یوسف کوری یه‌عقوب کوری ئیسحاق کوری ئیبراهیم بووه که ئەو حه‌زه‌ته ئەوی کریم بن کریم بن کریم نیو ناوه.^۱

به دلنایایی یه‌وه ئەم بنه‌ماله له نه‌سه‌ییکی مه‌زنی به‌ره‌مه‌دار بووه و له عیلم، ویلایه‌ت، به‌ریوه‌بهری، فه‌رمانه‌ه‌وایی موته‌به‌حیر بووه و یه‌کیک له مندالان له وه‌ها چیه‌یه‌یک به‌ پسرورایه‌تی و پوخته‌یی گه‌وره بوو که ئەگه‌ر له مه‌رتبه‌تی نبوه‌ت دوور بووه، به‌ دلنایایی یه‌وه به‌ریوه‌بهر و فه‌رمانه‌ه‌وایه‌یک ده‌بیت.

وه ئەم شته له عورفی ئەم کاته‌دا ره‌واجی هه‌بووه، هه‌روه‌ها که هه‌ندیک له پادشاکان بنه‌ماله‌کانی فیره‌ه‌ونی نه‌سل له نه‌سل پادشا بوونه، هه‌ر وه‌ها که توت عنخ نامون که له بیست و چه‌ندی سالی کوچی دواپی کرد، له مه‌شه‌ورتزین به‌ریوه‌بهره‌کانی میژوو له ته‌مه‌نی مندالی به ژمار هاتوو، چونکه له بنه‌ماله‌یه‌کی شایی گه‌وره بووه.

ده‌ی چی فکریک ده‌که‌نه‌وه سه‌باره‌ت به‌ که‌سیک که له‌گه‌ل ئەوه‌ی که مندال بووه علوم‌ی نه‌سه‌له‌کانی زوری له پیغمبهران له خوی کو کردوو‌ته‌وه و هه‌موو خه‌لکی شام و ولاته‌کانی دراوسی بو چاره‌سه‌ری و مه‌سه‌له‌کان و

۱ - صحیح البخاری ۹۴۹/۲، کتاب التفسیر، سوره یوسف، باب ۱، ط: جمعیة المکتز الإسلامی،

بویه، ته‌وای ئه‌و مه‌وریدانه وه‌کوو: وتار، فه‌توا، قه‌زاوت، ئیداره‌ی کاره‌کان، پیشه‌کان و کاره‌کان، پیشه‌سازیه‌کان، به‌ریوه‌به‌ری ئه‌موال، موکاتیبه.

ئه‌مه قانونی هه‌موو پیغه‌مبه‌ران بووه و هه‌زره‌تی یوسفیش خوی به‌م جوهره بووه، هه‌روه‌ها که مه‌هاره‌تی کشتیاری بو هه‌موو ئاشکرا کردا و میله‌تی که له کشتیاری پوخته بوون سه‌رسام مان و هه‌ندیک له ته‌دبیره‌کان و ریکاره‌کانیان بویان ئیرائه دا و ولات له قه‌یرانی ئابووری نه‌جاتی په‌یدا کرد. بویه سه‌رچاوه‌ی ئه‌م عمه‌له‌کرده ئه‌بیت بزاین له کویه؟ سه‌رچاوه‌ی ئه‌وه نبوه‌ته‌و له‌گه‌ل پسپورایه‌تی دایه و نمونه‌ی ئیجرائی و ته‌تبیقی له به‌ر ئیمه داناوه، چونکه قانون له ئه‌فعالی ئه‌نییا، عمومیه‌ت و ته‌تبیقی هه‌یه، مه‌گه‌ر ره‌فتارانیکێ ناردروس که له تایه‌تمه‌ندیه‌کانی ئه‌وان به ژمار دیت.

ئه‌مه‌یه که بونه‌ی ئه‌و شته که خودا چه‌کیده و بوچوونیکێ ئجمالی له ژیانی هه‌زره‌تی یوسف بو ئیمه باقی هیلابوو، له حالیکدا که ئه‌و شه‌ست هه‌تا هه‌فتا سال ته‌مه‌نی کردبوو و مومکین بوو ده‌یان سه‌حنه له ژیانی ئه‌و سه‌بت بکات، به‌لام خودا ئه‌و روداوه‌کانی تری عومری موباره‌کی له میشه‌که‌کانی خه‌لکی پاک کرده‌وه و ئه‌م نوره‌وه بو ئیمه مینه‌گار بوو، چونکه ئه‌مه مه‌نه‌ه‌جیکێ فیره‌بونه که به هه‌زره‌تی یوسف به موهیبه‌ت و نه‌بوه‌ته‌وه پیک هاتبوو و له ئیمه داوای کردبوو تا ئه‌وانه به ئیجرا ده‌ربینین و ره‌نگه ئیمه ئه‌وان به پسپورایه‌تی و توژینه‌وه و مه‌عریفه‌ت و موهیبه‌ت، و هه‌روه‌ها باسی عیلمی و ئیجاد کردنی تیمه توژینه‌وه‌کان به ده‌س بینین. هه‌روه‌ها که هه‌زره‌ت فه‌رموویه‌تی: مه‌ناسیک و ئه‌حکامی هه‌ج عمه‌له‌ن له منه‌وه فیره‌بین.^۱

واته: من کومه‌لیک له مه‌ناسیک بو ئیوه نیشان ده‌دم تا موشاهیده‌ی بکن و ئه‌نجامی بدن و له‌وانه‌دا مه‌هاره‌ت به ده‌ست بینن.

۱ - صحیح مسلم ۹۴۳/۲، کتاب الحج، باب استحباب رمی جمرة العقبة يوم النحر را کبا و بیان قوله

بویه، گویا حزررتی یوسف وتوویهتی: ئیوه له من کومهلیک له مههارته عیلمی یهکان و بهریوهبرایهتی یهکان فیر بین، ئهو مههارتانهی که له من کهسیکی موهسقی دروس کردوه و ههول بدن و مکوو ئهم مهویدانه و به سهرنج به شهراپیت و زهمان و کومهلگا و سهقی ئیدراکی تان بهکار بیهن تا و مکوو من به ئهرکهکانی زهمانی خوتان عمهل بکهن و بهم شیوازهوه ئهسهریک له نیوی تهملین به وجود دیت.

له کاتیکدا ئهو کهسه هات بولای یوسف و لیلی پرسی که پادشاه خهویکی وای دیوه، ئایهکوو لهلای تو ته دبیر و چاره و بینشی بو ئیداره ی مهملهکهت که خودا به نوری نبوت بوتی کردوهتهوه، ههیه تا ئهوه به را و ته دبیری کومهلگا زیاد بکهین، یوسف ووتی کورتیک له ریکارهکان و پیشنیارهکان به ئهوان تهقدیم ئهکهم و فهقت یوسف ئهم پیشنیارانه عمهلی ناکات، بهلکوو ئهمانه کومهلیکن له رینماییهکان بو کومهلگا که ههموو بو ئیجرای ئهوان ههلساوین و پیروزیش بوین.

مهسهلهی تهملین تهنیا له ژبانی ئیدراکی حزررتی یوسف مونهسیر نابیت، بهلکو مهعارییکی تر ههیه که ئهوانه به تهمهدونی ئهسلی میسری زیاد بووه ههرواکه قانونیکی نادر و تهغییریکی تهشریعی به ئهم مهنزومهیه له قهوانینی میسری له ئهو کاتهدا ئاشکرا کراوه. خودا دهفرمووی: **(فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتْهَا الْعَبْرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ * قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقَدُونَ * قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ)**^۱، واته: «لهو کاتهدا که ساز و بهرگیان بوی فرههم کرد، جام (پادشا)ی له خورجینهکهی براکهی دانا. ئیجا نیدادهریک نیدای دا که: ئهی کاروانیهکان، ئیوه دزن، رویان له لایهنی ئهوان کرد، ووتیان: چیتان وون کردوه؟ (له وهلام دا) ووتیان: جامی پادشامان وون کردوه و ههرکهسریک بیهینهتهوه، یهک باری ووشتری پی جایزه ددهن و من زامنی ئهم وه عدهمه.»

بوون. نئقدام به ئیجراى قانونیکیان کرد که له عورف و قانونی میسر سابقه‌یان نه‌بووه.

خودا بهم نهمره ناماژه‌ی کردووه و ده‌فرمووی: **مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ¹!**

واته: دمیتوانی له ئایینی پادشاکهدا براكه‌ی خوی به ئه‌سری بگریت.

واته له قانونه‌کانی میسر هه‌تاوه‌کوو ئه‌و کاته نهم یاسایه مه‌وجود نه‌بوو، به‌لام یوسف که به عینوانی راویژکاری ئابووری بو، تیگه‌یشت که توانمه‌ندترین کەس بو ئیداره‌ی جوزئیاتی ئابووری براكه‌یه‌تی که ولاتی هه‌تاکوو سه‌رزه‌مینیکی ئه‌من عبود داوه.

به‌لام مه‌دره‌کیکی قانونی که بتوانیت براكه‌ی له لای خوی خاوه‌ن بکات، چیه؟ بو ئه‌وانه‌ی له مه‌رحه‌له‌یه‌ک قه‌رار دا که وامدار بوو بو به ئیستناد به شه‌ریعه‌تی ئه‌جدادیان ئیسحاق و ئیبراهیم بو ته‌حه‌قوقی ئه‌م ئامانجه‌ ته‌ن ده‌ن ده‌ده‌ن و ئه‌م نیزامه‌ قه‌زاییه‌ بوو که موته‌هه‌م بوو داوهری ئه‌وی قبوول کرد و مولزمی کرد که که‌یفه‌ر قبول بکات.

بویه خودا له ئیدمه‌دا ده‌فرمووی: **(نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِّنْ نَّشَأٍ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ)²**

ده‌ره‌جاتی هه‌ر که‌سمان که‌زی لی بیت به‌رز ده‌که‌ینه‌وه و باشتر له هه‌ر زانایه‌ک، زانایی هه‌یه.

بویه دیسان خوداوه‌ند مه‌سه‌له‌ی عیلم تیکرار ده‌کاته‌وه؛ چونکه عیلم مه‌سه‌له‌ی ته‌مکین له که‌قی سیدنا یوسف بوو.

¹ - [یوسف: ۷۶].

² - [یوسف: ۷۶].

بویه، بنیانی ته‌مکین بو حه‌زره‌تی یوسف به کلیلی عیلم ده‌گهریته‌وه، عیلم و زانشتیک که له کاتیکدا موته‌به‌لویر ده‌بیت و ریکاره‌کان و ته‌دبیره‌کان له ئوموری کشتیاری و دره‌و کردن و ئیداره‌ی ئوموری مه‌مله‌که‌ت زاهیر بوو، ئینجا کومه‌لیک له کادره‌کانی ئیداری هاتن بو لای ئه‌و و له ئه‌و داخوازیان کرد که له‌گه‌لی دا قه‌رارداد و مو‌عه‌ایده ببه‌ندن تاوه‌کوو به که‌مه‌رانی بگان و به‌ عینوانی کارناس و پسپور، وه‌زیر، راویژکار، و رایزه‌ن له دیوانی پادشاهی دابمه‌زریت و بارها ئه‌وان له خوی دور ده‌کرده‌وه و قبوولیان نه‌ده‌کرد.

به کورتی ئه‌مه بلیین که یوسف ئه‌ماره‌تی قبوول نه‌کرد و بو ئه‌ماره‌ت هه‌ولی نه‌دا و بو ئه‌م داخوازی خویه، ده‌روازه‌ی که‌سی لی نه‌دا. و مه‌به‌ست له ئه‌م ووته‌یشی: من مالیک بکه به ئه‌م سه‌رزه‌مینه. ووته‌ی یه‌که‌مین نه‌بوو، به‌لکوو ئه‌وان رویان هینا به لایه‌نی ئه‌وه‌دا و به سه‌رنج دان به ناسینی که له مه‌هاره‌تی سه‌رسام هینه‌ری بوویان که مونبه‌عیس له نوری نبوه‌ت بوه، له چه‌رخ‌ی کاروساتی میسریه‌کان داوای یارمه‌تی کردبوو لیان. و ئینجا پادشا که‌سیکی بو ته‌له‌بی ئه‌و نارد و یوسف قاسیده‌که‌ی ئه‌وی گه‌رانه‌وه و جاری دووه‌م پادشاه له ئه‌و داوای مه‌لاقاتی کرد و چون یوسف داوای له‌سه‌ر‌رۆیشتنی فراوان مه‌لاقاتی له گه‌ل ئه‌و قبوول کرد و پادشا به‌و پیشنیاری دا تا له هه‌ر پوستیک که ئه‌یوبیت قه‌رار بگریت، ئه‌ویش پوستیکی سوکی قبوول کرد که بریتی بوو له ئوموری خه‌زانده‌اری و به‌وی نه‌گوت: من پیغه‌مبه‌رم و تو پادشای بیدینی. بویه ئه‌م مه‌کانه به من بسپیره، به‌لکو داوای له‌سه‌ر‌رۆیشتنیکی زور قبوولی کرد کاروساتی ئابووری مه‌مله‌که‌ت ئیداره بکات.

بویه، ئه‌گه‌ر داوای ئه‌م روشنگه‌ریه که‌سیک بیت و ئایه‌ی که‌ریمه به جوریک ته‌فسیر بکات که ده‌لیلی به جه‌وازی حیه‌لگه‌ری بو گه‌یشتن به کورسی حکومه‌ت و ده‌سه‌لات بیت، ئه‌ویش به شیواز و ریگایانیکی جوراوجور و بو گه‌یشتن به ئه‌وانه له هه‌ر ده‌رگایه‌که‌وه وارد بیت و ئه‌مه به ئامانجیکی گه‌وره خوی ته‌بیدیل بکات، به دلنایایی یه‌وه ئه‌مه جورئه‌تیککی گه‌وره به شه‌ریعه‌ت و چه‌سباندنی فه‌می ئیشتبا به قورئانی پیرزوه.

داستانی ذوالقرنین نمونه‌ی کی تر له مه‌سه‌له‌ی تمه‌کینه که خودا چهن جار سه‌بارمت به ئه‌وه له وشه‌کانی تمه‌کین ناو ده‌بات. خودا ده‌فهر مووی: (وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا * إِنَّا مَكْنًا لَهُ فِي الْأَرْضِ)^۱، واته: سه‌بارمت به ذی القرنین له تو ده‌پرسن. بلی: بیره‌ومر یه‌ک له ئه‌و بو ئیوه ده‌گیرمه‌وه، به دلنیا‌یی یه‌وه له زمیندا به ئه‌و تمه‌کونمان به‌خشی.

نزه‌ر به ئه‌مانه، قه‌زیه‌ی تمه‌کین چیه؟ خودا ده‌فهر مووی: (وَأَتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا)^۲، واته: له همر شتی‌کدا سامانی‌کمان به ئه‌و عه‌تا کرد.

بویه، ذوالقرنین فه‌رمان‌ه‌وایی و مه‌مله‌که‌ت داری له ئه‌و داوا نه‌کردف به‌لکوو خودا‌وه‌ند ئه‌سباب و سامانی ئه‌وه‌یان بوی فه‌راهه‌م کردووه و به پایه‌کانی قودره‌تی ئیستحکام ده‌به‌خشیت تاوه‌کوو سه‌فه‌ر بو روشتن بو روژ‌ه‌لات و دورتین خالی سه‌مته‌ی مه‌شریق له له‌شه‌که‌ره‌کان و ئه‌رتشه‌کان ده‌توانن تا ئه‌وی پیش برون، بویی فه‌راهه‌م کرد.

لیرده‌ا سه‌فه‌ر کردن به مانعای هاوری‌گا بوونی کارناس و پسه‌پوری کاروساتی ده‌ریایی، ریجالی حکومه‌تی و له‌شه‌که‌ر، خزمه‌ت‌گوزاران، نه‌قشه‌ کیشه‌کان و جوغرافیازانه‌کان، به‌رنامه‌ ریژه‌کانی ئوموری ئادوقه و ته‌غذیه‌ی له‌شه‌که‌ری و هیزی ده‌ریاییه‌ که سه‌فه‌ر بو لایه‌نی مه‌غریب و بو جی‌گایه‌ک که خودا له‌وی به‌ عینوانی سه‌د بیر ده‌کاته‌وه و موفه‌سه‌یره‌کان بو که‌شفی مانعای ریکوپیکی و مه‌حله‌ی ئه‌وه له جیهات ده‌ستی به ته‌حقیق و کونکاش کردووه.

قورئان له عه‌مله‌که‌ردی به‌شه‌ریک له‌گه‌ل ئیمه قسه ده‌کات که له قوناعیک له میژوودا روی داوه و بی گومان ئه‌م مه‌سه‌له‌یه له مه‌نتیقه‌یه‌کی دیاری‌که‌راو له روی کوره‌ی زه‌وی روی داوه، به‌لام ئه‌و مه‌حله‌ کوییه؟

۱ - [الکهف: ۸۳ - ۸۴].

۲ - [الکهف: ۸۴].

هارون الرشید سه‌لام ته‌رجومانی ته‌جهیز کرد که پسرپوریکی نیسلامی بووف و ئهوی نارد تاوه‌کوو به دورترین خالی باکووری کوره‌ی زمین سه‌فهر بکات تاوه‌کوو سه‌بارت به سه‌دیک که ذوالقرنین دروستی کردبوو ته‌حقیق بکات.

ئهم عیلمه که سه‌بارت به ته‌فتیش و جست و جوی مه‌حله‌یک له قورئانی پیروز به‌وه ناماژهی کردووه، له متونی موقه‌ده‌سیک که ئه‌روپایه‌کان بو ته‌فتیش ئاساری مه‌کانی مه‌وجود له کتیبی موقه‌ده‌س ته‌وجوه‌یان کردووه، که نیوی باستان ناسینی یا علمی حوفره هه‌لگرتن خه‌بر دهدات په‌یدا بکن و قورئان به‌م شته ئیشاره کردووه.

بو نمونه سه‌بارت به که‌شتی نوح ده‌لیت: (وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ)^۱، و ئه‌وه‌مان نیشانه‌یه‌ک به جی هیشت، بزانی نایه‌کوو په‌ند ده‌گرن؟ واته ئه‌و شته به عینوانی نیشانه‌یه‌ک جی ده‌هیلین هه‌تاکوو نه‌سه‌له‌کانی تر بیدوزنه‌وه و حوفره‌لابردنی لی بکن و په‌یدا بکن.

وه هه‌روه‌ها خودا ده‌فه‌رمووی: (وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُّونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ * وَبِاللَّيْلِ)^۲، واته: و ئیوه له سو‌بحا له که‌ناری ئه‌وان گوزهر ده‌کن و هه‌روه‌ها به شه‌ویشدا. خودا دیهاته‌کانی قه‌ومی لوت وه‌سف ده‌کات و ده‌فه‌رمووی: ئیوه له سو‌بح و شام‌گاه له که‌ناری ئه‌سه‌ره‌کان و به‌قایای ئه‌وانه ئه‌گوزهرن و هات و چوویان ده‌بیت، په‌س تی‌گه‌یشتن.

بویه عوله‌مای نیسلام به به‌رده‌وانمی ده‌پرسن، ذولقرین له کویه تاوه‌کوو ته‌می‌کینیک که له‌نیوی ئه‌وه‌دا بوو بزانی.

میژوو گه‌شتیاریکی مه‌شه‌وری تومار کردووه، هه‌روه‌ها که سه‌لام ته‌رجومان به جل و به‌رگی خلیف واثق بالله هه‌لب‌زاردرا تا به سه‌ره‌زمینی قه‌ف‌قاز و مه‌نته‌قه سارده‌سیره‌کان له دورترین خالی ئاسیادا له جه‌ه‌تی سیبری

۱ - [القمر: ۱۵].

۲ - [الصافات: ۱۳۷، ۱۳۸].

سەفەر بکات تا له ئەسەر جوگرافیایی یەکان تەحقیق بکات، ئەو مەنتەقەکانی
 که ئیمکانی بوو شوینی پی له ذوالقرنین بدوزریتەوه، بویه ئەو گەشتیارە
 سەفەری کرد بو ئەوی، و شریف ادیسی سەبارەت بەم سەفەرە له کتیبیک
 به ناوی (نزه المشتاق فی اختراق الآفاق^۱) نوسیوه و ابن فضل الله عمري
 له کتیبی (المسالک والممالک) نوسیویه که ئەوی قبول کردوه. لویه ئەم
 بابەتە ی میژوو بازیگ له روزەهلات ناسەکان که خویان پسپوری جوگرافیا
 بوون، له کاتی تەحقیق فکریان کردوه و لەو مەنتیقانە و سەرزەمینانە بیران
 کردوه و ووتیان: ئەم سەفەرە به میعیارەکانی تەحقیقی عیلمی دروس
 دەردیت و روزەهلات ناسی روسیا، کراچوفسکی لەم بواردە تەحقیقی
 کردوه.

مەبەست ئەمەیه که ئەم بابەتە سەرنجی پی دراوه و له زاناکانی هاوچەرخ
 علامه ابوالکلام نازاد، وەزیری فەرەهنگی پیشووی هیندەستانیش که سەبارە
 ت به عیلمی میژوناسینی قورئان و کتیبی موقەدەس که له کەناری چومی
 ئوردون و بەحری مەیت و له سەرزەمینێ فەلەستین ئەنجامی گرتووه،
 عەنایەتیکی بەتایبەتی بووه.

عەلامه ابوالکلام نازاد توێژەیلیکی کردوه سەبارەت به سەدی ذوالقرنین و
 دوکتەر عبدالمنعم نمر، وەزیری پیشووی میسر له دەهەکانی هەفتاد ژماریک
 له مەقالەکانی لەکتیبیکی کامل له ابوالکلام آزاد نەقل کردوه.

توێژەریکی تر به ناوی حەمدی حمزه ابوزید، یهکیک بوو له ئەندامانی
 پارلەمانی ئەنجومەنی سعودی کتیبیکی تەحتی عینوانی: (فک اسرار ذی
 القرنین و یاجوج و ماجوج) نوسیوه و له ئەو کتیبەدا توێژەیهکی به ئەرزشی
 به دی هیناوه و ئەسنادی چینی لەناو ئەوه دەرھیناوه و هەول و توێژە ی ئەو
 لەم بواردە جیگای فکەرکرنەوهی هەیه بونمونه ئەمەکه ذوالقرنینیک که
 ناوی لی براوه، اخاتون، فەرمانرەوای فیرعەونی بووه. بەلام بازیگ له

۱- نزه المشتاق، فی اختراق الآفاق/۲/۹۳۴، ط: عالم الکتب، بیروت، سن ۱۴۰۹- ۱۹۸۹ م.

پسپورهکان قسهکانی نهویان قبول نهکردووه؛ بویه میژووی سەفهریک بو اخناتون به ئەم شیوازموه که بو روژهللات و روژناوا سەفەر بکات، توماری نهکردووه، بهلام له ئەم کتیبەدا پیش ووتاریکه بو توپزهری سه بارهت به ئەم مهوریده.

بویه، مەفهومی قەزیه‌ی تەمکین که خودا ئەم سەروره نەرزشمەندە که وەسفی کردووه، چیه؟ (إِنَّا مَكْنَا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا)¹: به دنیایی یهوه ئیمه له سەر زهمین به ئەو تەمەکونمان بهخشی و و له‌هەر شتیک بو ئەو سامانیکمان داوه.

بویه خودا تەمکینی وەسفی کوتایی کردووه بو کومەلیک له چالاکی یهکانی ذوالقرنین و له نیوانی فه‌عالیه‌ته‌کانی ئەو، چالاکی به‌تایبه‌تی که نیوی تەمکین بیت، نیه، به‌لکوو ئەم کەسه چالاکیه تاریخی و ئیداریه‌کان به دی ده‌هینیت و کومەلیک له چالاکی یهکان نیوی تەمکینی به خوی گرتووه.

خودا ده‌فهرمووی: (إِنَّا مَكْنَا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا)²، واته: به دنیایی یهوه ئیمه له زهمین دا تەمەکونمان پێی بهخشی و له هەر شتیک سامانیک به ئەو ده‌دهین.

ئەم باسه په‌یوه‌ندی به سەفەر بو لایه‌نی خورناو‌یه.

ئینجا خودا فه‌رموویه‌تی: (فَاتَّبَعِ سَبَبًا * حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّمَا أَنْ تَعَذِّبَ وَإِنَّمَا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا)³، لهو کاته‌دا ه ریکه‌وتن بو گه‌یشتن به مەقسه ریگایه‌کی دیکه‌یان په‌ی گرت، تا وه‌کوو گه‌یشت به روژناوا، له‌وی پێی وابوو که خور له کانیه کی پر له قورناو نیشتوو و له نزیکه‌ی ئەوی گروپیکه‌ی په‌یدا کرد. ووتمان ئە‌ی ذوالقرنین (ئیختیار به ده‌ستی تووه یه) یا

۱ - [الک‌هف: ۸۴].

۲ - [الک‌هف: ۸۴].

۳ - [الک‌هف: ۸۶ - ۸۵].

عزایبان بکهی یان به جوریکی تره له گهلان رهفتاریکی باش له پیش بگری.

ئینجا خودا به شیوازیکی کورت و موختهسهر خهبرهکانی نهو بو مهنتیقه روژهه لاتهکانی کورهی زمین دهگیریتوه و دیسان گوشهیهکی تر له چیروکهکه دریزه پی دهدات و دهفرمووی: (ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا * حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا)¹، واته: دیسان به شوینی ریگایهکهوه کهوت، تاوهکوو گهیشت به نیوانی دو سهد که لهم بهری سهدهکهوه گروپیکی بینی که نهیان نهوانی (بجگه له زمانی خویان) زمانیک تی بگان.

یانی نهوان له پسپورایهتی عیلمی و ئیدراکی بی بهش بوون.

(قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا * قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا)²، واته: ووتیان نهی ذوالقرنین، بی گومان یهئوج و مهئوج له نههم سهرزهمینهدا فهسادگهرن. بویه، نایهکو (رازیت) که بو تو ههزینیهت دابنن به مهرجیک که له نیوانی ئیمه و نهوان سهدیگ دروس بکهیت؟ ووتی: نهو شتهی که پهرومردگارم به منی تهمکین فهرموه، باشتره. ئینجا، به تهوانی (خوتان) من یارمهتی بدهن تا له نیوانی ئیوه و نهوان حانیلیک درووس بکهم.

به دلنیایی یهوه، لهو کاتهدا که نهوان نهیان نهوانی قسهیهک تی بگان، پهس تیکهی گهورهی ناسنگ له کویهوه بهینن و به دلنیایی یهوه دهبیت کارخانهکانی دهرهینانی ناسنگ و بهستههکانی تهولید و تاواندهوهی ناسن به ری بخات؟

¹ - [الکھف: ۹۲، ۹۳].

² - [الکھف: ۹۵ - ۹۴].

نهمه پسرپورایه‌تیهک بوو که ذوالقرنین و لهشکمرمه‌کی نهُوانی فیر کرد. **حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ آتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ فِطْرًا**^۱، واته: «تا نهُو جیگا که نیوانی دو کیومه که بهرام‌بهر ده‌که‌ینه‌وه، ووتی: [ناگر] پف لی بکن، هه‌تاومکوو [ناسنگه‌کانی] کرد به ناگر و ووتی: [نهُوه] م بو بهینن تا بیخهم به سهر ناگر مه‌که.»

بویه، نهمه پسرپورایه‌تی میعماریه که خشته‌کانی ساختمانه‌که‌ی به شیوازیکی دیاریکراو له سهر یه‌کتر دانا هه‌تاومکوو له فزای خالی نیوانی دو کیومه که نهمینیت و به دلنیاپییه وه نهمه پسرپورایه‌تیه‌کی نهن‌دازیاری تیکه‌له. بویه مه‌به‌ست له **(فَاعِیْنُونِی بِقُوَّة)** نهمه‌یه که هیزگه‌لیکی به قهومت له نیختیاری من دانین و خوتانیش بو به ده‌ست هینانی نهم پسرپوریانه هه‌ول بده.

ره‌نگه حکمه‌ت له کوتایی دان به نهم سوره و سهرتا گرتنی سوره‌ی مریم به نهم سه‌به‌کوه بو نهمه‌بیت که هیز و قودرته‌ی نهم بابه‌ته نیشان بدات. هه‌روه‌ها که خودا ده‌فه‌رمووی: **(يَا يَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّة)**^۲، واته: «به ته‌واوی هیزوه کتیبه ناسمانیه‌که بگره.»

بویه، نهمه شیوازیکی تر له قودرته و قوه‌ته که تا سهرنجی نیمه بو کورته‌یه‌ک له وزه‌کانی نیدراک و نیبتکار له گهل قودرته و پوخته‌یی له نیجرا ج‌ه‌لب ده‌کات و نه‌تیجه‌ی نهم علوم و مه‌عاریفه هه‌ر نهُو ته‌مکینه‌یه که باسمان لی کرد.

گیانی کهلمه‌که نهمه‌ی که نیمه ده‌توانین مه‌فهومی ته‌مکین و له قورئان وارد بووه له یه‌ک که‌لام دا کورت و خولاسه‌ی بکه‌ینه‌وه و له‌نهُوه بو عیمران، یان ته‌مدون، یا ژیرساخت و بنیاتنان، به‌م شیوازه که ته‌واوی نهنیستیتوکانی ولات له کاروساتی ته‌ولید و ساخت هه‌ول بده‌ن، لیکولینه‌وه عیلمیه‌کان به ری ده‌خریت، ته‌ولید هیز و شیدده‌ت بگریت و مو‌عادلای فقه‌ر که‌مه‌و ببیته‌وه، په‌نابهر و مندالی شه‌قامی نه‌دورزیته‌وه، خو‌شی و ناسایشی

۱ - [الک‌هف: ۹۶].

۲ - [مریم: ۱۲].

خهآك فراههم بيت، تهوليداتي گهوره‌ی نه‌ته‌وه‌یی له‌گه‌ل پوخته‌یی و په‌رسه‌ندن شك بگريت، كيرامه‌تی مرو‌قايه‌تی حيفز ببیت، و له ژینگه پاراستن بگريت و له ئەسلدا ته‌واوی ئەم مه‌وريدانه له به‌ستهری ئيمان و له ره‌وزه‌نه‌ی نهرزشه‌كانه‌وه ئيمكانيان هه‌يه.

له‌و باب‌ه‌تانه‌ی كه له سه‌رمه‌وه ئاماژه‌مان پيی كرد روون ده‌بیته‌وه كه ليكولينه‌وه‌كاني ئيخوان و هه‌نوکه‌كاني تر له ئايات ته‌مکين نادره‌سه و له‌گه‌ل مه‌سله‌که‌كاني فه‌هم و ليكولينه‌وه له سه‌ر قورئان هه‌ماهه‌نگ نين، به‌لكو قورئان ئەو بو‌چوونه سه‌رگه‌ردانه‌وه ده‌چه‌سبیت كه پيوسته ئەوانه له ئيشته‌باکه‌يان ناگادار ببه‌وه هه‌تاوه‌كوو مانعاکاني قورئان له سه‌رشيوایي و بيريگايه‌تی به‌پاريزیت.

(7)

نیشتمان

ریژمیهکی وینهی تیک درای نیشتمان له لایهنی بیرى ههنوکه ئیسلامی یهکان لهگهل وینهی دروس بووی نیشتمان له سهرنجی بیرى ئیسلامی و بوچوونی الازهری شهریف

. یهکهه: وینهی نیشتمان له سهرنجی ئیسلامی یهکان

گروپ و ریخراوه ئیسلامی یهکان له ماوهی ههشتا سالی رابردو بیریکی بیماری بنیان داناوه و ئهیانویت که هورگرتیکی نادروس له ههندیک له مهسهله کان و بنچینه گهورهکان دروس بکهن و بچهوسینن، سهرهراپی ئههه که ئامرازلیکی دروسیان بو تی گهیشتن له شهریعه ت نیه، له و له فهزای روحی قهیرانی و خنکان و جهوی دههاری وهکوو:

قهیرانی روخانی خهلافهتی ئیسلامی، داگیر کردنی فهلهستین، فشاره دهروونی یهکان به هوی زیندان که سیبهری خستهته سهر ئهوانهوه، له مانه ن که باسمان لی کرد. لهبهر ئههه له دهرونی ئهوانهوه تی گهیشتنیکی زور تهحریف بوو و ناحیزی دروس کردوو و وینهههکیش له مه در میشکی ئهواندایه، و له ریگای خوی مونحهریف بوه و له ئهسلی خوی جیا بووهتهوه و براوا.

یهکیک له جومله له مهسهله حساس و مهترسی دارهکان که لهوه وینهی ئاوژوو نیشان دراوه، مهسهلهی نیشتمانه و ئهگهر ئیمه وینهی نیشتمان مان له چاویکی عههقیهوه له بواری ئهه گروپانه چاو لی بکهین، ئهه بوچوونانه که له میشکی ئهواندا له نیشمان ههیه، پیکهاتهیهکه له بنچینه غهربی یهکان، به جوریک که نیشتمان له عهقلیت ئهواندا برتیه له:

. نیشتمان مشتیک خاک و بی نعرزش

. نیشتمان دوستی بریتیه له ههستیکی به نعرزشی بهشهری که دهبیت له گهلیا موباریزه بکریت و وهکوو بیزاری له گونا و مهعسیهت لی دوری بکریت.

. فکری نیشتمان له سهری دهریکات؛ چونکا ئهم فکره له بهرامبهری خهلافهتی ئیسلامتی و ئومهته.

. نیشتمان برتیه له سنوره جوگرافیایی یهکانی دروس کراوی داگیرکاری که ئیمه ههزمان لی نیه و هیچ هاکاری یهکمان له گهلی نیه.

. نیشتمانی جیگایهکه بو سکونهت که ئینسان دلی پی بهستیه و الله له وه رهخنهی وهر گرتوو.

. له شهرعی ئیلاهی هیچ ئایهت و ههدیس بریتیه له خوشهویستی پیغهمبهر بو مهکه که له تاییهتهندیه به تاییهتهکانی مهکهیه و ئهو ولاتهکانی تر ناوهرۆکی ناكریت.

لیرهدا چاویک ئهکهین له بوچونهکانی عالمه گهورهکان، موفهسیرهکان، موحهدیهکان، فهقیکان و ئهولیا و ئهدهیهکان که چون شهریهتی شریف ئهندهشی نیشتمانی موراعات کردوو و حوبی نیشتمان له دهرونی ئینسان کیلاوه و هاندهره زگمانگی یهکان له پهیوهندی لهگهل نیشتمان و بهرگیری له ئهو له میشکهکان دا جیگیر بوه و تا جیگایهک که شهریهتی شریف بو پهیوهندی دانی ئینسان به نیشتمان ئایات و رهوایاتیکی دابین کردوو.

سید قطب له «فی ظلال» دهلیت: به راستی که پهرچهمی موسلمان که بو بهرگری له ئهو ههلهدهستی، بروای ئهوهیه که نیشتمانیکی که بو ئهوه به جیهاد ههل دهستی، ههر ئهو ولاتهیه که پهرچهمی موسلمانان که بو دیفاع لهوه ههل دهستی، عهقیدهیهتی و نیشتمانی که بو ئهوه بو ئهوه جیهاد ئهکریت ههر ولاتیکه که له ئهوه داد شهریهتی ئیسلامی به دی هینراوه و ناوچهکهی ریگای ئیسلامی به عینوانی ریگای ژیان ههلبژاردوو و هر بوچوونیک

بجگه لهمه، بوچوونیکي غهیری ئیسلامیه و بوی جاهلیت لی دیت و ئیسلام
ئوه به رسمیهت نانسیتت.¹

و له جیگایهکی تر دا ئهلیت: له میانی ئهم قوله بهرزانه و داوبنه نزمهکانی
کیوهکان، ههآدیریلیکی زور دیته چاوا که بریتیه له: مهکاری، موجدوله،
سیاسهت، کیاسهت، مههارهت، دهستپیشخهری، سوودهکانی دهولهت،
سوودهکانی نیشتمان، سوودهکانی گروپ و ئهو نیو و ئیسمهکانی تر نهگهر
دهقیق چاوی لی بکظین له ژیری دا کرم ههیه.²

له جیگایهکی تر دهلیت: ئهورو خهلیکی بو خویان مهعبودیلیکیان دروس
کردوه و ناوی ئهوانهیان قهوم و وتهن و نهتهوه و ... ناوه. و ئهمانه بجگه
له بوتیلیکی ساده نین که موشریکهکان عهلهمیان کردوه و بجگه له
مهعبودیلیک نین که ئهوان شهریک بو خودا دادمنن و بو ئهوان نهزر و
قوربانی ئهکن.³

و ههروهها ئهلی: عادهته جاهلی یهکان لهگهل یهکتر گریبان خواردوه و
بازیک جار تهعتی شووعاری خوین و نهسهب، و زور تهعتی لهواری
سهرزهمین و وتهن و ههندی جار به ناوی قهو و قهبیله دهر دهکهویت و
ههندیک جار تهعتی عونوانی زمان و رهنگ، له بواریک دا به رهنگ و
بوی جنسی و ههروهها سهردهمیک به ریکلامی شوغل و کار خوی پیشان
دهدات و ئهمانه خالی هاوبهشی و میژوی هاوبهش و ئهنجامیان هاوبهش بووه

¹ - فی ظلال القرآن/۲/۷۰۸، ط ۴۰: دار الشروق، القاهرة، سنة ۱۴۳۴هـ - ۲۰۱۳م.

² - فی ظلال القرآن/۲/۷۵۳.

³ - فی ظلال القرآن/۳/۱۴۱۳.

و هموویان به سهر خالیکی ومحدث و جیاوازی، له بوچوونه جاهلی یه کان دیت به حیساب و له ئهسل دا بوچوونیکي ئیسلامی موتهفاوته.¹

یهکهه: نیشتمان مشتیک خاکی بهئرزشه. سید قطب له «فی ظلال قرآن» دهلیت: ئهوانهنی که جیهادی ئیسلامی له پشتگری له "نیشتمانی ئیسلامی" یاساو دهکن، به بهدنیایی یه وه له شهئنی مهنهجهکههیان کهه کردووه تهوه و ئهوهیان به نیشتمان زانیوه، ئهم ئیعتبارانه به حیسابی ئیسلام ناژمیردریت، ئهمانه بوچونیلیکی تازهی غهربی یه که ریگای پهیدا کردووه ته نیو ههستی ئیسلامی یهوه، بو ئهوهیه که باور و ریگایهک که شایستهگی بهریوهبهری بیت و کومهلگا بهریوهری بکات، تهنیا ئهعتباریکه که در ههستی ئیسلامتی دا دهخیله، بهلام ناوچه به هوی خوویهوه هیچ ئهرزش و ئیعتباریکي نیه.²

تهعلیق:

ئهم وینهیه که له نیشتمان نیشان دراوه، وینهیهکی ناقیس و بی پایهیه، چونکه نیشتمان به مانای مشتیک خاک نیه، بهلکو نیشتمان بریتیه له نهتهوه، شارستانیتی، ریکخراوهکان، میژوو، پیروزی یهکان، مهسهلهکان، جیگای ههریمی و نیو دهولهتی، تهئسیرگوزاری رامیاری و فکری له جیهانی ئیسلام و عهرب، وهتهن بریتیه لهو پیاوه گهورهکان که میژووی ئهم ولاته له عهرسه ی علومی شهرتی دروسی کردووه و له میژووی نهتهوی بو پیشگری رولی پیشان داوه و له بواری ئابووری، سهربازی، دیپلوماسی، ئهدهبی، تهکنیکی، و مهوردهکانی تره که زادهکانی وهتهن بو دفاع لهوه نهقشیان لهخویان مایهیان نیشان داوه و وفهداکاری یان کردووه.

بهه شیوهیهف غافل مان لهه بیک هاتانه که دروس کههری مهفهومی وهتهنه و تهعریفییکی ووشکی و ناقسی له وهتهن به عونوانی خاک ئیجاد

¹ - فی ظلال القرآن/۴/۱۸۸۶

² - فی ظلال القرآن/۳/۱۴۴۱

کردووه، جوریک نافهرمانی ملی یه و فهمیکی ئاوژوو و چهپهوانهی له وهتن تهحتی عونوانی خاک جوریک نافهرمانی نهتهوهیی بووه و فههمیکی ئاوژوو و چهپهوانهی به شونهوهیه و ئهوجی تهحقیر و زیلهتی به دووهوه ههیه.

دووههم: خوش گهرهک بوونی وهتن بریتیه له ههستی بهئهرزشی بهشهر که له گهلپا موباریزه ی کردووه و وهکوو بیزاری له گونا و مهعسیهت لی دووری کردووه.

تهعلیق:

ئهم بوچوونه ههم فههمیکی بیمار و تیکلاویکی عهجیبه له بهین ههسته ناپاکهکان و جهنایهت که الله تعالی به ئیمه دستور دهوات که خوتان پاک بهخاون کهن و لهبهین ئیجساساتی ئهرزشمندی خوتان و ئهنگیزه فیتریه کانی خودادادی تان دلنیا بمینن و ئهوه له نیوی خوتان داد ثابت بهیلین؛ چونکه شهریکهت پیویستی به پسپوری شهریهت نیه؛ چونکه ئهنگیزه سروشتی یهکانی بو تهوجیهی ئینسان بو حهرهکهت به دوای سلامتی دا کهفایهت دهکات و یهکیک له ئهنگیزه پر له ئهرزشهکان، پهپهندی دار بوو له گهل وهتن و ناوچهیه.

حجه الاسلام ابوحامد غزالی له کتیبی: «الوسیط» در فیهی شافعی دا ههر بهم بابته ئامازه ی کردووه: «له ئهنگیزه سروشتی یهکان چارهیهک له ئیجاب دایه؛ چونکه موحهکم بوونی دونیا بهم ئامرازانهوهیه و به دلنیایی یهوه قهوامی دین له قهوامی دونیان زیاتره.¹

وه ههر ئهمهیه که عهقل روناکی له نوری شهریهت وهرگرتووه و مرادی اللهی به دهس هیناوه و ریگای پهیدا کردووه، له و بوارهوه که شهریعه به ههندیک له مهسهلهکان ئیکتفا دهکات، چون متمانی ههیه که

¹ - الوسيط فی المذهب / ۷/۷، ط: دار السلام، القاهرة، سنة ۱۴۱۷هـ.

عقلی سہلی بو پاساو کردنی ئینسان کہفیلہ، و بو ئہوہ یاسایہکی نوی دانانیت و پیویستی بہ تہ عینی ئہمریکی موشہخس نیہ.

و ہر ئہمہیہ کہ عقلی روشن بہ نوری شہریعت روناک دہبیتہوہ و مورادی اللہ بہ دەست دہہینیت و ریگا پەیدا دەکات کہ شہریعت لہ خوشہویستی و ہتەن و پەیوہندی و دہریرینی و ہفاداری بہ ئہو، یہکیک لہ ئہو مەسلەیانہیہ کہ لہ تہبعی سہلیمہوہ بہ دەست ہاتوہ.

دینوری لہ کتیبی المجالسہ بہ پەیوہندی لہ گہل اصمعی ہاوردوویہتی کہ من لہ چادرئشینیک بیستومہ کہ ئہیوت ئہگەر ئہتہویت کہسیک بناسیت، بزانیہ چ ہست و عیلاقہیہکی بہ و ہتەن و ناوچہ ی خوی ہہیہ.¹

سہرسامی لہوہیہ کہ سید قطب بہ ئہم ہستہ نرخدارہ زگمانگیہ دہرفەدان دەکات و دەلی: بہ راستی کہ ریسوایی خەمبار بو جیاوازی لہ و ہتەن ہر ئہو ریسواییہ سہرہتایی یہیہ کہ لہ ہەندەروونہوہ و رووژان دہبیت، ویزدانیک کہ مروف و ادار دەکات بہ ہیجرەت و کوچ. لیرہدایہ کہ ئہم دو مہوریدہ: یہکیکی ہەرای دوستہ: «يَا عِبَادِي» و دووہ م پانتایی و فراوانی زہمین: «إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ» دلہکانیان لہمس دەکات.²

یہکیک لہ عولہمای نوتق لہ ئہو نەقلی کردوہ و دەلی: مئشہنگوین، لہ ہر جیگایہکدا ہ با بیت و بیبات بو سہر دارەکان و چپوہکان، دیسان ہم دەستہ کہو تیمہکەہی دەدوزیتہوہ، بہلام ہستہ و ہتەنی و نەتہوہیی یہ لہ مروف زہعیفہ، بہلام ئامرازہ کہمەکانی بہ ہوی ئامرازیلیکی تر تہکمیل بکات و ئیمہ زور پیویستمان بہم غەریزہ ہہیہ و عہقلہکانمانیشی گروہتہ کردوہ.³

خوداوند سہبارەت بہ حەزرەتی موسا دہفەر مووی: بو چی گہرایہوہ بو میسر، لہ حالیکدا کہ لہ ئہوی ئاوارہ بوو، و ہەر و ہا ئہو کہسہ قیبتیہ کہ لہ

1- المجالسة وجواهر العلم / ۱ / ۶۰، ط: دار ابن حزم، بیروت، سنة ۱۴۲۳ھ - ۲۰۰۲م.

2- فی ظلال القرآن / ۵ / ۲۷۴۹، ط: ۴۰، دار الشروق، القاہرہ، سنة ۱۴۳۴ھ - ۲۰۱۳م.

3- فی ظلال القرآن / ۶ / ۳۸۸۴.

وه ههروهها دهلبیت: پیتان، چ ئهنگیزهیهک موسای یارمهتی دهدا تا دواى تهواو بوونی ماوهی رابردوو بگهریتهوه بو میسر، له حالیکدا به خوف و ترس لهویوه در چوووو؟ ئهنگیزهیهک که بو به هوی ئهوه له داهاتوووی خوی دهن داشوریت و مهترسی په ک که چاوهروانی بوو، له حالیکدا که ئهوه کهسیکی کوشته بوو و فیرعهو و قهومهکهی تهوتیه یان بو قهتلی چنی بوو ئهوه دهستیک بوو که ههنگاوهکانی موتهقیل دهکرد و رهنگه ئهم جاره مهیلی زگمانگی ئهوی دهکیشا به لایهنی وهتن و خیزان و بهلایهنی سهرزمینیکهوه که لهوی به تهنیایی ههل هاته بوو، له بیری دهبردهوه تا وهکوو وهزیفهیهک که بو ئهوه خولفا بوو نهنجام بدات.¹

سهههم: دهلبیت ئهندیشه وهتن له میشک دهربکات؛ چونکه له بهرامبهه خه لافهت و ئومهته.

تهعلیق:

کاتیک که پهپوهندی دار بوون به وهتهنهوه ریکخراویکی به هیز له ریکخراوهکانی نیستای مروف و یهکیک له ئهوه ساختارانه ن که خوداوهند له فیتهرتی ئینسان دایناوا؛ چونکه شهریعت بهلینی بهوه داوا و له گهلی ههماههنگ بوه و له راستای له به ین برتن و تهجاهول بهوه، نه ئهمه که بهرنامهیهکی نهبیت، بهلکو تهعدیلی کردوه و مورتهبی کردوه و نشانهیه لیکي پیش کهوتوووی بو پهپوهندی به ئهوهوه له نهزهه گرتوه. بویه ئهم ئهنگیزه قههریه شکلی گرتوه و له دهرونیشهوه به ئهوه لهبهیکی وتوه و له پهرتگاههکان و جیگایهلیک که ئیمکانی سقوتی لهواندا ههیه، پاریزهری لی دهکات. و ئینجا شهریعتی پاک هیچ ئیرادیکی له پهپوهندی دانه بچووکهکان له چارچیهوی پهپوهندی دانه گشتی یهکاندا نیه، بهلکو لهوانه پشتگری دهکات و ریکلامیان دهکات و له تهرکیبی گشتی دهریان ناکات و عیلاقهی به سهرزهمینی به تاییهت که لهوی له دایک بووه و لهوی ژیاوه، ئیجازهی داوه. وه ئهم مهسهلهیه له گهل نیشان دانی خوشهویستی و عیلاقه به گشت ئومهتهوه هیچ تهعاروزیکی نیه، چونکه بهشیک لهوهیه و نهگهر عیلاقهکهی به سهه

¹ - فی ظلال القرآن/ ۵/ ۲۶۹۱.

ئەوھدا زال بېت و بە ئاوا تەعەسوب و لایەنگری یەک تەبەدیل بېت، کە موسلمان لەگەڵ گەلەکانی تر توشی شەر بېت، لە روانگەیی شەر یەتەوھە مەردودە.

لەنەم ریگایەوھیە کە دوستی لەگەڵ وەتەن و سەرزەمین تەئکید یی کراوھ و شەر یەتە مەسەلی خوشەو یستی وەتی نی تەئکید یی کردووە و پیغەمبەر ییش لەو سەردەمەدا کە لە مەدینە نیشتەجی بوو، ھاوکات بە ئەوھ بە مەککەیی عیلاقەیی نیشان دەدات و بە لایەنی دا دەروشت و زور موشتاقی بوو.

بویە نیشان دانی عیلاقە و خوشەو یستی بە وەتەن لە روانگەییەکی عیلمی موئشەخەسەوھ، لەگەڵ جەرەیان ی فکری بەتایبەتی خوی و جوری لیکۆلینەوھ ی بەتایبەت دیتە عەرسەیی زوھور بیدون ئەوھ ی کە لەبەینی موسلمانان و مەراکیزی بلاوتر و چوار چوھەکانی گەورەتر دووری درووس بېت؛ بەلکوو ھەمووی ئەم پەيوەندی یانە لە سەرخاوەییەکی پەيوەندی گەورەترەوھ کە خوی سازندەیی ئەوھ یە و کولەکەکانی بنەرەت داناوھ، سەرخاوەیی گرتووە.

بویە شەر یەتە موبارەک لە پەيوەندی بەشی کە مروف سەبارەت بە ئەوھ لایەن گیری یان ھەییە و لەگەڵ موسلمانان دا شەر و ئازواھ ی دروس کردووە خوی لە ئەو پەيوەندی یەکانی ترەوھ جیاواز کردووەتەوھ، نەھ ی کردووە تا بەم شیوازەوھ ھاوسەنگی لە بەینتی ناوئندە جوراوجورەکان بریتی لە گەورە و چکولە بپار یزردیت و موھیبەتەکانی شکوفا بېت و ئەفکار و بوچوونەکانی جوراوجوریان بە بی تەعەسوب و دژایەتی شکل بگریت.

بویە، پەيوەندی داینەکان، جوریک لە ناوئند و چەر خەکانن کە بازیکیان لە بازیکی ترە بەربلاوترن و چەرخی گەورەتر، چەرخی چکولەتری نەھ ی نەکردووە و چەرخی چکولە بە باتل بوونی چەرخی گەورە حوکم نادات و پەيوەندی یەکانیان لەگەڵ یەکتر لەیەک جیا نابیتەوھ.

بویە، پەيوەندی ئینسان لە گەل وەتەن بە مانای تیکدان و نەھ ی کردنی ئومەتی گەورەیی عەرەبی ئیسلامی نیە، چونکە ئەم چەر خانە تەداخولیان

ههیه و پیکهوه پهیوهدی یان ههیه و نهم پهیوهندی شه یان له ناو دهچیت یان خواهنهکهنی له لایمن وهتن و گهل و نههلی خوی لی بیزاری دهکریت که نهمه شتیکی شیاو و جوان نیه که یان باعیسی فریبی خاوهنی بیر و برواکه دظبیت یان به تهعهسوب و دژایهتی مونجر دهبیت به جوریک که نهم پهیوهندیه باعیسی قهتعی رابیتهی نهو له گهل هاوگلهکانی خوی له چهرخیلیکی گهورهتر دهبیت که نهمه شتیکه ناحمز زانریاوه. بویه باش بونی پهیوهندی یهکان و پیدانی مافی نهو به جوریک که پهیوهندی له گهل مروفهکانی تر قهتح نهبیت، شتیکه که نیمه لیره دا باسی لی دهکهن، پهیوندی بوون له چهرخیکی به تایبهندا، مروف ووشک و لایهنگیر به بار دههینیت و باعیث قهتعی پهیوهندی نهو له گهل چهرخهکانی تر دهبیت، بویه نهلین که نهم فرقانه ههیه و ههلی نیمه نهویه که نهم ههلهیه له بهینی بازیکی له مروفی هاوچرخ خوی نیشان داوه، چاکسازی دهبیت، نهوانهی که گومانیان کردوه که ههسلات بو مهسهلهکانی دین پیویستی به ئیعلامی بهرائت له وهتنه و پیشتریش بومان روونهو بووه که وتارمکانی گهورمکان نهئیمه، هیدایهت بریتیه له خوشهویستی وهتن و له سروشتی ئینسانیش دا جیگیر بووه و شهرعی هنیت ئویاری کردوه و گهشتی پیداوا و تهرزوی نهوهی له کهل چهرخهکانی تردا بهرامبر بهش کردوه به جوریک که تهجاوز و ستهم و جهفا به یهکتر به باش نازانیت و ریگای پی نادات و نهزم و دیسیپلینی پی دهدات تاوهکوو مروفایهنی کامیل ببیت.

چوارم: وهتن بریتیه له سنوره جوگرافیایی دروستکراوی داگیرکارمکانه که نیمه نهوانهمان خوش ناویت و هیچ هاوبهشی مان لهگهلان نیه. حسن البنا وتوویهتی: ئیسلام سنوری جوگرافیایی قبول ناکات و جیاوازی رهگمز و خون به نهرزش نازانیت.

دریژه پیدان:

وهتن به مانای سنوره جوگرافیایی یهکانی دورس کراوی داگیرکارمکان نیه، بهلکو بریتیه له سهرزهمینیکی راستهقینه و کون که میژووی زورتر له

هزار سال بهر له داگیرکاری و جیگیری و مزعیتهی ئیستا بیت، و حالهتی ئیستا پیویستی بهویه که لی پیشگری بکریت و دیفای بو بکریت و لابردن ئهم سنورانه به حوقه بازی نابیت، بهلکو ئهم سنورانه له گیر بهستیلیکی گرننگ و به هوی ئامزاریکی جیگای ریز شکلیان گرتووه، ههروا که ئیستا ئیمه ئهنجومهنی ئهروپا دبیین.

بجگه له مانه، ئهرزشی وهتهن پهیههندی به سنورهوه نیه، بهلکو یهک ئهرزشی میژووی، زانیاری، ههریمی و نیونهتهوهیی ههیه و وهتهنی میسری با تاییهت، تیکلاویت له نوبوعی مهکانی، کاتی و ئینسانی یه.

بویه، تیکلاویهکی زور له بووچونهکان روی داوه و وهتهن به شیوازیکی ناقس له میشکهکان دا ناساندراوه و وینهیهکی ناجوانیان لی درووس کردووه و ئینجا ئهم مهسهلهیه باعیسی نابودی ئهرزش، میژوو، بهرهم هینهری و رولی ئهو بووه که لهم حالتهدا ههسته کانی مروف به کایه دهگیریهت به جوریک که مانای وهتهن له میشک مروفدا جلیکی تر له بهر دهکات، و ئهندهشی داگیرکاری و نهتیجه خراب و موخهریبهکانی ئهو له گهل ئهندهشی وهتهن دا گریبی خواردووه و به جوریک که ههر کاتیک ئهندهشی وهتهن له میشکدا رهد ببیت، میشکی مروف بوچوونی بو ناحهز بوونی داگیرکاریه و وها بوی دهچیت که خراب زانیی داگیرکاری پیویستی به خراب زانیی وهتهنهوه ههیه و له چوارچیوهی ئهم ریکلامیه که وهتهن شتیکی پهیههندی دار لهگهل داگیرکاریه.

پینجم: وهتهن جیگایهک بو نیشه جی بوونه که مروف دلایان پی بهستووه و الله سووکایهتی پی کردووه.

ئهم بابته به ئهم ئایهته له سورهی تهوبه ئامازه دهکات:

(قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ
اَقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَ

رَسُولِهِ وَ جِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَ اللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ^۱ واته:

«بلی، نهگەر باوکهکان و کوران و برایان و هاوسهران و خزمان و نهو دارایی یانه که به دهستان هیناوه و نهو تیجارهتانه که له کهساد بوونی ترستان ههیه و نهو مالانهی که به چاکی دهمزانن، له لای ئیوه، له خودا و پیغمهبر و جیهاد له ریگای نهو مهحوب تر و خوشهویست تره، و نهمانه پیشگیری یان له روشتنی ئیوه بو جیهاد کردووه، چاوهوران بمینن تاوهکوو خودا نهمری خوی ئیجرا بکات (مومینانیک لهجیاتی ئیوه دابنیت که خودا له ههموو شتیک بو نهوان خوشهویستتره و به باشترین شیواز له ریگای نهودا جیهاد دهکن) و بزنانن که خوداوهند نهو گلههی له سنوری بهندهگی نهو دهمدهچن، به تهرهفی پیغمهبر و یارمهتی دانی دینی خودا هیدایهت ناکات..»

نهم بزوو تنهوهیانه فههمیکی غهلهت و ناوهژویان دروس کردووه و بوچوونیان وا بووه که وهتن بریتیه له مالیلیک که ئینسانهکان دلیان پی بهستووه و حمزیان لیهتی و نهگەر له لای ئیمه له خودا و پیغمهبری خودا و له جیهاد له ریگای خودا خوشهویست تر بن، نهمه فیسق و نافهرمانیه.

نهم تیگهیشتنه پر له ئیشتباه و غهلهته و بریتیه له منههجی بیمار له فههم قورئان که دهبیت به باعیسی نهوهی که پیچهوانههی نهوهی قورئان ئیهویت پهپوهندی بدهین و نهم میتودولوجیه ئیجمالیکی ههلهیه له نهندیشن نهم جهرهیانانه و هاوکات به نهوه بریتیه له داخل بوون به فههمی قورئان به بی ئامرازیلکی سهحیح، ئامرازهکانی فههمی دروس بریتینه لهو علومانهی که الازهر له ماوهی سالاندا به خویندهکارانی خوی فیر دهکات و فههمی نهوانه به بی نهبزارهکا غهیری مومکینه و ههر کهسیک که بیهویت قورئان بهبی نهم ئامرازانه فام بکات، نهو زال بووه بهسهر پیش بریاریهکانی خوی و نهفکاری بهتاییهتی خوی به قورئان سهپاندووه و نهم مهسهلهیه مونجهر دهبیت به نیسهبت دانی درو به قورئان و نهمه شیوهیهکی زور مهترسی داره.

۱- [التوبة: ۲۴].

نیمه بو تفهیمی ئهم نایهته نمونهیهک لیره‌دا ناو ده‌بیین:

ئهم نایهته له کهسیک ناو ده‌بات که هه‌ندیک له کاروباره‌کانی شه‌خسی و خوازمه‌ندیه ته‌نگه‌کانی خوی له ده‌رجه‌بندی ئه‌وله‌ویه‌ته‌کان به قه‌زایای گه‌وره‌تر موقه‌ده‌م زانیوه، چون که هه‌ر کهسیک که په‌یوه‌ندی خوی له گه‌ل باوک، مندال، مال یان نیشتمانی وه‌کوو مانعی‌یک دابنیت و له حه‌ره‌که‌تی ئهو به ته‌ره‌فی قه‌ضایای گه‌وره‌تر په‌یشگری بکات، ئهم شه‌خسه موخالیفی شه‌ریعه‌تی ئیلاهییه و ئهم ته‌سویره ناحه‌زه بو ئهو کهسه راست در بیت که دل به مال و مه‌سکه‌ن بیه‌ستیت، به جوریک که مال، کوشک، باخ و بیستانی، کومپانیاکان و دارایی په‌کانی له لای ئهو له خودا و ره‌سولی خودا خوشه‌ویست تر بیت و پی بلین که : نیشتمانه‌که‌ت له مه‌ترسی دایه و هه‌رکاتی‌یک که وه‌ته‌ن له مه‌ترسی دا بیت، خوداوه‌ند جه‌هادی واجب کردوه، بویه مال و دارایی په کانت ده‌بیت یول بکه‌یت و بروی به‌ره‌و جیهاد و دیفاع له ریگای خودادا، و تو ئهم کاره نه‌که‌یت؛ چون که مه‌نزلی شه‌خسی بوی په‌سه‌نکراوتر له مه‌سه‌له‌ی دیفاع له وه‌ته‌نه؛ شتی‌یک که خوداوه‌ند له به عینوانی جیهاد ناو ده‌بات.

بویه الله تعالی له‌م نایه‌ته‌دا به نیمه ئه‌لیت که: شه‌ریعه‌تی موبارک به ئیوه ئه‌مه‌ر ده‌کات که ئه‌وله‌ویه‌ته‌کانتان ده‌رجه‌بندی بکه‌ن و کاروباری شه‌خسی خوتان بر کاروباری کومه‌لگا موقه‌ده‌م نه‌زانن و ناگادار بن له‌مه که له خودخوازی و مه‌نافیعی شه‌خسی غه‌رق بن و کارو باره گه‌وره‌کان که په‌یوه‌ندی به مه‌نافیعی هه‌مووانه‌ره هه‌یه له بیر بیه‌نه‌وه.

له کویه ئهم مه‌فهومی شه‌ریفی قورئانیه که له ئیده‌ی شه‌خسی له‌گه‌ل مه‌فاهیمی قورئانی کایه نه‌که‌ن و ئه‌یانویت ئهو مه‌فاهیمه ئاوه‌ژوو نیشان به‌دن تاوه‌کوو جوریک بو‌چوونیان بیت که الله تعالی موحیبه‌ت و دوسایه‌تی له‌گه‌ل مه‌سکه‌ن که له خالی ئه‌وه‌ل دا خوشه‌ویستی وه‌ته‌نه، به په ک ئه‌ندازه

دهزانیبت و موحیبهتی خودا و جیهاد له ریگای ئه‌ودا له ههر ئه‌و ئه‌ندازه ئه‌رزشی ههیه. له حالیکدا که فامی درووس ئه‌وهیه که خوشه‌ویستی خودا و نیشتمان دوستی له یهک که‌فه‌ی ته‌رازو دایه‌و و خودخوازی و حیرسی زور بو مه‌نافیعی شه‌خسی له که‌فه‌یه‌کی تر‌دا. به‌لام ئه‌و کاروساتانه‌ی که ته‌سویریکی خراپیان له وه‌تن دروس کردووه، در لاپه‌ره‌کانی داهاتوودا له ولامیان ده‌ده‌ینه‌وه.

دووه‌هم:

فه‌همیکی درووس له وه‌تن له فکری ئیسلامی و له چاوی الازهری شریف

. وه‌تن دوسی له قورئانی که‌ریم و که‌لامی موفه‌سیرمه‌کان

امام فخر الدین رازی ئاماژه‌یه‌کی بو‌چووک ده‌کات به‌ بیرکردنه‌وه له قورئانی که‌ریم له‌سه‌ر وه‌تن دوستی و ئه‌وه‌یش ئه‌مه‌یه که ئه‌نگیزه‌یه‌کی سروشتی و عه‌میق له درونه. هه‌روا‌که در ژیری ئه‌م ئایه‌ته‌دا دنوسیت: (وَ لَوْ أَنَّا كُنْنَا عَلَيْهِمْ أَنِ اقْتُلُوا أَنفُسَكُمْ أَوْ أُخْرِجُوا مِنْ ديارِكُمْ)¹. واته: « و ئه‌گه‌ر پیمانمان واجب بکردبایه‌ت که (له ریگای خودادا) خوتان بکوژن، یه ئه‌وه‌یه‌که (بو جیهاد) له سه‌رزه‌مینی خوتان ده‌رچن.»

فخر رازی ده‌لیت: خوداوه‌ند جیایی له‌گه‌ل وه‌ته‌نی له گه‌ل به‌ کوشتن داینی خوت هاوسه‌نگ داناهه.²

وادیاره خوداوه‌ند ده‌فه‌رمووی: ئه‌گه‌ر من یه‌کیک له دو مه‌شیقته‌ت و سه‌ختی سه‌نگین و سه‌ختتری هه‌ستیم به‌ ئه‌وان واجیب بکردبایه‌ت له‌وه فه‌رمانیان نه‌ده‌برد و ئه‌و دو مه‌شه‌قه‌ته‌ بریتینه‌ له: له مه‌عه‌ره‌زی مه‌ترسی قه‌رار گرتنی گیان و له به‌رامبه‌ری ئه‌وه‌یش جیایی له وه‌تن، بویه له ده‌س

1- [النساء: ۶۶].

2- التفسیر الکبیر/ ۱۵/ ۱۶۵.

دانی گیان له یهک کفه و لهو لایشهوه جیایی له وهتن له کفهیهکی تره و جیابونهوه له وهتن له لای عققداران کاریکی زور سخت و گرنگ و له گهل له دمس دانی گیان هاوتایی ههیه و ئهم مهسهلهیه نیشاندهری ئهوهیه که تهعلوق به وهتظن و دهربرینی عیلاقه به ئهو جیگاهیهکی عمیقی له دروندایه.

علامه ملا علی قاری له مرقاه المفاتیح دهلیت: جیا بوونهوه له وهتینیک که دلان پی بهستوه له سهختترین به لاکانه. بویه نایهتی: (وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ)¹. واته: «فیتنه له کوشتن خراپتره.» به دهر کردن له وهتن تهفسیر بووه. چونکه دواى ئهوه ئهم نایهته هاتوه: (وَأَخْرَجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ)². واته: «و ئهوانه له "مهککه" به بونهی ئهوه که ئیوهیان دهرکرد دهریان کن.»³

لیردهایه که ههر نایهتیک که له فهزیلهت و گهرهیی هيجرهت و کوچ باس دهکات، دهگیرینهوه بو سهر ئهم ئهسله و ئهوهیش نیشاندهری ئهوهیه که سهبر و شهکیایی فراوان و زال بوونی به سهر نهفس سهبارت به جیا بوونهوه له وهتینی خوشهویست و ئیسار و فهداکاری بو یهکیک له مفاهیمی شهریفه. بویهف ئهمه چ مفهومیکی ئهرزشمهنده که نهفس به بونهی ئهوهوه ئهم مهشهقهته تاقت فرسایه تهحمول بکات!

شاعری دهلیت:

ثلاث يعز الصبر عند حلولها
خروج اضرار من بلاد
تحبها
ويعزب عنها عقل كل لبيب
وفرقة أصحاب، وقد حبيب

1- [البقرة: 191].

2- [البقرة: 191].

3- مرقاة المفاتيح / 582/7.

واته: 3 مهورید هه‌نه که له‌کاتی هاتنیان، سه‌بر کهم ده‌بیته‌وه و عه‌قل هه‌ر عاقلی نامینیت.

ده‌رچوونی ئیجباری له سه‌رزهمینیک که خوشت ده‌وی و جیایی له یاران و له ده‌س دانی دوس.

. وه‌ته‌ن دوستی له هه‌دیس و که‌لامین شاریحه‌کانی هه‌دیس

بخاری، ابن حبان ترمذی له انس ره‌وایه‌تیان کردوه که هه‌کاتیک که پیغه‌مبهری خودا له سه‌فه‌ر ده‌گه‌رایه‌وه، ووردی دیواره‌کانی تیماشای دیواره‌کانی مه‌دینه‌ی ده‌کرد و حوشتوره‌که‌ی به خیرایی هه‌ره‌که‌ت ده‌دها و ئه‌گه‌ر چوارپی یه‌ک سوار بوو به هوی خوشه‌ویستی مه‌دینه‌ی ئه‌وه‌ی خیرا ته‌حریک ده‌کرد.

له‌م هه‌دیسه‌ موباره‌که‌دا عه‌مه‌لکه‌ری هیدایه‌تگه‌ری له ره‌سولی ئه‌که‌رم و پیغه‌مبهری مه‌عسوم که وه‌می بو نازل بووه، وجودی هه‌یه، هه‌روا که قه‌لبی موباره‌کی پیغه‌مبهری ته‌حریک کردوه و به دوا‌ی ئه‌وه ئیله‌هامی راسته‌قینه‌و وه‌می ئاشکرا سه‌باره‌ت به وه‌ته‌ن دوستی و کشیش به ته‌ره‌فی وه‌ته‌ن هه‌یه، به جوریک که چوارپی و سواریشی له کاتی گه‌رانه‌وه له سه‌فه‌ر به ته‌ره‌فی مه‌دینه‌ی مونه‌وره‌ خیرا هه‌ره‌که‌تی کردوه و چاوی له دیواره‌کانی بریوه.

بویه حافظ بن حجر له فتح الباری دا ده‌لیت: ئه‌م هه‌دیسه‌ به‌یانگه‌ری فه‌زلی مه‌دینه‌یه و مه‌شروعیه‌تی وه‌ته‌ن دوسی و ئیشتیاق به سه‌متی ئه‌وه‌یه.¹

شه‌بیه‌ی ئه‌م بابته‌ه له عمده القاری نوسراوی عه‌لامه‌ عه‌ینیش هاتوه.¹

¹ - فتح الباری / ۳ / ۶۲۱.

نهم حدیسه موباره که رینماییه به سمتی کهلک و هرگرتن له سونه تهکانی نه بهوی که له گهل سونه تهکانی په پوهندی دار به عیباده تهکان، ناداب، نه خلاق، حیره و پیشه سازی، ئابادنی، په پوهنده نیونه تهوهی په کان و نهرز شه نه بهوی پهکانی تر که بو دروس کردنی که سایه تی په موسلمان له حدی تهواو و کهمال نه قشیان هیه.

حافظ ذهبی له «سیر اعلام النبلاء» دهلیت: نهو حزره ته له گهل عایشه و باوکی و ئوسامه و حصهن و حوسهین زور به موحیهت بوو و حلواوی خوش دهویست و عیلاقی خوی به کیوی ئوحد دهردهبری و له گهل نه نسا زرو به موحیهت بوو.²

ته نانهت بازیک له عولهما وهتن دوستی یان عیله تی سهرمکی سهختی سهفر زانیوه، به جوریک که بازیک له شوراخی حدیث له ته شریخی نه م حدیسه که ئیمام نه محمد و ته بهرانی، نهوه یان له ته ریقی عقبه بن عامر جهنی رهوایه تیان کردوه: «سه کهس هن که دوعای ئهوان ئیجابته ده بیت: دوعای باوک بو فهرزند، موسافیر و مهزلوم له حقی سته مگر.» وتویانه: عیله تی ئیستجابته دوعای موسافیر نهو موشکلاتانهیه که له ئیزترار و نه ندوه جیای له وهتن و نه هل هیه تی.

علامه مناوی له «فیض القدير» له ژیری نه م حدیسه دا وتوویه تی: چونکه له سهفر له بونهی غوربهت و دوری زیاد له وهتن، ئیحمالی دل شکاوی و تهحه مولی مه شهقهت و سهختی و شکاوی هیه، نه م شتانه له گهرهترین ئامیرمکانی ئیجابته دوعان.³

بازیک له حوکهما وتوویانه: وهتن دوستی ناسکی قلب نه هینیت و ناسکی قلب له هیمه تی زوره و هیمه تی نشان دان له ئه سهری ته رحومه

1- عمدة القاری / ۱۰ / ۱۳۵.

2- سیر اعلام النبلاء / ۱۵ / ۳۹۴.

3- فیض القدير / ۳ / ۳۱۷.

و تهر محوم له بهخشانى سروشتى و بهخشانى سروشتى له تهارهتى درايهت و روشد دپته نهنجام.

خوداوهند مهيلى سروشتى لهتيفى له نههادى تهواوى مهوجودهكان داناوه و يهكيك له فيترهته پاكهكان واكوو خودا له تهواوى مهوجودهكان دايئاوه، جيكردنهوه، هيمنايهتى و سكون له وهتهنه، تهناهت نهگهر ديقهت بكرهت، نههم نهمره له جنسيهتهكانى ترى بهشهرهش نهدوزرپتهوه. ههروهها كه شيرهكان و پهلهنگهكان بو كونهكانيان و وشترهكان بو جيخهوهكانيان و ميللوره كان دهچنه كونهكانيان و بالندهكان دهرونه هيلانهكانيان، له سروشتى نينسان جيگير بووه كه به وهتهن و ديارهكهى عيلاقه دهر بېرېت.

ابن جوزى در كتيبى «مثير الغرام الساكن» دهليت: وهتهنهكان ههميشه خوشهويستن.¹

عهرهبهكان نههم مهسهلهيان زانيوه و له ناوانى شوپنهكان نيشانيان داوه، ههروهها كه حافظ بن حجر در فتح البارى دهلى: عهرهبهكان به مهسكهنى نينسان «وطن»، وشتر «عطن»، شير «عرين و غابه» ناھو «كناس»، سوسمار «وجار»، بالنده «عش»، ميش ههنگوين «كور» مشك «نافق» و ميللوره «قریه» دهلين.²

من دهليم: تهواوى نههم مهوريدانه به مهنزپلهى نيزهارى عيلاقه و دوسايهتى له گهل وهتهنه، ههروهها كه ربيعه بصرى بو ميسال كتبييك تهحتى عينوانى (حنين الابل الى الاوطان) كو كردوهتهوه. بويه له كاتيكدا مهوجودهكانى ههستى له دهورى نيمه له حاليكدا بى زمانن، بهم جورهنه، نهى حالى نينسان چون دهبيت؟ بويه نينسان سزاوارتر بهم مهسهلهيه؛ چونكه به كهمالاتى نينسانى وهكوو وهفادارى و جهوانمهردى كه له سهههتادا نههم تاييهتمهندى يانه وجوديان ههيه جياى دهكاتوه.

احمد شوقى وتوويهتى:

¹ - مثير الغرام الساكن، إلى أشرف الأماكن/ص ۷۵، ط: دار الحديث، القاهرة، سنة ۱۴۱۵هـ - ۱۹۹۵م.

² - فتح البارى ۳۵۸/۶، وسبقه إليه ابن الجوزى فى: كشف المشكل ۳/۳۶۳.

وللأوطان في دم كلِّ حريدٍ سَأَفَتْ وَدَيْنٌ مُسْتَحَقٌّ

من دهلميم: نُنسان لهگهل ههجوونی کهمالی نینسانیهت سزاوارتر له وهفاداری به وهتن و دهربرینی دوستی و پارازتنی نهوه، نهو مهوجوودهکانی تره.

. وهتن دوستی روانگهی فوکهها

فوکهها عیللهتی حیکمتهتی چهج و عهزمهتهتی پاداش نهوه دهرانیت که نهفس به تهرکی وهتن و دهرهاتن له جیگاهیک که نُنسان له گهلی نولفهتهی گرتووه، خوی تههزیب دهکات.

امام قرافی له کتیبی: «الذخیره» دهنوسیت: یهکیک له سوودهکانی چهج تهئدیبهی نهفس به جیایی له وهتهنه. ¹

● وهتن دوستی له چاوی نهولیا و پیاباشان

وهتن دوستی له عادت و تاییهتمهندی یهکانی پیاباشان و سالهحانه. ابونعیم در حلیه الاولیاء به سهندی خوی له سید الاولیاء ابراهیم بن ادهم دهنوسیت: سهخت ترین شتیک که من مواجیه بووم له گهلی، فیراق و جیایی له وهتن بوو. ²

● وهتن دوستی له چاوی حوکهما

اصمعی نهلیت: هیند وتوویهتهی: سی تاییهتمهندی له سی حیوان ههیه: وشتر ههرچهند که له جیخهوهکهی دور بیت، بهلام پی عهلاقمهند دهبیت، بالنده ههر چهند له سهرزهمینیکی وشکدا بژیت، بهلام پی پیوهندیاده، و

¹ - الذخیره / ۱۹۴/۳.

² - حلیه الأولیاء / ۷ / ۳۸۰.

مروف چهنده له جیگایهکی تر که ئوانه بیت، بهلام دلی له لای دیار و سهرزه مینی خویهتی.¹

دینوری له المجالسه از اصمعی ریوایهتی کردوه که من له بادیه نشینیکم بیست که دهیکوت: هرکاتیک ویستت کهسیک بناسی، دهربرینی عیلاقه و، ئیشتیاقی به براکانی و به گریانهکانی به روژگاری رابردوی بیناسه.

. وهتن دوستی له چاوی شاعیران و ئهدیبان

شاعیران به هوی ئیشتیاق و حزیک که بو وهتن ههیانه، له ههموو کاتیکدا شیعر دملین و دهگیرن و مروفهکانی تریش به گریه دهخن و ههستهکانی خویان له قالبی ئهشعاری سحرئامیز دهردهبرن تا جیگایهک که ئهگهر توژهریک بیه ویت ئهشعاری ئهوان کو بکاتهوه، کتیب و دیوانیک له ئهبیات و ئهشعاری ئهوان کو دهکاتهوه. چ بهسا ئیشتیاقیک که ئهوانه بو سهرزه مینی خویان دهریان بریوه که ئاو و ههواي دلخوازی نهبوو و ئامیری ریفاه و ئاسایشت لهو سهرزه مینهده فراههم نهبووه، بهلام وهتن دوستی به سهریانان زال بووه.

شاعر وتوویهتی:

بلاد أفناها ولم تك مألفا
وقد تؤولف الأرض التي لم يطب
بالحسنهواء ولا ماء ، ولكنها
وطن بها

واته: سهرزه مینیک که ئیمه به ئهوه دلمان بهستوووه ههرچهند که خوشهویست نیه و جاری وا ههیه که شتیکی غهیری دلخوازش به دلوه دهنیشیت و له دل جیگیر ئهبیات.

¹ - المقاصد الحسنه / ص ۲۹۷.

زور وا ههيه كه سهرزمينيك خوش گهرک بوونی بو ههيه بهلام ناو و ههواى خوشى نيه، بهلام وهتهنه.

بو ئەم ئەنگیزه سروشتیه که له درونی اینسان جیگیر بووه، خوداوهند، شهئنی هیجهرت و موهاجرینی زور بردووته سهرهوه، چونکه مهشهقهت و سهختی له گهلدايه و دهبيت له دوری و فیراقی وهتهن سهبر و شهکیبایی پیشه بکات.

بویه خوداوهند فهزیلهت و پاداشیکی گهورهی بو هیجهرت قهرار کردووه و له جیگاههلیکی زور له قورئانی پیروز ئاماژهی پی کردووه.

ابن بسام له کتیبی: «الذخیره» دهلیت: وهتهن مهحوب و خوشهویست و زاینکه مهئلوفه و ئینسان عاقل و مکوو و شتر به جیخهوهکهی خوی عیلاقهی ههیه و مروفی بوزورگوار به شایستهگی یهکان و باشی یهکانی سهرزمینهکهی خوی جهفا ناکات و سهرزمینی دایکی خوی له بیر نابهتهوه.

مروفه رابردووهکان وتوویانه:

أحب بلاد الله ما بين منعج إلىّ وسلمى أن يصب سحابها
بلاد بها عق الشباب تمائم وأولأرض مسجلدى ترابها

واته: سهرزمینی ئهلاهم له بهینی دهشته ههوارهکان خوش دهویت و سلامهتی من له جیگاههکه که ههوارهکانیش برون بو ئهوی.

سهرزمینیک که جوانی جهفای به تهمنی پیری و کوهولهتی من کرد و یهکهمین سهرزمینیک بوو که لهویدا پیستی بهدهنم ههست کرد.

نوسهری دیوان المعانی دهلیت: ابن رومی عیلهتی دوستی لهگهل وهتهنی روون کردووهتهوه. احمد بن اسحاق وتوویهتی:

1- الذخیره، إلى محاسن أهل الجزيرة / ٣٤٣/١، ط: دار الثقافة، بیروت، سنة ١٤١٧هـ - 1998م، تحقیق: الدكتور إحسان عباس.

أحب الأرض تسكنها سليمانى وإن كانت بواديهما الجدوب
وما دهري بحب تراب أرض ولكن من يحل بها حبيب

واته من سهرزهمينيك كه سهليمى لهوى نيشتهجيه خوشم دهويت
ههچهند دهشتهكانى ئهوى سهرزهمينه ووشك بن.

دوستى من به بونهى خاكى سهرزهميهكه موه نيه، بهلكو بهو بونهويه كه
خوشهويستى من لهوى نيشته جيه.

ابن رومى وتويهتى:

ولي وطن آليت أن لا أبيعته
عهدت به شرخ الشباب ونعمه
فقد ألفته النفس حتى كأنه
وحبب أوطان الرجال إليهم
إذا ذكروا أوطانهم نكرتهم
وقد ضامني فيه اللئيم وغرني
فإن أخطأتني من يمينك نعمه
وألا أرى غيري له الدهر مالكا
كنعمه قوم أصبحوا في ظلالكا
لها جسد لولاه غودرت هالكا
مأرب قضاها الشباب هنالكا
عهود الصبا فيها فحنوا ذلكا
وها أنا منه معصم بحبالكا
فلا تخطنه نغمه من شمالكا¹

واته: من وتهنيكم ههيه كه سويندم خواردوه نهيفروشم و له ماوهى
روژگاردا بو ئهوى خاوهنيكى تر نهينم.

عههدم كردوه كه دهورانى جهوانى لهويدا به سهر بهرم و ئهوى وهكوو
نيعمهتى گهليكه كه له سيبهرهكاندا ژيابووييت.

گيانى ئينسان وهها لهگهلى دا ئونس دهگريت كه روح له بهدهن، و نهگهر
وهها نهبيت له ناو دهچيت.

¹ - ديوان المعانى / ۲ / ۱۸۹ /

وټهن بو پياوان خوشهويسته و له ناوی دا مهناغی ههیه و جونی یان لهوی به سهر بردووه.

ههر کاتیک نهوان سهر زمینیان به بیر کهویت منیش ماوهی مندالی که دلم پی بهستوو به بیم دینمهوه.

مروفیکی سوک سروشت لهویدا ستهمی له من کردوو و منی خهلهتاندوو و نیستا من به ریسمانی نهو چنگم لی داوه.

نهگر تو له دهستی راستی خوت نیعمهتیک به ههله بییهت، لهم حالتهدا دهستی چهپت توشی ههله نابیت.

نهو کتیبانه و نوسراوانظی له زمینهی وټهن دوستی دا ههیه:

همیشه باشی ئهم بابهته له رابردوووه به ئیمه دهگات و مادهی وتار بهربلاو دهکاتهوه به جوریک که ههندیک له ئهم زمینه ئهسهریلیکیان له خویان به جی هیلاوه که بازیک لهوانه برتینه له:

1- حب الوطن، ئهم کتیبه چاپ کراوه.¹

2- ابن عساكر له تاريخ دمشق وتوويهتی: صالح بن جعفر بن عبد الوهاب هاشمي الصالحي الحلبي القاضي کتیبکی سهبارهت به دهربرینی عیلاقه به وټهن نوسیوه.²

3- امام الحافظ ابو سعد عبد الکریم بن محمد السمعاني ، له کتیبی الأنسابی دا ئهلیت: من داستان و بونهی بنیاتنانی حوی وټهنم له : النزوع إلى الأوطان زیکر کردوووه.³

1- الحنين إلى الأوطان (للحافظ، في دار الرائد العربي، بيروت، سنة ١٤٠٢هـ - ١٩٨٢م).

2- تاريخ دمشق/٢٣/٣٢٥.

3- الانساب /٣/٢٤٤.

- 4- الشوق إلى الأوطان، اثرأبي حاتم، سهل بن محمد السجستاني.
- 5- الحنين إلى الأوطان، اثرأبي حيان علي بن محمد التوحيدي.
- 6- المناهل والأعطان ، والحنين إلى الأوطان، اثرأبي محمد الحسن بن عبد الرحمن بن خالد الرامهرمزي.
- 7- مقومات حب الوطن في ضوء تعاليم الإسلام ، اثر دكتور سليمان بن عبد الله بن حمود أبو الخليل.
- 8- حب الوطن من منظور شرعي ، اثر دكتور زيد بن عبد الكريم الزيد.
- 9- الوطن والاستيطان ، دراسه فقيهيه ، للدكتور محمد بن موسى بنمصطفى الدالي.

(8)

تەرح و پروژەى ئىسلامى

لە دەورەكانى رابردوو، سەبارەت بە تەرح و پروژەى ئىسلامى وتارى زور بوو و جەدەل و دەنگ و باس و ھەياھووى زور بە رى كەوتوو، ھەندىك ئەوانەيان بەربلاو كر دوو تەو، و ھەندىك رەديان كر دوو و تۆمەتلىكيان بە ئىرا و ئەوى لىداوا، ئەمە دژى خودا و رەسولى خودايە؛ چونكە لە گەل تەرح و پروژەى ئىسلامى موخالیفەت دەكات و ئەوى تر ياور و يارمەتى دەر تەرحى ئىسلامى، بە بى ئەوى كە كەسىك ماھىەتى تەرحى ئىسلامى بو خەلكى روون بکاتەو تا خەلكى روشن بىر بىنەو و بوچوونى خويان دەر بىرن. لويه من ئەمەوى يەك ھەنگاؤ دانىم بو دوامو و پىش ئەوى كە سەبارەت بە ئەحكام و مۆتەعەلىقاتى تەرحى ئىسلامى شتىك بلىم، پرسىارم ئەوھى: تەرحى ئىسلامى يانى چى؟ چونكە ئەبىت مەفھومى ئەو لە پىش حوكم دان سەبارەت بە ئەمە، بومان روون ببىتەو.

ئەو تەرحى من لىرەدا تەقدىمى ئىوھى دەكەم، خولاسەيەكە لە فەھمى عەمىقى الازھرى شەرىف سەبارەت بە فەھمى دىن و ناسىنى علوم تەتقىقات ئەو و دەست دانان لە سەر شەكلەكان و ئەسباب و عىلەليەكە كە بو بە ئەنجام ھىنانيان پىويست بە غير لەم شتانەيە چونكە لە نەبوونى ئەم بوچوونە ئەزھەرىە بو ئەو مەفھىمە، بابەتەكان زور ئالۆز دەبنەو و سەبارەت بەو جەدەل و لىجاجەتى بى مەورىد پىش دىت و مەفھومى ئەو زورتر قرچۆك و دوچارى ئىشكال دەبىت، بوپە، ئەلیم وەرن تا ھەم مەسەلەيە از نىشانە گەورەكانى يەو دەس پى بکەين.

. پروژەى ئىسلاتى واتە پىشكەش كردنى وەلامە عەينى و جوزئى يەكان لەگەل تەفسىلاتى دىارى كراوى ئەوان بو پرسىارەكان و كىشەكانى عەسرى ئىستا لە لاپەنەكانى دىپلوماسى، دايرەيى، رامىارى، ئابوورى، كومەلگايى، فەلسەفى و ئىدراكى.

. پیشکش کردنی نهم ولامانه به جوریک پیناس کردنی موسلمانانه که هلبژاردراو له متونی شعرعی، مهقاسید، کومهلهکان، نهحکام، تشریعات و یاساکان، نهخلاق، نهرزشهکان، قهواعیدی ئوسولی و فیهی، سونهته ئیلاهی یهکان، ئاناب و فنونی شهریعتی ئیسلامی.

. بو گهشتن بهم ئمانجه بیویسته له سهرهتادا عیلم تهولید بیت، و ریگاکهی بو تئوریزه بیت، نهمریک که ئمیکانی تهحولیلی نهوه به یهک بهرنامهی عیلمی و میتود و شیوازیکی تهتبیقیه که بو نیهادهکان و ریخراوهکانی کارگیری دهگهریتهوه.

. ههدهف له نهم تهرحه تهولیدی تهتبیقات، پیناس کردن و خزمهتگوزاری سازندهی نیهاده کومهلاهیتهی یهکانه که له نیوی دا روحی ئامانجه شعرعی یهکان وهکوو پاراستنی گیانف عقل، ئابرو، دین، مال، نهنگیزه عومرانی یهکان و ههول دان بو دروس کردنی نهوانه، ریزدانان بو ئینسان، تهعزیم و ریز گرتن له ئوسول و مهوازینی نهخلاق، ریگا پهیدا کردن به جیهان، ئیفاده و ئیستفاده بو دروس کردنی نهوانه، خو دهربرینی نهرزش له مندالان، حورمهت و نهرزش دانانن بو مهقام و کیرامهتی ژن، پاراستی ژینگه و مافهکانی ژیان، وهکوو: مافی مروف، حهیوان، گیا، و جهمادات، مفهومی رهبانیهت له ههموو نهم مهویدانه جهرهانی ههیه به جوریک که ئینسان روو دههینیت به سهمتی پهروهردگار، و نهم شیوه له ژیانی موتهمهدین تهطبیقی عیلمی شکل دهگریت که دایرهکهی شامیلی موسلمان، عیسایی، موسایی، بودایی، سوسیالیست، سکولار، لیبرال، چهپی، مولحید، و تهواوی گرایش فکری و بروایی یهکان. و لهوهدا ههچ کهس له کاروباره موعامیلاتی یهکان ههست ناکات که له حالهتی ئیجبار، ئیکراه یا ستهم بووهو و ههر کهس لهم پروهه دا وارد نهبیت، دیسان لهسییهژی رحمهت و شهفهقهت و ئیساف قهرار دهگریت؛ چونکه نهم پروژه تهولیدگر و ناقلیلی نهرزشهکانه که نهوانه بو ههمووان ههنارده دهکات.

. بنیات، محوه، و گهوههر و ههدهف و له سهرهتادا ریشهی پروژهی ئیسلامی، ههر مهزومهی نهخلاق،

مه‌کارمی نه‌خلاقى، نه‌رزشه به‌رزه‌کانف ریز گرتن له ئيسانيت، هه‌ول دان بو خوشبه‌ختى ئينسان له دونيا و ناخيره‌ته و شيعاره‌که‌ى حه‌ديسى پيغه‌مبه‌ره که فه‌رمويه‌تى:

«به راستى که من بو کاميل کردنى مه‌کارمی نه‌خلاق مه‌بعوس بوومه.» بويه، هه‌ر ريكارى عه‌مه‌ل و يا ته‌وليدىک که رمخه له‌م هه‌ده‌فه وارد بکاتف يان فاسيدى کات و له مه‌سيري خوى مون‌حريفى کات، يان موخاليفى نه‌وه‌بيت، باتله.

.ته‌واوى نه‌م مه‌وريدانه وه‌کوو ته‌خريجى فروعى به‌ر ئوسولن، و نه‌مه وه‌زيفه‌ى موجته‌هيد يا کومه‌له فيقهى يه‌کان و ئيجته‌هادى قابل ته‌جزيه‌ن و مه‌نزورم له‌وانه ده‌رهينانى عيلمه مروفايه‌تى يه‌کان، ئيدارىه‌کان و ئابوورى له چاوى ئوسول ئيسلام و سه‌رچاوه کان و نمونه‌کانى پيناس کردنى نه‌وه به‌ر نه‌ساسى مه‌نه‌ج و ميتوده ئيستباتى يه‌کانه که پشتياد به ئوسولى فيقهى و عولومى عه‌قليه.

. که‌فيله‌تى ئيجرايى نه‌وه په‌يوه‌ندى به ناوه‌نده بنجور يه‌کان، کوبوونه‌وه‌کانى موناقیشه و وتوويز و کارگايانىکه که فوکه‌ه‌ى موحه‌فيق له عيلمى فيقه و ئوسول، مه‌قاسيدى شه‌ريعت و واقعيه‌تى نه‌ورو له گه‌ل نه‌فرادى چالاک و به ته‌جروبه له‌بوواري ديپلوماسى کو ده‌بنه‌وه به جورىک که نه‌م کاروباره ئيجرايى يانه به سه‌مى پروسه و شيوازى چالاكى و ئيجادى ميعيار بو ارزشگوزارى روشتووه و هه‌موو ئشکاله‌کان، ته‌سه‌روفه‌کان و ته‌تبيقه‌کان ئيستخراج ده‌کات و هه‌وره‌ها به پرسيار يلىكى بوچووک جواب ده‌ياتوه که هه‌نديک له ديپلوماته‌کان له کاره‌کانياندا مه‌ترمه‌ى ده‌کن، به فه‌مى ئوفوکه‌کان، موشکيله‌کانى پيشرو و مرجه‌عه‌کانى نه‌وانه و نه‌سه‌ره‌کانيان له په‌يوه‌ندى ولات له گه‌ل هيزه نيونه‌ته‌وه‌يى يه‌کان و عورفه ديپلوماسى يه‌کان و لام ده‌ياتوه که جيهان ده‌وروبه‌رى ئيمه‌ى گرتووه، که‌واوو، ده‌ستره‌سى به هر کام يه‌ک له نه‌م مه‌وريدانه و ده‌رهات کردن له‌وانه له ئوسول و مه‌وازينى

موسولمانان سه‌هل و ئاسان ده‌بیت، به جوریک که ئیجادی روانگه و لیکولینه‌وه و پیشنیاریلی که له نیو ئه‌وانه‌دا ئامانجه‌کان و ئه‌رزشه‌کانی دین به هوی ووشیار کردنه‌وه، ئیستتبات و ئیستخراجی ده‌قیق و ولامانی که شه‌ریعه‌تی ئیسلامی ته‌قدیمی ده‌کات، به ئهم سه‌مه‌ته هاتوووه و ریگاکه‌ی ئاسان کردوووه‌ته‌وه.

. هاوکات به ئهم ته‌دابیره و کاروباره راپه‌راندنی یه‌کان له کوبوونه‌وه‌کانی و حه‌لقه‌کانی مونا‌قیشه و کارگاکان مویه‌سه‌ر نابیت مه‌گه‌ر ئهمه که له فه‌زایه‌کی پر له ئیعتما‌د دولایه‌نه و سه‌دا‌قه‌ت و پر له عاتیفه هه‌وله‌کان و عیلاقه‌کان نیشان بد‌ریت، تاوه‌کوو علوم و مه‌عارف له هه‌موو لایه‌نه‌کانه‌وه، هه‌ر چه‌ند موته‌فاوت مه‌تره‌ح بیت، چونکه ئه‌نگیزه‌یه‌ک که هه‌موو بو ئهم ئهمره هه‌یانه، حیرس و عیلاقه بو دروس کردنه‌وه‌ی ولات و مو‌حیت و مو‌شاریکه‌تی عومومی و هه‌مه‌گانی یه.

. ئینجا ئهم بابه‌ته له سیسته‌می رامیاری، مه‌فهومی ده‌وله‌ت، توری په‌یوه‌ندی یه‌کان له‌گه‌ل ئه‌فرا‌د و نیه‌اده‌کانی کومه‌لگا خوی ده‌رده‌بریت و حکومه‌ت به وزایفی خوی له‌م بابه‌ته و دوزینه‌وه‌ی مو‌شکیله‌کانی نه‌زمی رامیاری روژ و بو‌چوونه فه‌لسه‌ی یه‌کانی توماس هوبز، جون لوک، هیگل و ... ئاشنا ده‌بیت و دیسان هه‌مووی ئه‌مانده به مه‌عه‌ده‌نه‌کان و سه‌رچاوه‌کانی شه‌ریعه‌ت هاوریگا له گه‌ل ته‌حقیق، ته‌وسیه‌ه، دریزه‌ پیدان و ته‌ولید به کتیه‌به‌کانی امام الحرمین، ماوردی، ابن خلدون ئیرجاع ده‌دریت تاوه‌کوو ئهم فه‌رعانه به ئه‌سه‌له‌کانی حه‌نیف و ته‌حقیقی ئامانجه‌کان زال ببون و به‌م شیوازه‌وه ساختی پروژهی ته‌فه‌صیلی و جو‌زئی عه‌ینی ته‌که‌میل بووه و ولامیلیکی جو‌زئیش شامیل ده‌بیت و به میزانیک که بینای عه‌مه‌ل و ته‌تبیقات به‌وه کیفایه‌ت بکات و ئی‌شکالاتی هاوچه‌رخیش حه‌ل بیت. ئینجا نه‌قدی عیلمی و ته‌تبیقی واقیعی ئهم نه‌زه‌ریاتانه له ته‌وسیه‌عی ئو‌فوقه‌کان و بافتی ئه‌وه و ته‌داروکی جو‌زئیاتیک که به‌وانه ئاماژه نه‌کراوه، له‌وانه‌دا هاوبه‌ش ده‌بیت و به‌م شیوازه، خالیکی نوی له تو‌یژینه‌وه له چۆنیه‌تی پێوه‌به‌ستنی ئهم ماده و ئابین نامه‌یانه له گه‌ل

نهمی رامیاری که له دهور و بهری نیمهن، دهستی پی دهکات و نهم کاره و هکو نهویه که امام شافعی رحمه الله وتوویهتی: من بیس سال روژگاری خه لکیم جوستوجو دهکرد و به هوی نهوه بو فقیه یارمه تیم و مرده گرت.

. ههروه ها نهم مهسه له ههموو بواره کانی فلهسه فی، ههستی، زانیاری، نهمونکاری، نابووری، کارگیری و ... خوی دهرده بریت و په ره دهستینیت و بهم شیوازه وه بهرهمی نیهای نهوه به دس دهینیت و نه توانیت نهو نهخشه و پروژیه نیسلامی ناو بنیت.

. یه کیک لهو نمونانه که دوسته کهمان، موسته شار مصطفی سعغان لهسه ری توژینه وهی ئیرانه داوه و له نهوه دا له مهوانیع و نامرزانیک قسه ی کردوه که له بهینی ته نزیل و ته تیبقی هه ندیک له نه حکامی شهرعی و مزعیته ی نیستا حایل ده بیت و له م مهجاله دا ههفتسه د نیسکالی ژماردوه که پیویستی به حمل و ولام ههیه و نهم مهسه لهیه خولاسه ی ته منی نهو بوو به عیلمی قانون و قهزا، و تاوه کوو نیستا نیمه هیچ نیقدامیکمان بو توژینه وه و لیکولینه وه، دهرهینانی وه لامه کان و ریگای حله کان له میراتی نمرزشدار و گه وهی فیهی، یاسایی و قهزایی نهم نومه ته نه کردوه.

. هیچ ئیرادیکی نیه که ته رحه کان و پروژه کانی نهم نومه ته موته عه دید و جوراوجور بیت، چونکه بازیک له نهسه نهمری یه کان و مه بنای نهوانه بهر زهن و گومانه و یان تهواوی نهم ریگایانه و شیوازه بو نیستتبات زهنی و گومانین یان نهمه ی که زوریک له نه مانه وه کوو فورروع و نوموری عه مگی ته تیبقین که نیمکانی ههیه له زاتیان دا موته عه دید بن و له نه نتیجه دا نهو سه رمایه عیلمی یه و جیگیره کان و نیختیارته کانیان بهربلاو و بهشیک له نهخشه کان و ولامه کان بو نهم مهسه لهیه به دس بیت و خه لکی له خیالی نهوه به گوسته ره ی شهرعی مباره ک که خودا نیهادینه ی کردوه، به پیداویستی یه کانی موکه لیفین پیی بوات.

. نیجا نهم مهشروه نیسلامی یه بهرهمی نیجتیهادی موسولمانان له قهرار دانانی شهریهت بهر واقعیه ته کان و نیازه کانی کاتی

نیستای نیمه‌یه و موسولمانان به نه‌جامی وه‌زیفه‌کانیان هه‌نگاویان هه‌لگرتوو؛ بویه وه‌زیفه‌ی شهرع نه‌ویه که ریگا شهرعی یه‌کان له‌گهل ئیجاتی جیگوزین بو نه‌و مه‌وریدانه‌یه که شهرعن ئیمکانیان نیه، یان له‌گهل ته‌قویم و راست کردنه‌وه‌ی جه‌ه‌تیکه که واقیعن له شهریعت لای داوا، بو حه‌وادیس‌ی مومکین ئیرائه بدن. له‌ته‌واوی نه‌م مه‌وریدانه، پیویسته که توژینه‌وه و لیکولینه‌وه‌ی کافی بکریت و پیشرفت و گۆرین له مه‌فاهم و فله‌فسه‌کاندا له‌حاز بکریت تاوه‌کوو نه‌م پروژیه‌ی هاوریکا له‌گهل به‌شیک‌ی دیاری کراو، نه‌بیت به‌نخشه و پروژیه‌کی ووشک و مونجه‌مید، به‌لکو قابلیه‌تی به‌ره‌مه‌ینانی پاسوخگه‌لیکی نویی ببیت که به‌ میزانی هه‌ر گورانیکی که پیش هاتوو بو فه‌رزیه‌کان و بوارانیک که رویان به‌ په‌رسه‌ندن ناوه. یه‌که‌یک له‌ تاییه‌تمه‌ندی یه‌ گرنگه‌کانی نه‌ویه که له‌ به‌ینی ئوموری سابت و موته‌غه‌بیر، له‌گهل ناسینی جه‌ه‌ته‌کانی گورین نه‌حکام له‌ کاته‌کان و شوینه‌کان و حالته‌کان و نیسبه‌ت به‌ که‌سان جیگای گورینی هه‌یه و یان به‌ هوی نه‌وه له‌ کاتی نه‌بوونی جیاکهریکی سابت یان موته‌غه‌بیر، یان بوونی خه‌لت له‌ به‌ینی نه‌وانه‌دا یان دانانی یه‌کیک له‌ جیگای نه‌وتر موته‌غه‌بیر نه‌بن، ته‌فاووت هه‌بیت که نه‌م نه‌مه‌ مونجه‌ر به‌ ووشکی شهرع له‌ کاتی موعه‌ین دا ده‌بیت.

● بنیات نانی ته‌واوی نه‌خشه‌کان و پروژه‌کان مویه‌سه‌ر نابیت مه‌گه‌ر له‌ به‌ستهری توژینه‌وه و لیکولینه‌وه و ناسینی ده‌قیقی عولومی ئینسانی، به‌ جوریک که له‌ نه‌م توژینه‌وه‌یانه و تیزانه به‌ پیی روشنگری و روانگه‌یه‌کی باز له‌ گهل تاییه‌تمه‌ندی روحی و سروشتی و بوچوونه‌کانی کومه‌لگا بو میسریه‌کان و عه‌ره‌به‌کان و نه‌وانی تر شکل ده‌گریت و تاوه‌کوو ئیستا ئیمه بو دروس کردنی نه‌م به‌ستهره‌ زانیاری و هه‌ستیه‌هیچ ئیقدامیکمان نه‌کردوو.

● ئیسلامی کردنیک که به‌ر پایه‌ی جه‌لی ته‌ولیداتی دیپلوماسی یان کارگیری دانرواه، ته‌مه‌دونیکی تر دروس که‌ری نه‌وه و له‌وه‌دا ئیمه له‌ نه‌سه‌له‌ فله‌سه‌فیه‌کانی جوراوجور وینه‌ هه‌ل ده‌گرین و ئینجا هه‌ول ده‌دین و خومان به‌ زه‌حمه‌ت ده‌خه‌ین که له‌ گهل نه‌و

تایبته‌نندیه روحی و کومه‌لگاییه جیاوازه تیکلاوی بکهین و ئەوانه له‌گه‌ل تایبته‌نندیه روحی و کومه‌لگاییه‌کانی میسر تیکلاو بکهین و ئینجا ئەوانه به هوی بازیگ له ئایه‌ته‌کانی قورئان و ئەهادیسی پیغمبهر و بافته عهره‌بی یه‌کان جوان نیشان بدهین و دیسان ئیدعا بکظن که ئیسلامی کردنی ئەوانه ته‌واو بووه و ئەوانه‌ی تر به ته‌ره‌فی ئەوه بکیشین، و ئەوه به عینوانی ته‌رحیکی ئیسلامی بویان ته‌له‌قی بکهین. لهم حالته‌دا، ئەم نه‌خشه‌یه شکلیکی خارجی ئیسلامی به خوی ده‌گریت و له‌حالیکدا ته‌واوی ساختاره‌کان و جوزئیاته‌کان و ئوسولی پیناساندنی ئەم نه‌خشه‌یه شکلیکی دهره‌وه‌ی ئیسلامی به خوی ده‌گریت له‌ حالیکدا که ههموو ساختاره‌کان و جوزئیاته‌کان و ئەسه‌له‌کانی پیناسین و جیاوازی یه‌کانی ره‌وانی ئەوانه به‌ر ئەسه‌اسی نه‌خشه‌ی فله‌سه‌فه یه‌که که به ته‌واوی موغاییری هویه‌ت و ته‌مه‌دونی ئیمه‌یه و به‌ دلنایایی یه‌وه و ته‌واوی ئەم مه‌وریدانه جه‌نایه‌تیکی گه‌وره به ئیسلام و عولومی ئیسلامیه که مونجه‌ر به تیشکان ده‌بیت و یان به‌هوی ئیجات کردنی له‌یه‌ک بچراوی و ناهه‌مگونی به‌ینی مه‌فهومی ئەرزهداری شار‌دوراو له‌ نه‌فس و ته‌تیقی شه‌ریعت ده‌بیت که ههر که‌سیک ده‌خاته نیو ئاژاوه‌یه‌کی دروونی یه‌وه یان ئەو له‌ که‌سایه‌تی و زاتی خوی جیا ده‌کاته‌وه و یان له‌ ریگای دو‌گانه‌گی پیناسین و روحی قه‌رار ده‌دات. بویه لیره‌دا به‌ باشی ده‌زانین که به‌ ئەه‌رومیکی جیاکه‌ری ده‌قیق له‌به‌ینی ریگای دینه‌کان و بو‌چوونه‌کانی درووس کراو ناماژه بکهین و ئەوه‌پیش ئەمه‌یه که ئایینه‌کان پیش له‌ یاساکان و ده‌ستوروا‌عه‌مه‌له‌کان جیگیر بوونه، له‌ پیشدا له‌ قه‌لبه‌کان دا نوسراون و له‌هویوه ره‌فتاره ئینسانی و ئەخلاقی یه‌کان شکلی گرتووه.

● ههرگیز ئیمه ناتوانین یه‌کیک لهم نه‌خشانه دروس بکهین، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی که باسه‌کان فه‌عال بکهین و تو‌یژینه‌وه زانیاری یه‌ کان به ریگا بکهین و هیزه گه‌وره عیلمی و تو‌یژینه‌وه‌کان و لیکولینه‌وه کان، ئیستعداده خاموشه‌کانی خومان که له‌ سالیان دا دوچار نا‌ئومیدی و خه‌فه‌قان بووه و خه‌لاقیه‌ته‌کانی سه‌رکوب کردووه و زانیاره‌کان و پسه‌پوره‌کانی به‌ حاشیه کیشاوه؛ چونکه ئەم نه‌خشه‌ پرژه‌یه‌کی

نهنهوهی یه و که بواریلیکی جوراوجوری توژیینهوهی له خویدا ههیه و ههموو ئامیرهکان و دابین کراوهکانی زانیاری و توژیینهوه له ئیختیار دایه. هاوکات به ئهوه، بو ههرکام لهم نهخشانه سهرمایهگوزاری پبویسته و به دلنیایی یهوه نهنجامی ئهم نهمره له سایهی ئابووری شکس خوراو ئیمکانی نیه؛ بویه، پیش له ههموو شتیک پبویسته که ههموو پارتی یهکان و گروپهکان و هیزهکان به سهمتی ئابوور و چالاک سازی وهقفه علمی یهکان برون و بو توژیینهوه عیلمی یهکان تهوجیه بین و له ریکخراوه مهدهنی یهکان چالاک کهلنووری خویان دهبرین.

● بانگ کردن و ئیعلام و بلاو کردنهوهی شتیک به ناوی نهخشهی ئیسلامی که له پیشهوه دروس کراوه له سهرچاوه سهره تایی یهکانهوه ئیستنبات دهبیت، مهسهلهیهکی مهترسی داره، چونکه خهلکی دهکیشیت به تهرهفی شتیک و دواي ئهوهپیش مروف به روی هینان و قبول کردنی ئهو شته مواجیه دهبیت که هیچ وهلامیکی به حهلی موشکیلهکانی ئهم عهسره نیه یان پاسوخهکانیان سوستن، یان له شمولیتهی کافی بی بههریه و ئهم مهسهلهیه دهبیت به هوی ئهوه که مروف له بوونی ههر جوریک نهخشهی ئیسلامی که به نهنگیزهی سهوق دان و تهحریکی کومهلگا و حهیاتی ئینسانه دپته عهرسهی خو دهبرین، دوچاری شک و تهردید ئهبیت و تهکزیبی دهکات و لهم بوارهوه مروف دواي ئهوه هیچ نهخشهیهکی ئیسلامی قبول ناکات.

● میسال ئهم بابته ئهوهیه که گروپیک له خهلکی به بهرنامهوه ریکلامی گشتی دهکن که بلیون دولار پاره ههزینه دهکات، و خهلکی بو کرینی سهیارهیهک که دروس کراوی میسه دهنگ دهکات و دواي ئهوهپیش که خهلکی قانع کرد و قبولیان کرد، دهسته دهسته بو کرینی ئهو سهیارهیه دهروان؛ به یهکیار کهسیک پبیان دهلیت که: پیتان دهفروشین بهلام سهبر بکن تاوهکوو ئیمه کانزاکانمان چالاک دهکهینهوه و پارهی کافی بو دهرهینانی کانزاکان و ماده خامهکانیان به دس نههینین، ئینجا دواي ئهوه کارخانه ئیجات

ئەكەين و دوای ئەوه پەسپورە نيو نەتەوهی یەکان بو دروس کردنی ئەو ماشینه یارمەتی مان دەدەن و سی سال دوای ئەو ماشینهکەتان دەدەینی! ئەی بو خەلکی تان بو تەحویلی خیرای ماشینهکە بانگ کردووه؟ بویه، بانگ کردنی خەلکی بو کرینی شتیک که هیشتا دروس نەکراوه، مەترسیهکی گەورە ی بە شونەوه هەیه.

● تەواوی ئەم شتانه له تەجروبهکانی ئەفغانستان و سومالی، سودان، ئیران و ... به دەس هاتووه که مونجەر به ویرانی و تیک چوونی و دواکەوتووێتی ولاتەکان و کومەلگاکانیان بووه و مایه ی بەدینی زوریک له روشنبیرهکان و توژینهرهکان له هەر نەخشهیهک بووه که نیوی ئیسلامی له گەلداپهف بویه تەواوی تەجروبهکانی رابردوو بەرهمیهکی تالی به دواوهوه بووه و عامیلی ئەوانه سەرئەنجام نەدانی ئیمه به ساختی فەلسەفی، فکری و تیئوری و تەتیقی ئەو ئەسلانیه که به هوی ئەوانهوه دەتوانی حکومهتی بەرپا بکەین، له گەل ئەوهدا که ئیمه دلنیاين که ئەسلەکان له نەسهکان و نەخشه گشتی یه کانی ئەم نایینه هەن، ئیمه بو ئینتقالی میشکی له بوونی ئەسلەکان له سەرچاوهکان و کازاکانی بەرزی دین، له ئەسلەکان کەلک وەر دەگرین، بهلام بو ئومەتیک که پێویسته له بەرامبەر پیداوێستی یەکانی ئومەت هەلبسیتەوه، له دروس کردنەوه، تەنزێل، تەخریج و بەرئاوێرد کردنی هەموو پیداوێستی یەکانی ئەم کاتە به ئەساسی ئەسلاکان غیفلەتمان کردووه و شانمان خالی کردووه.

● بویه سەبارەت به ئەو ناتوانیه که زور و مخته ئەم ئومەته گرفتاری بووه و نەیتوانیوه نشانه کافی یەکانی ئەم نایینه جوری تەرح ریزی بکات که ئیشکالهکانی ئەورو جواب بداتەوه، ئیشکالیکی تر هەیه که زوریش گەرنگه و ئەوهیش له بەین روشنتی به تەواوی ئەخلاقیات و ئەرزەشەکانی دین و دەربرینی ئاژاوه کانی روحیه که له کومەلگادا دەر کەوتووه و بوته باعیس نابودی و هیلاک بوونی ئەو، ئەویش شەراییتیک که مروف بانگ دەکرین بو روشتن به سەمتی نەخشە ی ئیسلامی، له حالیکدا که له دروس کردنی جوزئیاتی ئەو تەرحه ناتوان مانه و وینهیهکی زور سەلبی و پێچهوانه له کومەلگا

درووس کردووه و مرووف بو تهكزیبی خودا و رهسولهكهی هاتوون و به سهمتی ئیلحاد و بیدینی روشتون.

● نهم شهریهته موبارهكه كانزایهكه كه پر له نهواعی جهواهری به نهرزشه، بهلام دهرهینانی نهم جهواهره پیویستی به نامیر و نهسابی سهنگین و علوم و مههارهتی جوراوجور ههیه و به لیکولینهوه پسپورهکان و ناگاداران و زانیاران دهتوانن ریگایهلیکی شیاو بدوزنهوه و لهعهینی حال دا ولامیلیک بو موشکیله چکولهکانیانی نهو عهسره پهیدا بکهن. بویه، نهتوانین بلین نهمه پیویستمان به چالاک کردنهوهی نهو نامرازانهیه كه مهوادی خام وهر دهگرن و له مهتههکانی کتیب و سونهت دای دهنن، پیویستمان به نهوهیه كه ههموو نهو پیداویستی یانهی نهم زهمانه جواب بدهینهوه و دهریان بهینین، بهلای کیشهمان نهوهیه كه نهم نامیرانه زوربهیان ژهنگیان گرتووه و ماوهیهکی زوری كهلکی خویانیان له دهس داوه بویه قورئانی پیروز بهم بابتهه ناماژهی کردووه:

(وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَىٰ أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَ الَّذِينَ يُسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ)¹. نهگهر کارو بارهکانیان بسپیرن به دهستی خودا و رهسولی خودا ریگایهکی شیاو بو نهوانهی ئیستنبات دهکهن نیشان دهات. بویه، استنباط مهسهلهیهکی گرنکه و کاری تهولید، دروس کردنهوه و دهرهینان دهکات و دهبیت شتیک تهولید بکات كه به پیداویستی یهکان و پرسیمارهکانی روژ پاسوخ بداتهوه و نامانجهکانی شهریهته موحهقهق بکات و هیمنایهتی و کامهرانی ئینسان له دونیا و ناخرهت دا نیجات بکات و نوری عیلم له تهواری مهیدانهکان دا بهربلاو بکات و عیلمیک بهربلاو بکت كه سهرتانسهر رحمهت و راههتی و هیمنایهتی، بویه سهرچاوهی قهیرانیک كه نهمه پیی گرفتارین عهمل نهکردن به وهزیفهیهكه كه الله بو نهمه قهراری کردووه و

فهرموویهتی:

(يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ).

. نیهاده عیلمی یهکانی ناکادیمیک وهکوو الازهری شهریف که بوارى علوم و مناھج و تاریخ و تهجروبهى علمى عمیق لهویدا زور نیشته جى بووه، دهتوانن ئهم مهشروعه عیلمی یانه دروس بکهین و توانایی فراههم کردنی ههزینه و فهزای عیلمی و نازاد بنیات نانی توانایی یهکانی خالیسی عیلمی یان ههیه.

. عولاما ب تهجروبهکان له میژوودا نیشانیان داوه که له گهل وهزایفی زهمانی خویان دهچنه بهرموه و ئیمهیش پیویستمان بهوهیه که شیواز و مهنهجی ئهوان به کار بگرین نهک بهس به مهسهلهکان چهنگ لی بدهین؛ چونکه زوریک لهو مهسهلانهی که له شهراییتی بهتاییبت ئهو زهمانهدا نهخشه کیشراوه و ناتوانن جوابی ئهم زهمانهی ئیمه بدهنهوه، له ههر حالهت دا شیوازیلیکی جوانیان بو هاوبهشی کردن له گهل ومحی موجههت و ژمانی تههرفی ههیه. ئینجا، پیویسته که له تهجروبه ئهرزشمهندهکانی کهسانیک وهکوو علامه قدریاشا، فقیه دستوری وقانونی علامه سنهوری، علامه مخلوف منیاوی، شیخ الإسلام حسن العطار، دکتور حامد ربیع، علامه شیخ محمد عبد الله دراز، دکتور محمد عثمان نجاتی، شیخ طنطاوی، جوهری، علامه شیخ علی جمعه و دهیان کهس که لهم ریگادا ههنگاویان ههگرتهوه و ههولی فرهیان بو بهدهس هینانی پیویستیهکانیان داوه کهلک ومه بگرین.

● ئهم پروژه هههه گهوره و گرنگه وهکوو مهرحلهکانی سههکهوتن له میژووی ههموو میلهتهکان وایه، به جوریک که پیداویستی به کاتی دریزتر، سهخت و تاقت فهرسایه، و ههر نهتهوه، دهولت یا حکومت یان تههدونیک دهگریتهوه بو هوویبت و ئهسلی خوی و به ههزهی ئیختیارات و ههلیژاردنهکانی میراتی عیلمی مان که له ئهترافمان دایه، تهوموجه دهکات و له ئهم بهستههوه، پسپورهکان، خاوهن بیرهکان و ئیستعدادیلی گهوره و نادر له ههموو عیلمهکان و مهعاریفهکان لهگهل پوختهیی له تیکلاوی بههههمهکان ئیمهکانی بوونی ههیه، به جوریکه که دهین به پشتیبانی یهکترتاوهکوو ببن به بازو و پشتیبانی یهکتر و به دروس کردنی

بوچوون و نهخشه و ئیختیاری ئهم نهتهوه و کاردانهوهی دروس به
نهزمی جیهانی له دهور و بهری ئیمه دا ببیت.

یاساکان

۱. له کاتی تهحقیق یهکیک له قهزیهکان ئهوهیه که به دو سهراچوهی ووحی واته کتیب و سوننهت بو دهریافتی رینمایی لهو دوانه، ئهبیت ئهم یاسا و قانونانه موراعات بکهین:

یهکههم: تهواوی ئایهت و حهدهسهکان که پهپوهندی یان لهگهل ئهو مهسهلهیه کو بوونهوه و ههتاوهکوو ئهو فورسهته بو ئیمه پیش دیت و کامیل خهریکی ئهوه دهبین، له وانوی مهجموعی موفرهات و موتهعهلیفات ئهوه روون دهبیتهوه، ئهگی نا به لهنهزهر گرتنی یهکیک له نهسهکا بی سهرنج دان به موتهعهلیقهکان و ئهجزای تهکمیل کهر، ئایهتهکه وهکوو ماسی یهک دادهنیت که له ژیر ئاوهوه دهر هینراوه. و هاوکات له گهل ئهوهپیش، دهرهینانی ئهحکام و مهفاهیم له ئایهته کهریمهکان بهش به عیلمی فیهقه پهپوهندی نیه، بهلکو له ههر ئایهتیک له قورئانی پیروز ئهتوانین حوکم و مهفهومیک دهرههینین، بریتی بیت لهمه که پهپوهندی به ئایهتهکانی فیهقه بیت یان پهپوهندی به چیرهکهکان و خهبرهکانی ئومهتهکانی پیشوو.

طوفی وتوویهتی: ئهحکامی شهری ههر وهها که له ئهوامیر و نهواهی ئیستنباط دهبیت، ههروهها له چیرهکهکان، موعیزهکان و شتیلیکی تر وهکوو ئهوانه ئیستنبات دهبیت. بویه، زور کهم ئایهتیک له قورئانی پیروز پهیدا دهبیت که لیبی حوکمیک ئیستنباط نهبیت.¹ ابن دقیق العید وتوویهتی که ئهحکامی قورئانی کهریم مونحهسیر به ئایاتیک دیاری کراو نین. ئهو وتوویهتی:

: «ئایهتهکان مونحهسیر به ئهم عهدهده نین، بهلکو به گویرهی تهفاوتی قهریحهکان و بوچوونهکانی فوچهها و ئهوهی خودا له ریگای ئیستنباتهوه بو بهندهکانی دهیکاتهوه، موتهفاوته. و لهوانایه فوچهها به نوبردن لهم عهدهده، ئایاتیکیان له نهزهر بووه که بو خویان دیلالهلی سهرهتایی یان به ئهحکام کردوو نه به شیوازی زمینی و نا ئاشکرا.²

¹ - شرح مختصر الروضة/۳/۵۷۷

² - نقله الزرکشی فی البحر المحیط/۶/۱۹۹.

دووههم: باش بوونی تهرکیبی نهسهکان و پهپوهندی ئهوان به یهکتر، به جوریک که حقی تهقه‌دومه، له دهرمه‌جی ئهول، و ئهوهی جیگای ئاخره، له ئاخروه هاتوه، تا دهست گه‌یاندن به ئه‌حکام عام و خاص و موتهق و موقهید به راحتتی موپه‌سه‌ر بیت. سیههم: حوسنی نه‌زه‌ر له وجوهی دیلالهت و ناسینی مه‌دلوله‌کانی ئه‌لفاز پیویستی به ئه‌ویه که دیدیکی وه‌سیع و روانینیکی عمیق به زمان و کهلتوری عهره‌بی هه‌بیت. شوکانی له کتیبی «العرف الندی» ده‌فه‌رمووی: هه‌رکس قه‌سدی فه‌می کتیبی خودا و سونه‌تی پیغه‌مه‌بری هه‌یه ده‌بیت ئه‌وهی له زمانی عهره‌بی دا پیویسته، فیربیت ئه‌گی نا ناتوانیت به مانای ئه‌ساسی له‌فه‌رمان په‌ی بوات، مه‌گه‌ر له‌گه‌ل عیلمی سه‌رف ئاشنا بیت و ناسینی حه‌ره‌که‌ته‌کانی ئی‌ع‌راب نه‌زانیت، ده‌بیت له‌گه‌ل عیلمی سه‌رف و نه‌حو ئاشنا بیت و قه‌واعیدی زمانی عهره‌بی فیر نابیت مه‌گه‌ر به عیلمی ئوسول ئاشنا بیت. بویه، ئه‌م عیلمانه موقه‌ده‌مه‌ی علمی ئیجتیه‌ادی ده‌ژمیردرین، هه‌رچه‌ند که بازیگ له‌ عوله‌ما له ئیعتباری بازیگ له‌ ئه‌م عیلمانه ئیختلافیان کردوه؛ چونکه ناسینی زمانی عهره‌بی به شیوازیگ که مونته‌بیق به عیلمی لوغته بیت بجگه له‌م عیلمانه‌وه کامیل نابیت و شکیک نیه که به به‌هره و مرگرتن له زانشت وه ئوموری باریکی عیلمی وشه‌کان، مه‌سه‌له بوچووک کراوه کان کتیب سونه‌ت ئیستنبات ده‌بیت و له‌ ئه‌م مه‌سه‌له باریکانه ئه‌حکامی شه‌رعی ئیستنبات ده‌بیت، هه‌رواکه له زاهیری ئایه‌ته‌کانیش ئیستنبات ده‌بیت.^۱

۱. له کاتی توژینه‌وه و لیکولینه‌وه له ئایه‌ته‌کانی قورئان ئاگادار بن که ته‌سه‌ورات و به‌رداشته‌کانی پیشووی خوتا، یان بوچوونی شه‌خصی تان، عه‌قل و میشکتان ئیحاته نه‌کات به‌هه‌رجوریک که هه‌زتان لیه‌تی قورئان ته‌فسیر که‌ن، به‌لکو بوچوونه‌که‌تان عمیق‌ه‌و بکه‌نه‌وه، باکوو قورئان تو به‌ دملیل و له‌فه‌رمانی و رینماییه‌کانی خوی هیدایه‌ت بکات و

^۱ - الفتح الربانی، من فتاوی الشوکانی / ۱۱ / ۵۶۴۸، ط: مکتبه الجیل الجدید، صنعاء، سنة ۱۴۲۳هـ - ۲۰۰۲م.

ئینجا بوچوننهکان و فامهکانی خوت له قورئان ته عدیل بکه و له کهمالی خهوف دا چاوهروانی ماناکان و بوچوننهکان و ئیجتمالهکانی ببه.

۲. دوری بکه لهوهی که قورئان به شیوازی مفهومی ئیستنباط بکهی، که ئامانجهکانی ئهو به ئیبتال حوکمی دابیت؛ چونکه لهوانهدایه که ئیمه له نهسی شریف مانایهکی به تاییهت یان گشتی تی بگهیین، بهلام مهحاله که له قورئان شتییک ئیستنبات بیت که بگهرتیهوه بو سه باصل کردنهوهکهی.

۳. ابن حجر هیتمی له «الفتاوی الفقهیه الکبری» وتوویهتی: یهکیک له قهواعیدی ئیمام شافعی ئهمهیه که: له نص معنایهکی خاص یان عام استنباط دهبیت، بهلام شتییکه که باطل بوونی ئهوه بو قورئان ئهگهریتیهوه، ئیستنبات نابیت.¹

۴. بویه، ئهگهر کهسیک له قورئان مانایهکی ئیستنباط بکات که مونجهر به تهکفیری ئومهت بووه و ئهو کهسه به جیهالهت و شیرک موتهههم بکات، و عهلهیهی ئومهت به غاوهت بکات و نیوی ئهم به غاوهته بنیت جیها، و مودهعی بیت ه بوونی ئهم ئوممهته، چهن قهرن لهمهو پیش موتهوهقیف بووه، به دلنیاپی یهوه خهطی بطلانی کیشاوه به سهر ئهم بوچوننه، وگهرنه، چون ئهم قورئان و حدهیسی شریف و علمی شهریعت له تولى قهرنهکان به دهست ئومهته کافرهمان مومنتهقیل بووه؛ بویه ئهم ئیستنباطه باتله.

۱- ریز دانی به میراتی موسولمانا و له گهلان ههماهنگ به و به ریزهکمت زیاد بکه و له ریگاکانیان بههره بیه، به بی ئهوهی که به بازیک له مهسهکان که رابردوه، چهنگ لی بدهی، ئهو مهسهلانهی که پیشینیهمان حهلان کردوون و سهبارت بهوانه نهرریان داوه و به ریگیهکی دروس و روانگهیهکی عهمیق بوچوونیان سهبارت بهوه بووه و بروای خویانیان دهربریوه، و نهتیجهی توژینهوهکهیان بووه به تهحقیق و له زهمانی خویان دا خوی نیشان داوه و ئهگهر ئیمه

۱- الفتاوی الفقهیه الکبری / ۱ / ۲۱۰، ط: دار الفکر، بیروت، سنة ۱۴۰۳هـ.

ریگای خومان هس بهو منهنجهدا بکیشین و هس بهو که فیته ته دهری بترین، به دلنای یهوه نه نتیجه کی پیچه وانه و مرده گرین. هسروه ها خوت به وتاره کان و بوچوونه کانی پیشینه کان مونحه سیر مزانه، بملکو له نه زهره کانیاں به هره بگره و پی زیاد بکا، به لام ناگادار به که لهم مه عنایانه و نه زهراتانه که نیستنباتی ده که ی، هه مووی ته لاش و زه حمه ته کانی نهوان کهم نه زمیری و بوچوون و بیر و بروای نهوان ته حقیر نه که ی. هسروه ها مه سه له یک بو مروف دهر نه بری که به رخه لافی شیوازی عولهما له نیستنباتی مه سه له کان دا بیت.

۲- بگری به دوا شیوازه کانی نیستنبات له رابردو دا تاوه کوو مه بادا له نیستنباط، مفهوم، نه ندیشه و فکر دوچاری انحراف بووی، دوا ی نهوه ی که نه ندیشه منده کان لهم بهر داشت و نه ندیشه دا ته حقیقیاں کرد، نهوه ده قیق وه کوو نه ندیشه ی خوار یچ ببینن؛ پس هه ولت بو نهوه نه بیت که منهنجه کی نی انحرافی ته حتی عینو انیکی معاسیر به رو کیشی نوی تیکرار بکه یت و له نیو خه لکی دا هه لی گرسینی.

۳- ده بیت نه وه نده فه همی سه حیح و راسته قینه بیت که رو کنه گهوره کانی سیگانه قورئان و علوم وه کوو ناسینی و محیی شهریف، ناسینی شیوازه کانی فه همی قورئان و سه رنج دانی واقع بینانه ی راسته قینه بیت. بویه، نه بیت ناگادار بیت تا که سی نه بیت که نه دعای نه سی هه یه و تمه رودی له ده کات و نه یویت زال بیت به سه ری دا.

۴- فیه، نه ندیشه، نه خشه، و نیستنبات که بینانی داد نه یت و ته حتی فیشاری ده رونی، یان له دوا ی میله کانی زیندان یان به نه نگیزه ی حماسی خوی نشان ده دات، نه مه شتیک بجگه له نه ندیشه ی موز ته ریب نیه و دیقته ی کافی شی تیدا ناکریت و له مه سه لکی نه هلی عیلم به سه رنج به نهوه ی عهده کراوه، خاون نابیت. امام بخاری له کتیبی سه حیحی خوی دا ده گریته وه که ابوبکر به فه رزه نده که ی که له سیستان دا بوو نووسی: له کاتیک دا

که له سهر قینى له بهینى دو کس قهزاوت مهکه؛ چوکه من له رسولی خودا بیستم که فهرمووی:

«هیچ کهسیک له ئیوه، له بهینى دو کس قهزاوت نهکات، له حالیک دا که له قین و عهسهبانیت دایه.

1. وههروهها دهلیلی ئهم مهسهلهیه ئهمهیه که خهشم و عهسهبانى بوون مهجالیک بو عهقل ناهیلیت و قهواعیدی عیلمی به شیروازی درووس و به دیقتهى کامل ئهوه ناهینن به ئهنجام، بهلکو ئینسان مونفهعیل ئهان و تهحتى فیشار به شیوهیهکی پر له نارحهتیه دادهنیت. چون ههرکهسیک ئهتوانی به شیروازیکی باش و ئهحسهن ئیستنبات بکات.

حجه الاسلام امام غزالی له «المستصفی» دهفهرمووی: میسالی ئهم فهرموودهی پیغمبهره : «لا یقض القاضی وهو غضبان» و ئهمه ئامارهیهکه به ئهمه که خهشم باعیسی مهمنوعیهتی قهزاوت دهبییت؛ بهلام ئهگظر عمیق چاوی لی بکن روون دهبیتهوه که خهشم و قین بو خوی عیلهت نیه، بهلکو عیلهتی ئهسلی ئهو دههشهتهیه که مانیهی ئهندیشهی کافی دهبییت تا جیگایهک که کهسیکی برسو، و ئینسانیک که له حالهتی فیشاز ئیدرار یان مدهفوع دهکات و ئهو کهشهی که ناراحهته پی مولحق دهبییت، بویه، خهشم و عهسهبانیهت و قین به عینه عیلهتی قهدهغن بوونی قهزاوت نیه.²

وه ههروهها ئیمام غزالی له ژیری حهدیسی:

«لا یقض القاضی وهو غضبان» ئهفهرمووی: قین باعیسی قهدهغن بوونی قهزاوت حهسیب دهکریت؛ چونکه عهقل موزتهرب دهکات و مانیهی ئیستیفای فکر و ئهندیشهیه و ئهم مهسهلهیه له برسانی شهید،

¹- صحی البخاری /ح/ ۶۷۳۹.

²- المستصفی /ص/ ۳۰۹.

تونیهتی شهید و ئیشی زیاو نیز ئه‌بیریت و له گهل قین دا قیاس ده‌کریت.

1.

مانای ئهم قسه ئه‌وهیه که ههر شتیک که ئه‌ندیشه موزتهریب و موشه‌ویش بکات و له ئیستیفای فکر و عیلم کافی مومانیهت بکات به وه ئیزافه ده‌کریت. پهس ته‌حتی هیچ شه‌رایطیک که ئینسان له حاله‌تی قینی و فشاری ده‌رونی بیت، ده‌سه‌رسی به علم، فقه و ته‌فسیر مویه‌سه‌ر نیه و ئهو بوچوون و نه‌زهره که له زیندان بنیاتی دانراوه، به تاییهت له کاتیک دا که په‌یوه‌ندی به ته‌فسیری قورئان و لیکولینه‌وه له مه‌عناکان و په‌یامه‌کانی هه‌یه، ئیعتباریکی نیه؛ چ بگات به خالی بوونی جیگای ئوسولی فیقه، عیلمی به‌لا‌غته و ئه‌ده‌بیاتی عه‌ره‌ب و مه‌قاسیدی شه‌ریعهت که که‌سیک بیهویت پیی ئیزافه بکات.

۵- هیچ که‌سیک سه‌زواری ئیجتهد له بابی مه‌سالیح و مه‌قاسیدی نیه مه‌گه‌ر ئه‌وه‌ی که به سه‌ره‌تیکی ئیجمالی و ته‌فسیلی به مه‌قاسیدی شه‌ریعهت ئیجته‌می گه‌ستی هه‌بیت.
امام شاطبی له «الموافقات»

وتوویه‌تی: ئه‌گه‌ر ئیجتهد به نصوص په‌یوه‌ندی بیت، ده‌بیته شه‌رایطی عیلم به علمی عه‌ره‌بی هه‌بیت و ئه‌گه‌ر به مه‌عناکان: وه‌کو مه‌سالیح و مه‌قاسید خالی له ئیقتزای نصوصی قبول کراو بیت له لایه‌نی خاوه‌نی ئیجتهده‌که‌وه، له م حاله‌ته‌دا علمی عه‌ره‌بی به ته‌نیا کافی نین و به‌لکو ئاشنایی به مه‌قاسیدی شه‌ریعهت به سه‌ره‌تی ئیجمالی و ته‌فسیلی پیویسته.

2.

۶- له حاله‌تی غیاب له مه‌قاسیدی شه‌ریعهت و غیاب له ناسینی سوته ئیلاهی به‌کان، شکافیکی گه‌وره له فه‌هم دا ئیجات ده‌بیت و

۱- المستصفی /ص ۳۳۰/.

۲- الموافقات /۴/ ۱۶۲، ط: دار المعرفة، بیروت، تحقیق: العلامة عبد الله دراز.

هەر کەس بە ئەمسالی ئەم عیلمانه ئیحاتەى کاملی نەبیت فەهمی
نسبەت بە واقع فاسید دەبیت.

۷- سیرەى نەبەوى قەواعیدیكى بە تاییەتى بو ئیستنباتی
مەسەلەكان لە دەرهینانی ئەحکام لە واقعات هەیه و کەسیک که لە
ئلیحاقی مەسەلەكان پەلە بکات و ئەحکامەکه قیاس بکات، دروی بە
پیغەمبەر پەییوەندی و ئەو شتانەى که موخالیفی شەریعەتن بە
پیغەمبەر پەییوەندی داوه و هەر کەسیک که بە پیغەمبەرى خوا درو
ببەستیت، جیگای لە جەهەنم دایە.

امام زەرکشی لە «البحر المحیط» دەلى : « بە دواى ئەم
مەسەلەیه فاجیعەیهكى و محشەتتاک هەیه و لەوانەدایە فەتواى یەك
سەحابە پەییوەندی بە رودوایکەوه بیت که روی داوه و ئەمە
هەلەیهكى گەورەیه؛ چونکه قەرار گرتتى روداوەكان لە روداوەكانى
تر لە شیوازە باریکەكانى فیهیه و ئەغلب بنیانیان هەلە یە.
کەوابوو بە یارمظتى خوداوەندی بەخشنده ئەم کتیبە کوتایی
هات.

درو و سلاوى زۆر لە سەر سەرورەمان موخەممەد
و ئال و ئەسحابى.

فهرست

- ۲ پيشوتار.....
- ۱۶ حاكميهت و تهكفيري هه موو موسولمانان
- ۴۳ موقايسه پي
- له تيگه ييشنتي سه يد قوتب و كووماري عوله ماکاني ئومهت سه بارهت به
فه مي ئه و ئايه ته، له کاتي سه حابه و ئيمامه کاني دينه وه هه تاوه کوو
۴۳ ئيمام موحه ممه دي شه عراوي.
- ۴۵ هوشدار ئيکي نه به وي عه جيب بو ئه هلي قورئان.....
- ۵۵ مشتومري ئين عه باس له گه ل خه وارچ
- ۷۰ چه مکی جاهليته و ئينقتاعي دين و ئه نديشه ي قه تعي بووني شه ر.....
- ۹۶ چه مکی و لاتي کوفر و و لاتي ئيسلام
- ئيتحتکاري وه عده ي ئيلاهي و زال بوون له سه ر مروف به هوکي ئه و ئه مره ي
که مونجه ر به ئينکاري حه قيقهت ده ييت.
۱۲۴
- ۱۳۶ چه مکی غه زا
- ۱۵۳ مه به ست له ته مکين
- ۱۵۳ ته مکين
- ۲۰۵ نيشتمان
- ۲۲۹ ته رح و پروژه ي ئيسلامي

